

Корнелій ІРОД

СВЯТО

ВОРОГ МОГО ВОРОГА

Роман четвертий

Редактор: *Володимир АНТОФІЙЧУК*
Техноредагування: *Ірина МОЙСЕЙ*
Обкладинка: *Ірина МОЙСЕЙ*

Референти: *Володимир АНТОФІЙЧУК*
Михаєла ГЕРБІЛ
Михайло ТРАЙСТА

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
IROD, KORNELII

Sviato : roman / Kornelii Irod. - Vidannia 2-ge dopovlenene. –
București : R.C.R Editorial, 2020-
4 vol.

ISBN 978-606-745-089-7

Vol. 4. : Voroh moho voroha. - 2022. - ISBN 978-606-745-115-3

821.161.2

Наклад фінансований
СОЮЗОМ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ

Корнелій ІРОД

СВЯТО

ВОРОГ МОГО ВОРОГА

роман четвертий

Видавництво RCR EDITORIAL

Бухарест - 2022

МОТТО:

**Сядь праворуч Мене, доки не покладу Я
твоїх ворогів за підніжка ногам твоїм.**

(Мт., XXII, 44)

**Ось Я посилаю Ангела перед лицем
твоїм, щоб він охоронив у дорозі тебе. (...)
Коли ж справді послухаєш ти його голосу
і вчиниш усе, що говорю, то Я буду
ворогувати проти ворогів твоїх...**

(Вух., XXIII, 20-22)

Тож любіть ворогів своїх...

(Лк., VI, 35)

Книга перша

1.

Іноді, головню влітку, ніхто не приходить до сільського диспансеру навіть і по два-три дні підряд, а то й довше. Бо у Сфинту Ґеорґе (або просто Сфинту, Катирлез¹ чи Катирлець, як ще називають це село в Дельті Дунаю, розташоване на лівому березі однойменного дунайського рукава, недалеко перед впаданням у Чорне море) люди влітку заклопотані і нема в них часу на власне здоров'я. А вже хіба, якщо хтось, не дай Боже, тяжко захворіє, лише тоді прибігають по допомогу до «пана дохтора». А так, чоловіки Катирлезу, ну, скажімо, більшість із них, або вирушили на риболовлю, або перепливли власними човнами на протилежний берег Дунаю кожен до своєї бригади, де займаються ремонтом «посуди», тобто засмолюють казенні човни та магуни, латають сітки або загострюють кармаки, а вечорами повертаються в село, засідають на просторому подвір'ї «Буфету» за залізні столи і при «гальбі» пива, якщо привезли, але найчастіше при склянці горілки чи іншого спиртного, грають у карти або співають давніх козацьких пісень. А жінки, головню ті, в яких

¹ Від колишнього мого колеги татарина, але знавця турецької мови, я довідався, що слово **Катирлез** (Catîrlez) нібито турецьке і означає «зелене свято». Можливо, бо в Добруджі трапляється досить велика кількість турецьких топонімів. (Тут і далі – примітки автора).

живуть «скурсанти» (так називають тут туристів, певне, від українського слова *екскурсант*, оскільки у Сфинту Георге переважна більшість населення – це українці), цілий день куховарять і готують для них винятково рибні страви. Бо на це й приїхали «скурсанти» з Бухареста, з Молдови, з Олтенії чи з Трансільванії: наїстися риби, купатися в морі й засмагати на сонці, а декотрі з них люблять рибалити вудками в Дунаї чи в його каналах.

У тому 1963 і ще кілька років після того в Катирлезі за 12 левів «скурснтам» надавали кімнату й годували двічі на день – на вибір гостей: або сніданок і обід, або найчастіше обід і вечерю, бо на сніданок «скурсанти» щось собі привезли: голландський сир, ковбасу, чай, каву, бо масло та маргарин можуть купити й тут у сільському магазині, тобто у так званій «Аліментарі». А бувають і «скурсанти», але небагато їх, які бажать їсти «дома» лише вранці та ввечері, бо йдуть кудись на цілий день: винаймають у когось човен (іноді і його власника) і відвідують чарівні околиці зеленого царства – канали, острівці, озера, резервації – або йдуть рибалити кудись далі. А лише кімнату без рибних страв тут ніхто не наймає «скурснтам».

Для лікаря Віктора Доріна це вже друге літо, відколи працює він у Сфинту Георге, і можна вважати, що він уже почав звикати, щоби «в сезон» приходило мало людей до диспансеру. І пологовий дім не завдавав йому більшого клопоту, бо, крім того, що в селі народжується небагато дітей (минулого року лише семеро), лікар покладався повністю на довголітній досвід акушерки Аглаї.

Наприкінці липня стояла страшенна спека. В диспансері, правда, дещо прохолодніше, тому що дах з комишу. Ним покриті майже всі хати слободи Сфинту Георге, а стіни фак-

веркові, бо втоптана земля – хороший ізолятор. Та все ж таки Віктор Дорін подумав, що, оскільки досі не мав жодного пацієнта і, певне, того дня й не матиме, краще пройтися йому до морського узбережжя і скупатися у прохолодних пінистих хвилях. Повернеться через якусь годину – саме на обід, бо, купаючись, він, як завжди, здорово зголодніє. А подумав переказати Євстахієм про це дружині. Віктор взяв би й Ірину купатися, але через жіночі місячні проблеми сьогодні вона не зможе супроводжувати його. Хіба пізніше, після обіду та до підвечір'я, якщо Ірина погодиться, візьмуть вудки й підуть порибалити на якийсь недалекий канал або таки на берег Дунаю. У рідній Златні Віктор не раз ходив зі своїм старшим братом Михайлом та з іншими хлопцями рибалити в річці Гатнуці чи в Сучаві. У всіх хлопців вудки були однакові: ліщинний прут, на який в'язали дратву з загнутою голкою, а поплавком слугував корок з-під пляшки, а чи серцевина бузини. Лише парубки ловили рибу остнем або, оглушивши її вибухом карбиду, ловили вже таки руками. Ще з тих пір полюбив Віктор рибалити. В дитинстві він радів, коли попадала якась марена або коблик-два чи піскар, і вдома хвалили його. Ну, а якщо й повертався він голіруч, Віктор, само собою, не радів, але й не сердився в такій мірі, щоб ламати вудлище, як робили це деякі хлопці. А зараз Віктор дуже радий, що «заразив» риболовлею і свою Ірину, та таки так, що вона не тільки стала справжнім вудкарем, а ладна стояти годинами з вудлищем в руці і не нудитись. Буває, і нерідко, що вона наловить більше різної риби, ніж Віктор. І тут, у Сфинту Георгіє, у них з Іриною вудлища теж не «фабричні», а з цукрової тростини, зрубаної Євстахієм з куща, що росте на сусідньому з диспансером подвір'ї, зате на тих вудлищах уже не дратва й не загнута голка, а таки справжня нейлонова ліска і рибальські гачки.

– Євстахію! – гукнув лікар.

Євстахій працює служником ще від заснування катир-лезького диспансеру, але люди називають його санітаром, бо крім чистоти установи, що є його головним робочим завданням, він допомагає іноді й лікареві: заспокоює дітей, щоб не боялись і не плакали при ін'єкції, подає зі стінної шафи якусь необхідну лікареві в той момент річ, іде в аптеку, що по сусідству, за якимось медикаментом, якого нема в диспансері тощо. А це тому, що в диспансері нема медсестри. Але найбільше часу проводить Євстахій в хоромаш диспансеру, дрімаючи на лавиці і радіючи, якщо довший час він непотрібен лікареві.

– Я тут, пане доктор... – неохоче, мов з'їв мила, озвався «санітар» з хоромів.

– Іди до моєї пані та скажи їй, що прийду обідати після першої години, ну, скажімо, о пів на другу.

– Я вже йду, пане доктор... – мляво та без жодної охоти заявив Євстахій. – А вони дома чи в школі?

– Дома.

– Ага. Отже, скажу їм, що ви прийдете близько другої, так?

– Ну, хай буде, Євстахію, по-твоєму – близько другої. Але вертайся швидко, бо я теж піду з диспансеру, і тут не буде нікого, чуєш? – попередив лікар, знаючи дурну звичку служника: пошли його кудись, і Господь там його забуде – засидиться Євстахій і повернеться бозна-коли. – А якщо прибуде якийсь пацієнт, хоч я гадаю, що ні, ну, а якщо таки прийде, прибіжи за мною на пляж.

Донедавна, коли зовсім рідко ставалося, щоб пацієнти не знаходили лікаря в диспансері, вони заходили за медичною порадою до «Аптеки», що поряд з диспансером, тобто до

вродливої та молодій аптекарки Сидонії. Але на початку червня прибув до Сфинту Георге якийсь незнайомий моряк – чорнявий, високий, у прекрасній білій формі – і завітав прямо до аптеки. В селі говорять, що моряк знався з Сидонією раніше. Так чи інакше, через два дні Сидонія замкнула аптеку, звіялася й поїхала з тим моряком, ніхто не знає куди. На входних дверях аптеки й тепер висить колодка. Район обіцяє розв'язати питання, але поки що катерличани повинні їздити в Тульчу, щоб придбати приписані медикаменти.

Вирядивши Євстахія, Віктор Дорін скоро після того теж покинув диспансер і зачинив за собою входні двері, але не замикав, бо знав, що в селі нема злодіїв і навіть якби були, то в диспансері їм нема що красти.

Лікар ішов неквапно вистеленою товстим шаром піску центральною вулицею села, а стелили щороку пісок і на решті катирлезських вулиць, щоб не було на них болота після дощів чи танення снігу. Центральна вулиця паралельна Дунаєві. Віктор проминув «Аліментару», «Буфет», з його безлюдним в ту пору широким подвір'ям, під тополями якого шикувалось кілька залізних столів і стільців з облізлою зеленою фарбою і вже «покрашеними» рудою іржею, далі проминув будинок культури – найбільшу слобідську будівлю, яка мала зал для вистав і кіно, три просторі читальні зали сільської бібліотеки, дві контори, а в кінці ще й дві кімнати пошти; напроти дому культури знаходився єдиний у місцевості двоповерховий будинок, піднятий сто років тому грецьким купцем: хороми і дві кімнати внизу для крамниці, а ззаду велика комора, тобто склад для товару; інші дві кімнати й кухня на поверсі – це помешкання власника. Нині, хоч і занедбаний та полупаний, будинок містить внизу у двох своїх кімнатах два магазини – «Хліб», який постачає сільська пекарня, і «М'ясо», відчинений

лише у п'ятницю, коли ріжуть якусь худобу, а то і в суботу, якщо в п'ятницю все не розпродалося. Тепер на поверсі живе Мено, завідуючий обома магазинами, що внизу. Мено підстаркуватий холостяк, безбородий, гладенький, низький, з кумедною качачою ходою через його великий «жіночий» зад.

Люди симпатизували Менові, а та симпатія була таки близькою до поваги, не лише тому, що знали його як «володаря» «Хліба» та «М'яса», а насамперед тому, що був Мено роботящим, серйозним і чесним – він нікого не ошукав би. Правда, іноді кепкували над ним, головню у зв'язку з його великим задом, але без злоби, а тільки так, щоб повеселитись серед чоловічого гурту. Ще насміхалися з нього тому, що Мено був єдиним мешканцем Катирлезу, який ще ніколи нікуди не виїжджав з рідного села. Тому його ім'я стало слугувати іронічним прізвиськом для тих, котрі давно не подорожували: «А ти що, Мено?».

Проминувши «Хліб»-«М'ясо», лікар дійшов невдовзі до церкви, на подвір'ї якої побачив дім отця Бутояну і пригадав, що обіцяв йому зайти до нього завтра вранці і проконсультувати його стареньку матір, яка, крім того, що була глухою тетерею, на диво, була взагалі здорова і «хворіла» лише на єдину хворобу – на старість, бо минулої зими сповнила сто один рік. Віктор був певний, що і завтра, як і іншими разами, вісімдесятирічний отець Бутояну пригостить його своїм кислим паршивеньким вином і, зачісуючи граблями пальців свою довгу вже не сиву, а таки білу бороду, знову розпочне якісь філософсько-релігійні розмови. Та нічого не поробиш, така вже доля сільського лікаря – слухати всіх. Але правда й те, що декотрі попові ідеї можна вважати навіть дуже цікавими.

А проминувши церкву, Віктор Дорін знав, що звідси доведеться йому місити пісок ще якихось п'ятсот метрів,

і центральна вулиця закінчиться біля останньої хати села, звідки починається пустеля.

Зараз після виходу із Сфинту Георге, на самій окраїні слободи розташований невеликий прикордонний пікет (цей загін знаходиться під командою лейтенанта Ремуса Мушата і налічує, мабуть, не більше 20-30 солдатів); подвір'я пікету огорожене дротяною сіткою на бетонних стовпцях і перетяте вузькою алеєю, обабіч якої вишикувалися, мов велетенські пацьорки, побілені вапном круглі камені, а сам загін, здавалося, стоїть на варті і охороняє слободу не від хтозна-яких ворогів, а від високих піщаних дюн, які заціпеніли великими гарячими хвилями від самої огорожі пікету аж до узбережжя моря. Поряд з пікетом, між Дунаєм і піщаними горбами, ще видно тут і там бетонні каземати з вузькими вічками для кулеметів, споруджені під час останньої світової війни, а зараз служать хіба що дітлахам, коли ті граються в жмурки.

Недалеко від прикордонного пікету, на березі Дунаю, стоїть сторожовий пост. Власне, пост не на березі, а таки на ріці, на кладці шириною в чотири дошки і завдовжки 10-15 метрів, в кінці якої знаходиться будка вартового, покрашена білосиніми косими смугами. У ній вартує день і ніч озброєний прикордонник. Ніхто не знає точно, кого та від кого охороняє він, бо той солдат не зупиняє нікого, ні від кого не просить документів – ні від катирлечан, ні головно від туристів, які, йдучи купатися або повертаючись від моря, щоб уникнути нестерпно гарячих «дюн», ідуть вздовж дунайського берега й проходять мимо його будки. Хтось із рибалок висловив думку (бо, мабуть, цікавився в нього якийсь «курсант»), що прикордонник стереже бригади морських рибалок, «посуди» яких закинуті далеко в морі, поза отих 12 миль наших територіальних вод. Іншими словами, рибалки пливуть кож-

ного разу поза кордон Румунії і тому прикордонник нібито пильнує, щоб на якомусь баркасі чи в одному з п'ятнадцяти буксированих ним човнів кожної бригади не ховалася якась особа, що пробує нелегально покинути нашу країну і, отже, втекти із «соціалістичного раю» і опинитись, розуміється, в Туреччині, а не в Болгарії чи в Радянському Союзі... Пояснення здається логічним і задовільним лише на перший погляд, бо на ділі о першій чи другій годині ночі (залежно від пори року), коли рушають рибалки на роботу в море, кожний баркас і його п'ятнадцять буксированих човнів пропливають мимо будки прикордонника, і ніхто їх не перевіряє. В кожній магуні всі три рибалки полягали на двогодинний або на тригодинний сон, доки допливуть кожен до своєї посуди, а солдат, котрий вартує, теж, мабуть, спить у своїй будці. А якщо вже по святій правді, йому й нічого робити, оскільки в отій будці нема хоч би якогось сякого-такого прожектора, смугою світла якого, при потребі, солдат міг би освітити поверхню ріки, щоб бачити судна, які пливають вниз до моря, або ті, котрі пливають вверх по Дунаю в напрямку Тульчі. Отож, ясна річ, що з практичної точки зору, та будка зовсім непотрібна, бо там нема жодної перевірки.

До такого висновку дійшов і лікар Віктор Дорін. І тоді навіть тієї будки, в якій бідний солдат стирчить день і ніч? Віктор навіть подумав поцікавитися в лейтенанта Мушата, з яким був у дружніх стосунках. Але з часом знайшов сам логічне пояснення: з одного боку, будка являє собою загрозливе застереження для будь-котрого безумного, що задумав втекти з Румунії, а з іншого, будка і вартовий, який знаходиться в ній, ніщо інше, як психологічно заспокійлива «пілюля» для всіх: мовляв, нема чого вам, люди добрі, боятися – кордон країни постійно стережуть!..

Як тільки проминув прикордонний пікет і дійшов до першої «дюни», Віктор роззувся – він дуже любив ходити босоніж по піску. Але лише після кількох кроків, вже пожалів – пісок був дуже гарячий. А тому Віктор став іти набагато швидше і якимось кумедно підстрибуючи, щоб його босі ноги торкались якомога менше того нестерпно пекучого піску, намагаючись якомога швидше пройти цю спекотну «сахару»; він тоді-таки вирішив, що після купання повернеться в село не цією гарячою пустелею, а берегом Дунаю, щоб обминути дюни. Віктор продовжував смішно пританцьовувати, поспішаючи до моря.

Не тривало й п'яти хвилин тупцювання, мов по гарячій плиті, як Віктор опинився на пляжі і забіг по кісточки у воду. Йому зразу стало легше. Море було тихе, без хвиль, лише у дрібних зморшках, наче звичайне озеро. Пляж, всіяний ракушками – більшість з них білі, одні зовсім малюсінькі, мов нігті на пальчиках немовляти, інші завбільшки у здорову долоню, – був безлюдний. Лише зліва, але зовсім далеко, на відстані кількасот метрів, перед новим маяком, видно п'ять-шість осіб, не більше.

Мокрий пісок узбережжя і легкий бриз охолодили трохи Віктора, і він став швидко роздягатись. Скинув з себе все. Не було рації мочити труси, якщо на пляжі нема нікого, лише він один. Повернувся й глянув у напрямі села – бажав переконатися, що ніхто не наближається, – було би незручно, щоб хтось побачив «пана доктора» зовсім голого. Від поту скляна кулька його штучного лівого ока, як завжди, почала ніби надуватися й пульсувати. Віктор зняв окуляри, поспіхом черпнув пригорщами морської води і хлюпнув у лице кілька разів, доки скляна кулька перестала пекти. Краща була би дунайська вода, а не морська, солона, та все одно піт дужче

пече, а до того ж у цьому місці море не таке вже й солоне, бо тут Дунай вливає в нього свої прісні води.

Біль сліпого ока завжди нагадує Вікторові той період, коли після виключення з медінституту він працював на трубопрокатній фабриці заводу «Республіка», розташованого на окраїні Бухареста, біля вокзалу Тітан; призначили Віктора працювати в цеху, в якому виправлялися й очищалися труби. Там була висока температура, через що всі робітники, в тому числі й чотири члени ланки, в яку призначили і його, працювали роздягненими до пояса, та все одно дуже потіли, а найбільше Віктор, головню, як це не дивно, через окуляри. Тому з його обличчя стікали струмки поту, заливаючи й очі. Тоді появлялося те чудне відчуття, ніби скляне око напухає й боляче пульсує. Щоб заховати свою ваду, Віктор постійно носив сонцезахисні окуляри; а мав він три різні пари: з сильним затемненням лінз, з середнім і з слабким і, залежно від світла – сильне воно чи ні, – надівав відповідні окуляри, але на роботу приходив Віктор завжди в окулярах з найслабшим затемненням, бо ланковий, дядько Василь, Василь Стеря, тобто шеф машини для виправлення труб, при якій працював і Віктор, постійно застерігав, і не лише його, а й інших двох робітників їхньої ланки, щоб стереглись, аби, не дай Боже, не зачепив їх зубчастий механізм, «бо виправить тебе краще, ніж трубу!.. Кілька років тому – не ця машина, інша, але під час моєї зміни – вхопила неуважного чоловіка за рукав і вмить проковтнула цілого робітника і геть покремсала бідолаху, мов фарш на ковбаси! Атож...»

На заводі «Республіка» Віктор працював у трьох змінах і лише у ланці дядька Василя Стері, з яким був у дуже хороших стосунках із самого початку, а це тому, що ланковий хибно зрозумів, що Віктор був ніби під протекцією завідуючого

цехом, тобто інженера Петреску. То правда, що інженер Петреску привів Віктора до цієї ланки: «Ось, Василю, маєш нового члена ланки – Віктора Доріна. Бери його під свою опіку і навчи ремесла, бо Віктор не вміє – він ще студент».

Звідки міг підозрівати Василь Стеря, що Віктор не знався із завідуючим цехом і що того дня він уперше бачив інженера Петреску? Дядько Василь був певний, що Віктор прийшов заробити якийсь гріш, як чув він, що так роблять багато студентів, і вирішив, що для нього вигідно, якщо матиме хороші стосунки з новоприбулим, а це з трьох дуже простих причин. По-перше, Василь був не лише робітником трубопрокатної фабрики заводу «Республіка», завідуючи трубовирівнювальною і трубоочисною машиною, а й дяком у церкві рідного села; інженер Петреску, будучи поповичем, звільняв Василя в дні, коли він як дяк повинен був бути в церкві – в суботу на панахидах, в неділю та в свята, на похоронах, перед Різдом, а також на Водохреще та перед Великоднем, коли він супроводив священника по селу. Отже, навіщо йому сердити свого шефа? Друга причина ще простіша: Віктор швидко довідався, що ланковий Василь Стеря дружить з чаркою – п'є він будь-що, але найбільше подобалася йому солодка «каїсата» (абрикосовий лікер). Дяк просив іноді його: «У нашому сільському магазині нема цього чудового напиту. Купи ти мені, Вікторе, пляшечку цієї «каїсати» з якоїсь бухарестської «Аліментари». Дати тобі тепер гроші, а чи коли принесеш горілку?» А Віктор купував йому майже щотижня по півлітровій пляшці, а то кілька разів навіть по дві того лікеру, але грошей не брав, а завжди відмовляв усміхаючись: «А хіба мені заборонено вас частувати?..». Ну, а вже третя причина, через яку Василь Стеря протекційно ставився до Віктора, була та, що інші два члени його ланки, Маріус Романеску і Роберт

Касапу, цигани, а дядько Василь, хоч і був задоволений ними, бо були ці парубки і роботящі, і дуже рідко ставалося, щоб не приходили на роботу, він страх не терпів циганів з дуже, на його думку, серйозної причини: середня його дочка Жана втекла з циганом Джелу Турчіту, той – лінивий, ніде не працює, живе на жінчину зарплату, а поверх всього небажаний зять – п'яниця та ще й злодійкуватий. Словом, паразит!

Ужедесь через три місяці Віктор зізнався, що він не знав раніше інженера Петреску, проте ставлення дядька Василя Стері до нього не змінилося анітрохи.

Для Віктора робота на заводі у три зміни при машині, що вирівнювала криві з прокату труби, виявилася і небезпечною, і нелегкою, головню тому, що раніше дома його не примушували працювати, ну, хіба вести коні в ліс на пашу і здійснювати якісь інші легкі роботи. Всі хатні оберігали його, а найбільше мати, і аж ніяк не через нещастя, яке сталося з його лівим оком, або тому, що вона боялася, щоб не сталося щось і з другим його здоровим оком, а тому, що Івона гаряче бажала стати матір'ю пана. «Залишіть Вікторка в спокою, – вимагала вона, – хай читає свої книжки!» З часом, уся сім'я Дорінів звикла не спиратися на Віктора, коли йшлося про якусь важчу роботу в господарстві. Але правда й те, що його постійно бачили то з якоюсь книжкою в руках, то заклопотаного, коли писав щось у своїх зошитах. А тому тепер праця на заводі «Республіка» втомлювала Віктора, і найбільше під час нічної зміни. Дарма перед тим, як іти на роботу, спав він після обіду якусь годину, все одно по опівночі сон морив його, і лише боязнь не впасти у «потрухи» страшної машини, в яку засував він криву трубу, тримала Віктора тверезим. Ще щастя, що ланковий дозволяв йому «красти» по годинці сну на лавиці, що в Роздягальні. «Годі, Вікторе, іди в роздягальню, – казав дядько Василь, – збу-

джу я тебе через дві години. А ти, Маріусе, чого витріщився і кривишся, як середа на п'ятницю, га? Так, його залишаю спати по дві години під час нічної зміни, а тебе та Роберта, як і самого себе, лиш по одній, бо він вранці іде до факультету, а ви, шляк би вас трафив, від поїзда сунете прямо до *Буфету*, п'єте до обіду і аж потім доходите додому, де хирієте до вечора! Чи не так?»

У цеху, крім високої температури, постійно був страшний шум від машин. Найбільше робітників ставились байдуже до шуму, але Віктор заткав собі вуха ватою і радив своїм товаришам робити те саме, та вони лише сміялися з нього. Віктор наполягав, що вуха треба захищати головно ланковому: «Ви, дядьку Василю, як дяк мусите мати хороші вуха, а сильний шум псує їх». «Та не хороші вуха потрібні мені, Вікторе, а горло, ге-ге-ге... Зате я й поливаю постійно своє горло... Але знай, що в день, коли маю служити, не п'ю, боронь Боже, ані крапельки, а лише в решта днів, якщо є що пити...».

Ланка Василя Стері не знала, що Віктор уже не студент, знали це тільки у відділі кадрів – довідалися, коли найняли його на некваліфіковану роботу. Але все одно Віктор щотижня приходив до медінституту, слухав деякі лекції, відвідував лабораторії, розуміється, з безмовного дозволу професора А. Кипаїли; професор симпатизував своєму чи не найкращому студентові, а тому щиро втішив його той факт, що Віктор найнявся працювати, та ще на такому престижному заводі, бо це, каже, з соціальної та політичної точки зору, буде на його користь, в тому розумінні, що після «перевиховання» в робітничому середовищі Віктор зможе стати знову студентом. А коли професора Кипаїлу призначили ректором, він не лише допоміг Вікторові повернутися в медінститут, а й дозволив здати позачергово окремі іспити, а то навіть виз-

нав дійсними деякі з попередніх і, таким чином, дав йому можливість наздогнати своїх колишніх колег. Та незважаючи на таке позитивне, майже дружнє ставлення професора до свого студента, Віктор не сказав йому, як він зміг потрапити саме до такого престижного заводу, як «Республіка», а не деінде. І не сказав не лише тому, що професор не питав його, а найбільше тому, що Віктор трохи стидався цієї історії.

А сталося ось як. Після повернення із Златни, Віктор довідався, що, крім того, що його виключили з медінституту, йому вже і в студентському гуртожитку заборонено далі жити. Адміністратор повідомив, що згідно з розпорядженням, колишній студент Дорін Віктор має терміново покинути гуртожиток. Але оскільки Віктор заплатив ще до виключення з інституту місячне комірне вартістю в 50 леїв, йому дозволено проживати в гуртожитку до кінця поточного місяця, а саме ще шість днів. Із тих шести днів Віктор пробув у гуртожитку тільки чотири, бо переселився в Іринину кімнату. І це виявилось його щастям.

Господиня, котра здавала в аренду Ірині мансардну кімнату, мадам Софіка, була старенька вдова, порядна, привітна, колишня ткаля фабрики «Сувейка», але вже давненько на пенсії. В триповерховому будинку з мансардою вона мала двокімнатну квартиру на другому поверсі й окрему кімнату на мансарді, яку здавала ще за життя свого чоловіка, здебільшого студентам педінституту, що знаходився недалеко, на тій самій вулиці Пандурь. Узагалі вона воліла здавати кімнату дівчатам, бо, вважала, що вони чемніші за хлопців. Знав це й Джорджеску, один із швейцарів інституту, котрий за пляшку вина і дві пачки цигарок погодився знайти їй квартирантку. «Але гляди, товаришу Джорджеску, – попереджувала мадам Софіка авторитетно, як звикла вона говорити в «Сувейці», де на протязі шести років була секретарем парторганізації

фабрики, – щоб не знайшов ти мені якусь несерйозну чи розпусницю, чуєш?! Ти ж мужчина і повинен знатися на жінках, так що знайди мені чемну дитину і, бажано, першокурсницю, бо, якщо буде чемною і буде між нами згода, зможе жити у мене до закінчення факультету».

А Ірині таки пощастило: в день, коли приїхала в столицю, з Північного вокзалу вона пішла прямо до педінституту, де якраз саме в той день вартував Джорджеску, чи дядько Джорджіка, як називали його студенти. Коли він побачив у холі дівчину, що розгублено роздивлялася, перекладаючи валізу з руки в руку, то запитав, чи може чимось їй допомогти. Дівчина відповіла, що хоче зустріти когось із знайомих, з якими влітку здавала вступний іспит, щоб поцікавитися, де студентський гуртожиток. «А хороша і дешева кімната не цікавить вас, панночко? Кімната недалеко від нашого інституту, теж на вулиці Пандурь, на відстані тільки однієї трамвайної зупинки».

Так потрапила Ірина до мадам Софіки на мансарду. І вони сподобались одна одній таки з самого початку, тому були певні, що між ними і надалі буде злагода.

Після трьох тижнів, відколи комірниця влаштувалася в невеликій мансардній кімнаті, мадам Софіка вирішила правити панахиду по своєму покійному чоловікові, від смерті якого минуло сім років (треба було їй робити це ще в березні, у Великодній піст, бо в березні сповнилось сім літ, але не змогла, бо оперувала собі грижу; крім того, мадам Софіка певна, що покійний задоволений відкладанням панахиди з березня на осінь, «бо йому, бідному, не дуже смакували пісні страви...»), а Ірина допомагала їй у всьому: ходила купувати потрібне, чистила овочі та зелень, попарила та обскувала три курки, яких купила мадам Софіка з базару «Матаке» і котрих зарізав сусід, що живе внизу, а то навіть замісила

тісто на проскури, лише кутю варила сама господиня. «Хай тебе Господь милує, дитино, і дарує тобі щастя-здоров'я! – дякувала мадам Софіка Ірині. – За те, що пожаліла ти моїх покалічених ревматизмом рук! Гірка моя старість, бо не дав і нам Господь Бог таку дочку, як ти... Не знаю, чия була вина, що не мали ми дітей: моя, а чи мого Кості. А ми дуже бажали мати своїх дітей, та не пощастило нам».

Після цього, газдиня запрошувала Ірину майже щонеділі разом обідати. А взагалі обід тривав довго, приблизно дві години, бо мадам Софіка любила розтягати бесіду, головню при каві, звареній нею «по-турецьки», яку пила повільно і викурювала за цей час по дві-три цигарки. Вона навчила й Ірину пити каву, хоч спершу дівчині не сподобалася гіркота цього напою, зате курити вона рішуче відмовилася. «Добре маєш, доцю! Бо то чортівське зілля, і якщо воно заволодіє тобою, знай, годі скараскатися. Ось я. Через довгі засідання, які тривали годинами і на яких всі курили, взялася і я курити і, до дідька, не можу кинути!»

Ірина теж сподобала мадам Софіку завдяки її веселій натурі і тому, що уміла гарно розказувати. Подобалося їй ще й те, що стара не мала дурного бабського звичаю тягнути співбесідника за язик. То правда, що мадам Софіка поцікавилася, звідки Ірина, і стільки всього. Але потім Ірина сама розказала їй про свою родину, про рідне село, про друзів та шкільних колег. Розказала все те непитаною, бо на початку вона дуже скучала «на чужині» за батьками і рідною домівкою, та так скучала, що аж душа боліла і, розповідаючи, вгамовувала трохи тугу.

У свою чергу мадам Софіка розповідала Ірині меланхолійним тоном і примружуючи очі, що у «Сувейці» працювала вона тридцять два роки, з яких двадцять чотири при ткаць-

ких верстатах, і то в три зміни. І оскільки вона була постійно передовицею у виробництві, не мала жодних прогулів і, за стільки років праці, не мала жодного дня медичної відпустки, обрали її членом комітету фабричної партійної організації. І в комітеті працювала вона сумлінно, відповідаючи за соціалістичне виховання молоді, взагалі, за діяльність молодіжної організації – це було її постійним партійним завданням. «Ну, а через два роки, – вела далі мадам Софіка, – послали мене на однорічні курси партійної школи, бо моя освіта була, і я не встидаюся признатися, всього чотири класи народної школи і два технічного ткацького училища. А після закінчення партійної школи обрали мене секретарем партійної організації. Ге-ге, бачиш, Іринко, хоч я жінка, називали чомусь мене секретарем, а не секретаркою. Ну, нічого, хай буде. Але признаюся, доцю, що оті шість років, скільки була я секретарем, виявилися набагато важчими, ніж при верстатах, де працювала я раніше – лише стоячи і постійно бігаючи від одного верстата до іншого, а звичайно працювала я при чотирьох. А секретарем – весь час були засідання за засіданнями, збори за зборами, день і ніч, на яких критикуй то одного, то іншого, тобто робітниць, майстрів та інженерів, а то й товариша директора, якщо нашої фабриці загрожувала небезпека нездійснення виробничого плану. Була би велика біда. Що й говорити! А знай, дорога, що тому я дуже зраділа, коли сповнила роки виходу на пенсію. І директор, а головню товариші з райкому наполягали: та ще почекай з тією пенсією, товаришко Ністор, бо ти ще потрібна і партії, і фабриці. А я – ні та й ні! Годі з мене! Маю і я право на відпочинок, ні? Пустили. Але отой мій відпочинок тривав тільки один рік з чимось, бо втратила я свого чоловіка. Бідний Кость мав добру душу і був дуже сумлінний, зізнаюсь, набагато сумлінніший був він від мене. Останні роки працював він

вагоноводом на двадцять п'ятій трамвайній лінії; мав мій Кость ще лише два роки до пенсії. Ну, а сім років тому ми гадали, що в березні зими вже кінець, а лапатий сніг, що падав, був то, як кажуть, ягнячий. Та де! Як захурделило та замело, гірше, ніж у січні або в лютому! Навалило страшні кучугури. А мій Кость не має, що робити та береться сніг прокидати. Один. Хоч у нас жили тоді два здоровила, ще й на тридцять років молодші від нього, але не взялися вони за лопату. А мій Кость гайда-гайда, не переставав прокидати сніг, ну, хіба на хвилину, щоб закурити, бо був засапаний і геть спітнілий. Далі брав знову лопату і не пускав з рук, доки не закінчив роботу. Таким уже він був. У всьому надто наполегливий. Увечері, дивлюсь, взяло Костя дрожем, каже, що йому дуже холодно, а кладу я руку на нього – Кость горить жаром. Біжу до телефону й викликаю швидку допомогу, але телефоністка відповіла, що поки що нема вільної машини, що, ви не бачите, каже, вулиці заметені снігом і рух розгортається дуже важко, а втім, коли й буде вільна машина, пошлють спершу до тих, котрі, падаючи десь на вулиці, поламали на ожеледі руки та ноги, і аж потім до простуджених. Коли почула я таке, сказала собі: ану, подзвоню до районного комітету – хай пригодиться тепер і мені партія, не лише я їй. Так і сталося, дочко. Через чверть години прибула швидка допомога, а лікар, вислухавши стетоскопом Костя на всі боки, заявив, що в нього запалення легенів, і тоді таки відвезли мого до лікарні «Філарет». Але дарма. Не змогли врятувати його. Через два дні мій Кость сконав. Мені в лікарні водно говорили, що в Костя був якийсь галоп. Який галоп?! Я й слухати не хотіла. Дурниці. Пояснення потрібні мені? Навіщо вони мені? Воскреснуть вони мого Костя?! Кажу ж – дурниці! Хіба я не знаю, що завжди всю провину скидають на мерця?».

Віктор поплавав десять хвилин і, хоч море було літепле, він прохолодився. Вийшов з води і простягнувся на гарячому піску. Він відчув, що охоплює його отой приємний стан, як тоді, коли, змерзлий, занурюєшся в теплу постіль і тебе бере сон. Але Віктор не мав намір заснути на пляжі, і не так тому, що боявся сонячного удару, а тому, що зголоднів і бажав швидше повернутися додому. Та ще полежав трохи, заплющив очі й усміхнувся приємному спогадові: Віктор пригадав, якою перестрашеною була Ірина після першої ночі, переспаної ним у її мансарді. Вона дуже боялася, щоб не довідалася мадам Софіка – вона ж попередила Ірину з самого початку: «Без неморальних відвідин!.. Зрозуміла?». І після другого разу, коли Віктор переночував у неї, Ірина страшно потерпала, щоб мадам Софіка не довідалася про це від котрогось із сусідів, який, може, побачив Віктора. Краще вже скаже вона їй в неділю, коли обідатимуть разом. Ірина понесе старій яблук і горіхів, бо саме одержала посилку з дому. Але що саме скаже їй у зв'язку з Віктором і як представить ситуацію, Ірина ще не знала. Ще подумає, бо до неділі ще має час. Крім того, порадиться і з Віктором.

А зараз, простягнутий на пляжі, Віктор пригадав собі, що порадив, хай Ірина скаже мадам Софіці, що він її наречений, що невдовзі він одружиться з нею, а доти просить дозволу, щоб Віктор час від часу відвідував свою наречену, але то не дуже часто, бо він, будучи студентом на передостанньому курсі медінституту, дуже зайнятий. Госпідку! Як зраділа Ірина тоді, почувши таке – просто спалахнула щастям!

А вже після того, як мадам Софіка не лише згодилася, а вже й звикла, що Ірину відвідує «наречений», і то нерідко, як казав, а таки частенько (щоправда, вона, мабуть, не знала, що Віктор не тільки відвідує її комірницю, а таки ночує у неї), він навіть сподобався їй: «Хороший юнак! – хвалила мадам Софіка Віктора. – Чемний та ввічливий – ще й квітів приносить мені. Я й не пам'ятаю, коли останній раз якийсь кавалер дарував мені квіти...».

Під час наступного недільного обіду Ірина сказала мадам Софіці, що вони подали в народну раду документи, щоб розписатися, а весілля справлять пізніше... Поки що у Віктора, каже, довша студентська практика, а за цей час він міг би заробити якісь гроші і бажає найнятися на якомусь будівництві чи десь на заводі, але не знає, як поступити, до кого звернутися... Наступного таки дня мадам Софіка зателефонувала своєму давньому знайомому, секретареві парторганізації заводу «Республіка», і цього вистачило, щоб Віктор став робітником трубопрокатної фабрики того славного заводу.

– Ото добряга бабуса Софіка! – вдячно подумав Віктор вголос про свою добродійницю і піднявся з теплого і приємного піску.

Довкола чайки не переставали пищати. А дивно – чайки малої породи були найбільш крикливими. Віктор струсив з себе пісок, але, будучи голим, повернувся спиною до нового морського маяка, біля якого височів спостережний пункт, з якого солдат міг бачити його крізь бінокль. Ну, й що? Хай бачить. Зрештою, побачить голого мужчину, а не жінку... Віктор вирішив зайти ще раз у море, після чого одягнеться й піде додому, але повернеться вже берегом Дунаю, щоб уникнути нестерпно гарячого піску «дюн».

2.

Віктор зірвався з місця і став іти прудко, просто втікаючи. Ілаш закам'янів, немов прикований, біля воріт Ґадóсового подвір'я, тримаючи в руках загорнутий в газету пакунок, і гірко дивився Вікторові вслід – отож його хлопець тільки що прибув додому і ось уже від'їжджає. Віктор не вийшов на гостинець, а шмагнув вулицею попри Чоропіту, далі попри Проця Білика та попри Савету Ґнатову вниз до потоку. Ілаш так і зрозумів, що його син іде на вокзал потоком, щоб ні з ким не зустрічатись. Він чекав, гаряче бажав, щоб Віктор хоч озирнувся. Але той не повертав голову, а йдучи швидко, ставав у міру зростання відстані між ними все меншим і меншим, доки завернув за вербовий пліт Кришки і зник. В Ілашевих очах дрібно тремтіли хати, звивиста Ґадóсова вулиця, сади, і він знову подумав уголос, як йому дуже часто діставалося за останні роки:

– У мене два сини і, видай, обидва каліки – один тілом, а другий душею...

Приголомшений Ілаш ще постояв якийсь час перед Ґадóсовою брамою – йому просто не хотілося вірити в те, що тільки-но відбулося насправді: кілька хвилин тому на подвір'я кузні зайшов Віктор з чемоданом в руці і невеликим пакунком під пахвою, а Ілаш весело зрадів:

– Прийшов-с додому, синку? – голосно засміявся він, уздрівши свого меншого хлопця, і, ступивши крок йому

назустріч, спалахнув нестримною радістю. А був Ілаш радісний і дуже веселий не лише Вікторовому прибуттю, а певною мірою і тому, що випив кілька порційок горілки.

Віктор ще здалеку привітався до всіх і, не дійшовши до гурту чоловіків, зупинився на відстані кількох кроків. Ілаш підбіг до нього, тепло обняв сина, поплескав по плечу і гучно поцілував у обидві щоки:

– Добре, що прийшов-с, Вікторку!

– Ні, тату, я тепер відходжу. І якщо не назавжди, то на довгий час!

– Ти що?! Не розумію. Ти вже був дома?

– Був. І, ади, що знайшов, – показав Віктор пакуночок, загорнутий у газету. – Тут мої та Оксанині листи!

– Файно з вас, діти, що пишете одне одному.

– То правда, тату. Але ми задурно висилали ці письма, бо не одержували їх – ні я Оксанині, ні вона мої. А подумати лиш, з яким нетерпінням чекали ми тих листів!.. І не одержували ми їх, бо мама змовилася з поштарем, щоб він давав їй наші письма. Шпетко давав, а мама заховала листи у ту скриню, що в хаті великій. Я нехотячи натрапив на них. Це я ніколи не зможу простити мамі!

– Помийниця! – вихопилося Ілашеві.

– Вас, тату, я і люблю, і поважаю, а мами віднині я вже не маю! А цей пакунок з листами, прошу вас, тату, понесіть Оксани і скажіть їй, що мені дуже жаль, що таке сталося. Скажіть також... – Віктор недоказав, вхопив чемодан і пішов геть.

Ілаш ще постояв кілька хвилин біля брами і, стараючись заспокоїтись трохи, повернувся до чоловічої компанії. Там жартували, сміялися, і ніхто не звернув на Ілаша особливої уваги: прибув його менший син додому, ну й що? Добре, що прибув.

Тодер Ґадос наливав самогонки, і стаканчик, за звичаєм, ішов з руки в руку. До кого доходив стаканчик, той дякував попередньому чоловікові за віншування і частував до наступного ґазди, примовляючи потрібні слова. Ілаш стояв, мов на грані. Жалів Віктора – прибув, значиться, хлопець додому і замість того, щоб була радість і йому, і всій сім'ї, він відкрив, що його мати повела себе по-зłodійськи – заховала всі його та Оксанині листи, через що діти, певне, посварилися. Це розсердило й отруїло в такій мірі йому душу, що він вирішив покинути все й піти світ за очі. Хоч Вікторів відхід засмутив Ілаша, він признав, що хлопець правий – в подібній ситуації Ілаш учинив би так само. «Ти диви, помийниця! Ну, нічого, йду вже додому, покажу я бабі!»

Як ніколи, сьогодні Ілашеві не хотілося засиджуватись у Ґадоса – надто засмутив його Віктор, бо син щойно приїхав додому й зараз-таки від'їхав, а коли Ілашів весільний батько Тодер Ґадос перед тим, ніж випити стаканчик, нахилився в його бік (у знак, що настає Ілашева черга пити), він заявив:

– Спасибі вам, батьку. Але я вип'ю лиш цю порційку, бо мушу йти. Я до вас частую, бадіку Василю. Тривайте! – Ілаш випив якось без охоти ту горілку і простягнув Пундиків стаканчик, щоб той переходив з руки в руку до кожного із п'яти чоловіків, які знаходились у кузні.

– А що, Ілашку, виджу, ти сьогодні гей невеселий. Маєш щось на душі? – поцікавився Тодер.

– Та нічого... – ухилився Ілаш від прямої відповіді. – Звісно, що у батьків від дітей і радість, і прикрість... Бувайте здорові! – зняв він капелюха і вклонився усім.

– То правда, – погодився хтось, – сьогодні діти...

– Іди з Богом, – сказав коваль.

Ілаш узяв загорнутий у газетний папір пакуночок і, вийшовши з Гадóсового подвір'я, подумав іти спершу до Кулуневої Аспазії, а потім додому. Дорогою думав, що мав їй сказати. «А що маю сказати? Та нічого не треба їй розказувати! Лиш, ади, бери цей пакуночок та передай свій Оксані від Віктора. Там їхні письма...». Далі Ілаш став лютувати: «Ух, а не вернуся я додому?! Моя баба таки заробила кілька здорових ременів по сраці! Покажу я їй! Ви чули таке?! Зупиняти листи наших дітей! Ну, дам я їй!» В міру наближення до Аспазіїного двору Ілаш ще палкіше гарячився. Але коли дійшов уже зовсім близько, побачив, що біля її хвіртки стоїть міліціонер, але не златнянський, бо тутешніх Ілаш знав. Цей міліціонер, мабуть, прибув тією машиною, котру він бачив перед сільрадою, але тоді подумав, що то знов у зв'язку з Іванишиним.

– Здрастуйте! – здивовано привітав Ілаш невідомого міліціонера і підійшов до хвіртки.

– Добридень. Вам чого, бадіку? – не дав він Ілашеві увійти.

– Маю щось говорити зі своєю кумою...

– Не можна!

– То чому?

– У хаті товариш прокурор і товариш капітан. Приходьте пізніше, через дві-три години.

– Ну, тоді з дочкою, з моєю хрещеницею хотів би я кілька слів...

– Ви не розумієте, що зараз не можна? – розсердився міліціонер. – Пізніше, чоловіче!

Ілаш крутнувся і без слова пішов геть. Подумав, що прокурор та міліціонери знов прийшли до Аспазії, певна річ, у зв'язку зі смертю того обласного начальника. А що, вони

ще не закінчили слідство, бо уже двічі приходили до Златни у цій справі? Та чим мав він їм мішати, якщо дав би Аспазії або Оксані пакуночок? Це ще дужче розсердило його, і він прискорив ходу, щоб швидше дійти додому.

Ілаш застав Івону за розправленням курки, тому в хаті пахло обсмаленим пір'ям. Минуло багато років, відколи він не бив Івону. А тепер, не вимовивши жодного слова, ляснув їй гучного поличника і тільки після того простягнув їй загорнутий у газету пакунок:

– Що це?! – викрикнув Ілаш і розігнався вдарити Івону вдруге, але передумав: – Говори, помийнице та скусо¹ остання! Що це?!

Від подиву Івона стояла стовпом, ледве промимрила:

– А звідки мені знати, що то в тебе?.. А виджу, діду, ти вже хильнув... – сказала Івона мляво, без догани, ніби хотіла доказати, що вона не докоряє йому, а лише говорить про щось незначне, щось звичайне.

– Не знаєш?! Шляк би тя трафив! На! – Ілаш розгорнув пакунок і кинув на підлогу кільканадцять листів. – Це Вікторові й Оксаніні письма, які ти заховала. Як тобі не соромно?! Буде за це й Шпиткові! Навчу я його розуму! – Ілаш гримнув дверима і вийшов на ґанок.

Він і гадки не мав, яку дурницю коїть, бо після його відходу Івона замислилась на мить, а далі стала похапцем збирати з підлоги розкидані листи, відчинила дверці печі і кинула всі у вогонь – по три, по чотири, вкінці і газету, а папери зразу спалахнули яскравим полум'ям.

– Ось так! – задоволено видихнула Івона й повернулася майже весело розправляти курку.

¹ **Скуса** – дуже зла жінка, відьма.

Ілаш стояв на ґанку. Ще кипів гнівом. Засукав другу цигарку, припалив, коли з-за хати появилася Аспазія.

– Цілую руку, тату, – привіталася дівчина весело.

– Будь здорова, доцю! Ти від Михайла?

– Иги, була-сми у нього. Я вилила і сполоскала відро з-під «дірки», змінила білизну ліжка, а тепер прошу вас – ідіть та й переодягніть Михайла для зустрічі з Віктором. Я йому не сказала, що брат приїхав, щоб був сюрприз. Бо коли заходив Віктор, Михайло якраз задрімав, і Віктор не хотів турбувати його.

– Добре, що не казала-с, бо Віктор від'їхав.

– Як то від'їхав?! – майже пискнула від подиву Аспазія. – Куди?

– До Бухареста, а куди?

– Не може бути! Чому поїхав?! – забідкалася дівчина майже плачучи. – Курку зарізали-сми, я на книш замісила... Чому поїхав?

– Питай свою маму, бо через неї твій брат покинув домівку! – відповів Ілаш гірким голосом і подався за хату до Михайла – засукає і йому цигарку, хоч лікарі заборонили Михайлові курити, але Ілаш гадав, що стільки втіхи ще залишилось його старшому синові.

Ілаш дуже жалів Михайла, але те почуття було якесь дивне, помішане з глибоким сумом, з немичним незадоволенням, що не дочекається помститись тим, котрі покалічили Михайла, бо Бобешків засудили на двадцять п'ять років каторги і, мабуть, він не доживе до їхнього звільнення... А засудили їх, як усім відомо, за те, що вбили двох людей: сторожа сучавського Деревообробного комбінату і Юрія Ґадбаса.

Німий і майже цілком паралізований, рухаючи лише руки, головно праву, Михайло був для сім'ї Дорінів складною проблемою. Тому Ілаш здавна міркував, чим хоч трохи полегшити

Михайлове життя. Спершу прибудував ззаду до хати ще одну кімнату, простору, світлу, зі всім необхідним: грубу з плитою та піччю, широке ліжко посередині, притулене узголів'ям до стіни, щоб можна підходити до хворого з обох боків, стіл та стільці, шафу для Михайлової білизни й одєжі. До ліжка притулили широку гембльовану лавицю, по середині якої столяр вирізав отвір, який назвали «діркою», щоб Михайло міг справляти нужду у підставлене під лавицю відро. Певна річ, що він не міг без допомоги добратися до «дірки». Дві особи повинні зсувати його з ліжка на лавицю – одна з-під колін, а друга попід пахи. Але іноді, коли не було кому допомогти, Аспазія сама давала собі раду: стягала спершу Михайла за ноги, а далі за дуже схудле братове тіло. То правда, що й він старався якось допомогти їй, немічно підштовхуючись трохи правицею, доки потрапляв на «дірку».

А вже купель був Ілашевим обов'язком – не годилося жінкам бачити голого парубка, навіть матері чи сестрі. Та який то купель? Ілашеві допомагала здебільшого Аспазія, і вони обоє зсували Михайла з ліжка на лавицю, та поки скинути з нього довгу згрібну чи льняну сорочку, вони спершу мили йому голову, відтак намазували нафтою, щоб не плодилися воші. Після цього Аспазія виходила з кімнати. А Ілаш скидав з сина довгу, аж нижче колін, сорочку, намилював синове схудле тіло зеленим милом, приготовленим Гуцулкою, бо, казала вона, добавила в нього м'яти і кропиви, змивав теплою водою, злегка витирав не льняним, а м'яким бавовняним рушником. Потім змазував йому прищаву спину маззю (теж її приготувала Гуцулка зі смальцю і якогось лише їй знаного зілля) і переодягав його у чисту, теж довгу сорочку. Лише після цього Ілаш кликав знадвору Аспазію, щоб разом пересунути Михайла на ліжко. Але на цьому справа ще не закінчувала-

ся: Ілаш брався голити Михайла, а Аспазія обрізувала братові нігті на руках і ногах.

До проведення в Златну електричного струму Ілаш придумав спосіб, завдяки якому Михайло в разі якоїсь потреби міг би прикликати когось із домашніх. Він прив'язав до квартирки дзвіночок, від котрого протягнув мотузку аж до Михайла – тягни, коли хочеш, щоб дзеленчав. А коли Михайло ненароком випустив би мотузку, поклав біля нього на лавицю ще один дзвіночок.

То правда, що Михайло страшно скучав на самоті, хоч до нього приходили досить часто, головню Аспазія, а Ілаш заходив до свого сина щонайменше двічі на день – поговорити, тобто розказати хворому про одне, про друге, покурити, хоч знав, що куріння шкодить йому. Теж з доброго наміру Ілаш сказав Якубові Манджіловському, коли той будував Михайлову кімнату, щоб вікно було якомога ширшим. Таким чином, з ліжка, припертий подушками, хворий зможе бачити майже пів подвір'я, три хати з-між тих, що оточують толоку горішнього кута, і край лісу від рогатки до Глушка. Хай має і Михайло змогу бачити Божий світ...

І Івона приходила щовечора питати сина, що готувати йому на обід наступного дня. «Хочеш борщу, – цікавилася Івона, – чи, може, зварити тобі суп, га?» А Михайло або згідно опускав злегка голову, або відмовляв, киваючи вказівним пальцем, мов метрономом. І все ж важко було розумітися з ним, доки Аспазія здогадалася, що існує кращий метод: вона принесла олівець і якийсь зошит, що залишився з тих пір, коли вони були ще учнями. Таким чином Михайло міг – щоправда, важкувато – писати їм. А писав, вказуючи, що саме болять, що бажає їсти, цікавився, що роблять Віктор і інші дві сестри – Домка і Веронця, яких не було дома.

Михайлова ситуація, і не лише його, значно покращала після того, як в село завели електричний струм. Ілаш був серед перших у Златні, хто затягнув електрику у свій двір. Привів електрика з Іцкан, а той понаставляв усюди електричні лампочки, навіть і в стайні та в шопі, поставив штепселі у кожній кімнаті, біля дверей Михайлової кімнати прикріпив дзвінок, а його кнопку в узголів'ї ліжка хворого.

На другий день після введення електрики в усьому господарстві Ілаш поїхав автобусом до Сучави. Коли повернувся після обіду, привіз радянський радіоприймач *Прогрес*, великий, у гарній дерев'яній, мов дорогі меблі, обробці. Той самий електрик, котрий завів струм і монтував штепселі й електролампочки, влаштував і радіоприймач у Михайловій кімнаті.

– Хороший приймач! – похвалив майстер, а далі став учити Михайла, як включати радіоприймач і як виключати, якою кнопкою вертати, щоб збільшувати або зменшувати гучність, на який клавіш натискати, щоби змінювати довжину хвиль, і нарешті, яким коліщатком користуватися, щоби рухати червону стрілку і знаходити необхідну радіомережу й радіостанції.

– Зрозумів? – поцікавився електрик у хворого. – Досить просто, правда? Я покажу тобі ще раз, як орудувати цим радіоприймачем, а потім поспробуєш і ти. Згідний?

Михайло просто розцвів радістю, слідив уважно за кожним рухом електрика, а потім повторив акуратно те, що його навчили, а разом з ним, зазираючи уважно з-за спини електрика, вчилися орудувати приймачем і решта членів сім'ї Дорінів.

– Ну, все. Є запитання? Якщо ні, я залишаю приймач на передачі Бухарест I, добре? – закінчив електрик свою роботу,

взяв простягнуті Ілашем гроші, підбадьорюючи, показав Михайлові стиснутий кулак, попрощався й пішов геть.

З дерев'яної коробки лунала весела народна музика. Ілаш сплеснув:

– Ух, чудова музика! Танцювати хочеться, аж у п'ятах свербить!

Михайло аж світився радістю, а Аспазія з радощів заплакала:

– Йой, як fajно грає, наче патефон!..

– Так, доцю, – згодився Ілаш, – а віднині довше сидітимемо тут, у Михайла.

Лиш Івона, здавалося, не дуже раділа – стояла насуплена й лупала злісно очима на радіоприймач. Вона щось незадоволено промимрила і вкінці придушила загальне захоплення:

– Це занадто велике. І, видай, страшно дороге! Ти, певне, зафоросив¹ купу грошей... А що, не міг купити меншу таку карабушку²?

Ілаш зміряв її зневажливим поглядом:

– А може, зовсім не треба було купувати, а закликати Гаралуцу, щоб нам грав, так? Або краще, співай ти Михайлові, бо то буде безплатно... А, виджу, ти не спішиш співати, а гавкати непотрібне гавкаєш!

Відтоді Михайло слухав радіопередачі майже постійно, ба навіть не виключав приймача й коли спав. Довідалися й сусіди, що Ілаш придбав таку комедію, а декотрі з них стали унаджуватися до Дорінів, щоб побачити те чудо, ту граючу коробку і з якої лунає чийсь голос, але Івона постаралася,

¹ **Форосити** – витрачати, губити.

² **Карабушка** – коробка.

щоб їм відхотілося: «Дохторь рішуче заборонив заходити та турбувати Михайла!..».

Невдовзі ще кілька златнян, три або навіть чотири, пристарали собі радіоприймачі, а через рік в одному із приміщень будинку культури заснували «Радіофікаційний пункт», завдяки якому за невелику плату вже будь-хто міг мати дома власний гучномовець і слухати передачі радіостанції Бухарест I. Ще через два роки районні органи вирішили, що «для виховання трудового селянства» негайно потрібно установити по всіх хатах гучномовці і то, розуміється, не лише у Златні, а в кожному електрифікованому селі Сучавського району.

Протягом кількох годин одного тільки дня слідство у зв'язку зі смертю обласного політичного діяча Павела Пожого, здається, закінчилося. Спершу в Аспазії Білик, *«жінки, в котрої влаштували жити товариша Павела Пожогоу місцеві власті»*. Трохи довше тривало слідство в сільському партійному комітеті Златни, а закінчилося воно в потоці Гатнуци, в якій втопився покійний, встроївшись головою в глеї на дні мілкої води, де знайшли його три хлопчакі, які того ранку вийшли корови пасти; слідчі розмовляли також і з тими хлопцями.

Так запевняв хтось, що написано в установчому протоколі. Але всякі інші чутки розносилися по Златні та навколишніх селах ще довгий час. То ніби Кулунива Аспазія, казали, налила активістові в горілку хтозна-чого, то він, будучи п'яний, вчепився її дочки, і тоді вони, мати з дочкою, накинулись

на хулігана і почали бити його, а бідний чоловік, що мав робити? Переляканий, подумав врятуватися втечею – сів на велосипед і накивав п'ятами; він, певне, втік, бо чув, що в тієї молодиці, крім дочки, ще й два чи три сини, але бідолаха не знав, що вони «в горах» (Аспазіїні хлопці працювали на фабриці лісової промисловості у Пожориті), то ніби обласний шеф – певне, трохи підхмелений – вийшов на чисте повітря і закортіло йому покататися на велосипеді, але звідки йому знати, що після останньої хати вулиця стає надмірно стрімкою? То ж він не встиг пригальмувати велосипед і опинився в руслі потоку. Хоч Гатнуца й неглибока, найбільше півметра води, а в тому місці, може, навіть мілкіша, на жаль, товариш надлетів туди стрімголов і встромився головою в глейове дно потоку. Бо якщо вода була би глибша, а він мав упасти рачки, горілиць чи стоячи, бідний чоловік не мав утопитися. А так...

Але слідство міліції та прокуратури встановили інше і дуже точно: будучи на підпитку, Павел Пожого згвалтував Оксану Білик, після чого втік і мав намір переїхати велосипедом вузьку кладку Гатнуци, але він, певна річ, втратив рівновагу і впав у потік. Причина смерті: перелом потиличного хребта, а не утоплення, як припускалося на початку слідства. Варіант самогубства відкинуто: такий спосіб аж ніяк не характерний самогубцям. Крім того, у товариша Павела Пожого не було жодних причин на такий вчинок. Результат слідства, розуміється, засекречено, навіть Микола Іванишин, не будучи вже тим, ким був раніше, не довідався хтозна-що з конкретних елементів установчого протоколу.

Якийсь час у Златні ще ходили різні чутки про той нещасний трафунок, вигадувалися різні причини й припущення, а Аспазія, вже втихомирившись трохи, раділа, що, крім першої

довгої і другої коротшої розмов з «органами слідства», ніхто вже не турбував її та Оксану. Але дівчина продовжувала страждати і бути переляканою, як і тієї ночі. А щодо сільських пліток, Аспазія давно знала гірку правду: людський рот ніщо не заткне, хіба лиш земля.

Відвідав її одного дня Ілаш, і Аспазія гадала, що і його пригнала цікавість почути правду від неї, а не виводити її з того, що теревенить село. Але побачила, що її кум якийсь зажурений, вона занепокоїлася.

– Доброго дня, кумо Аспазіє.

– Дай Боже здоров'я, куме ...

– Як ся маєш, Аспазіє? Чув-сми про вашу з дівчиною біду.

– Велика біда напала на нас, куме!

– Я прийшов був тоді до вас, але міліціонер не дозволив заходити. Якби пропустив, було би менше біди...

Аспазія думала, що Ілаш має на увазі смерть обласного активіста і страх, який пережила вона з Оксаною під час слідства, а тому її здивували його слова:

– Мав я тоді при собі доказ, – повів далі Ілаш, – але Оксанина матка¹, кумо, вирішила спалити...

– Не розумію про що ви, куме. Що за доказ?..

– Та, я про наших дітей, про Віктора та Оксану... Вони листувалися, писали одне одному, так звикла нинішня молодь, але вони не одержували тих листів – ні Віктор від вашої дочки, ні вона від мого сина, бо всі листи зупиняла моя Івона. А робила вона це у змові з нашим поштарем. Коли приїхав оногоди² додому, Віктор знайшов заховані його мамою письма і попросив, щоб я поніс їх Оксані, але...

¹ **Матка** – хрещена або весільна мати.

² **Оногоди (оногди)** – цими днями, недавно.

– Та хай їм, тим листам – дурниці... Йой, куме, як сми напудилися¹ через того чоловіка! Ми вже гадали, що нас заарештують!

– За що арештувати?

– Через смерть того великого шефа...

– Таже він загинув у Гатнуці, ні? А що, хіба ви його втопили?

– Ні, але той прокурор і міліціонери водно допитували, що саме давала я йому пити, а я казала, що нічого, бо оті дві пів оківки руму сам приніс, теж сам випив одну і надпив другу. Правда й те, що він припрошував і нас пити, але ми відмовилися. Він, пся кров, водно підохочував Оксану, мовляв, то напиток для дівчат і запрошував її випити хоч би одну тільки порційку, але дівчина сказала, що вона те не любить. Тоді він страх розсміявся: звідки знає вона, що не подобається, якщо ще не куштувала? Коли побачила, що він наполягає і так безлично міряє дівчину, я сказала Оксані: «Ходім, дівче, хай вони спокійно вечеряють...» – і вийшли-сми з хати великої. Через чверть години прийшов він до нас у хатчину і сказав, що вода, котра в глеку в нього на столі, тепла і бажає свіжої, холодної. Мала піти я на толоку до криниці, бо надворі вже потемніло, але не хотіла залишати дівчину у хаті з ним. Коли побачила його жадібний погляд, яким міряв він Оксану, я послала її по воду. А він покинув хатчину і пішов у хату велику, бо, каже, вистигає вечеря. Звідки мені знати, що задумав бандит?

– А що, він пішов за дівчиною, так?

– Ні. Бо я пантрувала і бачила, що він зайшов до себе. А далі вже не підстерігала і тому не чула, коли вийшов він у загороду і ждав, щоб вернулася Оксана від криниці.

¹ Пудитися – лякатися.

Аспазія замовкла. Витерла очі кінцем хустини. Ілаш зрозумів, що він скоро почує те, про що їй важко говорити, і подумав допомогти:

– І коли дівчина увійшла у загороду, він... – припустив Ілаш.

– Ні. Він вийшов на вулицю, і коли з'явилась Оксана з відром, він накинувся на неї, повалив під паркан... Дівчина збивалася і не встигла кричати, бо він заткав їй рот...

– Не кажіть, що він встиг її...

– Я так гадаю, куме... Від неї не висотаєш про це жодного слова – мовчить, як той камінь. І не признає, і не заперечує, лиш плаче та плаче.

– Ух, шляшок би його трафив! – заскреготав Ілаш. – Я мав йому в'язи скрутити! – він засукав і припалив цигарку, а далі заговорив тихіше: – А бачите – Бог буком не б'є...

На якийсь час замовкли обоє, а потім Ілаш поцікавився:

– А де тепер Оксана? З того боку?

– Ні... Вона в stodolі, вилізла на подрю¹ і не хоче зійти...

– А не піти мені та поговорити з нею, га?

– Тепер ні, куме, і не бануйте². Може, іншим разом, хай вже, коли вона прицитьне трохи й перестане плакати...

– Ну, якщо ви вважаєте, кумо, що так краще... Але хоч скажіть Оксані, що Вікторові та її письма заховала Івона, що вони задурно писали одне одному...

– Та хай тим письмам!..

Вона не доказала те, що годилось би. Крім того подумала, що не треба роз'ятрювати рану, бо навіщо роздмухувати пригаслий вогонь?.. Вона завдала би Оксані ще більшого

¹ **Подря** – горище.

² **Банувати** – жаліти, тут – гніватися.

болю, згадуючи Віктора. Краще хай назавжди забуде його. Ось, має й Івона єдиний раз рацію: Віктор як завтра стане лікарем, себто паном, а її дочка залишиться мужичкою чи кравчинею, тобто все одно. І навіть, скажімо, якщо вони би й побралися, яка то буде пара?..

3.

Після того, як його звільнили з посади голови сільради і виключили з партії, Микола Іванишин просидів дома ще лише кілька днів, може, якийсь тиждень, але його непосидюча натура підказувала, що незабаром терпіння лопне, якщо він так і далі сидітиме зі складеними руками. Він мусить десь влаштуватись, ні? Але ні в якому разі у Златні. Він ще не знав, куди подасться, але вже вирішив, що покине рідне село. Не так тому, що йому ніби соромно, бо кінець кінцем нема чого встидатися: він завжди виконував свої обов'язки і як секретар златнянського партійного комітету, і як голова сільради. Працював безупинно з єдиною метою – щоб краще жилося його односельчанам. Микола Іванишин завжди докладав усіх зусиль, шукав найкращі підходи, весь час цікавився, як розв'язати те чи інше питання на благо златнян. Правда, зараз він признає: на початку був переконаний, що заснування у Златні колективного господарства – це негайна потреба, яку мусить здійснити! Але після невдалих відвідин передового колективного господарства «Нова путь» у добруджанському селі Серільой, Іванишин зрозумів, що в Златні ще не настав час заснування колективного господарства, а тим часом він вирішив електрифікувати своє село. І виявилось, що правильно вчинив, бо люди дуже задоволені проведенням електричного струму. На початку і з електрикою не всі були

згідні, бо звісно – златнянин упертий. Але тепер задоволені всі. Лише «район» та «область» не зрозуміли суті заходів Миколи Іванишиного і вирішили викинути його на смітник, як гнилий зуб. Нічого... Згодом, він був упевнений, з'ясується, чия правда!

Так, він покине Златну. То правда, що прокурор, котрий вів слідство у зв'язку зі смертю Павела Пожоги застерігав, що перед тим, кудись ніж їхати, він повинен повідомити про це сучавській прокуратурі. Якщо так потрібно, Іванишин піде до того прокурора і пояснить йому, що він повинен влаштуватися десь на роботу. Бо що йому робити, байдикувати, сидючи дома на маминій нещасній пенсії? Але краще не йти, а зателефонувати. Навіщо йому бити ноги, якщо справу можна розв'язати по телефону? А Павела Пожогу, хоч той його й підкопав, йому таки жаль, бо дружили вони стільки років. Хоч останнім часом, головню після подорожі в Серільой, Павел уже не був його другом, а став таки ворогом. А тому можна вважати, що й доти не був він справжнім другом, бо дружба не зникає, не гине так раптово – на неї не плюнеш ось так, ні сіло, ні впало, а якщо врешті плюєш, тоді була то не дружба, а щось інше. І чому плюнув Павел Пожога на неї? Тому, що Микола Іванишин сказав йому правду, а правда розсердила його! Шкода. А втім, після загальних зборів Пожога виявився дурнем, бо повівся по-дурному. Накинувся на ту дівчину, як звір! Навіщо треба було гвалтувати її? Бо якби він підійшов з добрим словом, може, й вона погодилась би... Ото довбня була в нього, а не голова! Великий як світ, а дурний як пліт!.. І все ж таки, він жалів, що Павел Пожога загинув не своєю смертю. Ну, хай буде пухом йому земля!..

Гаразд, він поїде кудись найнятися на роботу, це безперечно, але погано одне (а це найбільше непокоїло Івани-

шина): він не мав ніякої професії, не розумівся на жодному ремеслі. Він раніше гадав, був навіть певний, що все своє життя буде партійним діячем, в чому він справді був фахівцем. А вже не будучи членом партії, само собою, що й активістом уже не може бути. Членом партії Микола Іванишин, справді, вже не є, та в душі він почувався й надалі у лавах робітничої партії, але без Цуркана, без Пожого, без... Досі він віддавав партії не тільки всі свої сили, не лише увесь свій ентузіазм, а віддавав своє життя. А партія викинула його на смітник! І за що? За висловлену ним ідею, що поки що для златнян дорога до добробуту не веде крізь колективне господарство. А «область» заперечує: ні, вони дійдуть якраз тією дорогою! Хіба знає «область» краще від нього, чим дишуть златняни? Де там! Лише він, Микола Іванишин, міг відповідати на повному серйозі за долю своїх односельчан. Ну, якщо за це вирішили викинути його і з партії, і з посади голови сільради – їхнє діло... Перший секретар Цуркану навіть застеріг, щоб Іванишин не пробував оскаржувати рішення загальних зборів златнянської організації, бо не матиме жодних шансів!

А дома, що йому робити? Землі у них малувато – лиш город навколо хати і отих два гектари, одержаних завдяки земельній реформі. Щоб уже не говорити, що Микола Іванишин не любить землеробство, а одержану землю записав він в товариство для спільного обробітку землі, «передпокій» колективного господарства, як називали тоді те об'єднання, звідки, як усім златнянам, хисту, як з пса сала. Але правда й те, що був би з нього не хтозна-який землероб. Його швидше приваблює залізо, якась механіка. Але що з того, якщо він не володіє жодним ремеслом? А зараз, наближаючись віком до сороківки, у нього нема ні роботи, ні сім'ї, бо партія була йому і місцем праці, і сім'єю, і всім іншим... Ще добре,

що послухав хорошої поради Пожого і почав відкладати щомісяця із зарплати певну суму і вносити її в ощадну книжечку. Ось і зібралось там чотирнадцять тисяч, а тепер ті гроші знадобляться. Та все ж, йому негайно треба шукати роботи. Міг би найнятися на якийсь завод чи фабрику і кваліфікуватись на місці праці. Чимало златнян так робило. Але йому не хочеться працювати в Сучавській області – там міг би зустріти знайомих, а якраз цього він не бажає... Піде кудись далше, ще не знає куди, але подумає над цим, і то негайно. Залишить мамі певну суму грошей, бо з її мізерної пенсії важко вижити... Шкода, що в нього мати хворовита і не треба би залишати її одну. А вона вже стільки часу благає його оженитися та привести їй невістку, яка би народила їй онуків... Поговорить Микола зі своєю двоюрідною сестрою Веронікою, щоб відвідувала час від часу його матір, бо то по сусідству, а її чоловік Георгій – порядна людина, він ніколи не був проти і не сердився, коли його Вероніка допомагала старій сапати в городі чи при якійсь іншій важчій роботі.

Але Микола Іванишин подумав спершу з'ясувати питання з прокуратурою. Зателефонує туди, бо навіщо їздити йому до Сучави? Він міг би подзвонити таки з колишнього свого кабінету, в якому вже влаштувався заступник голови Івасюк, але не хочеться заходити до сільради – не подобаються йому ні співчутливі погляди, ні тонкі усмішки задоволення, краще піде до пошти.

Начальник пошти Васіле Ґуцу зустрів його так само ввічливо, як і раніше:

– Здрастуйте, товаришу Іванишин! Чим стати вам у пригоді?

– Добридень. Хочу зателефонувати в сучавську прокуратуру. Можна?

– Дуже радо, товаришу. Можна, чому ні? Уже таки, – він відчинив двері й гукнув: – Сільвіко, подзвони, будь ласка, в сучавську прокуратуру, але зв'язок подай не в телефонну кабінку, а в моє бюро.

Невдовзі задеренчав телефон, і Ґуцу підняв слухавку:

– Алло! Прокуратура? Хвильку... – він простягнув трубку колишньому керівникові Златни, а сам, будучи цивілізованою людиною, вийшов з бюро, щоб не слухати розмову.

Начальник пошти подався в сусідню кімнату, щоб не дати й телефоністці підслуховувати, про що розмовлятиме Іванишин, хоч, правду кажучи, і самому було цікаво, але коректність давнього урядовця зупинила його. Минуло якихось дві-три хвилини, і з'явився Микола Іванишин:

– Дякую. Скільки коштує розмова?

– Хіба можна, товаришу Іванишин? – усміхнувся Ґуцу.
– Лишіть, не треба...

Але Микола Іванишин вийняв банкнот в 3 леї і простягнув гроші Сільвії:

– Якщо так, це вам на печиво, бо вже другий рік відколи існує і в Златні цукерня... – подякував він ще раз і покинув приміщення пошти.

По дорозі Іванишин міркував нервово: «Ви чули таке?! Сказати йому, куди їду! Таж це не прокуророве діло! Я й сам ще не знаю, куди, а йому вже скажи!.. Тому я й збрехав, що поїду до Бухареста, а якщо я буду йому потрібен, хай поцікавиться в моєї мами, де я...». А сказав, що до Бухаресту тільки так, не думаючи довго, але щоб прокурор затямив, що він їде далеко і хай вже не турбує його. Втім, вони вже й не мають чого, бо про Павела Пожогу він розказав слідчим усе, що знав. Чого їм ще? А він назвав Бухарест? Ще може статися, що він не втяв прокуророві брехню, бо, можливо, він таки поїде в столицю.

Коли проходив там однорічну партійну школу, Іванишин заприятелював зі своїм колегою Шербаном Маріном – чудова людина, але для Миколи Іванишина він «дядько Шербан», бо той на десять років старший від нього, майстер БТП¹ і секретар партійного комітету даного підприємства. З дядьком Шербаном зустрічався він після закінчення партійної школи тільки один раз, і то таки минулого року, коли той з дружиною приїхав відвідати монастирі Буковини. Зате кожного Нового року вони шлють один одному поздоровлення. Листуватися вони, взагалі, не листуються, але Шербан Марін написав йому недавно листа, яким повідомляв Миколі Іванишину про смерть одного з улюблених їхніх професорів з партійної школи. Тепер він міг би написати Шербанові листа, розказати про свою біду та порадитися, що йому робити. Але було би занадто багато писати, пояснювати та оправдовуватися. Краще поїхати йому в столицю й поговорити з ним віч-на-віч. Наскільки знав він Шербана, той зрозуміє правильно всі його проблеми і переконається, що він нічим не провинив ні перед партією, ні перед своїми односельчанами. Також попросить Шербана, щоб допоміг йому знайти якусь роботу. Іванишин певний, що він і може, і таки допоможе влаштуватися десь на заводі, на якійсь фабриці чи будівництві, бо в Бухаресті не одна можливість. А втім, навіть у нього в БТП. Так-так, поїде до Бухаресту.

Раз таке рішення прийнято, Микола Іванишин подумав поїхати якнайшвидше. Мав він чемодан, куплений, коли їхав до партійної школи; правда, картоновий, але дуже місткий. Він склав у нього білизну, шапку, вовняний шарф, три сорочки, куртку, підшиту хутром, бо не знати на скільки часу

¹ БТП – Бухарестське транспортне підприємство.

їде, а зверху, щоб не м'явся, поклав свій «святковий» костюм, і таки наступного ранку поїхав автобусом до Сучави, здав чемодан у камеру зберігання іцканського вокзалу, виписав з ощадної каси дві тисячі леїв, купив на наступний вечір квиток на швидкий поїзд Сучава-Бухарест і післяобіднім автобусом повернувся додому.

Перш за все він взявся за найважче: переконати свою маму, що зібрався в дорогу, бо мусить шукати собі роботу. Стара мати почала плакати, не розуміла, чому її син не шукає роботи десь ближче, де найнялися, як чула вона, й інші златняни, а вирішив їхати бозна-куди. Невже в нього стільки ворогів, що він змушений покидати рідні місця і тікати у світ за очі? Ворогів він хай не боїться – вона щодня молиться Богу, і Спаситель хоронитиме його від ворогів і дасть їм інші клопоти.

Ледве-ледве зацитькав і заспокоїв він свою маму, обіцяючи, що приїжджатиме часто, що посилатиме їй грошей, ось і тепер залишає їй тисячу леїв. А зараз піде він до Вероніки й попросить, щоб вона частіше відвідувала свою тітку, а Георгія попросить, щоб привіз їй два сажні дров – на це дасть йому належну суму грошей; теж Георгій порубає й поколе їй ті дрова, хай мати не журяться. А він писатиме їй про все: як доїхав, як влаштувався, як вдалося йому там прижитись, а Вероніка читатиме їй ті листи (стара була неграмотною).

– І прошу вас, мамо, не плачте. Хіба не ви мене вчили, що людина не повинна згорблюватися перед турботами та труднощами, а боротись зі злиднями? А мене, будьте певні, ніщо не перегне!

Наступного дня Микола Іванишин поїхав до Сучави післяобіднім автобусом – у ту пору менше людей їздить, а в нього нема жодної охоти розмовляти з кимось.

Доїхавши до міста, він провів післяобіддя на лавці в центральному парку. Сотав та пересотував докучливі думки. Подумав навіть піти в кіно, але не був певний, що вистачить у нього на це терпіння, бо надто гризла душу теперішня його ситуація, в тому розумінні, що він і гадки не мав потрапити коли-небудь у таке становище, що доживе того дня, коли зрадять його найближчі особи, друзі, партія. Може здатися комусь перебільшенням називати це зрадою, тоді можна вважати, що всі покинули його, хоч зрештою воно те саме. Невже правда те, що йому закидають? Що він ніби впертий, не виконує вказівки партії, що не мислить перспективно, іншими словами, що не розуміє сучасну політику Румунської Робітничої Партії? І хіба він справді не повністю зрозумів, що політика партії *в майбутньому*, – як підкреслював Павел Пожого на загальних зборах – це щасливе життя людини, її добробут? Таж він постійно тільки за це й боровся! Для здобуття людського добробуту покладав він всі свої зусилля! І нехай ніхто не пробує переконати його, що «область», Цуркану, Пожого й інші знають краще й точніше, ніж він, що саме потрібно златнянам для їхнього добробуту! І тепер, і *в майбутньому*! Ні в якому разі їм не потрібне те добро, яке бачили декотрі з них у Серільої! Зрештою, він був певний, що саме через відверто висловлене у зв'язку з цим переконання був він так суворо покараний. Але Микола Іванишин надіявся, ба таки твердо вірив, що до кінця всі визнають його правоту. Тільки тоді повернеться в рідну Златну. І хай всі знають, що обов'язково повернеться! Варто буде йому тоді потішитися перемогою своїх ідей! А коли то буде?.. Хтозна. Але буде!

Уже смеркало, коли Микола Іванишин дійшов пішки з Сучави до Іцкан. Перекусив щось у вокзальному буфеті, випив

стопку «білої горілки», хоч через каламутний душевний стан йому не дуже їлося. Потім узяв свій чемодан із камери зберігання і вийшов на перон. Тут ждав на нього неприємний сюрприз: у кінці перону він побачив Савету Тріфан, секретаря районного партійного комітету й водночас голову районного СДЖР¹. Вона сиділа на лавці з невеликою сумкою поряд – невже жде той самий поїзд, що й він? Мабуть, бо в тій годині іншого нема. Зналися вони з різних партійних засідань та зборів, а то приходила вона кілька разів у Златну до своїх «есдежеристок». Прискіплива баба. Миколі Іванишину не хотілося розмовляти з ніким та слухати якісь банальні слова співчуття або товариську критику і тому прикинувся, що не помітив її, поміняв чемодан з однієї руки в другу і, ніби задивившись на вокзальний годинник, крутнувся й подався в протилежний кінець перону. Він не був певний – помітила вона його чи ні? Надіявся, що ні.

Але йому не пощастило. Товаришка Савета піднялася з лавки і попрямувала до нього.

– Добрий вечір! – натиснула вона на слова з певним докором. – Що робите, товаришу Іванишин?

– Добрий вечір, – відповів він холодно. – А що мені робити? Ади, їду в екскурсію...

– Ух, bravo! – засміялася вона силувано. – Одні працюють, а інші розважаються... Мене теж кортить погуляти, але ось, їду до Верешт на засідання з тамтешніми жінками.

– Та ввечері?

– Атож. Увечері, бо товаришки жінки цілісінький день у полі.

– То правда, що в полі тепер багато роботи.

¹ СДЖР – Союз демократичних жінок Румунії.

– Ось бачите? А в них засноване колективне господарство свіже, недавно засноване, і тому існують ще якісь дрібні труднощі. Як буває на всякому початку, ні?

У відповідь Микола Іванишин промовчав, але після короткої паузи активістка перейшла на інше:

– Мені дуже жаль, що таке сталося там у вас...

Іванишин не знав, що саме має вона на увазі: смерть Павела Пожого, виключення його з партії, а чи, може, й одне, й інше?

– Бідний товариш Пожого!.. – повела далі есдежеристка. – Яке нещастя! Яка втрата! Така людина... Але я тієї думки, що він не мав загинути, якби не той скандал, тобто, якби у Златні заснувалося колективне господарство. І воно таки мало заснуватись, якби не були ви проти. Як голові сільради, а головню як секретареві сільського комітету партії вам треба було...

Микола Іванишин спалахнув гнівом. Він не терпів, щоб до нього так зверталися, а головню, щоб його прямо звинувачували у смерті Павела Пожого. Заговорив різко, люто, але не підвищуючи голосу:

– Слухайте, товаришко Тріфан! Чому «район» та «область» вважають, що я проти соціалістичного перетворення сільського господарства, проти колективізації? Я...

– Таж усім видно було...

– Хвилинку. Павела мені дуже шкода. Він був моїм приятелем. Принаймні, я так гадав... А його смерть не має нічого спільного з дискусіями та суперечками, які пролунали на загальних зборах, а з чимось іншим, про що слідчі органи, я певний, донесли до відома як районного, так і обласного партійних комітетів...

– Так, але...

– Підождіть ще трохи, щоб роз'яснити певне питання, якщо вже взялися ми розмовляти про такі проблеми не деінде, а на вокзальному пероні... Мене ніхто не переконає, ні «район», ні «область», що там знають краще ситуацію Златни, ніж знаю я! Я там народився, там виріс і – головне! – бажаю добра своїм односельчанам!

– І вважаєте, що ми ні?

– Підождіть ще хвилику, товаришко Савето, бо не знаєте до чого я веду. Якийсь час я теж був переконаний, що настав час і для Златни, щоб її селяни об'єднали свої землі і працювали колективно. Але мусити визнати, що кожне село має свій вигідний момент, бо не всі села однакові, не так? Одне багатше, інше бідніше, в одних землі більше, ніж у інших, у одних та земля родюча, в інших не дуже, в одних селах землероби переконані, в інших менше або зовсім. Бо якби не мало кожне село свій вигідний момент, тобто зрілі умови для заснування колективного господарства, наша партія сказала би: годі! Від завтра по всіх селах Румунії негайно заснувати колективні сільгоспи! І мали заснувати, якщо так велить партія. Але партія зрозуміла, що з того не вийшло би доброї справи, бо селянинові треба спершу роз'яснити *що і як*, пояснити, переконати.

– Ну, нарешті ви торкнулися болючого місця! А тепер я питаю: а ваші златняни переконані? І хто повинен був переконувати їх? На це, що скажете?

– Ось в чому річ! Знаючи златнян як хороших господарів, роботящих, які люблять землю, але одночасно й упертих та причепливих, я подумав, що переконаю їх записатися в колективне господарство лише тоді, коли вони побачать на власні очі успішний колгосп, де селяни зажили заможним життям. Ви, напевне, чули, як поступив я в цій

справі. Повірів я, дурень, що пишуть газети, і, після того, як товариш перший секретар Цуркану дав розпорядження, щоб дали нам автобус, посадив я в нього сорок златнян, а саме – найкращих господарів, найбільш упертих та затятих противників колгоспу, і разом з Павелем Пожогою повезли їх у Добруджу до розхваленого колективного господарства «Нова путь» у Серільої. З газет довідався я, що там найвищі погектарні врожаї і ще нечуваний зоотехнічний сектор, де від кожної корови надоюють за рік не знати скільки тисяч літрів молока! І що ми там побачили? Нічого з того, що розхвалювали газети, а переконалися, що там – розкрадання, обман, бідність! Щоправда, в Серільої прийняли нас попанськи, ніби прибули ми на весілля: розкішні столи, горілка та вино рікою, прослухали ми звіт про їхні надзвичайні результати. Але звіт, як виявилось, – суцільна брехня. Бо я теж із Златни, тобто впертий, схильний підозрівати і не вірю, доки не побачу власними очима. І до кінця я таки намацав правду. А правда далеко не та, яку представляв нам серільойський голова колективного господарства, їхній бухгалтер та бригадири. Встав я, значиться, з-за столу, коли решта їли-пили, й пішов у зоотехнічний сектор, де перш за все побачив кількадесят худих корів, шкіра та кості, які ледве держались на ногах. Звідки тисячі літрів молока?! З'ясував це питання їхній передовик, «стахановець»¹ Йон Барба. Він

¹ **Стахановець** – назва походить від радянського шахтаря Олексія Григоровича Стаханова, який в ніч з 30 на 31 серпня 1935 року перевиконав виробничий план у понад сім разів, видобуваючи 102 тонни вугілля у порівнянні із 14 тоннами, які були тоді звичайною нормою. В Румунії метод «стахановських змагань» на одержання звання «передовика праці» був запроваджений у 1951 році ухвалою ЦК Румунської Робітничої Партії.

пояснив мені в чому полягає «хитрість» зоотехнічних успіхів, а саме, все – одна брехня! Щодо високих врожаїв: те ж саме, тобто теж брехня. Зазирнув я і в їхні реєстри. Щоб одержати «високі» врожаї, про які звітують вищим органам і газетам, вони зареєстрували менше на кількасот гектарів орної землі. Ви розумієте, товаришко Савето, в чому полягає хитрість? Скажім, що те колективне господарство має 4.000 гектарів, а записали лише 3.200 гектарів. І тоді, справді, врожаї здаються високими з 3.200 гектарів. Але в дійсності ті врожаї не з 3.200 гектарів, а з чотирьох тисяч! Розумієте? Ну, й інші брехні та крадіжки. А селяни з Серільою коротають свій вік у злиднях. І ви гадаєте, що після побаченого в серільойському колгоспі міг я вести своїх златнян до такого?! Нізащо в світі! Втім, про все це й ширше написав я в обласний комітет партії, котрий дав нам автобус, а також написав і вам у «район».

– І бачите, що з того вийшло?.. – іронічно усміхнулася Савета Тріфан. – А тепер їдете в екскурсію...

Микола Іванишин збирався відповісти так, щоб їй відхотілося іронізувати і жартувати, але саме тоді прибув поїзд і зупинився перед пероном. На всіх вагонах висіли таблиці з написом: «Сучава-Бухарест», а він шукав поглядом вагон першого класу, а коли побачив, узяв свій чемодан і кинув холодно через плече:

– До побачення!

Замість того, щоб відповісти на прощання, есдежеристка прокоментувала глузливо:

– О, їдемо на екскурсію вагоном першого класу...

4.

У сільській школі Сфинту Ґеорґе працювало одинадцять педкадрів. Усі вчителі I-V класів кваліфіковані, оскільки вони випускники Серетської української педшколи, що в Сучавській області. Зате з-поміж викладачів V-VII класів лише Ірина Дорін мала вищу освіту, бо закінчила Бухарестський трирічний педінститут; решта викладачів, включно і директор Дмитро Бобенко, були заступниками, тобто звичайними учителями без вищої освіти, а один із них, Міґай Ніцу, навіть не був за фахом учителем, бо закінчив румуномовний теоретичний лицей десь в Олтенії. А як опинився він кілька років тому аж у Дельті Дунаю, ніхто не знав. Всі педкадри були молоді. Єдиний «старик» – директор школи: він недавно сповнив 34 роки. Серед одинадцяти учителів були чотири пари, тобто подружжя, один, той самий ольтенець Міґай Ніцу, ще холостяк, а два педкадри, хоч і одружені, їхні «половини» працювали не в школі: чоловік викладачки Ірини Дорін був місцевим лікарем, а директорова дружина Нана працювала в «Піщіколі»¹ нормувальницею чи бухгалтеркою.

На шкільному подвір'ї, відгородженому низьким тростяним плотом, знаходився й будинок дитячого садка, в якому працювали дві виховательки – Ольга Сидоренко та Міґаєла Іґнат. Обидві були незаміжні.

¹ «Піщікола» – Риболовецьке підприємство.

Серед учителів атмосфера була спокійною, веселою, юнацькою. Між собою всі вони були на «ти», навіть з Іриною, котра прийшла пізніше в їхній колектив, теж перейшли на «ти», але тільки після того, як вона попросила колег, щоб не звали її «пані доктор» (а звали її так, тому що Ірина – дружина сільського лікаря), колеги погодились, і вона вже для всіх теж: ти, Ірина, а то й навіть Іринка. А це безперечний доказ того, що колектив прийняв її.

В Катирлезі, себто в Свинту Георге, учнів було мало. Жоден із семи класів не налічував більше двадцяти дітей; приміром, у VII-му було 14 учнів, а в VI-му – лише 9. Але оскільки Сфінту Георге ізольована місцевість Дельти Дунаю, ситуація вважалася нормальною, і ніхто не вимагав з'єднувати класи, щоб встановити таким чином законно необхідне число учнів, і також ніхто не зменшував учбову норму.

Товариські відносини між учителями і той факт, що вони дуже близькі віком, сприяв створенню тісно згуртованого колективу педкадрів, в якому не існувало інтриг, пліток, заздрості, ворожнечі та чвар, бо не було на таке причин: ніхто не бажав зайняти чийсь місце, а можливих умов у даній місцевості на кращу посаду просто не було. Отже, й не було спокуси підкопувати один одного, щоб видряпатись вище. Може, хтось із них і мріяв переселитись кудись у кращу місцевість, а то навіть у якесь місто, але тим часом вони були задоволені своїм теперішнім становищем, мовляв, поки що хай буде й так...

У цій загальній гармонії і навчальний процес розгортався, можна сказати, майже нормально. І чому майже? Бо у Сфінту Георге школа хоч і українська, але не всі педкадри викладали по-українськи. Щоправда, ті учителі, котрі закінчили Серетську українську педшколу, викладали по-українськи, але Мігай Ніцу не знав української мови, а Ірина Дорін, хоч і говорила

мовою місцевого населення, викладала історію, географію та природознавство по-румунськи, головню через брак українських підручників. Та, мабуть, навіть якщо існували б, як то сталося пізніше, навряд чи була би вона спроможною викладати по-українськи, бо Ірина не володіла українською літературною мовою, а знала тільки говірку селян з рідної Долини.

А між катирлезькими педкадрами була згода і приємна гармонія не лише в робочих стосунках. Усамітнення й монотонність життя примусили їх шукати можливості якоїсь розваги. Так появилися «збори». Майже щосуботи і в свята збирались вони в канцелярії школи, складалися на закуску і двітри пляшки чогось (звичайно, горілки, а то й вина), Ніцу приносив програвач (він був одночасно й директором будинку культури), приводив і бібліотекарку, й розважалися іноді до пізньої ночі, їли-пили, танцювали, співали. Але передусім не забували заслонити вікна, щоб з вулиці не було видно світла, бо їхні «збори» були, так би мовити, «підпільними».

Крім «зборів», кожен учитель запрошував колег на свої іменини до себе додому, де забавлялися теж під музику Ніцового програвача. Лише один раз у рік, на День морського флоту, у першу неділю серпня місяця, вчителі розважалися разом зі всіма катирлечанами. Організували урочистість місцева сільрада разом з підприємством «Піщікола» в так званому літньому парку, тобто на просторому подвір'ї «Буфету». З цієї нагоди варилося кілька котлів рибальського борщу, на трьох великих решітках смажили різну рибу, ковбаски та шашлики, у «Буфет» завчасно постачали належну кількість водки та цуйки, пива та вина, а музикою забезпечував будинок культури, тобто теж Мігай Ніцу. Здебільшого він наймав чотирьох музикантів із Тульчі. Як правило, цей оркестр складався зі скрипки, акордеона, кларнета і бубона.

Урочиста забава починалася звечора і закінчувалася вдосвіта. А оскільки в «Буфеті» не було посуду для всього села, кожний катирлезчанин приносив з дому миску або глибоку тарілку і ложку, щоб не довелося підтягати очкур, хоч страв буде вдосталь. Хліб, борщ та рибу роздавали безкоштовно, а платилося лише за напої, шашлик, ковбасу та газировку.

Старші катирлезчани пам'ятали, що до війни День морського флоту святкували щороку на Богородицю, тобто 15 серпня, у присутності короля і то лиш у Констанці. Після війни зовсім перестали святкувати День морського флоту, а через десять років відновили це свято, але вже не на Богородицю, щоб позбавити його релігійного аспекту, а в першу неділю серпня, і святкувалося не тільки в Констанці, а по всіх румунських морських і дунайських портах та пристанях. І, зрозуміло, без участі короля, бо Румунія була вже не королівством, а Народною Республікою.

Святкувалося весело й галасливо, люди їли-пили, а коли музиканти переставали грати, лунали давні козацькі пісні, а танцювати – танцювали всі, молоді й старі, аж до самого світанку. В День морського флоту місцева електростанція працювала цілу ніч, бо у решта днів лише до опівночі, оскільки Сфинту Георге, сказано, прикордонна місцевість, і тому рівно о дванадцятій ночі двигун електростанції переставав торохкотіти.

Панувала весела атмосфера. Декотрі швидко впивалися, головню оті три-чотири чоловіки, які славилися «серйозними» п'яницями Катирлезу, але впившись, вони не скандалили, а продовжували горланити призабуті пісні, обцілювали своїх жінок, спричинюючи загальний сміх, або, танцюючи кумедно, теліпалися і часто топтали ноги своїх партнерок.

Упивалися також і дві-три жінки, а найбільше Гаврилова Генця: вона дудлила цуйку доти, аж поки не мочилася під себе.

Але коли присутні, замітивши, починали сміятися й кепкувати, вказуючи пальцем на калюжку біля ніг п'яної, Генцін Гаврило ляпав їй поличник і виволікав з подвір'я «Буфету» з наміром повести жінку додому, але Генця опиралася, сіпалася й продовжувала горланити сороміцьку пісню й реготати по-дурному. Інших двох п'яних жінок теж відводили додому, щоб забава розгорталася далі більш-менш спокійно.

Після опівночі горілка, вино і пиво майже всіх вправляли в гумор, і вже ніхто не звертав особливої уваги на отих кілька п'яних рибалок, хіба ще насміхались з котрогось, що занадто гаряче цілував свою жінку, або з іншого, що заснув головою на столі, а також з Гаяна, котрий, розносячи людям до столу миски з борщем, половину розливав по дорозі. Гаян – сорокалітній здоровило, холостяк, працівник на рибниці, а з нагоди святкування Дня морського флоту брав на себе роль головного кухаря серед кількох односельчан-помічників, разом з якими варив рибальський борщ, після чого ставав кельнером; теж він доглядав за решітками, на яких готували рибу, ковбасу і шашлики, а заразом допомагав буфетникові продавати напитки, за що пив безплатно горілку, яку «гасив» пивом.

Найчемнішим з усіх був Мено, завідуючий магазинами «Хліб» і «М'ясо». Смакував він лише вареною рибою – правда, повний полумисок різної риби. А варену рибу Мено любив їсти з тертим часником, а пити – пив гальбу пива, ну, найбільше дві; горілку він зовсім не любив, і з цього Менового дивацтва не тільки недовірливо гмикали, а й насміхалися. Та все ж, присутні співтрапезники не кепкували над ним, бо кому не потрібен Мено?.. А дехто, щоб перейти з жарту на серйозне, цікавився в нього, коли буде в його магазині свинина, не лиш телятина та телятина? Мено усміхався хитро: «На Різдво, товариші...».

Після першої години ночі Мено вставав з-за столу і, непомічений ніким, покидав подвір'я «Буфету», йшов спати до себе в кімнату, що над магазинами «Хліб» та «М'ясо», бо вже нічого йому тут робити. Наївся, випив дві гальби пива – йому більше й не потрібно, а танцювати – ніскільки!

Обидва катирлезькі міліціонери сиділи за переднім столом, себто за «офіційним», єдиним покритим білою скатеркою, за яким трапезували голова та секретар сілради і директорка «Піщіколи». За сусіднім столом – довшим, але без скатерки – засідали вчителі.

За крайнім столом, що біля паркана, сиділи п'ять стариків – їли поважно й пили лише водку, вина – не дуже, а пива – зовсім, «бо то кобилячі сиклини¹». Серед них сидів і сліпий Туз. Із п'яти стариків він наймолодший – недавно сповнив сімдесят, хоч виглядав він набагато старшим, а всі інші перескочили вісімдесятку. Закінчивши їсти, вони відсували миски і поверталися до горілки. Вже не пили поспіхом, як перші стакан-два горілки перед борщем. Тепер, запаливши цигарки, стали «приговорювати» чарку. Водночас розмовляли про різне, давнє, своє, а найбільше розказували сліпому, хто прибув святкувати День морського флоту, хто з ким танцює, хто вже напився і таке інше. А десь біля півночі і вони, найстарші рибалки зі Сфинту Георге, вже гей підхмелились (бо як хтось сказав: «Хіба до м'якого кізяка багато води треба доливати?...»), встали поволі з-за столу, щоб іти додому.

– Здалось би комусь провести діда Туза, бо он яка темрява, – запропонувала вихователька Ольга.

– А для нього весь час тьма, – засміявся директор Дмитро Бобенко. – Тепер до церковних воріт всі п'ятеро йтимуть

¹ Сиклини – сеча.

разом, а перед церквою Туз зверне наліво на вулицю Вареників, якою, як кожного дня, поведе його додому тростина, якою мацає він паркани.

Сліпий Туз – колись високий здоровило, а тепер «зменшений», схудлий і трохи згорблений – нипає щодня вулицями села, «мацаючи» кожний пліт цукровою тростиною, нерозлучним його ціпком. Зазвичай його дорога вела до «Хліба», до «Аліментарі»¹, а чи до диспансеру. Ім'я старого – Йосип Аксентій, а Туз –прізвисько. У Сфинту Георгі, як у багатьох наших селах, більшість людей відомі швидше за прізвиськом, ніж по імені. Адо Туза приліпилася ця кличка через гру в карти, бо був він справжнім чемпіоном у всіх картярських іграх ще з молодих літ, аж доки осліп, і коли гралося «Шептік»², і коли гралося «Очко» або «Стос».

Взагалі Туз не був хворовитим, але любив повертати час від часу до диспансеру, бо новий лікар, у порівнянні з попереднім неприязним Вінеряну, розмовляв з ним спокійно, мав терпеливість консультувати його детально і радив старому приходити до диспансеру не лише через якусь недугу, оскільки періодична перевірка здоров'я в його віці вкрай необхідна. Подобалося Тузові ще й те, що лікар Дорін слухав його уважно й не переривав, коли він розгортав перед ним свій «життєвий роман». Туз не жалівся, не нарікав і не перекладав провину на інших, як не один чинить і як робила, приміром, його жінка все своє життя, аж доки померла. Ні. Він як морський рибалка працював при кармаках увесь свій вік, аж до страшного нещастя, тобто доки втратив обох синів і втратив ще й зір. А зараз, як кожна самотня людина, він дуже

¹ **Аліментара** – гастроном.

² **Шептік** – сімка.

скучав і не мав іншого заняття, крім як пройтися вулицями села. Відчував Туз постійну потребу спорожнити перед кимось свою перевантажену гіркою душою, бажано, перед людиною, згідною слухати, і, якщо можна, перед кимось стороннім, не катирлезьким, котрому, невідомі Тузові нещастя. Втрата зору – велике нещастя, але для Туза найбільшим була загибель обох синів, близнюків Петра та Павла. Він певний, що його жінку (Божевільну, як прозвало Конвалію село) теж це нещастя загнало у гріб.

Після смерті Петра, тобто старшого сина (а був він старшим, бо народився на годину раніше перед Павлом), батьки страждали від нестерпного болю – Йосип почав ще більше пити, а Конвалія йшла щодня до Дунаю й проклинала його: «Будь проклятий! Тисячу разів будь проклятий! Щоб твої води висохли, як висушив ти моє серце! Вкрав ти мені одного сина! А залишив мені оцього... Будь навіки проклятий!». І це день у день – ішла вона на берег Дунаю до сходу сонця, щоб її ніхто не бачив. А вже виказавши всю свою досаду, Конвалія вдаряла кілька разів воду ріки прихопленим з дому дрючком і плювала в байдужі хвилі Дунаю: «Тьху! Будь проклятий!». Після цього, злісно бурмочучи і вимахуючи загрозливо дрючком, вона спішила в напрямку моря. А дійшовши, викрикувала: «А шляк би тя' трафив! Бо й ти бандит та злодій! Обидва ви злодії! Украви мого сина й залишили одного!». Море було спокійне, а жінка люто вдаряла кожну ліниву хвилю, що тишком накочувалася й облизувала пісок узбережжя. Потім вона забігала босою на крок у море, лише по кісточки, розчепірювалася і мочилася у воду. «На!» – полегшено видихала вона і йшла геть.

Конвалія поверталася додому вже без поспіху, але продовжувала проклинати Дунай та море. Не бачила стрічних,

нікому не відповідала на вітання. Дійшовши додому, вона завжди заставала Павла край призьби німим і нерухомим. Мати проходила попри сина без слова, але кидала йому злісний погляд, мов навантажений докором: «Петро загинув, а ти zostався живим...».

Однієї весни, в сезон оселедця, брати Петро та Павло Аксентії рибалили, як завжди, з того самого човна. У тридцяти одnorічному віці їх вважали вже досвідченими рибалками; як і їхній батько, сини були теж морськими рибалками, але в сезон оселедця переходили на Дунай. Щодо оселедця роки бувають різні: то риби дуже багато, то іноді зовсім мало, але рибалки завжди старалися наловити її та здати в «Піщіколу» якнайбільше, бо від цього залежав їхній заробіток, а також і для себе. Той рік здався не дуже багатим на оселедець, і всі рибалки бажали здійснити хоч би норму тогорічного плану. Стараючись наловити якнайбільше риби – принаймні так пояснили собі люди ту трагедію, бо давніше ставалося і з іншими, – Петро і Павло не помітили, що течія заносить їхній човен чимраз ближче того місця, де вливається Дунай у море. Так розказував потім і Павло, що коли вони нарешті помітили, що допливли до того смертельно небезпечного і безвихідного місця, тобто до катка, було вже запізно. Знали й вони, як знали всі катирлезчани, що треба остерігатися, щоб не доплисти до того місця ближче, скажім, ніж на сто метрів. А чому таке небезпечне оте місце, де вливається Дунай у море?

Про це довідався лікар Віктор Дорін якраз від старого Туза. Але про його нещастя розповіли лікареві й інші люди.

Одного дня прийшов сліпий Туз до диспансеру без якоїсь медичної причини – ніщо його не боліло, а скористався він лікаревою порадою приходити на контроль хоч би один раз на місяць. А він ось послухався. Віктор знав, що Туз приходить просто поговорити, але прикидався, що не розкусив справжню причину і заохочував старого відвідувати його, бо був переконаний, що в обов'язок лікаря зараховується й лікування такої складної хвороби, якою є самотність.

А лікар таки консультував Туза, перевіряв тиск і, констатуючи, що він гей величенький, радив йому менше пити, кинути курити і вживати менше солі. А у всьому іншому його стан здоров'я загалом задовільний. Туз мовчав. Тобто не хотів брехати, що перестане пити й кине курити. Як йому не пити? А що ще йому залишилось?! І після короткого мовчання починали розмову. Про всяку всячину. Лікар був цікавий довідатись про різну рибу і, взагалі, про рибальство, про птахів та тварин Дельти Дунаю, а Туз радо розказував йому про все те. Був він розумною людиною, хоч не дуже говірким, зате висловлювався чітко й точно.

І раптом, без жодного зв'язку з тим, що говорилося доти, Туз сказав:

– Я чув, що іноді ви зі своєю пані перепливаєте човном диспансеру по той бік Дунаю...

– Та так, – відповів лікар. – Беремо вудки і йдемо на канал...

– На Бугаз?

– Так, бо там безлюдно, і можна й загорати на сонці. Якщо вистачає в нас часу, завертаємо й на другий канал.

– На Чотику.

– На Чотику. Катаємося. Якщо щось попаде – якийсь карась, лин, окунь чи лящ, – то добре, ну, а якщо ні, то не біда.

– То так, пане доктор, не біда, бо у Марії Матвія Вареника є, слава Богу, повно всякої риби, і ви в неї, я певний, не голодуєте. Ви у них обідаєте, ні?

– У них. Марія чудова кухарка! – похвалив лікар.

– А коли перепливаєте Дунай, головно тому, що диспансерський човен малий, глядіть, щоб вас ріка не обманула і, боронь Боже, не занесла вас у те місце, де вливається вона у море, бо...

– Ні. Ми перепливаємо таки з-перед пристані. А чому небезпечно те місце, де вливається Дунай у море? Чув я про це і від інших.

– Через каток.

– Каток? Який каток?

– Це вир. Крутіж. Але не той, що дірявить воду зверху вниз, мов свердло, де оті очка, які ви бачите на поверхні ріки, створені бистрою течією. І ті теж небезпечні, бо ссуть з поверхні води аж до дна. З них ще можна врятуватись. А якщо хапне тебе каток...

– Себто як? – не розумів лікар.

– Таж при вливанні дунайські і морські води вдаряються головами. Мов два барани. Але оскільки море сильніше, бо там більше води, воно загинає Дунай вниз і намотує його, мов на шпудлю, мов котушку, мов справжній каток чи вальц, що крутиться й намотує ріку зверху вниз, і то весь час, без перестанку, бо й Дунай не здається: тече й тече. Та дарма, бо море стоїть стіною й загинає вниз та намотує дунайську воду на валок, наче якусь стрічку чи полотно! Хто попадає в те місце – нема йому порятунку... Каток хапає й кидає його до самого дна разом з човном, і рідко кого викидає на поверхню через хтозна-скільки днів чи тижнів. Але майже завжди – ніколи. Так сталося з моїми синами...

Старий замовк. Віктор не наважувався турбувати його. Туз посовався туди-сюди на стільці, поміняв тростину з однієї руки в другу, а тоді знов заговорив:

– Зосереджені над косяком оселедців, мої хлопці не помітили, що течія занесла їхній човен аж на каток. Коли на-решті помітили, Павло скочив з човна і сам не спам'ятався, як доплив до берега... А Петра та човен проковтнуло, і не виринув він по сьогоднішній день... Розказують, що інших потоплених, а це давно, викидало на поверхню через кілька днів, а мого Петра ні. Став він кормом для риб, для сомів... – Туз прокашлявся, витер сліпі очі. – Потім, через рік і два місяці, втратив я і Павла...

– Він що, теж втопився?

– Ні... Моя Конвалія ходила щоранку проклинати Дунай та море, аж люди стали прозивати її Божевільною, а вернувшись додому, дорікала Павлові, чому він не гукнув Петрові, щоб і той скочив з човна? Те ж саме казала йому й Минодора, Петрова жінка...

– Ваші сини були жонаті? – поцікавився лікар.

– Лиш Петро. Була в нього і донечка Аліна, ще немовля, а через п'ять років моя невістка вийшла заміж у Тульчі. То я порадив їй, щоб не вдовувала, бо на це вона ще замолода. А вона послухалася. Але жаль, що відколи покинула Катирлез, не навідалася ні разу. Внучка, певне, вже велика... Міг би я попросити когось зрячого, заплатив би йому, щоб сісти нам на «пасажир» і поїхати в Тульчу. Та що з того, коли не знаю її адреси?..

– А Павло?.. – наважився Віктор питати через недовге мовчання.

– Він, бідний, сидів весь час і сумував мовчазний. Тут винні баби, моя Конвалія та невістка Минодора – водно

питали його, чому не гукнув на брата, щоб і той скочив з човна? Я казав їм, хай залишать Павла у спокої. Та хіба заткнеш рот проклятим бабам? А чи в ту мить Павло мав час розмірковувати, що робити?! І хоч він нічим не був причетний до смерті свого брата, Павло бачив, бідний, що в певній мірі його звинувачують і гадав, що ми жаліємо, що він врятувався. Боже, борони! Як нам жаліти?! І одного дня, через рік і два місяці від загибелі Петра, Павло зник з дому. І вже не вернувся...

— А він не казав, куди йде?

— Не казав нічого. Через тиждень знайшли його прикордонники: повісився біля колишнього морського маяка...

Старий Туз опустил голову аж підборіддям на груди й занімів. Після довгого мовчання, яке Віктор не смів порушувати, Туз зітхнув глибоко:

— Бо не був би я тоді незрячим — а осліп я кілька років перед тим, — не мав я втратити своїх синів. Це точно, нема що й говорити! А у всьому винен тільки я!.. І, певне, нині жила би й моя Конвалія. Бо рівно через місяць після Павла померла й вона. З горя...

Туз знов замовк на довший час — сидів замріяний на стільці. Вже не сотався, не міняв тростину з однієї руки в іншу. Через кілька хвилин заговорив знов:

— Певна річ, що з горя. Але спершу Конвалія стала не тою. З ніким не говорила, наче заніміла. Лиш стогнала, и-и-и, відмовлялася від їжі, перестала ходити вулицями і вже не йшла проклинати ні Дунай, ні море, до хати не заходила, а вертілася попід парканом, а коли, мабуть, відхотілося крутитись, вибігала на город. І це щодня і без передишки. Через місяць, у вівторок вранці Минодора знайшла її за хатою. Невістка гадала, що свекруха спить. Але Конвалія була вже покійною...

Відчинились двері — увійшов Євстатій:

– Я купив, пане доктор, те, що ви казали.

– Гаразд. Клади корзину ось там. Ти купив усе?

– Все, пане доктор.

– Ось, дядьку Йосипе, – повернувся Віктор до Туза, – Євстатій купив вам трохи харчів: чотири хлібини, голландського сиру, ковбаси, бринзи, помідорів, огірків, цукру, бісквітів, пляшку олії...

– Ого! А скільки грошей дати тобі, Євстатію, за всі ці покупки, – поцікавився старий. – Вистачить мені на цілий місяць!

– Не потрібно давати ніяких грошей, – сказав Віктор. – Хай буде за душу мого діда Михайла. Євстатій проведе вас додому і понесе корзину.

– Коли так, тоді – хай дід ваш з Богом спочиває! – трохи застидався Туз. – Але не треба було тратити стільки грошей для мене, пане доктор. Спасибі! Бачу, ви теж знаєте, що багатий не той, хто має багато, і не той бідний, котрий має обмаль. А багатий той, котрий має, скільки йому потрібно, а бідний той, котрому не вистачає того, що має. А я маю досить для моїх гірких днів, скільки ще подарує мені їх Господь. Ну, а якщо ви, пане доктор, потурбувались дати мені харчів, файно вам дякую і ще раз: най Бог прийме!

– Та нема за що стільки дякувати, дядьку Йосипе. Дай вам Боже здоров'я!

– Вам теж, пане доктор, і вашій добродійці! А я прийшов сьогодні до вас, бо хотів вам щось казати...

– Кажіть, я вас слухаю.

Туз не зразу заговорив. Здавалося, шукає потрібних йому слів. Нарешті сказав:

– Після від'їзду невістки та внучки я залишився один, о, як палець. Нема в мене вже нікого. Ні брата, ні сестри, ні

іншої рідні. І друзів вже нема в мене. Повмирили всі, бо були старші від мене. Набагато старші. А я прийшов тепер вам щось сказати. Ви порядна людина, пане доктор, і я подумав дати вам пораду. Не сердьтеся, що наважуюсь. Ви учена людина, але... Я вік прожив і на всяке натрапляв. Хочу з вами поділитися тим, про що довідався я аж на старість, а саме, що чоловік повинен мати друзів молодших від себе, які б не померли перед ним і залишили його самим на цьому світі... Бо самотність – хвороба важка! Серед своїх друзів можете мати й старших, але дбайте мати й молодших. Кожна людини мусить мати молодших друзів, щоб не хворіти на самотність. А то страшна хвороба, вірте!

– Добре, дядьку Йосипе, – усміхнувся Віктор. – Дякую за хорошу пораду.

Але чому осліп Туз, Віктор ніколи не питав його, бо знав причину від Євстахія. І не йдеться про те, що розказує дехто в селі, що ніби одного дня, коли Тузова бригада не виходила в море, а знаходилася на другому березі і ремонтувала «знаряддя», аголовногострили вонитоді кармаки й змазували гарячим дьогтем, щоб не ржавіли у солоній морській воді. Два дурні – таки дурні, бо вони давно вже не були якимись хлопчиками, – почали вибрикуватися, реготатися, ганятися один за одним, мов якісь школярі під час перерви. А один із них хапнув мішалку з котла, в якому «варили» дьоготь, і жбурнув. А гарячий дьоготь з мішалки – ляп! – Тузові в лице. Видно й тепер знак під його лівим оком. Та гарячий дьоготь не бризнув йому в очі, як гадають чимало катирлезчан, і не тому осліп Туз. Причина зовсім інша. Щоліта приїжджав з Бухаресту майстер якогось заводу купувати чорну ікру. Тоді у Сфінту Георге можна було купити цієї ікри, скільки хочеш, і то дешево. Майстер купив і від Туза, за що подарував йому

п'ятилітровий бідончик спирту. Туз не знав, що то метиловий спирт, вкрадений майстром з цистерни заводу, подвоїв той спирт водою і за кілька днів видудлив увесь.

— Певна річ, що не смола засліпила Туза, а метиловий спирт! — переконливо закінчив Євстахій. — Знаю це від пана доктора Вінеряну. Вони казали, що якби той бідон був би більший, Туз не тільки осліп би, а мав таки дати дуба...

5.

Минуло кілька років, щонайменше два-три, поки Івасюк Михайло став безперечним керівником Златни. Нарешті він і голова сільради, і секретар сільського партійного комітету – завдяки цій позиції, його люди вже і поважають, і побоюються в тій самій мірі, як донедавна Миколи Іванишиного, котрого Івасюк мав завжди за вірець, але одночасно й за супротивника, якому заздрих і до краю ненавидів. А тепер Івасюк впевнений, що не лише догнав Іванишина, але можна небезпідставно твердити, що навіть випередив, бо він, Івасюк Михайло, здійснив те вагоме діло, яке мріяв здійснити й Микола Іванишин, та не вдалося йому – не в те взувся. Так, то він, Івасюк Михайло, заснував у Златні колективне сільське господарство «Вперед», тобто «7 Листопада», як його перейменували таки при заснуванні.

Певна річ, що було важко, певна річ, що прийшлося боротися з відсталими поглядами златнян, але правда й те, що йому найбільше допомогло Рішення ЦК РРП про завершення до кінця 1962 року процесу соціалістичного перетворення сільського господарства в Румунській Народній Республіці. Так, то правда. Але ніхто й ніколи не зможе заперечити факт, що він, Івасюк Михайло, тобто під його керівництвом восени 1962 року селяни Златни об'єднали нарешті свої землі й заснували колективне господарство «7 Листопада»! Ну, вже

правда й те, що не всі златняни записались в колектив, але це не має особливого значення, бо їх не дуже багато, а більшість селян Златни таки записали свої землі в новозаснований колектив.

Івасюк пригадує з певною ностальгією, якими були його перші кроки як керівника Златни.

Минув якийсь час, відколи Микола Іванишин покинув село, а Івасюк як заступник голови сільради зайняв звільнене Іванишиним місце, в тому розумінні, що перебрав на себе його компетенції й обов'язки. А невдовзі, через півтора місяці Івасюка Михайла було призначено головою сільради, так що справи, на його погляд, почали входити в нормальне річище.

Певний час у Златні запанував спокій. Лише новий голова сільради мав дрібну та незначну проблему (незначна вона для інших, бо для нього та проблема навіть дуже важлива): він підписувався Івасюк Михайло, а не Михайло Івасюк, бо що воно таке? У війську навчили його раз назавжди, що він – Івасюк Михайло, а не Михайло Івасюк! А хіба в журналі златнянської початкової школи не записали його теж Івасюком Михайлом?

– Так що май гадку! Пиши моє ім'я правильно: Івасюк Михайло! – викрикнувся він до функціонерки Аурелії Сорохан, котра друкувала на машинці всі офіційні документи сільради, бо в них не було друкарки, а Аурелія була єдиною, яка сяк-так уміла орудувати друкарською машинкою: хоч повільно і одним тільки пальцем стріляла кожну букву, але друкувала.

А Івасюк посварив її не за якусь помилку – зрештою, їй ніхто не казав, як писати ім'я нового голови сільради, – а розкричався він на неї, щоб втовкти златнянам у голову, і починаючи таки від працівників сільради, що новий шеф,

новий начальник – це він! Хай віднині всі знають, що тільки він, Івасюк Михайло, вирішує, що треба чи можна робити в селі, а що ні. А поводився Івасюк так, бо йому негайно потрібні було, щоб златняни вважали його керівником, щоб звикли до такого переконання, а це з кількох знаних лише ним причин. По-перше, він поки що тільки голова сільради, а не й секретар комунального партійного комітету, яким був Микола Іванишин і як гласить партійна директива. А щоб члени златнянської парторганізації обрали Івасюка своїм секретарем, вони повинні відчувати, що він неабихто, бо раніше як заступник голови він постійно знаходився в тіні Миколи Іванишина. По-друге, в якійсь мірі Івасюк певний, що стане секретарем парторганізації, бо покладається на надійну підпору, а саме на делегата райпарткому, котрий керуватиме виборчими зборами.

Правда й те, що й учитель Дмитро Барбієр старається стати тим же секретарем златнянської парторганізації, спираючись на підтримку Маноля Боднараша, брата секретаря ЦК Еміля Боднараша¹, з яким – так хвалиться по селу Дмитро Барбієр – ніби воював у дивізії «Тудор Владіміреску». То нічого. Барбієр хай не міряє свої сили з Івасюковими, бо на зборах досить того, якщо Івасюк згадає учасникам, що до війни учитель Дмитро Барбієр носив зелену сорочку легіонерів і гордо дувся індіком, виставляючи свій пістолет. Хіба він забув? Всім відомо, що вчитель був легіонером, хоч він уперто перечить. Покаже Івасюк йому, якщо Барбієр матиме безличність висувати свою кандидатуру!

¹ **Еміл Боднараш** (1904 – 1976) – румунський комуніст, член ЦК з 1934 року; певний час перебував у СРСР, де став членом КПРС. Після повернення в Румунію з 1945 року займав високі партійні й державні посади.

Зважуючи все це на уявних терезах, Івасюк Михайло був певний, що невдовзі стане секретарем златнянської парторганізації. Але водночас він був свідомий того, що вже якраз після цього опиниться він у скрутному становищі. То чому? А ось тому, що товариші з райпарткому точно поставлять перед ним завдання негайно заснувати в Златні колективне господарство. Певна річ, він знає, що буде нелегко, що златняни не бажають того, що вони вперті і довідалися вже, що майже ніде нема успішних колективних господарств, а кілька з них переконалися, як стоїть справа після відвідин в Серільї господарства «Нова путь», а головню після того, коли ще й Микола Іванишин підлив оливи у вогонь, мовляв, у Златні ще не настав сприятливий момент для заснування колективного господарства. То правда, що все це неабиякі труднощі, які він повинен подолати. Але для нього найгірше інше. Хіба не він, Івасюк Михайло, говорив односельчанам під час земельної реформи, що одержана земля належить селянам, що вона свята, бо покроплена їхнім потом і їхньою кров'ю, кров'ю їхніх батьків та дідів, що та земля стала навіки їхньою, що віднині у них святий обов'язок берегти ту землю й залишити у спадщину своїм дітям і внукам, а тому нізащо у світі вони не мають права продавати ту землю й залишитись без насущного хліба! Бо що таке безземельний землероб? Ніщо! Хіба буде слугою тих, котрі мають свою землю! Двічі висловив він навіть величні слова: щоб були прокляті всі ті, котрі розлучаться з одержаною землею! Прокляті вони і потомки їхніх потомків! Запам'ятав Івасюк вислів «потомки їхніх потомків», коли служив у армії, від свого лейтенанта Ботеза, і сподобались йому ті слова, а під час земельної реформи вирішив, що варто вжити їх. А тепер що? Прийдеться переконувати якраз тих самих златнян, що вони повинні

цуратися тієї землі і здати її до якогось колективу? Чи може він таке робити?! Хіба люди дурні? Забули, що говорив він їм кілька років тому, коли запевняв, що земля вже стала навіки їхньою? Саме тому Івасюк Михайло вважав, що це буде найбільшою його перепоною після того, як оберуть його секретарем златнянської парторганізації.

Але поки що в Златні ніхто не заводив бесіду про створення колективного господарства, і люди спокійно займалися своїми справами. І про «товарашію» не дуже турбувалися, бо ніхто, але таки ніхто не увійшов у ту «товарашію» зі всією своєю землею і навіть не з найбільшою площею, а записав кожен якусь латку тільки так, для перевірки хисту при спільному обробітку землі і щоб збутися настирливо жалючого язика Миколи Іванишина. А результат перевірки, як усі переконалися, виявився занадто поганим. Але златняни не признають, що їхня «товарашія» – погане діло саме через них, а не через когось іншого, що Микола Іванишин був правий, коли дорікав їм, що в «товарашії» ніхто не працює сумлінно, як увихаються вони на решті свого поля, а поверх усього з «товарашії» викрадають майже увесь урожай. Людям не подобалося, що він говорить їм відверто, і всі зраділи, коли, головню після подорожі в Серільой, у те добруджанське перехвалене передове колективне господарство, Іванишин перестав говорити про «товарашію» та про заснування колективного господарства і взявся серйозно, згідно з його наполегливою натурою, за іншу справу, а саме за проведення в Златну електричного струму і не здався, доки не здійснив свій задум. І правильно вчинив, б, хоч декотрі противились, сьогодні всі переконалися, що електрика таки корисна й необхідна.

Златняни ще вагалися: радіти чи ні зміні голови їхньої сільради. Поки що добре, що збулися Іванишина, головню

тому, що лише за два тижні до того, як мали його скинути, він довів до відома односельчан ще одну неприємну вістку: віднині забороняється храмувати на Богородицю три дні під-ряд, а лише один день. Микола Іванишин казав, що розпорядження прибуло «згори», але він згідний, щоб храм три-вав лише один день, оскільки Богородиця припадає якраз у період збирання врожаю і нема часу розважатися. Атож! Йому вигідно говорити, бо він і не з тих, що надто побува-ють, і не очікує у себе дома ніяких храмових. А решта злат-нян? До них прибудуть стільки сторонніх гостей, у котрих і златняни храмували! Не соромно буде нарікати на якесь розпорядження? Хіба скажеш гостеві: пробач, цього року не будемо їсти-пити та заводити танці, бо комусь так забав-лося? Просто сміх! Добре, що скинули Іванишина! Говорять, що він нібито покинув Златну назавжди. Стільки й шкоди! Хай іде на всі чотири сторони і вернеться, коли ми покли-чемо...

А Івасюкові, новообраному секретареві златнянської парт-організації, райком дав, як він це передбачав, завдання за-снувати якнайшвидше колективне господарство. Але він не квапився здійснити наказ, а також не сповістив про це одно-сельчанам, щоб не напружувати атмосферу. Він волів ще по-чекати, доки вдасться йому скласти план такої важливої дії, а в цей час подумає над методами, якими зможе переконати златнян, що нарешті настав момент заснування колективу і в їхньому селі, і що цей момент уже невідкладний.

Але доки вирішував, як йому діяти, вийшло Рішення ЦК РРП про завершення соціалістичного перетворення сіль-ського господарства в Румунії, тобто колективізації сіл, яке вивело його з тупика. А тому тепер для нього було наба-гато простіше: не він притискає селян записуватися в колек-

тивне господарство, не він примушує їх зрікатися землі, господарського знаряддя, головно коней, волів, упряжі, ярем, плугів, сівалок тощо, а так гласить розпорядження зверху, а розпорядженню, хочеш чи ні, підкоряйся!

Щоправда, і так переконати людей виявилось далеко не легко. Івасюк пам'ятає, що златнян годі було тоді вговорити, вони опиралися щосили, вигадували різні несерйозні причини: то ніби земля не його, – казав чоловік, – а жінчина: те поле одержала вона від батьків як придане, коли виходила за нього заміж, то, будучи неграмотним, господар каже, що не вміє писати заяву, але й не згідний, щоб інший писав йому її, бо той хтозна-що може там написати... І інші причини та вигадки. А загониста Ілашева Івона, коли побачила на подвір'ї комісію, котра вдруге прибула переконувати їх, вибігла з горшком окропу і мало не вилила на Івасюка. Але й він не залишився перед нею в боргу: заставив начальника місцевої міліції, який супроводжував комісію, щоб оштрафував безличну бабу. Він, правда, міг би суворіше покарати її, міг би, приміром, заявити, куди треба, а за перешкоду здійсненню рішення партії Івону посадили б у холодне місце і то не на рік-два. Але Івасюк зглянувся на Ілаша – цього гідного пошани господаря Златни він поважав здавна.

А Івона відчула той штраф дуже болісно:

– Ади, – лютувала вона перед Ілашем, – дожила-сми тра-тити купу грошей через цього неробу та голопупа, шляшок би його трафив!

Ілаш не зреагував, як Івона сподівалася, і вона повела далі злісно і з певним задоволенням:

– Але би-м знала, що повилазять їм очі, від мене будуть видіти вони землю, коли рак свисне! Так хай знають! І що їм тоді робити? Узнуть мене у сраку! Вибач за дурне слово...

– Слухай, жінко! З оцими небезпечно гаркатися. Ти ліпше заткай писок, а нам треба борзо подумати та вигадати щось, щоб не записатись у їхній колгосп. Але добрим та хитрим словом, а не сваркою, чуєш? Бо тепер сварка не веде до чогось доброго. Коли ще прийдуть, ти мовчи, а говоритиму я. Ади, маю гадку казати їм, що нема у нас чим лікувати Михайла і мусимо продати поле. Але це тільки так, щоб збутися їх, бо не продамо жодної латки.

– І, гадаєш, вони повірять?

– А чому б ні? Бо ще скажу, що коли після продажу залишиться в нас поля, ту землю запишемо до них...

– Ти здурів, діду?! – пискнула Івона.

– А ти не розумієш, Іво'? Виджу, що ні! Ми не запишемося. Це лиш так, щоб водити їх за ніс, доки мине цей поспіх заснування колективного господарства, як минув і іншим разом. Вони, певне, ще надійдуть кілька разів на нашу голову притискати записатися, бо унадилися, але вкінці відмовляться, як ото Іванишин, не пам'ятаєш?

– Ну, так говори, діду, що будемо їх туманити! – згодилась Івона. – Бо я гадала...

Івасюк зорганізував дві групи по п'ять-шість чоловік, так звані комісії, до яких входив і по одному місцевому міліціонерові. Вони заходили на кожне подвір'я і вже здебільшого перестали переконувати людей, щоб записувалися в колективне господарство, а просто зобов'язували їх. З райкому прибув секретар Блументаль наглядати за розгортанням важ-

ливої дії; він поперемінно супроводжував обидві комісії: сьогодні з однією, завтра – з іншою. В кожній хаті кричав:

– Годі, товариші селяни! Годі теревенити! Хіба вам невідомі слова товариша Георґе Георґіу-Дежа, висловлені на Пленумі нашої партії? Процес соціалістичного перетворення сільського господарства необхідно закінчити в цьому-таки році! А партійні рішення не обговорюються, а виконуються! Як у війську – раз-два! І не вірте куркульським брехням, бо вони не бажають вам добра...

Але незважаючи на допомогу районного активіста та златнянських міліціонерів, справа посувалася тупо. Люди не хотіли підписувати заяви, написану одним із членів комісії таки перед ними, і лише після сварок та погрози ув'язненням за саботування колективізації сільського господарства, декотрі, перелякані, нарешті підписували або тицькали вмоченим у чорнило пальцем, якщо були неграмотними. Але те, що значно полегшило цю кампанію, була Блументалева хитра обіцянка, що, мовляв, через рік будь-котрий незадоволений колективіст зможе виписати свою землю з колективного господарства.

І все ж, дев'ятнадцять сімей, серед яких і Доріни, не записалися. Під всякими приводами. В одних хатах зустрічали комісію тільки діти. «А тато-мама де?» «Нема дома». «А де?» Не знають... У інших комісія просто знаходила двері на замку. Але як-не-як, сваркою та погрозами, після кількомісячної наполегливої й настійливої діяльності обох комісій, на початку листопада 1962 року в Златні було засновано колективне господарство «Вперед». У його урочистому відкритті взяв участь перший секретар райкому партії Мірча Раца, який виступив з промовою перед переповненим залом будинку культури про роль партії в успішному завершенні в

усій країні процесу соціалістичного перетворення сільського господарства, вихваляв заснування колективного господарства в Златні та, оскільки ця головна подія відбулася в листопаді місяці, запропонував перейменувати колектив із «Вперед» на «7 Листопада». У кінці своєї довгої промови заявив, що головою златнянського колективного господарства «7 Листопада» призначено товариша Ністора Кишку, колишнього залізничника, робітника Дорнештського депо..

Після промови першого секретаря райкому учні златнянської семирічки виступили на тій же сцені з піснями й танцями, але ні перший секретар, ні решта чільних товаришів не були присутні на учнівському концерті, а пішли на урочисту вечерю, організовану місцевими властями в парафіяльному домі, а той дім – багатокімнатна будівля, сад, город, широке подвір'я з різними прибудовами, – тому й призначили для колгоспних контор. Священникові Ісидорові Гарені і його трьом дітям залишили тільки одну кімнату, правда, простору, і невелику задню веранду. Районне й місцеве начальство бенкетувало до пізньої ночі.

Ілаш готувався йти в Долину до свого свата, щоб залагодити «продаж» землі, тобто написати підроблену квитанцію, як доказ, що він нібито продав сватові чотири фальчі своєї орної землі, за які одержав таку-то суму грошей (гектар лісу, який мав Ілаш у Клині, відібрала в нього разом з панським лісом під час націоналізації ще в 1948 році); а тим, котрі будуть дивуватися, а головню членам комісії, Ілаш відповість: так, він продав аж так багато поля, бо нині земля дуже подешевіла, а

Михайлове лікування з кожним днем чимраз дорожче. Ілаш надіявся, що сват зрозуміє ситуацію і погодиться на такий вдаваний «ґешефт», бо в Долині існує вже колективне господарство ще з позаминулого року – отже, нема йому чого боятися, а в Ілаша діло спішне, бо Блументалева погроза непокоїла його: коли прийшов активіст переконувати Дорінів записатись в колектив, Ілаш сказав, що він продав землю, щоб мати чим лікувати свого паралізованого сина.

– Ви, бадіко, продали землю?! – викрикнувся недовірливо Блументаль. – То як? Кому? Не може бути! Покажіть документи продажу!

– Папір оформимо через кілька днів, ще цього тижня... – збрехав Ілаш.

– Так? Май гадку, чоловіче! Наступного тижня я завітаю, щоб побачити той документ. А якщо не матимеш його, пошлю прокурора, щоб заарештував тебе на основі обвинувачення в саботажі й фальшивих свідченнях. Зрозумів? І знай – я не жартую! А доти здай у колектив коні та їхню упряжу, вози, дві пари саней, плуг і решту приладдя. Ясно?

– Здам, але збережу одного коня і фіру¹, щоб мав чим возити хлопця по докторах...

– Ні в якому разі! Мусиш здати все! У сільраді відомо, що є в твоєму господарстві. Ну, а коли буде потрібен тобі віз, колектив позичить...

– Нічогосінько не даємо! – зненацька зарепетувала Івона.

– Що-що? Уважай, що говориш, лелічко! – кинув їй злий Блументаль, а з тим і зневажливий погляд.

– Бачу, що вам було замало того штрафу... – додав старшина міліції, який супроводжував комісію.

¹ Фіра – віз.

– А щоб ти вдавився тими грішми! – стала Івона проклинати.

Але Ілаш прицілив її таким загрозливим поглядом, що Івона замовкла.

– Ану, жінко, іди та подивись, що там Михайло! – гостро наказав Ілаш.

– Пішла Аспазія до Михайла... – промимрила Івона.

– Заткай писок і йди! – заскреготав Ілаш і штовхнув її в напрямку дверей.

Івона сердито лупнула на свого чоловіка, але вийшла й гримнула дверима.

– Я гадаю, ми домовились, бадіко, так? – твердо запитав Блументаль. – Я навідаюся наступного тижня: покажеш документ про продаж землі. А баба хай держить язик за зубами, а то...

Ілаш провів до хвіртки непрошених гостей і повернувся сердитий у хату. Зустріла його Аспазія:

– А що, тату, пішли оті?..

– Та поки що ніби збули-смися їх. Ану поклич маму, бо ще чого доброго, через неї, нам кайдани надінуть!

Івона з'явилася з-за хати й накинулася на Ілаша:

– Я їм нічого не дам! Ні коней, ні фіри, а поля – ніскільки! Щоб ти знав, діду!

– Ти здуріла, жінко?! Хіба не домовлялися ми, що обдуримо їх, що ніби продали-сми поле? Домовлялись також, що ти мусиш тримати свій писок на замку! А ти що? Стала сваритися з ними та проклинати! Пам'ятай, Іво', що з оцими не до жарту! Мовчи, бо своєю г'ямбою¹ доведеш нас до криміналу!

¹ Г'ямба (зневаж.) – рот.

На якийсь час понуро замовкли обоє, а Івона, здавалося, ніби нарешті зрозуміла або пригадала, про що саме домовлялася з Ілашем і дещо втихомирилася.

– Так що? Підеш до Долини? – вже м'якше запитала Івона і якось замріяно.

– Аякже! – ще сердито відповів Ілаш. – Інакше відберуть у нас поле! Напишемо квитанцію, що ніби продали-сми сватові чотири фальчі поля, а він заплатив нам стільки-то грошей.

– А сват згодиться на таке?

– А чому б ні?

– А якщо сват скаже потім, що той папір таки дійсний, що він справді дав нам гроші і що земля його, га?

– Ух, дурна бабська голова! – злісно посміхнувся Ілаш. – Сват не зможе робити таке, бо та квитанція буде у нас, а не в нього! Розумієш, Іво'? На якій основі міг би сват вимагати те, що тобі ввижається? Щоб уже не говорити, що сват не з тих, що зазіхають на чуже. Крім того, ми ж якісь свояки, ні? А тобі, Іво', останнім часом лиш дурниці крутяться в голові. Ми домовились одне, а ти... Ну, годі про це. Іди в комору та принеси око самогонки, щоб не йти мені в Долину голіруч.

6.

Кулунева Аспазія вже давненько не відвідувала своїх кумів Ілаша та Івону, навіть не пам'ятає відколи, але, певне, ще до того, ніж сталося Оксані оте нещастя. А не відвідувала їх через Івону, через її горду й образливу пихатість. Ілаша ще зустріла кілька разів десь на вулиці, а то навіть прийшов він до неї, коли загинув отой великий обласний шеф – хотів сказати їй щось про не знати які письма, але хіба тоді було їй до того? А тепер таки мусить іти до них: Оксанине весілля надто важливе, що не кажіть! Крім того, не хоче гнівити Ілаша, бо він завжди був дуже порядний. І йде до них запросити на весілля, бо так годиться, хоч Івона і не вартує цього. Але Оксана – все ж таки їхня хрещениця, тож запросити треба обов'язково. Аспазія думає, що вони, мабуть, не прийдуть, головню тому, що весілля відбудеться у молодого, тобто в іншому селі, аж у Калафіндештах. А оскільки її обов'язок запросити своїх кумів безперечний, тому Аспазія і йде до них.

У кумів ждав на неї неприємний сюрприз: Аспазія застала дома лиш Івону.

– Слава Богу, пригадала-с, що існуємо й ми на Божому світі?.. – докірливо зустріла Івона свою куму.

– Та не гадаю, що ви страх скучали-сте за мною... – не втерпіла Аспазія, щоб не вколоти Івону.

– А хоч було тобі навідатись, аби подивитися: ще живі мої куми, чи вже покійні? Але тобі байдуже! А тепер ти, певне, прийшла за чимось, ні? Бо ви приходите лиш тоді, коли хочете щось викавчити¹ від мене...

– Ні. Я прийшла запросити вас на весілля моєї дочки.

– Ти що? Невже?.. – невдоволено здивувалася Івона. – Та вже, слава Богу, нарешті, виходить заміж бо їй давно треба було... Та хто бере її?

– Парубок з Калафіндешт, Віорел. Хлопець – хороший, військо відбув.

– А хоч має він якесь майно, чи теж голодранець, як і ви?.. – не переставала Івона ображати Аспазію.

– Віорел – син чільного ґазди з Калафіндешт, щоб знали!

– Не говори... – злісно засміялася Івона. – І яким чином добула ти собі зятя аж із Калафіндешт, тобто десь у чорта в зубах? Бував він у нас на храму чи на танці, га?

– Ні. Віорелова сестра була Оксаниною колегою в радівецькому ремісничому училищі і тепер працює кравчиною, як і моя дочка. Ну, а Віорел приходив до Радівців до своєї сестри, там і познайомились. А у Віорела теж хороша робота: він тракторист у їхньому колективному господарстві!

– Так?.. Значить, він не має поля! У такому разі, покладуть вони зуби на клинок, бо користі з того колгоспу, певне, як з пса сала...

– Та де! Віорел має й фасунок², і одержує ще й хліба за трудодні. А завдяки кравецтву моїй Оксані й не треба поля!

– Ади... – Івона, певне, хотіла ще ляпнути якесь отруйне слово, але Аспазія випередила:

¹ **Кавчити** – плаксиво й настирливо просити в когось чогось.

² **Фасунок** – зарплата.

– Так що прийшла-сми сказати, що молоді і я запрошуємо, щоб прийшли, якщо ваша ласка, через місяць на весілля! Мені банно¹, що не застала кума Ілаша, але перекажіть йому ви... – Аспазія навмисне не звернулася до Івони по імені, але й кумою не хотіла її назвати.

– Побачимо... Але не гадаю... У нас дуже скрутно з грішми.

– Я прийшла тільки тому, що Оксана – ваша хрещениця...

– А видиш? Не казала я, що прийшла-с, бо маєш інтерес! А інакше – і гадки не мала-с би навідатись... Я навіть дивувалася, що ти так довго не приходила, але теж подумала, що, видай, не мала-с невою², бо ви унаджуєтеся лиш, коли...

– Слухай, кумо Івоно! – вибухнула Аспазія й перейшла на ти. – Тебе й не варта відвідувати, бо такій скнарі та скусі, як ти, нема на світі пари!

– Тобі не встидно, безличнице?! Бо зараз хапну-тя за гирю³!

– Ти лиш поспробуй, а то і я маю руки! А сьогодні я прийшла лиш тому, що поважаю кума Ілаша, бо твій язик гадини...

– Що-що?! Як ти смієш, помийнице?! Забирайся з моєї хати! Уже! А то вижену-тя віником! – крутнулася Івона, шукаючи що вхопити.

– Ади, на! – Аспазія повернула Івоні зад.

Виходячи поспіхом з хати, Аспазія ще кинула своїй кумі з порога зневажливий погляд.

Івона кипіла злістю і кинулася за Аспазією, але зупинилася перед дверима, проклинаючи і лаючи її. Якийсь час вона

¹ **Банно** – жаль.

² **Невоя** – тут, потреба.

³ **Гиря** – волосся.

вешталася по хаті й врешті гепнулася на ослін і гучно сплеснула в долоні:

– Ти диви, паршива скуса! Та ти, виджу, занадто знахабніла! Ну, нічого, навчу я тебе розуму! – загрозово бурмотала вона.

Івона не знаходила собі місця. Повертілася на ослоні, далі зірвалася й підбігла до вікна, але Аспазії вже не видно було – покинула подвір'я. Івона постояла ще трохи перед вікном, стараючись заспокоїтися, але їй не вдалося.

Невдовзі відчинились двері.

– Ади, ще одна Аспазія... – промимрила Івона.

– Що кажете, ма'? – недочувши, поцікавилася дочка.

– Нічого... А ти де ландала дотепер? – викричалася вона на дочку, готова вилити всю свою лють на будь-кого.

– Як де? Я була в Михайла. Змазувала йому прищі. І щоб ви знали, ма', у нього вся спина в прищах. Має, видай, ще й гарячку...

– У Михайла прищі від довгого лежання горілиць, але й Гуцулчина помада, видай, уже не помагає... – понуро сказала Івона, ніби синове здоров'я її зовсім не цікавило.

– Я зварю йому чай з кровавнику і вкину й горіхових шкаралуп, може, він трохи простудився, хоч не гадаю, бо...

– Добре, іди та звари.

Але Аспазія не поспішала йти. На якусь хвилину-дві замовкли обидві. Потім, ніби встидаючись і не наважуючись, дівчина запитала тихо:

– А що, хтось був у нас, ма'?..

– Чому питаєш?

– Та чула-сми, як гавкав наш пес...

– Хтось був, – буркнула Івона, – але не той, котрий у тебе на умі, не був твій міліціонер...

Аспазія сильно почервоніла – звідки довідалася її мама про Чезара?.. Але не сказала нічого на мамині слова. Вона справді гадала, що приходив Чезар, бо він обіцяв прийти, але довідався, мабуть, що Ілаша нема дома, а він, певна річ, хоче говорити з обома, з татом та з мамою дівчини, бо так воно годиться.

Через хвилину Аспазія перевела розмову на інше:

– Я зараз уставлю на чай, а що буде їсти Михайло, якщо в нього гарячка?

– А що їстиме? – огризнулася Івона. – Те, що й ми їмо!

– Він написав у зошиті, що хоче голубців.

– Голубців?! – пискнула Івона. – Він здурів? Звідки голубців? Та не станемо тепер різати свиню, ні?!

– Те і я сказала Михайлові, що на голубці потрібна свинина. Але я попрошу тата, аби купив завтра з м'ясної крамниці, коли поїде до Сучави.

Уже третій день, відколи Ілаш разом з іншими візниками привозить з міста для колективного господарства міхи з цементом та черепицю. У колишньому дворі пана Прункула будувалися нові амбари та стайні. Ілаш цього не робив би, але не хоче залишати своїх коней на чужі руки, щоб інші перевантажували їх. То правда, що коні вже не його, бо примусили здати їх до колективного господарства разом з упряжжю. Здав Ілаш і вози, і три пари саней, і плуг, колісницю та сівалку, залізну й дерев'яну борони – все. Його двір залишився порожнім. Але поки що вдалося йому зберегти частину орної землі, а саме майже чотири фальчі, збравши, що продав те поле. Але що з тієї землі, якщо нема вже чим обробляти її? Без коней та знаряддя та земля – ні до чого. А погано ще й те, що Ілашеві не вдалося домовитися з долинівським сватом, власне не з ним, а зі свахою, бо сват

дуже хворий – лежить, нікого не пізнає – та підробити квитанцію про нібито продаж чотирьох гектарів поля. Не міг переконати свата ніяким богом. «Не сердьтєся, свате, я таке не підписую, бо якщо дізнаються, посадять і мене, і вас...». Щастя, що не довідався, як погрожував Ілашеві, отой Блументаль, партійний інструктор чи чим він там, у райкомі, бо погрожував прийти та перевірити документ про продаж землі. Він або забув, або сказав лиш так, щоб налякати Ілаша. Але решта землі, худобу і сільськогосподарське знаряддя здав до колективу, хоч Івона противилася зі всіх сил і погрожувала повіситись. Після цілонічних сварок, Івониних погроз, крику та зойку врешті Доріни зрозуміли, що нема іншого виходу, і вони мусять записатися у колективне господарство. А сталося це після того вечора, якого вони ніколи не забудуть.

У цей вечір несподівано завітав до них Івасюк Михайло, голова сільради:

– Доброго вам вечора, лелічко Івоно і вам, бадіку Ілаше! – сказав він і подивився на Івону, ніби вибачаючись: – Прийшов-сми щось поговорити, але лиш з бадіком Ілашем, а ви, лелічко, не сердьтєся, бо то чоловіча справа, ге-ге-ге...

Івона прикинулася, що не розуміє Івасюкового натяку вийти й залишити їх самих. Вона не вийшла навіть тоді, коли Ілаш сказав їй, щоб ішла подивитися, що робить Михайло.

– У Михайла Аспазія, не бійся... А у вас що за секрети? – злісно блимнула вона то на Івасюка, то на свого чоловіка.

– Та кажу ж вам – чоловіче діло... – знов посміхнувся голова.

Але Ілаш подивився на Івону таким суворим поглядом, що вона змушена була підкоритись і, щось бурмочучи, вийшла.

– Бадіку Ілаше, – заговорив потім Івасюк дуже тепло, – знаєте, що я поважаю вас здавна, бо ви – один з найкращих

газдів нашого села. А тому я певний, що секрет, котрий я вам довірю, залишиться між нами...

Ілаш кмітив, яка саме справа пригнала Івасюка до нього, і тому подумав трохи відволікти початок розмови, перевівши на інше:

– Ну, якщо йдеться про секрет...

– Про два... – перебив його Івасюк.

– Тим ліпше. Тому варта випити нам пагарчик горілки!

– Та я не зайшов до вас надовго... – став вибачатися Івасюк.

Але Ілаш таки пішов у комору і приніс пляшку самогонки. Варив він її, як і всі, з цукрових буряків, але гонив двічі й додавав товчених жовтих пахучих лісниць і жмут м'яти, а тому його горілка не тхнула бурачанкою.

Чоловіки випили по скляночці і, доки перейти до цілі відвідин, голова народної ради похвалив горілку:

– Добра, дуже добра! Навіть не сказав би, що це бурачанка. А це бурачанка, так?

– Бурачанка.

Ілаш налив вдруге, але Івасюк уже не підняв зі столу свій стаканчик. Помовчав трохи, втупивши погляд у підлогу, потім підвів голову й подивився Ілашеві прямо в очі:

– Я вас, бадіку Ілаше, не примушую присягати, що ви нікому не розкажете про що ми з вами говорили цього вечора, щоб потім я не міг збутися біди та клопотів...

– Якщо не маєте довір'я...

– Ну, якщо я не мав би, то сьогодні не був би у вашій хаті. Ось, бадіку, в чому річ.

Івасюк глипнув підозріло на двері, після чого заговорив тихіше. Він довірив Ілашеві, що одержав партійний наказ, а також і від інших органів, доносити на тих, котрі відмовляються записуватись у колективне господарство. Їх будуть негайно

судити як саботажників партійного рішення завершити соціалістичне перетворення сільського господарства і засудять на довгі роки. Вже не вишлють до Каналу, куди послали Скрипея і звідки він так і не вернувся, бо Каналу вже нема. Але дехто і з тюрми може не вернутися...

– Тому, бадіку Ілаше, моя дружня порада така: вам треба записатися дуже швидко. Таки уже! Бо я страх банував¹ би, якби ви щось пацили²...

– Та я казав вам, коли були ви в мене того разу, що продавсьми землю, щоб ходити з хлопцем по докторях, бо самі знаєте, що сьогодні все подорожчало – і докторі, і ліки...

– Знаю. Але ви казали, що продали-сте чотири фальчі. А решта поля?

– То правда... У нас ще залишилося. Але мушу говорити з жінкою...

– Навіщо говорити? Я ж представив вам ситуацію і, вірте, тут не до жарту! А втім, говоріть і з жінкою – воно, правда, ніби так годиться, але майте гадку: їй ні словечка про те, що я вам казав, про партійний наказ! Бо бабський рот торохтить, мов терлиця, і чутка розлізеться по всьому селу. Уявляєте, бадіку, що буде нам після цього, і вам, і мені?! Так що майте грижу³, що говорите з жінкою!

Розмова з Івасюком приголомшила Ілаша і вдарила, мов грім з чистого неба. Йому просто не вірилося, що на цей раз він потрапив у безвихідь, що вже не зможе оминати краху всього свого господарства, як це йому вдалося доти стільки разів, бо без землі, без коней, без плуга та іншого

¹ Банувати – жаліти.

² Пацити – постраждати, статися чомусь небажаному.

³ Грижа – турбота, клопіт, але тут: застереження.

сільськогосподарського знаряддя – вже й не кажучи, що олійниці давно нема – для нього просто катастрофа! Ілаш усвідомлював, що жде на нього оте нещасне зубожіння, яке бачив він у Серільої. Він просто зацікавився. У його голові крутилися різні думки. А, може, Івасюк бреше, що отримав такий наказ? Може, хоче налякати його і таким чином примусити вступити в колектив? Але правда, й те, й він чув, і не раз, а декілька разів по радіо, коли сидів з Михайлом при цигарці, що існує рішення про завершення колективізації, але не гадав, що те завершення мусить статися таки вже, через що і його будуть так сильно й немилосердно припирати.

– Якщо хочете, бадіку, – заговорив нарешті Івасюк Михайло, – можемо написати просьбу таки тепер...

– Та казав-сми, що мушу говорити з жінкою... Але прошу вас, скажіть від щирого серця: то, гвалт? Я мушу записуватися таки вже?

– Та ж я не дитина, бадіку Ілаше, і не прийшов-сми у вашу хату брехати! Боже борони! Бігме, що воно так, як я вам казав! А небезпека справді дуже велика, повірте. І банно, аби ви попацили біду... Ліпше, щоб зналося, що ви записалися добровільно.

– Добре. Прийду завтра або післязавтра і запишуся, – відважився нарешті Ілаш, бо зрозумів, що нема іншого виходу.

– Гадаю, ви не передумаєте. Або, може, ваша жінка...

– А ви казали, що знаєте мене. Я не з тих, що розкидають словами. У мене слово єсть слово!

– Гаразд, бадіку. Я дуже радий. Будете видіти, що не помилилися, що не будете банувати.

– Поживемо, то й будемо видіти... Надіюся, що в нас, може, не вийде, як у тому Серільої або в Радянському Союзі, бо я був і там, і там і видів-сми, а ви не були...

– Якщо праця буде працею, то все буде добре. Та ви знаєте, як у нас кажуть: без праці нема нічого в сраці!

– Та так воно... – погодився Ілаш. – А ви казали, що маєте два секрети, ні?

– А, так. Другий секрет, гадаю, буде вам неабиякою радістю.. Ви знаєте Крачуна, так?

– Котрого Крачуна?

– Чезара Крачуна. Нового нашого міліціонера. Знаєте його, ні? Дуже хороший хлопець.Чемний, спокійний, сумлінно виконує свою службу.

– Так. Ну, і що з ним? – не розумів Ілаш, про що говорить Івасюк, тобто причім тут міліціонер, котрий недавно прибув у Златну.

– Ге-ге, – засміявся голова сільради. – ви, певне, чули не раз таке: не знає муж те, що знає все село. І, виджу, не знаєте ви, бадіку... Не знаєте, що ваша дівчина здибається з цим хлопцем, з Чезаром Крачуном. А вони таки полюбили одне одного, і каже мені Чезар, що вони хочуть побратися, але дівчина не наважується вам казати, головно своїй мамі... Вона гадає, що він буде вам не до вподоби, через те, що Чезар сирота, виріс у дитячому будинку для сиріт і не має ніякої рідні. Але я гарантую, що Чезар – хлопець дуже порядний.

Івасюкові слова здивували Ілаша, але водночас викликали й радість. Він не раз думав, що вже був би час і його Аспазії вийти заміж, якщо зважити на сільські звичаї, за якими дівчата, які сповнили двадцять років і не знайшли своєї пари, вважаються «старими». Правда й те, що сьогоднішні дівки вже не віддаються надто молодими, як колись. А їй минув уже двадцять третій і, певне, був би вже і їй час. Хоч вона вродлива, весела й чемна, Аспазія верталася з танцю

щоразу сама, ніякий парубок не відпроваджував її додому, а вечорами вона не виходить до хвіртки, викликана чиїмось свистом, як буває зі всіма дівками. Аспазія ходить іноді ввечері і до будинку культури, коли показують якийсь фільм чи буває якась вистава, і вертається додому теж одна. Зате Ілаш бачив свою дочку завжди веселою і в хорошому настрої і думав, що така вже у неї натура. А то...

— Ти диви, чому останнім часом моя Аспазія гей частенько відвідує дім культури... — зауважив Ілаш радісно, але і з легкою тінню смутку, та не тому, що його дочка розважається, а тому, що наймиліша його серцю дитина укриває від нього таку важливу річ.

— Ну, це прецінь тому, що вечорами там показують фільми, співає шкільний хор, а вони мають нагоду зустрітися та поговорити в потемку...

— А, виджу, ви говорите мені про все це, ніби ви батько цього Чезара, чи як його?... — поцікавився Ілаш, але без гніву або дорікання.

— Та воно в певній мірі таки так... — посміхнувся голова сільради. — Бо Чезар живе поки що в сільраді, в гостьовій кімнаті і, таким чином, нам не потрібно нічного сторожа, бо нема ліпшого сторожа, ніж озброєний міліціонер, не так? Ми зберігаємо й Оглона, але який він сторож, якщо спить п'яний цілу ніч, а злодії можуть вкрасти не лише його, і не тільки грошову касу, а всю сільраду, ге-ге-ге. Крім того, я обіцяв Чезареві вінчати його. Але, щоб ви знали, бадіку, що не тому вихваляю я його, як циган своє ковадло, бо хлопець таки вартує, слухайте, що я вам кажу. Бігме вартує!

Наступного дня Ілаш був втомлений і зовсім невеселий після цілонічної сварки з Івною. Проклята баба, ні та ні, що вона не згідна записуватися в їхній колгосп, шляк би їх трафив!

Що краще їм обом піти до криміналу¹, ніж залишитися без латки землі! Що вона радше повіситься! І не замовкала, доки він не ляснув їй два поличники, хоч не бажав і жалів, що дійшло до такого. Та нічого не зробиш – сама напрошується...

Трохи пізніше Ілаш запитав Аспазію якось грубо, але без злоби, лиш трохи сумно:

– Чому ти, Аспазіє, не сказала, що маєш коханця? Це Чезар, так?

Від подиву дівчина мало не зойкнула. Витріщилася, помовчала трохи, а далі, червоніючи, сказала:

– Я встидалася, тату, говорити про це... – опустила Аспазія голову.

– Чого встидатися? А ти любиш його? Кажі, доцю, не соромся.

– Иги... Бо він має дуже добру та лагідну душу, – збентежено переплітала дівчина пальці своїх рук.

– Лагідний міліціонер? – вихопилось Ілашеві, але він тоді ж пожалів і перейшов на інше: – Ну, якщо любиш його і хочеш вийти за нього, бо я так чув, я, доцю, не проти. Скажемо про це й мамі, але пізніше, бо вона тепер сердита, пішла до Михайла і виджу, що засиділася там...

– А мама вже звідкись узнала...

– Знає? А чому вона мені не...

Аспазія повеселішала, підняла погляд з підлоги, подивилася на свого батька мило і вдячно.

– Знаєте що, тату? Чула-сми, що віддається й Оксана.

– Бігме? Звідки ти знаєш?

– Повідомив про це панотець у церкві у своїм казанні, так як у нас прийнято оголошувати весілля. Але у сільраді

¹ **Кримінал** – тюрма, в'язниця.

нема такого об'явлення. Була-сми в Оксани, і вона казала, що в нашій сільраді нема повідомлення через те, що вона вінчатиметься не в нас, а у Калафіндештах, бо звідти молодий. Теж у молодого відбудеться і все весілля.

– Дай Боже їм щастя! А, виджу, нас не запросила...

– Оксана казала, що приходила до нас вуйна Аспазія і говорила з мамою...

– Так? Ти диви, а мені нічого не казала про це. Їй тепер було, певне, не до того...

– Тату, а я напишу Вікторові, що Оксана віддається.

– Не гадаю, що потрібно. Навіщо вже тепер?..

– Але я йому обіцяла. Тому напишу – хай знає й він...

– Буде Ірина гніватися, доцю. Навіщо?

– А Ірина знає, що Віктор та Оксана дружили ще змалку. Нема їй чого сердитися...

7.

Микола Іванишин швидко звик жити в Бухаресті, можна вважати, що він був навіть задоволений теперішнім свої життям. Працював водієм автобуса на 31-ому маршруті й заробляв непогано, а Данієла, в котрої він жив, була жінкою порядною, лагідною і доглядала його, мов справжня дружина, а тому він навіть подумав одружитися на нею, незважаючи на те, що в Данієли уже було двоє дітей.

А теперішню свою ситуацію, тобто одержання водійських прав усіх категорій і кваліфікацію екскаваторника – правда, після півторарічної й нелегкої наполегливої праці: і працювати робітником транспортного підприємства, і вчитися у вечірньому ремісничому училищі – завдячує Іванишин насамперед своєму колишньому колезі з партійної школи «дядькові» Марінові Шербанові. Він – майстер Транспортного підприємства міста Бухареста (ТПБ) і одночасно – а цей факт особливого значення – секретар парторганізації підприємства. Коли прибув Микола Іванишин в столицю, «дядько» Марін Шербан радо зустрів свого колишнього колегу і допоміг йому спочатку найнятися в ТПБ на таку-сяку роботу (бо Іванишин не мав жодної кваліфікації), щоб одночасно він одержував і зарплату, і міг вивчитися на водія та екскаваторника. Шербан порадив Миколі Іванишину, щоб той при оформленні документів у відділі кадрів у автобіографії не згадував про

своє виключення з партії, бо Марін Шербан був тієї думки, що Іванишина було виключено безпідставно і що з часом цю помилку, цю несправедливість можна буде поправити. Колишній колега не уточнив, як саме, але Микола Іванишин був певний, що «дядько» мав на увазі повернення його в лави Румунської Робітничої Партії.

А до загального задоволення Миколи Іванишина додалася одного дня ще й радісна вістка: до ТБП прибули десять нових мікроавтобусів TV¹, яким треба було робити обкатку. Серед десятих водіїв, пропонованих виконувати цю технічну діяльність, зачислювався й Іванишин, а сталося це, розуміється, завдяки рекомендації товариша Шербана. Само собою, що на підприємстві було чимало більш досвідчених водіїв, ніж Микола Іванишин, щоб обкатати нові мікроавтобуси. Але ніхто із ТПБ не наважувався знехтувати рекомендацією секретаря партійної організації.

– Під час обкатки, – сказав Марін Шербан Миколі Іванишину, – ти матимеш нагоду відпочити трохи, бо твій 31-ий маршрут і найдовший в Бухаресті, і з найбільшим числом пасажирів. Крім того, водіння нового TV на відстані 3.000 кілометрів дозволить тобі любитися мальовничими краєвидами нашої країни.

– Таким чином міг би я відвідати й свою маму! – зрадів Іванишин. – Не бачив я її стільки часу.

– Певна річ. Їдь, куди хочеш. Головне, – уточнив Шербан, – проїхати отих 3.000 кілометрів без вантажу, зі швидкістю не більшою, ніж 60 кілометрів на годину, уникати стрімких доріг, міняти масло двигуна після кожних 500 кілометрів,

¹ TV – автобуси та мікроавтобуси виробу румунського автозаводу імені Тудора Владіміреску.

зупинятися в авторемонтних майстернях через 500, 1.000, 2.000 кілометрів для періодичної технічної ревізії, а вкінці повернутися в наш гараж для генеральної ревізії. Ось і все. Щасливої тобі дороги!

Микола Іванишин ще раз переконувався, що Марін Шербан дуже порядна людина, бо без його підтримки не потрапив би він у ту десятку водіїв, яких призначили проводити обкатку нових мікроавтобусів. А ось йому пощастило бути під Шербановою протекцією.

Іванишин радів, що після стільки часу відвідає нарешті свою маму, подумав, що треба підготувати їй якісь подарунки, які би і сподобалися старій матері, і були би корисними. Купить їй сукню і гарну хустку, а також черевики і побачить ще що після того, як порадиться з Данієлою, бо жінки краще розуміються на цьому. Візьме якісь подарунки і для Вероніки, Георгія та для їхньої донечки, котра, пишуть йому, уже у п'ятому класі. Ти диви, як минають роки! Їм він дуже вдячний, адже Вероніка та Георгій допомагають його мамі у важких роботах, бо вона, бідна, безсила і насамперед не через старість, а через клятий ревматизм, який дошкуляє їй уже стільки років. Також вони купують їй у місті те, чого нема у сільському магазині. Але Микола ще вдячний своїй двоюрідній сестрі і за інше: через неї тримає він зв'язок із мамою, оскільки вона неграмотна, Вероніка читає їй його листи і також вона відписує Миколі, правда, іноді зовсім коротко: «Тітка Пасюня, слава Богу, здорова, але дуже скучає за тобою!». «А я вдячний первачці¹ і за стільки», – подумав він.

Микола Іванишин вирушив у дорогу одного понеділка в середині червня. Стояв погідний день. Напередодні він купив

¹ **Первачка** – двоюрідна сестра.

подарунки, заповнив бензином бак мікроавтобуса, поставив у багажник скриньку з бідончиками мінерального масла і ліг спати рано, щоб рушати вдосвіта, коли прохолодніше. Спочатку він подумав узяти в цю подорож і Данієлу, бо, жалілася вона, що за все своє життя виїжджала з Бухареста один тільки раз – було то якихось десять років тому, коли їхала до Олтеніци на похорон своєї тітки. Тоді їй дуже сподобалося! Ні, не містечко Олтеніца, а порт, куди повів її тітчин син, тобто її двоюрідний брат, і Дунай дуже сподобався їй, тому що він багатководний, величний і не смердить, як смердить в Бухаресті Димбовіца. Але Микола передумав – навіщо з'являтися йому в Златні з Данієлою?.. Ще добре, що вона не запропонувала їхати з ним – він не мав би ніякої причини відмовити їй. Краще їхати йому самому. Бо якби їхала й Данієла, з ким залишати дітей? Хлопці, правда, вже величенькі – менший першокласник, а старший – у третьому. Але хіба залишиш їх дома, щоб два тижні «господарювали» самі? Отож, поїде без Данієли. А вже доїхавши до Златної, Микола зробить свій мамі, крім подарунків, ще один радісний сюрприз – покатає її на мікроавтобусі. Бо вона ось уже постаріла, а в машині ще ніколи не їхала. Повезе він маму, приміром, до кількох міст Сучавської області, коли там торговиця. Скажімо, у вівторок – до Серету, в четвер – до Сучави, а в п'ятницю – до Радівців. На торговицілюдно, багато всякого товару, і вона, може, схоче щось купити.

Микола Іванишин виїхав з Бухареста ще до сходу сонця. А вибрав він маршрут Бухарест – Васлуй – Ясси – Сучава; був би ще інший: Бухарест – Бакеу – Пятра Нямц – Ватра Дорней – Кимпулунг – Сучава, але на цьому маршруті він мав би їхати і гірською дорогою, а це заборонено під час обкатки нового двигуна. Отже, він вибрав перший маршрут, на якому нема

надто стрімких доріг. У Яссах зупиниться, щоб пообідати в якійсь їдальні чи буфеті, звідки поїде до Сучави, де зробить першу заміну масла й першу після 500 кілометрів ревізію. Іванишин мав при собі записник, щоб занотовувати проїхані кілометри, зміни масла та ревізії.

Подорож розгорталася нормально, погода була сонячна, спокійна і лиш серце Миколи Іванишина радісно тьохкало: невдовзі побачить він свою маму й рідне село! Які зміни побачить він там? Що поробляють його златняни? Одне точно відбулося: заснували, певне, й вони колективне господарство, бо вже не було і їм, що робити, якщо процес соціалістичного перетворення сільського господарства завершилося у всій Румунії, ні? Власне, писала йому про це й Вероніка – є уже і в Златні колектив і назвали його «7 Листопада». «Лише, щоб не сталося і в них, як у Серільої...», – мимохіть подумав Іванишин. А цікаво: хто голова колективу? А секретарем сільського партійного комітету і головою сільради хто? Мабуть, Івасюк. В якомусь листі міг він запитати Вероніку про це, але не хотів, щоб хтось не подумав, що він, Микола Іванишин, жаліє, що він уже не є тим у Златні, ким був. Ні, не жаліє. І не жаліє тому, що він і тепер переконаний, що тоді у Златні ще не настав момент заснування колективного господарства. І не тому, що він узагалі проти колективу. Ні. Може, колективна праця хороша, може, вона продуктивніша, а тракторами та іншими сільськогосподарськими машинами легше працювати й вигідніше на великих площах, ніж на малих латках поля. Але не в цьому річ. Йдеться про те, що, на його думку, партія хибно ставить проблему, заявляючи, що власником землі вже є не Іван, не Василь і не Митро, тобто селяни, а що вона належить усім, а це за мисленням землероба означає, що земля вже нічия, ну, принаймні державна, але точно – вона вже не

його! І якраз з цим не згідний селянин, а не з колективною працею. А цю вагому і непростиму помилку вкоїла партія лише тому, що ті, котрі керують нею, ніколи не мали поля й не обробляли його. Бо інакше вони мали здати собі справу, мали зрозуміти, що для селянина земля – це його життя. І як йому цуратися життя?! Та ще ніби й добровільно! Бо якщо мав би він таку силу, тобто якщо був би він, Микола Іванишин, першим секретарем РРП¹, він мав установити таке правило: селянин залишається й надалі власником землі, власність підтверджена документом, і, якщо селянин бажає, може об'єднувати свою землю в колектив, щоб краще обробляти її, щоб мати трактори і комбайни, щоб міг вживати хімічні добрива і так далі. І тоді не станеться ніде того, що сталося в Серільої. Бо записаний у колектив селянин, якщо залишається справжнім власником землі, може розпоряджатися нею, як хоче: може продати свою землю, може орендувати її, може дати синові чи дочці в придане тощо. А то навіть може вийти з колективу, якщо він чимось незадоволений. В таких умовах справи землеробства пішли би, як по маслу! А так? Партія не поступила, як треба, тобто нормально і насамперед не докумекалася, що для мужика понад землю нема нічого дорожчого, а тому колективізація не буде успішною, як намічає партія, бо партія належить пролетаріатові, себто робітникам, а не плугатарям, хоч не один із них все ж таки у лавах партії. Але дарма. Теж дарма роздав Ленін землю землеробам, якщо прийшов Сталін і відібрав її в них силоміць і загнав усіх у колгоспи під приводом, що нібито приватна власність породжує капіталізм, експлуатацію людини людиною. Нині вже дарма критикують сталінізм, бо ідея, що

¹ РРП – Румунська Робітнича Партія.

приватна власність породжує капіталістичні відносини, ще живе!

Через якийсь час Микола Іванишин розсердився сам на себе: ади, дурень! Навіщо йому провокувати ці запеклі «дебати» самого із собою на таку складну тему?! То правда, що він завжди мав звичку проводити в голові «розмови» *за і проти* перед тим, як обрати якесь важливе рішення. А тепер що? Хіба це його справа? Хай роблять, що хочуть! Шляк би їх трафив! Ось, як гарно муркоче двигун, яка приємна подорож, які прекрасні пейзажі, які цікаві місцевості, якими проїжджає! А він морочить собі голову чужими проблемами! Та чорт з ними!

У Текучі він із незадоволенням помітив, що роздулося переднє колесо – праву шину пробив товстий підковний цвях. Микола Іванишин змінив роздуте колесо запасним, бо довідався від перехожих, що в їхньому містечку нема станції вулканізації. Нічого, заліпить камеру у Васлуї або в Яссах, але знадобилося б мати дві-три запасні камери, щоб не залежати від вулканізаційних станцій, бо якщо, скажімо, в дорозі проб'ється ще одна камера, що тоді?

У Васлуї він уже не зупиняв, бо не зустрів потрібної шиномонтажної станції, але й не хотів цікавитися в когось, щоб не тратити час, а пошкоджену камеру заліпить уже в Яссах.

До Ясс доїхав він в обідню пору і таки на окраїні міста побачив автовокзал ОАТП¹. Подумав, що такого масштабу підприємство повинно мати ремонтне ательє, де він міг би вулканізувати пробиту камеру. Його припущення виявилось правильним, бо, крім того, що вулканізували йому камеру,

¹ ОАТП – Обласне автотранспортне підприємство.

від завідувача складом запасних частин Микола Іванишин отримав ще дві нові. За них заплатив він більше, ніж була їхня торговельна ціна, а комірник задоволено сказав йому пошепки:

– Ви, певне, розумієте, що я не можу виписати вам квитанцію...

– То нічого. Я не з тих, що мудрі по шкоді, і вдячний вам, що стали мені у пригоді, – сказав Іванишин і хотів іти, але повернувся й запитав: – Скажіть, будь ласка, де можна пообідати десь поблизу, в якомусь буфеті чи ресторані?

– Можна навіть і в нашій їдальні. П'ять леїв – три страви дуже смачні. Їдальня ось там.

В їдальні Іванишин заплатив не 5 леїв, 4,50 – видно, комірник не обідає тут, то й не знав ціни... А страви й справді були смачними: борщ з фрикадельками, дві відбивні котлети, салат з помідорів та огірків, а десерт – пампушка в сметані.

Після смачного обіду Микола Іванишин збирався рушати в дорогу таки одразу, але подумав, що теж в цьому ОАТП варто міняти й масло, хоч проїхав він не п'ятсот, а чотириста з чимось кілометрів, та різниця лише кілька кілометрів не має жодного значення для обкатки. На цьому великому підприємстві знайдеться механік, котрий за двадцятку поміняє масло, фільтр і проведе першу ревізію мотора. Бо в Сучаві, де планував він зробити це, прийдеться тратити час, аби знайти якесь авторемонтне ательє. Але в Сучаві таки зупиниться: купить мамі коробку різних тістечок. Певна річ, він міг би купити те і в златнянській цукерні, заснованій таки ним, але це означало би зустрітись із не знати скількома людьми, а він хоче цього уникнути, бо ще не приготовлений душевно розмовляти з односельчанами, але й

щоб доїхати швидше додому, до мами – «дядько» Шербан має рацію: «Іди, Миколо до мами. Іди, доки маєш до кого йти...».

Коли виїхав з Ясс, зненацька потемніло, і зустрів його раптовий дощ з блискавками та громами. Лило як з коновки, і видимість значно погіршилася. Обережний Микола Іванишин зменшив швидкість до сорок кілометрів за годину. Дощ бив у вікна мікроавтобуса зі всіх боків, а найбільше спереду. Невдовзі у дах машини забарабанив град, але дрібний, тому не представляв для бляхи та вікон жодної небезпеки. Через кілька хвилин град перестав падати, зате дощ продовжував лити ливцем. Дорожній рух у даних умовах був обмежений. Микола Іванишин зустрів лиш дві вантажівки та наздогнав віз, котрого обігнав, а через кілька сот метрів побачив край дороги жінку з дитиною на руках. Микола Іванишин не брав нікого в машину, хоч протягом довгого маршруту чимало людей махали руками й просилися підвезти. Але тепер він зупинив мікроавтобус, відчинив двері й гукнув:

– Ходи швидше сюди, молодице, та сідай! Куди це ти з дитиною в таку зливу?!

Була то молода селянка і, якби не дитина, можна було би подумати, що вона дівчина. Молодиця підійшла якимось боязко чи то стидаючись, але сіла й усміхнулася вдячно.

– Куди тобі? – повторив шофер запитання.

– У Тиргу Фрумос з дитиною до шпиталю... Воно захворіло, видай, на кір і горить страшною гарячкою.

– Та ще довго їхати до того Тиргу Фрумос? – поцікавився Іванишин. – Бо я нетутешній і...

– Понад двадцять кілометрів, зо двадцять чотири. Але, щоб ви знали, що я маю лише 5 леїв...

– Я не візьму від тебе грошей, – посміхнувся Іванишин. – І підвезу тебе аж до лікарні, щоби лікарі швидше проконсультували дитину. А, бачу, дитина чемна, не плаче.

– Та не плаче, бо я дома вмочили м'якуш хліба в горілку і дала їй, щоб спало.

Ще через два-три кілометри дощ перестав так само раптово, як і почався, а між мокрим і сухим асфальтом виднілась чітка межа, наче хтось ножем відтяв. Хмари залишилися позаду, і на скупаному небі знову світило літнє сонце.

Доїхавши до Тиргу Фрумос, Микола Іванишин повіз молодицю до лікарні, побажав швидкого одужання її дитини, а вона не переставала йому дякувати. Потім повернув машину й поїхав далі.

За Пашканами Микола Іванишин зупинився у полі біля криниці – після смачного обіду йому захотілося пити. Вода виявилася дуже добра, холодна, «смачна» і нагадувала йому воду з дому, з рідної Златни; він пив з відра, доки вгамував спрагу, і жалів, що не мав якоїсь порожньої пляшки, щоб запастися водою на дорогу.

У селах, якими він проїжджав, багато людей голосувало, але Микола Іванишин не зупинявся ніде, бо хотів чесно провести обкатку мікроавтобуса, як вимагають правила, тобто не перевантажувати його, хоч одна-дві особи – не такий уже й вантаж. Ось, ту молодицю з дитиною взяв – хіба міг він проїхати байдуже й залишити їх у таку зливу?!

У Сучаві зупинив лише на кілька хвилин, щоб купити мамі тістечка; в кондитерській випив лимонаду, але вода з польової криниці здалася йому набагато кращою. Потім він поставив шоколадні тістечка на заднє сидіння біля пакунків з подарунками і поїхав далі. Нетерпіння посилювало хвилювання – через півгодини доїде додому, до мами.

На окраїні міста – велике роздоріжжя: дорога направо веде до Бурдужен, а наліво – до Іцкан. Він, звичайно, поїхав наліво до Іцкан, зменшив швидкість, коли спускався зі стрімкого горба Замки, переїхав мостом через ріку Сучаву і в'їхав у містечко Іцкани. Наблизившись до залізничного переїду, Іванишин помітив, що шлагбаум опущений. Біля шлагбаума стояв гурт людей, осіб десять, більшість із них селяни з торбами та бесагами – мабуть, були в місті за покупками й тепер поверталися додому, чекаючи біля шлагбауму якоїсь «нагоди». Микола Іванишин змушений був зупинити машину. Люди прибігли до мікроавтобуса, а якийсь молодий чоловік навіть відчинив двері:

– Просимо вас, підвезіть нас, заплатимо по-людськи!

– Стійте, люди добрі! На жаль, не можу перевантажувати машину, бо вона в обкатці, – сказав шофер голосно, щоб почули всі, не лише той, що відчинив двері.

В ту мить він упізнав серед гурту Василя Ґуцу, начальника пошти зі Златни, а тому додав:

– Дозволено везти, крім шофера, тільки одну особу. Ось, візьму товариша, – вказав він начальника пошти, – бо старша людина... Сідайте, – підохотив він Василя Ґуцу, а той, впізнавши колишнього голову сільради, був дуже здивований і підійшов якось несміло.

Василь Ґуцу сів справа, глянув в бік шофера й привітався маже пошепки:

– Здрастуйте! Я вас, товаришу е-е-е, майже не впізнав...

Микола Іванишин посміхнувся:

– То чому? Хіба я так сильно змінився?

– Ні, але... – начальник пошти недоказав, бо якраз над'їхав поїзд в супроводі свисту паровоза, ритмічного стукоту коліс і заглушливого бряжання заліззя товарних вагонів.

Поїзд не зменшив швидкість, а це означало, що не зупиниться в Іцканах. Микола Іванишин завів мотор, а коли проминув і останній вагон, і залізничник, крутячи рукоятку, підняв шлагбаум, він обережно переїхав колію і, тільки виїхавши на асфальт, збільшив швидкість. Швидко мікроавтобус мав виїхати з Іцкан. Чоловіки мовчали. Іванишина кортіло запитати, що нового в Златні, але спершу подумав знайти потрібні слова, щоб хтось не подумав, що це його таки надто цікавить, або, що він за чимось жаліє, а тому бажав зробити вигляд, що то звичайна цікавість людини, яка певний час не була в рідній місцевості, і тепер питає про новини тільки так, щоб не мовчати, щоби випадковий пасажир не подумав, що його ігнорують. Вони саме виїхали з містечка на гостинець, встелений шутром¹, коли Ґуцу сказав Миколі Іванишинові:

– Ото мала радуватися ваша мама, що нарешті діждалася бачити вас дома!..

У першу мить Іванишин не зрозумів слів Василя Ґуцу, хоч вони вразили його. Він зупинив машину й крутнувся в бік начальника пошти:

– То як? – запитав Микола Іванишин.

– Що?

– То як: мала мама радуватися?

– А хіба ви не знаєте?

– Що мені знати?

– Що ваша мама, бідна, уже покійна...

Микола Іванишин нагнувся ще дужче в бік Василя Ґуцу:

– Що говориш, чоловіче?! – закричав він. – Моя мама померла?! Коли? Як?

– То, значить, ви не знали? Я гадав...

¹ **Шутер** – рінь, гравій.

– Та кажіть уже раз! – став він термосити начальника пошти за комір піджака.

– Ваша мама померла минулої зими.

– Минулої зими?! Не може бути!

– На жаль, то правда. Померла бідна лелічка Пасюня зараз по Водохрещі. Я гадав, що вам дали знати...

– Ніхто мені нічого не повідомляв! – Микола Іванишин заскреготав і вдарив кулаком у кермо. – Ну, нічого, покажу я їм!

– Їй, бідній, загорілася хата...

– Що?! Згоріла наша хата?! Невже й мама?!..

– Ні, вдалося винести її, доки мала догоріти хатина, але, на жаль, винесли мертвою – бідна, певне, задушилася димом.

Микола Іванишин опустил голову чолом на руль і вибухнув плачем, глухим плачем, без слів, лиш спина підстрибувала, наче батожили її. Василь Ґуцу не наважувався турбувати його зайвими словами, а втім і не мав уже, що йому казати. Раніше він був певний, що колишнього керівника Златни повідомили про смерть його матері, а він, хто знає, з яких причин, не міг приїхати на похорон. А, видно, не знав, що його мати померла, і тому продовжував посилати гроші. Ґуцу жалів, що якраз він дав Іванишину таку сумну вістку.

Після двох-трьох хвилин Микола Іванишин підняв голову, витер долонею очі й промимрив скрегочучи, ніби сам до себе:

– Сьогодні я уб'ю когось! Бігме, уб'ю, шляк би їх трафив!

Далі повернувся до начальника пошти й заговорив голосніше:

– Прошу вас, розкажіть мені все!

– Я ж сказав, що...

– Зрозумів: загорілася наша хата, і мама отруїлася чадом.

– Так...

– І?

– Ну, хата згоріла дотла, не залишилося нічого з неї – попіл. Погоріли й прибудови, тобто шопа для дров і курник. Коли прибули пожежники із Сучави, не мали вже що гасити. А опісля, через три дні, поховали вашу маму. Я не був на похороні, але чув, що допомогла де в чому й сільрада, і...

– Хто голова?

– Товариш Івасюк. Секретар златнянської партійної організації теж товариш Івасюк. А домовину змайстрували в колективному господарстві.

– А головою колективу хто?

– Ністор Кишка.

– Кишка? Хто такий Кишка? У Златні нема такого.

– Говорять люди, що він раніше працював у залізничному депо, здається, в Дорнештах. Стільки знається про нього...

– Ага, він робітник, а не селянин! А як ідуть справи в колективному господарстві, тобто, які результати, златняни задоволені?

– Ну, знаєте, як на початку будь-якого діла... – уникнув Василь Ґуцу прямої відповіді.

– А мої Вероніка та Георгій? – знов вибухнув Микола Іванишин.

– Як я зрозумів, вони займалися похороном...

– Займалися, певна річ, що займалися! – ще дужче розсердився Іванишин. – Щоб і надалі одержувати від мене гроші, не повідомили про смерть моєї мами! Я й не уявляв, що вони такі підлі. Ну, підждіть, покажу я їм! – викричався він на начальника пошти.

– Але й у них велика біда...

– Так? То чому? Тому, що вже не одержуватимуть від мене грошей?

– Дочка в них дуже хвора.

– А що? – пом'якнув трохи Микола Іванишин.

– Кажуть, що в неї якась хвороба крові чи що... Останнім часом бідну дівчину возять по всяких шпиталях...

– Ну, бачите: Бог буком не б'є, – сказав Іванишин, а через хвилину, здавалося, пожалів і попробував, якщо не заперечити ті слова, то хоч вгамувати трохи їхню злість: – А дитина невинна...

Засіло кількахвилинне мовчання. Замріяний Микола Іванишин повів відсутнім поглядом понад поля аж до лісу Петрівців, а Василь Ґуцу почував себе ніяково в даній ситуації. Нарешті Іванишин заговорив майже спокійно:

– Не знайдеться у вас закурити, товаришу Ґуцу?

– Цигарки? Ні, я – некурець...

– І ви?

Знову засіло важке мовчання. Раптом шофер без жодного слова вийшов з мікроавтобуса. Він обійшов двічі машину, ніби перевіряючи тиск у шинах носком туфля, потім постояв якийсь час у насупленій задумі, тримаючи руки в кишенях, після чого повернувся за кермо:

– Ось що, товаришу Ґуцу, – сказав він, – сьогодні мені нема чого їхати до Златни... Поверну завтра, щоб запалити свічку на маминій могилі. Ви зійдете з машини на окраїні Килибанчини – звідти вам уже недалеко йти пішки. Ви згідний? Бо я поїду далі в напрямку Радівців. Ось, візьміть і ці тістечка для своєї дружини. А тепер у мене до вас ще така просьба: не говоріть нікому про нашу зустріч, про нашу розмову.

– Будьте певний, що я нікому не скажу, що зустрів вас, товаришу голо...

8.

Останнім часом Ірину охопив якийсь неприємний настрій, якась нудота й байдужість. Була вона здебільшого не в настрої, наче вже нічого її не цікавило і вона нічого не бажала. Як раділа вона, коли прибули вони з Віктором до Свинту Ґеорґе, як зачарували її околиці села і, взагалі, Дельта Дунаю, так сильно бажає вона тепер покинути цю «пустелю». Інакшим мало здатися їй життя, якщо мала б дитину. Але, здається, Ірина залишиться бездітною, бо досі вагітність оминула її, а Віктор казав Ірині, що не знати, хто з них двох винен – він чи вона; щоб дізнатися, треба провести спеціальні аналізи в якійсь клініці. А може бути й те, що через нього нема в них дітей, бо зізнався їй Віктор, коли ще жила вона у мадам Софіки і боялася, що завагітніє, а він заспокоював її. Тоді Віктор розказав Ірині, що він і ще кілька зацікавлених колег провели в медінституті тест плідності, а результат його аналізу виявився негативним. Та хто його знає, чи проведені студентами аналізи дали правильні результати. Тому, щоб переконатися, треба йому повторити тест у спеціалізованій лабораторії.

Без іншого серйозного заняття, крім шкільного, і жити в якомусь місці, котрим вона наситилася, Ірину чимраз сильніше мучила думка покинути Катирлез і переїхати в іншу місцевість, більш людяну, більш цивілізовану. Вікторові вона про це ще не говорила – не хотіла сердити його, знаючи, що поки що

районне начальство не дозволило б йому переводитись із Свинту Георґе, а крім того вона не була певна, що й Віктор бажає того. Їй здалося, що Віктор почуває себе добре в тому місці. А для неї воно стало нестерпно монотонним і наче вже й шкільні «збори» не приваблювали Ірину, як раніше. Хоч останній раз їй сподобалися. Ніцу пристарав нові пластинки; кожна містила по десять, а то й більше мелодій і стільки ж на звороті. Словом, музика була хороша й танцювалося чудово. На тих «зборах» педкадрів був і лейтенант Ремус Мушат; його вперше запросили. З цієї нагоди Ірина переконалася, що молодий офіцер прекрасний танцюрист. Певне, не в тому розумінні, що він замінив Віктора, котрий не прийшов на ті «збори». А не прийшов не тому, що повинен був писати звіт для районного правління і не тому, що покликав його священник Бутояну, щоб проконсультував його стару маму, ні. Попри все це він мав би час і на «збори», але Вікторові, як вона не раз помічала, не подобалося танцювати, а, певне, тому він і не дуже вміє, ну, хіба танго і то без жодних фігур. А Ірина дуже любила потанцювати, незважаючи на те, чи то народні танці гора або сирба, чи «панські» вони, з яких найбільше подобався їй вальс. Тому-то й була вона просто зачарована, що лейтенант Мушат був не те, що хорошим танцюристом, а просто досконалим. Ірина дійшла до такого висновку й тому, що вони чудово парувалися, а офіцер запрошував її майже постійно, головню й тому, що в той день Ірина прибула на «збори» без Віктора. Але Ремус Мушат танцював раз або двічі і з рештою дам, але тільки так, із ввічливого обов'язку, бо цілий вечір – тільки з Іриною.

– Уважай, а то я розкажу лікарєві... – сміючись, сказала Нана, дружина директора Бобенка. – Бачу, що військо захопило чужу територію і старається встановити свою владу!..

– Але поспішай, – відповіла Ірина теж сміючись, – інакше не вступиш, бо таки я сама розкажу йому. А Віктор, запам’ятай, зовсім не ревнивий, бо нема на це причин!

– Зате моя жінка, як я виджу, дуже ревнива або, вірніше, заздрісна... – сказав директор Дмитро Бобенко, через що всі засміялися.

Забава тривала до вечора. Закінчилася вся закуска, а цього разу й не було тієї закуски так багато, закінчились і напитки, та найбільше учасники натанцювалися, жартували, сміялися, словом, всі були задоволені. Також всім сподобалася нова музика, яку приніс Ніцу, але Ірина попросила директора будинку культури, щоб використав і давніші пластинки, головню ті, на яких записані відомі вальси. Загальній веселій атмосфері сприяли й анекдоти лейтенанта Мушата, а виявилося, що знав він купу тих жартів. Спочатку розказував він здебільшого «чемні», далі перейшов на тривіальні, а тому, що дами не те, що не сердились, а сміялися весело, це підохотило Ремуса Мушата розказати ще навіть кілька сороміцьких анекдотів.

– Ось чому, «генерале», я дуже задоволений, що запросив тебе на наші «збори», – сказав директор школи, по-дружньому поплескуючи долонею Мушата по плечі, – віднині вважай себе нашим постійним запрошеним, – закінчив він, спричинивши схвальні оплески присутніх.

Підохочений, лейтенант Ремус Мушат розказав ще кілька анекдотів, а вже після восьмої вечора «збори» закінчились, і учасники почали розходитися. У школі залишились, як завжди, лиш Лілі та Констанца зі своїм нареченим, щоб зібрати зі столу, привести все до ладу, зняти з вікон верені, провітрити зал, хоч ніхто із педкадрів не кутив і навіть Мушатові заборонили, коли той збирався припалити цигарку. Врешті зробити так,

аби завтра вранці ніхто не зміг помітити, що в школі щось відбувалося. У Свинту Георге знали дещо про ці «збори», бо директор Бобенко розказав секретареві сільської партійної організації, старому механікові місцевої електростанції, а також голові сільради, що в школі розгортає свою діяльність «Педагогічний гурток» і що товариш Мігай Ніцу не лише як викладач, а як і директор будинку культури розважає іноді членів гуртка гарною музикою. Але місцевим властям, включно трьом міліціонерам Катирлезу, не до того – в них інші клопоти, головню незаконна торгівля кав'яром і хутром водяних щурів, але не в тому розумінні, щоб заборонити таку практику, а навпаки, щоб скористатися з тієї торгівлі у власну користь. А що діється в школі – справа директора Дмитра Бобенка: то його відповідальність і по партійній лінії, оскільки він член катирлезького партійного комітету.

Будинок школи знаходився недалеко сільради, а зі шкільного подвір'я видно задню частину господарства Вареників, що на сусідній вулиці: дві хати – стара двокімнатна, котру здали в найми лікареві Доріну та його дружині, і нова хата, більша, в якій живуть не лише члени сім'ї Вареників – Матей, Марія та їхня дочка Доріна, але є досить місця і для «курсантів»; біля нової хати – зимова кухня, в якій, якщо прибуло більше «курсантів», ночує вся сім'я Дорінів, а Матей, коли й нема «курсантів», любить спати в кухні на теплій лежанці. Трохи далі, біля городу, відділені від подвір'я високим тростяним тином, розташовані шопа для дров, курник і свинарник.

Щоб дійти додому, Ірина минала сільраду, далі повертала ліворуч на сусідню вулицю, проминала ще три хати й доходила до хвіртки Вареникового подвір'я.

Педкадри вийшли зі школи веселі й ще, сміючись, побажали один одному на добраніч і пішли додому кожний в

інший бік та іншою вулицею. Ірина помітила, що лейтенант Мушат рушив у той самий напрям, що й вона. Власне, так повинно й бути, бо, проминувши сільраду, вона заверне ліворуч, а він направо, в напрямку церкви, а далі вийде на центральну вулицю, якою дійде до пікету.

На роздоріжжі лейтенант зупинився:

– Сердечно дякую за цей чудовий вечір! – взяв він злегка Ірину за лікоть. – Ти танцюєш чудово! – і несподівано притягнув її до себе й поцілував придавлено Іринині уста.

Вона сильно відштовхнула його й просичала:

– Не будь безличним! Я скажу Вікторові. Ото друг!..

Ірина побігла кілька кроків і зупинилась. Повернула голову, бо почула, що Ремус Мусат промимрив засоромлено:

– Прошу тебе, пробач...

Ірина не відповіла, крутнулася й попрямувала додому, але уже не квапилась. Увійшла на подвір'я, де постояла трохи, щоб заспокоїтися і аж потім зайшла до хати. Віктор сидів за столом, оточений паперами.

– Привіт, милий. Ти й досі не закінчив звіт?..

– Добрий вечір. Та наше районне управління вимагає писати їм про всякі дурниці. Зараз закінчу. Ну, як було на «зборах»?

– Було приємно. Шкода, що ти не прийшов. Ніцу пристарав дуже гарну музику, новітню, модерну. Була закуска, тобто ікра та копчений оселедець, пили вино. А тобі, ось, я принесла дві пампушки, начинені трояндовим варенням. Приготувала їх Нана Бобенко, твоя симпатія... А вони таки смачні.

Ірина замовкла. Дивилася на Віктора, як той ласує пампушками, хвалить, що справді смачні, і міркувала: казати йому про Мушата чи ні? Та швидко дійшла висновку, що Віктор міг би подумати хтозна-що, приміром, що вона чимось підохотила лейтенанта. І вона таки сказала, але не те:

– Був сьогодні на наших «зборах» і лейтенант Мушат... Наш директор запросив його.

– Так? Симпатичний хлопець!

– І хороший танцюрист...

– Невже? Це мене радує – значить, мав хто мене замістити... – засміявся Віктор. – Бо якщо я й був би на сьогоднішніх «зборах», навряд чи мала б ти з ким танцювати, бо я, сама знаєш, далеко не танцюрист і не люблю оті тріпотливі танці. А Ніцу, мабуть, приніс пластинки якраз з такою музикою, ні?

– Так, була модерна музика, ця, яку тепер всі люблять і яку, здається, грають всюди.

– Ну, ось! Добре, що був «генерал», – посміхнувся Віктор, тому що назвав Мушата кличкою, котру вживають в гуртку гравців у покер, серед яких був і він. – Але, як я вже казав, Ремус симпатичний хлопець навіть тоді, коли, граючи в карти, шахрує...

Ірина не коментувала сказане чоловіком, не бажала продовжувати розмову про Ремуса Мушата, хоч би доки заспокоїться повністю, щоб тоді вирішити, як реагувати у зв'язку з його жестом; згодом перевела на інше:

– А консультував ти попову маму?

– Атож. Бабуся нічого собі. А отець знов розбалакався.

– Теж про календар?

– Про котрий календар?

– Та ж про давнє його незадоволення, що не вдається йому переконати катирлезчан перейти на новий стиль календаря. Сварить їх у казанні: «Ви уперті й дурні! Мусити знати, що календар теж указує час, як указує, приміром, годинник. Ну, а якщо ваш годинник відстає, ви не поправляєте його, щоб указував точно години та хвилини? Поправляєте, правда? А тоді календар чому не поправляєте, дурні ви одні?!»

– Бге-ге-ге, – весело засміявся Віктор. – Мені теж жалівся колись, що не вдається йому переконати людей перейти на новий стиль, але не називав людей дурнями. А ти звідки знаєш, що отець так звертається до прихожан у своїх казаннях?

– Розказувала Лілі, вона дуже побожна, щонеділі ходить до церкви.

– А хіба педкадрам дозволено ходити до церкви? – жартуючи, запитав Віктор.

– Та ж Лілі вихователька, тому й «заплющують» очі, бо, якщо за віру в Бога викинули би її з роботи, хто дурний прийти працювати в дитсадок десь, де Макар телят не пас?..

– А таки знаходяться: ось такі, як ми, – серйозно сказав Віктор.

– Ну, так...

Віктора здивував відтінок незадоволення в Ірининому голосі. Вона помітила подив на його обличчі й поквапилась продовжити:

– І про що говорив тобі сьогодні отець Бутояну, якщо не про календар?

– Про Рай і Пекло.

– Ти що? – засміялася Ірина.

– Так, і нема з чого сміятися. І знай, декотрі його ідеї навіть дуже цікаві, хоч, як на мене – ну, наскільки розуміюся я на релігії, власне, скільки залишилося в моїй голові з того, що учив нас отець Тотоєску в початковій школі, – не всі ідеї отця Бутояну можна вважати суто попівськими.

– Серйозно?

– Так. Ось, що твердить отець про Рай та про Пекло: каже, що вони не існують у царстві небесному.

– А це, Вікторе, не новина. Те ж саме підтверджують і матеріалісти, й атеїсти.

– Правда, але без логічних чи біблійних аргументів, які наводить отець. Крім того, вони повністю заперечують існування Пекла та Раю. А ось отцева теорія: «Ви як лікар, – каже мені отець, – найкраще зрозумієте мене. Отож, що таке смерть? Відокремлення душі від тіла, так? Але, що діється з тими двома складовими частинами людини, тілом і душею? Тіло повертається в ту землю, з якої походить, з якої сотворене Отцем Небесним, а це всім відомо, після чого, через якийсь час, перетворюється знов у прах. Не так? Ну, а душа? Душа, – навчають нас Святі Отці, – піднімається в небеса для приватного Божого суду і, залежно від того, яким було земне життя тієї людини, яка з’явилася на Суд, себто була вона грішною чи побожною, душа піде – тимчасово, тобто до страшного загального Суду – у Пекло або в Рай. Іншими словами, як собі постелиш, так і поспиш. Правильно. Отож, матиме кару або винагороду, як кожен заробив. Так-так. Але скажіть мені, пане доктор, як можна відплатити або покарати щось нематеріальне, якою є душа, чимось матеріальним, чимось притаманним, напевне, лише тілу? Бо лише тіло раде потрапити в чудовий райський сад, «де нема ні болю, ні суму», і zarazом жахається опинитись у якомусь пекельному казані з кипучою смолою, «де скреготання зубів». Розумієте, що саме маю я на увазі? Ясна річ, що це справи, позбавлені здорової логіки, але не безглузді, бо Раю та Пекла нема в небі, зате існують вони на землі! Ми, люди, творимо *тут* і Рай, і Пекло, та існують вони для нас тільки протягом земного життя, бо після смерті лиш Господь Бог знає, що діється з людською душею, а з тілом – відомо всім... А вислів *Рада душа до Раю, та гріхи не пускають* вигадав хтось, котрий не знав, де знаходиться Рай, не так?» – закінчив отець Бутюану й не виглядав, що жде моєї відповіді. Мабуть, він скоріше

намагався переконати мене в правоті своєї теорії. Ти якої думки?

— Я на цьому не розуміюся. Але гадаю, що він правий, коли твердить, що тільки людина відповідальна за своє життя, лише вона творить його хорошим чи поганим.

— Це справді так. А старий Бутояну ще твердить, що його ідеї не тільки логічні, а й наукові. «Ось, пане доктор, вам приклад. З наукової точки зору гниття — це горіння. Правильно? Ну, а якщо гниття теж горіння, щоправда, дещо повільніше, ніж горіння, звичне нам узагалі, тоді чому наша Церква дозволяє лише закопувати трупи й забороняє кремацію? Скажу я вам, чому. Тому що церковні закони та догми були оформлені давним-давно дурними монахами, котрі не мали найменших хімічних понять. Але чому сьогодні, питаю вас, коли всім відомо, що гниття — це горіння, не цураються цієї дурниці? Бо у католиків, котрих ми постійно ганьбимо, ніби католик не наш брат по Христу, а якийсь дикун і ворог, чую, кремація дозволена. Хіба вони розумніші за нас? Ні в якому разі! Ось, у Катирлезі варто мати крематорій, бо знаєте, який у нас цвинтар: мерців не закопаєш глибше ніж на півметра, ну, найбільше сімдесят сантиметрів, бо глибше — вода! А хіба можу я говорити про це своїм прихожанам? Подумайте, що їхній піп звихнувся на старість». А коли сказав я отцеві, що, якщо я правильно зрозумів, душа теж не є вічною, бо якщо тіло зникає, тобто перетворюється у прах, то, мабуть, і з душею стається щось подібне, перетворюється й вона у щось або губиться десь, він рішуче заперечив: «Ой ні, пане докторе, душа вічна. Наступного разу переконаю вас у цьому, бо про це тепер довго говорити, а у вас, як ви казали, сьогодні малувато часу».

— А, виджу, в отця зовсім не було тобі скучно... — сказала Ірина, але думала про зовсім інше.

– Та хіба лиш вам у школі не скучати?.. – усміхнувся Віктор.

На якийсь час замовкли обоє. Ірина переодягнулася під Вікторовим захопленням поглядом, зачарованим її привабливими формами, наділа домашній халат і запитала Віктора:

– Піду вставити на чай. Чи, може, хочеш молока? Я хочу бринзи з помідорами, і тоді молоко не підходить.

– Маєш рацію. Я теж буду бринзу з помідорами.

Подружжя Дорінів найняло у Вареників стару двокімнатну хату, з яких одну кімнату, меншу, вживали взимку як кухню, але влітку «кухня» була на подвір'ї, збоку, між двома хатами і шопою, де була піч із саману; піч мала плиту й духовку, а топили її комишем. В негоду, в сильний дощ або бурю варили-пекли під шопою, біля зимової кухні Вареників, де знаходилася газова плита (її вживали рідше, бо важко було дістати балон з газом) і нафтова лампа, на якій варили найчастіше.

Ірина запалила гніт нафтової лампи й поставила чайник, а її думки крутились навколо несподіваного жесту Ремуса Мушата: гнів уже трохи минув, але була ще дуже здивована й занепокоєна – доти ще ніхто не наважився накинутись на неї ось так, ні сіло, ні впало, і цілувати її, та ще й прямо в уста. Що було в його голові? Ну й що, коли вона найбільше танцювала з ним, і обоє вони були задоволені, що чудово узгоджуються їхні рухи в танцях? Тому треба було йому...? Хіба вона з тих, що...? Проте Ірина ще вагалася – розказати Вікторові чи ні про нахабний жест його друга? Якщо розкаже, може статися, що Віктор подумає, що вона чимось підохотила Мушата так поводитись, головню тому, що, як сама визнала, танцювала майже весь час лише з ним. Не має значення, що лейтенант хороший танцюрист, а Ірина понад усе любить танцювати. Все

повинно мати міру й межу. Хіба тому Мушат був зобов'язаний помилково тлумачити її охоту танцювати? А якщо не скаже Вікторові, що сталося, як зрозуміє Ремус Мушат її мовчання? Не як згоду і підохочення?

Того вечора Ірину ще помучили якийсь час хвилювання та вагання, і вкінці вона вирішила таки не говорити Вікторові про жест лейтенанта. Зрештою, навіщо робити з мухи слона? Так, з Мушатового боку, правда, був нахабний жест, неподобство, тому в майбутньому найкраще не давати йому подібну нагоду. Навіть якщо ще танцюватиме колись з ним – а вона таки цього бажає, бо Ремус Мушат справді чудовий танцюрист, і, певне, вони ще танцюватимуть, якщо він відповість на директорове запрошення взяти участь у їхніх «зборах», Ірина не дасть вже йому нагоди вести себе непристойно: ніколи вже не залишиться лише з ним, не підуть разом після закінчення забави. А втім, така ситуація в майбутньому стане неможливою, бо вона вже не прийде на «збори» сама, а супроводжуватиме її, як і дотепер, Віктор, хоч він, на жаль, не любить танцювати...

Цей короткий і більш-менш холодний аналіз заспокоїв Ірину і підтвердив її переконання, що краще не казати Вікторові нічого.

9.

Уперше у своєму житті Микола Іванишин так сильно напився. Власне, він доти ніколи не впивався, принаймні не до нестями, як сталося цього разу. Коли прокинувся на світанку, усвідомив одночасно три речі: у його голові ритмічно гупали молоти, спричинюючи нестерпний біль, одночасно карала його страшна спрага, а з банкету, на якій він лежав у кінці мікроавтобуса, помітив на долівці гидоту, яка сильно смерділа: виходить, він виригав усе, що їв та пив минулого вечора. У смердючій блювоті лежали дві порожні пляшки і банка з-під гірчиці. Він піднявся з великими труднощами і вийшов у ранішню прохолоду, яка не сприяла йому, як він сподівався, а ще гірше запаморочила. Нудота стала нестерпною, і він, плентаючись, поспішив до паркана й став блювати гіркою жовто-зеленою жовчу. Після цього йому трохи полегшало, але спрага продовжувала мучити.

– Ніколи я не гадав, що можу бути таким дурним! – сердився Іванишин сам на себе.

Пригадав, що вчора приїхав до Радівців. Якийсь час шукав затишне місце, де зупинити машину. Найкраще було би десь на окраїні, бо мав намір ночувати в мікроавтобусі. Заїхав на затишну вуличку, вимощену круглуватим річковим камінням, і зупинився під розлогим горіхом, віти якого сягали з городу аж на вулицю. Микола Іванишин замкнув машину й подався

в центр міста – він не бував у Радівцях уже кілька років. Але звістка про смерть мами не сприяла настрою для прогулянок містом. Він увійшов у перший гастроном, де купив чорну хлібину, ковбасу, банку гострої гірчиці, літр вина і пляшку так званої «білої» горілки й повернувся до свого мікроавтобуса. З'їв хліб і ковбасу, випив обидві пляшки, а далі не пам'ятає нічого. Але щось таки пам'ятає, а саме, що мав охоту ще пити, та вже не мав що. Потім йому захотілося співати, але згадав маму й заплакав, після чого, як говорять колеги в бухарестському гаражі, кіноплівка перервалася.

Миколу Іванишина мучила спрага, голова продовжувала боліти, нудота не минала. Якраз сходило сонце. На тій вулиці, де ночував він, майже всі хати виглядали на сільські, як у будь-якому буковинському селі – одноповерхові, з більш-менш просторим подвір'ям, з невеликим садом та городом. Він подумав, що на їхніх подвір'ях повинні бути криниці, а якщо не криниці, то хоч би крани, бо, що за чортова мама, – став лютувати Іванишин, – Радівці все ж таки місто, райцентр! А хіба може він у цій годині заходити на якесь подвір'я? Хто повірить, що він зайшов по воду, а не красти?! А спрага мучила його чимраз сильніше.

Раптом з подвір'я на протилежному боці вулиці вийшов чоловік із сумкою в руці – ішов, певне, на роботу. Зупинився біля своєї хвіртки, щоб припалити цигарку. Микола Іванишин не втерпів і підійшов:

– Доброго ранку! – заговорив він ще здалеку.

– Здрастуйте! – майже весело відповів чоловік.

– Скажіть, будь ласка, де мені знайти води? Є у вас криниця?

– Нема. А ось недалеко вулична водонапірна колонка. Звідти всі беруть воду, – вказав чоловік рукою.

Микола Іванишин поспішив до колонки, та так швидко, що навіть забув подякувати чоловікові. Підбіг, відкрутив кран, підставив пригорщі і став жадібно пити. Вода була холодна. Випив ще, а далі взявся заливати обличчя й шию, і тільки тоді, коли трохи освіжився, помітив, що біля колонки висить на ланцюжку бляшане горнятко. Набрав води у горнятко і випив знов. Хотів ще помити лице, але раптом йому стало бридко. Він успів відійти від колонки лиш кілька кроків і з його рота фонтаном ринула випита вода, просто було струменем, і він відступив далі, крок-два, щоб відійти від колонки; боявся, щоб хтось не помітив, що він ригає біля того місця, звідки всі беруть воду.

Микола Іванишин напнувся ще кілька разів і майже заспокоївся. Невдовзі він відчув загальне полегшення, його вже майже не нудило, молоти перестали стукати в його голові, біль ще не минув зовсім, але став стерпним. Він повернувся до колонки, відкрутив кран, сполоскав рот, помив лице холодною водою, витерся кишеньковою хустинкою і випив уже спокійно два горнятка води. Іванишин відчув, що наче ожив. Тільки тоді помітив, що сонце зійшло, мабуть, кілька хвилин тому, і що то тут, то там люди виходили зі своїх подвір'їв і йшли кожен до своїх справ, але спершу всі дивуалися, що на їхній вулиці стоїть машина з бухарестськими номерами. Із сусідньої хати вийшла жінка з відром, певне, йшла по воду. Микола Іванишин відійшов від колонки.

У мікроавтобусі стояв нестерпний сморід. Іванишин опустив два протилежні вікна, щоб протягом трохи вивітрило гідке повітря із салону мікроавтобуса, замкнув двері й подався в центр міста. Але спершу ще раз зупинився біля колонки і випив холодної води. У місті мав гадку купити відро, якийсь віник чи мітелку і ганчірки, а також соди або чогось іншого, щоб

вичистити з машини гидкий бруд. Але в такий час – він глянув на годинник: без п'яти шоста – магазини ще зачинені, і він подався на базар. Тут було вже людно – продавали-купували городину та зелень, молоко, сир, сметану, яйця, живу птицю, гриби, ягоди й малину, а в кінці базару знаходився магазин метало-хімічних і сільськогосподарських товарів. Магазин був відкритий, певна річ, щоб підлаштуватися графіком роботи до базару, де знаходились можливі клієнти. Микола Іванишин зрадів, що тут знайде все неохідне; купив відро, віник, совок, коробку соди і два згрібні міхи, які роздере на ганчірки, щоб мити долівку мікроавтобуса. Купив би й нафти, щоб витерти долівку після очищення, але продавець не мав у що налити – здалася б пляшка.

– Вийдіть на базар, – порадив продавець, – купіть від якоїсь жінки пляшку квасу або молока, вилийте вміст ось там, у канал і матимете посуд для нафти.

Микола Іванишин послухав продавця, потім узяв покупки й повернувся до свого мікроавтобуса. Під'їхав ближче до каналу, що біля водонапірної колонки і взявся чистити машину – вимів гидоту і викинув у канал, порвав міхи, засипав долівку содою і став мити. Помив не один раз, а чотири. Але й після того в машині продовжувало смердіти. Вкінці він витер долівку нафтою, відчинив дверці й опустив вікна, щоб вивітрилося.

Микола Іванишин ще покрутився якусь годину навколо мікроавтобуса. Потім ще напився води, замкнув машину, залишивши трохи опущеними вікна, й надумав знову піти у місто, на цей раз так, без певної цілі. Через годину вже пора обідати, але він і чути не хотів про їжу. Піде у міський парк, сяде на лавку й обдумає майбутній маршрут обкатки. Та по дорозі в парк він побачив перукарню і вирішив побритись. Вже немолодий голяр ретельно зробив свою справу, а вкінці

потер йому обличчя одеколоном, і це підказало Іванишинові ідею: купити пляшечку одеколону і вилити в машині, бо й запах нафти не дуже приємний, головню, коли йдеться про довгу подорож.

Микола Іванишин купив пляшечку фіалкового одеколону і зайшов у парк, що біля Малого вокзалу. Радівецький парк розлогий, затишний у тіні старих дерев, з дерев'яними лавками на алеях, вистелених дрібною білою рінню. Він сів на найближчу лавку. Жалів, що не купив якусь газету чи журнал, щоб мав що читати, але не біда, бо, взагалі, він не скучав у товаристві своїх думок. Так вчинить і тепер, але обов'язково уникне декотрих із них, головню тих, що так сильно роздратували його вчора і змусили напиться, як ніколи в житті. Ще щастя, що вчора не поїхав до Златни, бо хтозна-що могло би статися, якби мав зустрітись з Веронікою та Георгієм. Віднині він не хоче ні чути про них, ні бачити їх. Паскуди! Ви чули таке?! Не сповістити, що померла його мати! І чому? Тільки, щоб і надалі одержувати щомісяця вислані ним гроші! Скупердяги остатні! Скнури! Раніше він просто не уявляв, що вони спроможні на таке. Та якщо були потрібні їм гроші, бо ніби захворіла їхня дочка – а дівчинки йому справді дуже жаль – сказали б йому, і він, у міру можливості, допоміг би їм. А вони пішли на таке, тобто промовчали про смерть мами, тільки задля того, щоб залишилися їм оті 500 леїв, які він надсилав щомісяця?! Негідники! Він піде на цвинтар до маминої могили, а на їхнє подвір'я не ступить, і не тільки тому, що вони не вартують, а найбільше тому, що він боїться сам за себе, бо аж ніяк не певний, що зможе вгамувати свої нерви і запобігти якомусь нещастю.

Микола Іванишин устав із лавки ще більше зворушений, ніж тоді, коли сів відпочити і заспокоїтися. Зате його загальний стан

покращав. Похмілля минуло, голова перестала боліти, його вже не нудило, але хоч того дня він ще не їв, був зовсім неголодний, але знову відчував спрагу. Він подався до фонтанчика, що знаходився в парку і, вгамувавши спрагу, глянув на годинник – було ще рано, і він вирішив їхати до Златни вже-таки. Але тепер не їхатиме шосейною дорогою Сучава – Радівці, якою приїхав, а поїде об'їздною: Радівці – Серет – Калафіндешти – Калинешти – Рипа – Златна. Таким чином доведеться проїхати всю Златну, бо цвинтар на протилежній окраїні села, біля Килибанчини. Їхатиме рідним селом не зупиняючись, але йому цікаво бачити, чи існують зміни, що відбулися після його від'їзду, розуміється, ті зміни, які можна помітити під час руху машини. Він певний, що не побачить хтосна-що, але стежитиме уважно, бо скучав за Златною.

Та перш за все купить кілька свічок і сірники, покропить долівку машини купленим одеколоном і тільки тоді рушить у дорогу. До Серету їхати якихось двадцять кілометрів, а звідти до Златни ще тридцять. Він проїде цю відстань за півтора години, а то й більше, бо дорога переважно дуже погана – хоч і вистелена щебенем, але скрізь пошкоджена вибоїнами та ямами.

Микола Іванишин вилив у мікроавтобус увесь одеколон і, перед тим, як сісти за кермо, пішов до водонапірної колонки й випив горнятко води. Почував себе майже нормально, але був трохи знесиленим, мов після недоспаної ночі, а також йому зовсім не хотілося їсти.

– А цікаво, – запитав він себе голосно, – як почуваяться «професійні» п'яниці після витвердження? Їм теж дуже погано, як і мені?

У машині стояв дивний запах суміші одеколону, нафти й смороду, через що Іванишин вирішив їхати з опущеними

вікнами, а завтра в Сучаві заїде на автомийку, щоб вирішити остаточно цю неприємну проблему.

З Радівців він вирушив зараз після третьої години, а коли доїхав до Ратуша, де колись була славна корчма і заїжджий двір, у тіні старих дерев він побачив кілька возів – люди, мабуть, поверталися із серетського ярмарку й зупинилися на короткий відпочинок. Упродовж наступних 5-6 кілометрів він зустрів ще кілька возів, котрі, мабуть, поверталися теж із Серету, а взагалі дорога була майже порожня. В інших обставинах і в кращому душевному настрої Микола Іванишин мав повернути на годинку й до Серету тільки так, щоб знову побачити місто, в якому не був давно. Але тепер, доїхавши до великого роздоріжжя, не звернув униз, де видно місто, мов у якомусь кориті або, точніше, у велетенських пригорщах, а повернув направо до Негостини, звідки – уже трохи кращою дорогою, вистеленою тією ж рінню, але без ям, проїде кількома селами до Златни.

І в Негостині, і в Калафіндештах та Шербівцях поодинокі перехожі зупинялися, здивовано озиралися на новий мікроавтобус з номерними знаками Бухареста, головню тому, що їхнім селом дуже рідко проїжджав якийсь автомобіль, а мікроавтобус, напевне, ще ніколи.

Коли виїхав із Рипи і наближався до рідного села, Миколу Іванишина знов охопила злість на двоюрідну сестру та її чоловіка, але він усвідомлював, що якби зайшов тоді до них у такому душевному настрої, то в гніві, мабуть, не був би в силі оволодіти собою. А також був він упевнений у ще одному: ніякий скандал не міг би поправити те, що сталося. Скандал не в силі повернути час. Скільки би він не скандалив, на похорон своєї мами все одно вже не зможе прийти. Тому він вирішив ніде в рідному селі не зупинятися і їхати прямо на цвинтар –

запалить свічку на могилі мами, постоїть скільки постоїть і поїде далі. Краще так, хоч йому дуже кортіло повернути додому і переконатися, чи справді згоріло все, як розповідав йому завідуючий поштою. Напевне, правда – Василе Ґуцу не мав жодної причини перебільшувати.

І в Златні на вулиці мало людей – де-не-де зупинявся якийсь прохожий, дивуючись, що якась машина їде надто повільно. Як і в інших селах, так і тут увагу людей привертала машина, а не водій. І навіть, якщо комусь здалося б, що шофер мікроавтобуса дуже схожий на Миколу Іванишина, ніякий златнянин не повірив би, що за кермом сидить таки їхній односельчанин, колишній голова сільради і секретар місцевої парторганізації, тобто колишній керівник Златни.

Микола Іванишин навмисне їхав нешвидко – хотів бачити, чи є якісь видимі зміни після його від'їзду, як виглядає село, котрих односельчан минатиме? Першою знайомою людиною, котру він побачив, був Аркадій Оглон, котрий стояв біля паркана «Буфету». Мабуть, був п'яний. Але ні перед сільрадою, ні перед будинком культури, ні перед цукернею, ні перед школою людей не було. Лише перед диспансером він ще здалеку побачив жінку, але доки доїхав, вона зайшла до середини.

Микола Іванишин проїхав залізний міст і поки звернув ліворуч на вулицю цвинтаря, помітив над брамою парафіяльної хати велику вивіску. Він ще більше сповільнив швидкість і прочитав написане червоною фарбою на широкій дошці: **КОЛЕКТИВНЕ ГОСПОДАРСТВО «7 ЛИСТОПАДА»**.

– Отже, вдалося їм... – промимрив він низьким голосом, позбавленим злоби чи заздрості, просто констатуючи факт.

Іванишин лише зупинив мікроавтобус перед брамою цвинтаря і вийшов з-за керма, як перед ним з'явився пала-

мар Міліан Кідовець. Коли наблизився і впізнав Миколу Іванишина, старий витріщився, наче вдарений громом з ясного неба. Далі закліпав дрібно, зняв з голови збляклого капелюха і промимрив хрипло:

– Здрастуйте, товаришу, е-е...

– Тривайте, бадіку Міліане! Як ся маєте?

– Ади, випиндив-сми¹ з цвинтаря ягнята й гуси. Гадаю, то Кіндрішові, а його хлопець замість пазити² їх, певне, десь гандри³ б'є...

І помітивши, що колишній голова мовчить і дивиться почерез паркан на цвинтар, наважився запитати:

– Ви прийшли до мами, так?..

– Та так. Прийшов-сми запалити свічку.

– Иги. Бідна Параска... – паламар хотів, мабуть, казати, що все село дивувалося, що син не був на похороні своєї матері, але не наважився й додав: – Хай з Богом спочиває! – пом'яв ще трохи капелюх у руках, потім надів його на голову і вже ніби став квапитись: – Ну, йду шукати того Кіндрішового гицеля... Бувайте здорові, товаришу, е-е-е...

Якщо в першу мить Микола Іванишин відчув певну неприємність при зустрічі зі знайомою людиною саме в момент, коли не бажав цього, то тепер він був навіть задоволений, бо від діда Міліана довідаються всі, що він був у Златні на могилі своєї мами, і, видно, не бажав з кимось зустрітись. Певне, почує й Вероніка...

Напревеликий його подив, мамину могилу хтось, очевидно, доглядав, прополов бур'яни, посадив кущик василька. До

¹ Пиндити – виганяти.

² Пазити – стерегти, доглядати.

³ Гандри бити – ледарювати.

давнього дубового почорнілого хреста прив'язаний новий. (Дубовий хрест поставила Параска якийсь рік після війни, коли померла на скарлатину її старша шестирічна дочка Лукреція, і вона залишилася лише з дворічним Миколкою; на повернення додому Григорія вона втратила всяку надію: Михайло з Гатни, ровесник її чоловіка, сказав, що Григорій помер десь у Галичині, але не від кулі, а від тифу). Біля тих двох хрестів хтось, видно, запалював свічки і то, мабуть, досить часто, бо були і догорілі, і декотрі ще майже цілі. «Невже мучить їх совість?..» – Іванишин мав на увазі Вероніку та її чоловіка Георгія. То, певне, вони доглядали могилу, а не хтось інший. Сподобався йому також новий хрест, хрест його мами, котрий, хоч і тимчасовий, тобто до річної панахиди, був гарно витесаний з товстої яворової дошки, на якій хтось написав чорною фарбою майже рівні букви:

ІВАНИШИНА ПАРАСКА

н. 1897 – п. 1963 р.

Микола Іванишин пізно дав собі справу, що він плаче. Був то плач спокійний, чоловічий, без схлипувань, але рясні сльози борознили йому обличчя. Він витер лице хустинкою, висякався гучно, після чого став тикати свічки у ще пухку землю могили; було десять свічок, і він запалив усі. Поклав руку на новий хрест і дивився якийсь час на грайливе полум'я свічок. Відчував, що в той момент годилось би помолитися, та ще зі школи знав він лиш «Отче наш», але не пригадав усієї молитви, бо не мав звички молитися.

Іванишин ще постояв кілька хвилин, погладив долонею хрест, ніби прощаючись:

– Я ще прийду, мамо, до вас.

Коли вийшов із цвинтаря, побачив двох хлопчиків віком 5-6 років, які обзирали зблизька мікроавтобус, захоплено

та якось боязко. Але коли помітили наближення водія, дременули через дорогу й зупинилися тільки на толоці, звідки дивилися вже більш відважно. Іванишин довго кликав їх, махаючи рукою, але діти не підходили. Він не мав, що їм дати, ні цукерок, ні чогось іншого, але хотів дозволити хлопцям сісти за руль, навчив би їх сигналізувати, але вони не наважувалися повернутися. Він перестав наполягати. Сів і поїхав до Сучави.

Упродовж дванадцяти кілометрів, скільки мав їхати до міста, Іванишин склав невеликий план: уже не ночуватиме в машині, а піде до готелю «Сплендід» (довоєнна його назва – «Імперіал»), щоб відпочити як слід і вдосвіта, коли ще прохолодно, рушити в дорогу.

На окраїні Сучави Іванишин зупинився, щоб заправити мікроавтобус бензином і zarazом поцікавитися, де може його помити, бо всередині машини продовжував стояти гидкий сморід – суміш нафти, одеколону й кислого сопуху, але йому сказали, що в Сучаві нема автомийки і порадили поспробувати в ПМГ, тобто в Підприємстві міського господарювання, або на якійсь фабриці. Микола Іванишин подякував за пораду і в ту мить спала йому на думку краща ідея: піде до гаража обкому. Дивувався, що він доти про це не подумав.

У партійному гаражі Іванишин дав сторожеві «на чай», а двом механікам, на ще кращий, і за годину вони помили мікроавтобус всередині і назовні, після чого вигляд і запах стали знову, як у нової машини.

Задоволений Микола Іванишин узяв номер у готелі «Сплендід», але не пішов вечеряти в ресторан, а купив у кіоску два бублики і пляшку мінеральної води «Дорна». Ліг спати рано, щоб відпочити і рушити в дорогу ще вдосвіта.

Ще не розвидніло, як Іванишин сів за кермо. Він відпочив і був у хорошому настрої. Їхав Великою вулицею (до війни центральна вулиця Сучави називалася Панською), коли нараз зліва, з вулиці Тибінки зненацька над'їхав автомобіль, якого Микола Іванишин не міг оминати й уїхав у нього. Автомобіль перекотився один раз і зупинився перевернутим на один бік, а мікроавтобус заїхав правим боком ще й у бетонний стовп.

Хоч Іванишин сильно вдарився грудьми в кермо (він ще не знав, що осколки розбитого вікна поранили йому трохи лице), він вийшов з машини й подався до перевернутого автомобіля. Тільки тоді він побачив, що то польський Фіат, а номерні знаки з Варшави. Всередині Фіата знаходились три особи, старша жінка істерично пищала, всі троє соталися, але не могли вийти з перевернутого на один бік автомобіля. Микола Іванишин старався якось допомогти пасажирам вибратися з машини, але йому одному це не вдалося.

З'явилися два ранішні прохожі й разом з Миколою Іванишином витягли людей з Фіата – старших чоловіка та жінку і молоду жінку віком, мабуть, 25 років. На перший погляд, вони не були поранені, а тільки дуже перелякані. Старша жінка продовжувала божевільно пищати, доки чоловік ляснув їй поличник, і – диво! – вона одразу ж замовкла. Була то, як виявилось пізніше, сім'я поляків, які приїхали в Румунію туристами.

Один із чоловіків, які допомогли Іванишинові, сказав, що в нього кров на обличчі. В той момент підійшов міліціонер – мабуть, почув шум, спричинений аварією, і прийшов побачити, що сталося. Спершу перевірів документи обох шоферів, але не повернув їх їм, а затримав і пішов, як сам сказав, покликати своїх колег, які займаються вуличним рухом.

10.

У Златні швидко розповсюдилася чутка, що Микола Іванишин нібито проїхав селом; старий Мільо розповів, що та машина, якою він їхав, була велика і що за кермом сидів таки Іванишин, але люди не довіряли йому, і не так тому, що вважали діда базікою чи брехуном, а найбільше через те, що, мовляв, звідки розумітися Іванишинові на такому складному й рідкісному ремеслі, яким є шоферство, бо він здатний лиш давати розпорядження та молоти ротом.

– Аж тепер можемо собі уявити, скільки накрив негідник, якщо мав грошей на таку машину, – злобно зауважила Івона. – А на похорон своєї мами не спромігся прийти!..

– Та лишть його до Бога, ма', – сказала Аспазія. – Ходімо закінчити роботу, спакувати необхідне, бо уже має повернутися тато, щоб іти нам на вокзал, – доказала дівчина весело.

– Ну й тишишся ти! А я залишаюся дома зі всіма клопотами, все тільки на моїй голові, чи не так? А вам що? Лахи попід пахи і...

– А я Віктора хочу видіти, ма'! Він уже стільки часу не приходив додому...

На це Івона не зреагувала, бо вважала, що сказане дочкою не є зловмисним закидом, хоч знала, що всі переконані, що через неї Віктор вже понад три роки не приїздив додому. «Через оті прокляті письма... Ну, й що, коли всі сердяться

на мене? Нехай...», – подумала Івона, хоч і вона страждала через те, що давно не бачила сина, але ще дужче жаліла, що не має змоги похвалитися в ролі матері «пана дохтора».

Довгий час від Віктора не було ні листів, ні жодної звістки, а тому Ілаш навіть надумав їхати до Бухареста й шукати сина. Але де шукати голку в сіні?! А втім, чи справді Віктор не писав батькам стільки часу? Невже Івона знов змовилася з поштарем і ховає Вікторові листи? Очікуючи звісток від сина, Ілаш зустрів поштаря і загрожував бійкою, якщо даватиме листи Івоні без його відома. Але той божився, що не прибуло жодного письма від Ілашевого хлопця. Та через кілька місяців прибув нарешті лист від Віктора на Ілашеве ім'я. Син писав, що закінчив медінститут і працює лікарем у Сфинту Ґеорґе, у тому, що в Дельті Дунаю (бо є й інші Сфинту Ґеорґе), що одружився з Іриною, котра теж закінчила трирічний педінститут і викладає у школі того ж Сфинту Ґеорґе; в листі Віктор цікавився про всіх: про тата, про трьох сестер і головню про Михайла та його стан здоров'я. Лиш про Івону – ні слова. Після цього вона не раз тихо мурмотіла, наче сама собі, що дуже добре, що Віктор узяв Ірину, бо вона краща за інших (Івона, певна річ, мала на увазі Оксану), а хіба справляли вони все по-людськи? Бо яке то женіння: без весілля, без відома батьків? «Та хоч вінчалися вони і в церкві, чи лиш у сільраді?...».

А вже після того Віктор писав Ілашеві й Аспазії, якщо не щомісяця, то обов'язково раз у два місяці. Кілька разів послав їм пакунки з копченими й солоними оселедцями. Щоразу в пакунку знаходився лист і слоїк чорної ікри, з якої дома дуже дивувалися, що на світі існує й таке. В кожному листі Віктор особливо цікавився, як почуває себе Михайло, які зміни в його здоров'ї, чи загоїлися прищі на братовій спині, а також не забував посилати масть «Жеколан» і радив Аспазії

продовжувати змазувати нею прищі. Також радів він уведенням у Златні електрики і писав, що у Сфинту Георґе, або Катерлезі, як ще називають по-старому те село, є своя електростанція, а ще більше радів Віктор, що Михайлів стан здоров'я сталий, а то навіть можна твердити, що трохи кращий, бо майже весь час слухає радіопередачі й сам орудує тим приймачем. Він теж дуже бажає їх бачити, але поки що не може приїхати, бо нема кому замінити його в диспансері. Але для нього було би велика радість, якби вони приїхали до Сфинту Георґе, де матимуть нагоду побачити чарівні місця Дельти Дунаю, загорати на сонці й купатися в морі. У лист, що був в останньому пакунку Віктор поставив і 1 000 леїв – їм на дорогу.

– Ходімо, тату, до Віктора! – зраділа Аспазія, аж сплеснула, але тут же завагалася: – А ви якої думки, поїдемо?..

– Не знаю, доцю. Може, поїдемо...

– Їдьмо, татку, бо в цю пору дуже добре – польові роботи поки що закінчили-сми... Їдемо? Якщо Віктор побрався з Іриною, скажемо йому, що цієї осені й я виходжу заміж, і Оксана матиме весілля...

– Тепер вже нема рації говорити йому про Оксану...

– То чому, тату? А я обіцяла Вікторові...

– Добре, доцю, добре. Поїдемо до нього.

Аспазія підбігла до Ілаша, обняла і гучно цмокнула в обидві щоки.

Підготовка подорожі тривала недовго. Для Віктора Аспазія зарізала «напихану» гуску, спекла калачі, а також наповнила гладун повидлом, бо Івона не робила майже нічого, а коли й помагала дівчині в чомусь, здавалося, що робить те без охоти. Потім Аспазія наповнила торбинку горіхами, а Ілаш усунув між горіхи дві пляшки самогонки. Вкінці склали все в нові сакви, а зверху дівчина поклала пакунок із харчами

на дорогу і запитала, чи не взяти і якоїсь білизни, якщо їдуть щонайменше на десять днів?

– Ади! А ви що, збираєтесь іти на війну, прости мені, Господи? – буркнула Івона.

Але їй ніхто не відповів.

Закінчивши підготовку, Аспазія побігла до Чезара і заявила весело:

– Їдемо з татом до Віктора! Ходи з нами!

Сержант усміхнувся поблажливо:

– Я радо поїхав би з вами, Зіко, бо в Дельті я не бував, а чув, що вона чудова, хоч повна комарів, але комендант мене не пустить – з військової служби не підеш будь-коли. Поїдемо під час моєї відпустки.

Коли Ілаш та Аспазія рушили на вокзал, Івона не побажала їм щасливої дороги, не переказала ними Вікторові ні слова, навіть не провела їх до хвіртки, а, помішуючи щось у ринці на плиті, промовила, не повертаючись до них:

– Треба було взяти повідла...

– Взяли-сми, мамо, певне, що взяли. Я не забула, що Вікторові дуже подобається повідло. Виджу, що й ви не забули...

– І глядіть не засиджуйтеся там до осені! Вертайтеся борзо, чуєш, старий? Бо я не впораюся сама.

– А хіба два тижні – вічність?.. – сказав жартома Ілаш.

– Ви чули, люди добрі? Два тижні! – пискнула Івона.

– Ну, так, бо не будемо бити стільки кілометрів, щоб сидіти лиш два-три дні. Може, не сидітимемо у Віктора таки два тижні, а один таки побудемо у нього. А, може, прийде до нас мама та допоможе тобі де в чому, га?

– Який же з мами помічник? Вони ледве киваються. Варто би мені йти до неї та допомогти їй трохи, бо Веронця, хоч і живе

у неї, занята тим кравецтвом з ранку до ночі у тітки Ольги. А хіба можу я відірватись від своєї хати хоч би на хвилинку?..

Ще того року, коли помер Філько, Ілаш відбудував свій тещі хату таки на старому фундаменті, і вже більше року, як Марія повернулася додому і як-не-як газдує. Пощастило їй і з онукою Веронцею. Дівчина працює у тітки Ольги – у неї багато шиття, і держить дівчину за швейною машиною цілісінний день, а ночувати вона приходить до баби і допомагає їй де в чому. Стара надіється, що Веронця через якийсь рік-два вийде заміж і осяде в неї, а Марія залишить онуці хату, стодолу, город і решту дрібних прибудов. Землі вона вже не має звідки дати, бо забрали спершу до «товаришії», а потім – до колективу, і все.

– Зрозумів, діду? – підвищила Івона голос. – Вертайтесь борзо і глядіть, не розтринькуйте гроші, чуєш?

Івоні не відповіли. Ілаш та Аспазія пішли попрощатися з Михайлом, а він написав у зошиті, що просить їх, щоб вони передали Вікторові його подяку за ліки та за «Жеколан», що бажає Вікторові та Ірині всього найкращого і просить їх, щоб навідалися додому.

Ілаш, коли був перед тим у Сучаві, поцікавився на іцканському вокзалі, як краще дістатися до Сфинту Георґе; там порадили їхати швидким поїздом Сучава – Тульча через Бухарест. Отже, зібравшись, поїхали із Златни післяобіднім автобусом до Іцкан, а увечері сядуть там на швидкий поїзд. Пані, котра видала їм квитки, пояснила, що вони доїдуть до Бухареста вранці на Північний вокзал, де пересядуть на тульчанський поїзд. Власне, то швидкий поїзд Бухарест – Констанца, який має у своєму складі вагони до Тульчі.

– Тату, а не треба сповістити Вікторові про наш приїзд? Звідки йому знати, що ми...

– Таки так, доцю. А як нам поступити, га? Ану, ходімо до тієї порядної пані, котра видала нам квитки, вона навчить нас, що нам робити. Може, вислати телеграму?

Вони повернулися на вокзал, розказали касирці в чому річ, а вона порадила їм піти на пошту й потелефонувати у Сфинту Георге; тамтешній диспансер повинен мати телефон, – припустила вона, – а якщо ні, хай дзвонять в сільраду.

Але на пошті виявилось, що не так просто одержати телефонний зв'язок, та не так із Тульчею, як, головно, зі Сфинту Георге. Після цілої години чекання Ілаш сказав телефоністці, що вони мусять іти, аби не втратити поїзд.

– В такому разі можете залишити повідомлення. Воно простіше і навіть дешевше.

– То як? Не розумію...

– Кажіть нам, що саме хочете повідомити, а коли одержимо зв'язок зі Сфинту Георге, передамо ваше повідомлення. Коштує шість леїв.

– Так? Це добре. Скажіть там, щоб повідомили лікаря, що завтра приїдуть до нього його тато й сестра.

– Себто ви двоє?

– Так, пані, і я вам дуже файно дякую!

Ілаш та Аспазія дійшли вчасно на вокзал. Хоч до від'їзду було ще пів години, поїзд уже стояв, бо Іцкани – кінцева станція. У вагоні вони знайшли вказані на квитках місця, задоволені, що одне з них біля вікна, а Ілаш уступив його Аспазії.

– Цілую руку, тату! – зраділа дівчина. – Я всю дорогу дивитимусь у вікно, бо файно видіти все. Дотепер я їздила цугом лиш до Сучави та до Радівців.

– Так, але то ніч, і не зможеш видіти хтозна-що...

– То нічого. Я все одно...

Ще якусь годину, завидна, дівчина дивилася зачарована у вікно, любила пейзажами, попри які стрілою, як їй здавалось, мчав поїзд; Аспазія, зашарівшись від втіхи, мовчала. Ілаш обмінявся кількома словами з іншими пасажирами з їхнього купе, а сусідові, котрий поцікавився, куди їде, гордо відповів, що їде разом із дочкою до сина-лікаря до Сфинту Георге, до того, що в Дельті Дунаю, а не того, що в Брашовській області.

Через якийсь час у купе перестали гомоніти, хтось вимкнув світло, і, заколисаний монотонним стуком коліс, Ілаш заснув. А Аспазія, хоч у надвірній темряві не було видно майже нічого, сильно хвилювалася і сон її не брався. Аж десь перед ранком заснула й вона на годину і приснилася їй Івона. Її мама нібито їхала разом з ними до Віктора й була дуже сердита, кричала водно, що вона зробить все можливе, щоб перевести Віктора до Златни, а лікар Замфір хай їде, куди хоче. «Ади, хай їде до Сфинту Георге замість Віктора!», – не переставала Івона кричати. Аспазія прокинулася дуже збентежена цим сном. Розказала пошепки той сон татові, а Ілаш лагідно усміхнувся:

– Е, доцю, сон, мов ранішня пара, що зникає при появі перших променів сонця. Ади, надворі вже розвидніло, і найпізніше через годину доїдемо до Бухареста, так кажуть вони, – вказав Ілаш носом на двох пасажирів, що сиділи напроти.

Хоч було ще дуже рано, коли доїхали, Північний вокзал був повен людей, просто кишів, мов мурашник, і це геть спантеличило Аспазію, вона вхопила Ілаша за руку, наче мала дитина, яка боїться, що загубиться в натовпі. Коли побачив залізничника, Ілаш спішно підійшов до нього:

– Будьте ласкаві, скажіть, на якій колії швидкий поїзд Бухарест-Констанца?

– Цікавтеся ось там, де написано **Informații**, – вказав залізничник молотком з дуже довгою ручкою.

Після того, як довідалися, що їхній поїзд прибуде на дев'яту колію через майже півтора години, Ілаш сказав:

– Є в нас, значиться, досить часу, аби щось з'їсти.

– Маємо в бесагах¹, – відповіла дівчина, бо приготували з дому на дорогу: хліба, варених яєць, бринзи, солонини, цибулі.

– Цю їду бережимо на обід. Тепер ходімо до ресторану, десь тут повинен бути, бо така велика станція, певне, має ресторан, якщо є навіть і в нас. А тою їдою, що ти з дому приготувала, будемо обідати на шіфі².

Відстрічних вони довідалися, що, слава Богу, на Північному вокзалі є де їм снідати: два «панські» ресторани, велика закусочна та ще й якийсь буфет, тобто свого роду корчма, де можна їсти-пити стоячи за високими столами.

Ілаш та Аспазія зайшли у корчму; там було повно людей, цигаркового диму й гамору. Вільних столів не було, й вони підійшли до єдиного, за яким стояв брудний та дрантивий волоцюга чи жебрак.

– Можна? – запитав Ілаш.

– Чому питаєш? Хіба це мій стіл? – огризнувся волоцюга.

Ілаш не звернув на те уваги і сказав дочці:

– Стоятимемо за цим столом. Підожди тут, я йду видіти, чим можемо закусити в цій корчмі.

Ілаш помітив, що в буфеті нема кельнерів, і люди замовляють прямо від буфетника, що за прилавком. Він замовив ковбаси з колоченою квасолею, квашених огірків, стопку цуйки і дві гальби³ пива.

¹ Бесаги – сакви.

² Шіфа – пароплав.

³ Гальба – півлітровий кухоль.

Коли повернувся до столу, Ілаш побачив, що волоцюга сіпає Аспазію за руку.

– Мов! – крикнув загрозово Ілаш і поставив куплене на стіл. – Гляди, а то почухаю тебе зараз, якщо спина свербить! Чого тобі?

– Вимагає від мене п'ять леїв, – сердито сказала дівчина. – Каже, що за то, що прийняв нас до столу.

– А ти казав, що то не твій... Мов, дивись, а то!.. – сказав Ілаш уже м'якше, а потім до Аспазії: – Їжмо, доцю, бо в нас мало часу, – вийняв він ніж із-за пояса і став кряти ковбасу спершу в доччиній тарілці.

Волоцюга заскавулів плаксиво:

– Прошу вас, дядьку, дайте два леї...

– А ти казав п'ять, ні?

– Досить два...

– Навіщо вони тобі?

– За півтора лея куплю собі 50 грамів цуйки, а за решту – кілька цигарок.

– Добре, хлопче. Якщо би ти брехав, що гроші потрібні тобі на хліб, я не дав би, а тому, що сказав ти правду, ось два леї і йди з Богом.

Жебрак узяв гроші і, не дякуючи, подався до прилавка.

– А ви звідки знали, тату, що він викавчує¹ гроші на горілку? – здивовано, але горда своїм батьком, запитала Аспазія.

– Прочитав-сми на його лиці, – засміявся Ілаш. – Ну, а тепер випиймо й ми. Тривай, доцю! – підняв він стопку.

– Цілую руку, тату! Аби й ви були здорові! Але я не зможу випити всю гальбу.

¹ **Кавчити** – настирливо просити плаксивим голосом.

– Нічого, доп'ю я, а тобі куплю сифону. Чи, може, сиропу, га? Бо після цієї пересоленої ковбаси та огірків, схочеться пити.

Закінчивши сніданок, Ілаш з дочкою подалися до дев'ятого перону, звідки, сказали їм, виїжджатиме швидкий поїзд Бухарест – Констанца. Вони дійшли до дев'ятого перону, але поїзда ще не було, зате перон був уже повен різного народу та багажу, крикливих продавців, які вихваляли свій товар, носильників і кілька жебраків із простягнутими руками, котрі плаксиво просили милостині, серед них і той, котрому дав Ілаш два леї, але їхній жалібний хор раптом замовк при появі міліціонера.

– Скільки тут народу, тату! – дивувалася Аспазія. – Більше, ніж сходяться у нас на Богородицю!

Прибув нарешті констанцький поїзд, і юрба накинута на вагони. Ілаш та Аспазія знайшли й свій вагон, але найбільше задоволення мала дівчина, коли помітила, що їхні місця біля самого вікна. А через чверть години, коли почувся гудок і поїзд рушив повільно, Аспазія перехрестилася тричі, наслідуючи жести свого батька. Поступово поїзд набрав швидкості, а Ілаш сплеснув незадоволений:

– Ти диви! Ми взялися за одне, за друге, і я забув-сми купити цигарок.

– Нічого страшного, – сказав юнак, що сидів поряд. – Через два вагони звідси, у третьому – вагон-ресторан; там можна купити й цигарок.

– Так? То добре – піду купити. Третій вагон, кажете?

– Третій. Але доти угощу я вас, – сказав юнак, вийняв з кишені пачку «Снагов» і простягнув Ілашеві, – Прошу!

– А, це оті панські? Я не дуже люблю цигарки з корком, бо у них не той смак.

– То чому? Вони теж з тютюну, але в одному кінці мають фільтр, який зменшує кількість отієї отрути.

– Може, воно й таке, як ви кажете, але цей чортівський бур'ян такий проклятий, що ніяк не можна скараскатися його, – засміявся Ілаш. – Та доки піду купити своїх «Марашештів», покурю ваших. Дякую!

Постійно заглядаючи у вікно, Аспазія стежила, як пробігають будівлі, городи, поля, окремі дерева, криниці з журавлем серед поля, чагарники, доки не задрімала. Минулої ночі вона не стулила очей. Вкінці дівчина скоцюрилась у кутку й наснула на обличчя фіранку.

– То ваша дочка? – поцікавився юнак.

– Так. Сеї ночі вона зовсім не спала, тому-то вона тепер...

Ілаш залишив Аспазію спати, доки сама прокинеться, а вона проспала аж до Бабадаґу, навіть не пробудилася, коли у Мідждії відчепили тульчанські вагони від констанцького поїзда і причепили їх до того, що їде до Тульчі. Тільки коли тульчанський поїзд зупинився на станції Бабадаґ, Аспазія відсунула фіранку й усміхнулася засоромлено:

– Ади, а я заснула...

– Дуже файно з тебе! – похвалив її Ілаш. – Через якусь годину доїдемо, так повідомив п'ять хвилин тому провідник.

Потім Ілаш нагнувся і сказав щось Аспазії пошепки, через що дівчина дуже почервоніла й опустила погляд.

– Іди, доцю, не встидайся, бо туди всі ходять... В цьому кінці вагона ближче.

До Тульчі доїхали о пів на першу. Вийшли з поїзда і зараз же поцікавилися у першого стрічного, як дійти до дунайського порту.

– Порт ось там, – вказав чоловік пальцем. – Ідіть таки берегом Дунаю – ближче.

– Ну, й широка ця ріка, тату! – дивувалася Аспазія. – А шіфи ади, які великі!

– Так, Аспазійко, Дунай – велика ріка, – підтвердив Ілаш. – Коли ти спала, ми переїхали дуже довгий залізний міст.

– Йой, тату! Чому ви мене не збудили?

– Нічого. Будеш видіти той міст, коли будемо повертатися. То добре, що ти відпочила-с.

У порту купили квитки на «пасажир» (так називають місцеві жителі річкові нешвидкі пароплави) до Сфинту Георге, який відчалював рівно о першій. Доти Ілаш та Аспазія сіли на лавку в недалекому скверіку, дівчина вийняла із саквів харчі й стали їсти поспіхом, щоб не спізнитись на «пасажир». Залишилося в них ще часу купити пампушки і випити по гальбі сиропу з освіжальні, що на узбережжі, після чого подалися на сьому пристань. Уздовж борту здалеку видно темно-синій напис: ДРОБЕТА. Це невелике ще й старе судно, але їм здалося воно величезним. Ілаш та його дочка піднімалися на судно разом з іншими пасажирами, більшість з яких несли пакунки, корзини, міхи та торби з покупками з міста; там: цукор, мука, пляшки олії, сітки овочів та фруктів, пляшки спиртного, головно цуйки та водки.

Ілаш та Аспазія знайшли собі місце на палубі, сіли на лавку якось боязко, власне, схвильовані, бо вперше їхали не автобусом, не поїздом, а пароплавом, а тому той момент набув для них певної урочистості.

Через кілька хвилин, заколисані легким погойдуванням човна, Ілаш та Аспазія перехрестилися тричі, а він промовив полегшено:

– Боже допоможи! Уже рушили...

– Тату, а то що за птахи на Дунаї, бо не виглядають ні на качки, ні на гуси?.. – запитала дівчина тихо, щоб чув лиш її батько.

– То, видай, чайки... Ти не читала, що писав Віктор? Там, розповідав, стільки всяких птахів, що зроду не виділи-сми...

11.

За столом, що в холодку на підвір'ї, Ірина обідала сама, бо Віктор поїхав на три дні до Тульчі – якийсь інструктаж у нього, чи що. Повернеться тільки завтра ввечері. Марія зварила, як завжди, чудовий рибний борщ, але перед тим подала маринованого оселедця, покраяного гріночками й приправленого оцтом і цибулею. А Матей, у котрого був вихідний, пригостив її горілкою.

– Випийте, пані Ірино, стаканчик водки, бо оселедиць таки вимагає, – підохотив він її, усміхаючись доброзичливо.

– Спасибі, дядьку Матею, може, після водки зголоднію, бо мені сьогодні чомусь не їсться.

– Вам, певне, скучно тому, що нема пана доктора... Ви ж звикли обідати разом.

Останнім часом, а то вже минув, мабуть, таки рік, відколи Катирлез набрид Ірині. Вона відчуває скучним своє життя на цьому «краю світу», як висловлювалася вона вголос, а в думці: «Куди Макар телят гонить», а то навіть «де козам роги правлять». Зникло в неї те захоплення й задоволення, яке було на самому початку, коли далекі й чарівні місця, тихе життя біля милої людини радували Іринину душу. А тепер її душевний стан уже не той. І постійна нудота була в дійсності проявом загального Іринино незадоволення – щодня те ж саме: іти до школи, рибалити з Віктором або самій, якщо

в нього багато клопоту в диспансері, і час від часу оті їхні «збори». І все. Якби не подобалось їй все це, врешті-решт набридає, якщо нема якоїсь зміни, якоїсь навіть найменшої переміни. Протягом навчального року час ще проходив приємніше, бо Ірині подобалося працювати з учнями. Але що робити їй протягом довгих літніх канікул? Загорати на пляжі, купатися в морі чи в Дунаї та майже щоденна рибаловля, яка їй насправду подобається, але тепер всього цього Ірині було замало. Щоправда, були в цей час і «збори», тобто музика, танці, сміхи, забава у шкільній канцелярії, але, на жаль, «збори» можна було «скликати» тільки раз, найбільше двічі на місяць, щоб запобігти неприємностей і то не тільки директорові Дмитрові Бобенку. А про зиму – годі й говорити! Через надто повільний плин часу, зима виглядала ніби якесь знесилення, на сумну нескінченну сіру пляму. Взимку, крім уроків, – нічого їй робити. Ірина не вміла ні плести, ні в'язати, але найгірше те, що їй не дуже подобалося читати, бо й при найцікавішій книжці після двох-трьох прочитаних сторінок вона засинала. Та все ж, Ірина позичала книжки із сільської бібліотеки – а була в Катирлезі чудова бібліотека – і робила вона це, щоб не бути негативним винятком серед педкадрів, але й тому, що Вікторові справді подобалося читання як літературних, так і наукових книжок. Щоправда, Ірина не бажала, щоб Віктор довідався про її душевний стан, про те, що їй набридли ці чарівні місця та нудне щоденне життя.

Тільки Марія помітила, що Ірина здебільшого нудиться, і одного ранку наважилася порадити:

– Була би у вас дитина – мали б ви, пані Ірино, радість...

Ірина теж не раз думала, що вже час мати своїх дітей, але досі вагітність не наступала. Думала також говорити про це з Віктором – він же лікар і повинен знати причину.

Ірина пригадала також початок їхнього кохання, коли Віктор уперше переночував у неї, у затишній мансарді пані Софіки і коли він запевнив її: «Не бійся, Іринко, нічого не станеться, бо я не можу мати дітей...». Тоді Ірина була певна, що Віктор, бачачи переляк дівчини, намагався її заспокоїти. А що, коли то таки правда?..

Отож, літні канікули були для Ірини ще нуднішими, бо Віктор не міг поїхати з нею кудись і залишити це далеке й ізольоване село напризволяще, без медичної допомоги, а цей стан речей не зміниться, доки не призначать для катирлезького диспансеру ще одного лікаря. Тільки тоді зможуть вони поїхати кудись, скажімо, у якийсь гірський курорт чи відвідати свої родини й у такий спосіб збутися на якийсь час цієї монотонності і відчайдушного почуття повної відокремленості. А тультчанське правління, хоч уже стільки часу обіцяє призначити у Сфинту Георге лікаря-педіатра, не дотримує свого слова, проте й Вікторові не дозволяють їхати кудись на відпочинок. «Навіщо вам відпустка? – сказав директор Вікторові на останньому засіданні. – У Катирлезі ви постійно на курорті: море, пляж, рибалення, чого ще вам? Лікар Вінеряну, який був перед вами у Сфинту Георге, працював там понад сім років без річної відпустки й казав, що вона йому й не потрібна». «Ви чули таке?! – сердилася Ірина. – Хай той директор, дастьбі, живе роками в цих диких місцях!»

Ірина аж здригнулася при наближенні Матея. Його слова сполохали її думки.

– Пані Ірино, іду принести вам горнятко вина.

– А хіба воно вже виграло?

– Аякже. Вино готове. У таку духоту та ще й на сонці.

А яке то вино? Ірина навчилася від мадам Софіки, коли жила в неї, виготовляти вино із фірів або з шипшини, якщо

нема фігів. У п'ятнадцятилітровий слоїк кладеться кілограм подрібнених фігів (шипшини, а то й навіть ізюму), грудку дріжджів завбільшки з горіх, півтора кілограми цукру і заливається все літеплою водою. Слоїк накривають марлею і ставлять на осоння. Треба підмішувати щодня кілька разів дерев'яною мішалкою. Через тиждень або через десять днів, якщо надворі трохи холодніше, вино готове і, як каже Матей, набагато краще, ніж у «Буфеті». А щодо ціни – нема що й говорити! Не те, що п'ятнадцять літрів вина здобувається дешево, а таки запівдарма. Крім того, можна виготовити ще й «другу шихту» вина, тобто вижимки першого вина засипають уже не півтора кілограмами цукру, а двома, заливають літеплою водою і т.д. Це вино теж непогане, і не вгадаєш, що воно не виноградне.

Ірина випила з горнятка все. Вино вдалося мачним – золотаво-жовте, кисло-солодкувате і ніби міцне.

– А ви, вуйку Матей, не вип'єте горнятко вина?

– Я вже пив, бо ми обідали раніше. Вино дуже добре.

– Справді добре. А тітка Марія де? – поцікавилася Ірина. – Хочу подякувати за обід – дуже смачний! І оселедець, і рибний борщ. Як завжди.

– Марія пішла на пристань. Там причалив товарний пароплав і продають привезене таки при розвантаженні. Ну, пішла й вона подивитись, може, щось купить, – пояснив Матей. – А пан доктор коли вернеться з Тульчі? Завтра, так?

– Так. Вечірнім «пасажиром».

– А вам скучно...

– Трохи... – ніби завагалася Ірина. – Але після цього смачного обіду відпочину трохи, відтак візьму вудку й піду кудись на канал або таки на Дунай, але десь поблизу. Шкода, що нема черв'яків, але попробую хлібом. На хліб ловиться

здебільшого верховідка й карасик, а іноді ще й лящ. Та не біда, бо все одно тітка Марія й не дивиться на пійману мною й Віктором рибу.

– Не говоріть таке, пані Іринко. Ми не викидаємо вашу рибу, Боже борони! Даємо свині, навіть і Тобієві припадає по карасикові, аякже...

Тобі – це молодий малого росту песик в чорно-білих плямах, дуже низький і трохи криволапий, зате грайливий і симпатичний. Його постійно тримали на ланцюгу, а саме, за парканом, що відокремлює подвір'я від городу. Перед його будкою Марія поставила стару риночку й щербату миску для їжі та води, які майже завжди були порожні, бо Тобі, вештаючись туди-сюди перед своє будкою, перевертав ланцюгом посуд, через що терпів голод, а головно спрагу. Тому Ірина час від часу розсилювала собаку, а це зовсім не подобалося ґаздині, бо Тобі, весело бігаючи городом, псував їй ґрядки. Іноді Тобі супроводжував Ірину й Віктора, коли вони йшли кудись рибалити чи на пляж, і тоді, щоб прохолодитись, пес забігав у море чи в Дунай.

Ірина не мала терпіння довго відпочивати. Взяла свою вудку, кіш, грінку свіжого хліба й вийшла на вулицю. У Катирлезі ніхто не дивувався, коли бачив товаришку викладачку або пана доктора з вудкою в руці чи на плечі, бо тут усі рибалять.

Ірина не мала охоти іти кудись далеко і зупинилася вище пристані; на березі побічного каналу знаходились кілька сажнів трепетового дерева і два човни, засмолені й перевернуті дном догори, щоби висохли. День стояв задушливий, а на небі – ні хмарини. Довкола від човнів сильно пахло дьогтем. Ірина розмотала нейлон, населила по щіпці м'якуша хліба на обидва гачки й закинула вудку в тиху воду каналу, на поверхні

якої плавало то тут, то там передчасно пожовкле листя і біле пір'я, мабуть, з гусей і качок із сусідніх подвір'їв.

Минуло кілька хвилин, а поплавок її вудки залишався нерухомим на поверхні води. Ірина переконалася не раз, що в такий задушний день риба не клює. Ну, хіба якщо були б у неї черв'яки, тоді, може, й клювало б...

Через півгодини поплавок все ще залишився нерухомим, й Ірина вже думала покинути цю справу, але їй настільки подобалося рибалити, що вирішила ще посидіти якусь годину. Змінила кілька разів глибину, але це теж не дало бажаного результату.

Раптом почулися чийсь кроки, Ірина повернула голову. Побачила лейтенанта Ремуса Мушата в супроводі двох солдатів.

– Клює, клює? – запитав він весело і, наближаючись, привітався: – Цілую руку, товаришко професорко!

– Добрий день, – відповіла Ірина. – Не клює. Я ще не піймала нічого. Сьогодні риbam, видно, не подобається хліб, а черв'яків не маю.

– Черв'яків, кажете? Пристараємо ми вам! Не так, хлопці? – звернувся лейтенант Мушат до солдатів, котрі з увічливості зупинились трохи осторонь. – Ось що, хлопці.

– Слухаюсь! – виструнчилися воїни.

– Ідіть до пікету та копайте у кутку нашого подвір'я, там, де кухар виливає помий – звідти й він викопує черв'яків, коли йде рибалити. Черв'яки кладіть в якийсь слоїк або в коробку з-під консерви. Зрозуміли?

– Так, товаришу лейтенант.

– Ну й добре – рушайте! Ми теж ідемо в той бік. Чекатимемо вас біля озера.

Солдати поквапились виконувати наказ.

– Ти завдав воїнам клопоту... – сказала Ірина, трохи занепокоєна.

– Нічого, – засміявся Ремус Мушат, – вони ледве ждали такої роботи... А ми ходімо за ними, але повільно, щоб дати їм часу накопати черв'яків. А твою вудку нестиму я, бо я ж якийсь кавалер, ні? – без причини реготнув лейтенант.

Вони рушили неквапно попри понтон, далі дунайським берегом у напрямі пікету. Між рікою і пікетом знаходилося невелике озеро. Дійшовши до озера, вони зупинились. Ремус Мушат узяв Ірину за лікоть, ніби нехотячи, а другою, в якій держав вудку, вказав у напрямку озера:

– Ти б могла рибалити ось тут, в цьому затишному місці. Наш кухар каже, що в цьому озері є всяка риба: і карась, і лин, окунь та сом, навіть щука. Але він не вудить, а закидає звечора в озеро припін, а вранці на припоні повно риби.

– Припін? Що воно таке? – зацікавлено запитала Ірина.

– А, не знаєш? – дивуючись, запитав він. – А ти, сказано, рибалка... – любовно ущипнув її за щоку. – Припін – це рибальське знаряддя, тобто довга мотузка з кількома гачками, десятима-п'ятнадцятьма, або й більше, на які наш кухар нанизує по черв'якові чи іншу принаду: п'явок, равликів, а то навіть пуголовків. Потім увечері закидає припін в озеро, але перед тим прив'язує на другий кінець мотузки камінь або кілок, який встромляє у воду біля берега, але так, щоб не було видно припону, на який могли би «натрапити» інші рибалки. Це і є припін.

– Але ловити рибу припоном, мабуть, нема жодного задоволення, – сказала Ірина.

– А хіба Панфіл рибальє для власного задоволення?..

– Хто?

– Панфіл – це наш кухар. Він рибальє, щоб годувати двадцять з чимось воїнів. З того улову він готує чудовий

рибальський борщ і смажену рибу. Або рибний плов, залежно від наловленої риби.

— Я певна, що припоном можна наловити більше, але то не забавка, — сказала Ірина розчарованим тоном. — Для мене найбільше задоволення — це рибалити вудкою.

Невдовзі вузькою стежкою, що виходила з комишу, появився один із двох солдатів.

— Знайшов черв'яків? — зустрів його Мушат.

— Знайшов, товаришу лейтенант, — відповів воїн і простягнув йому майже повен слоїк.

— Браво, солдате! Зробив ти хороше діло. Вільний!

— Єсть! — крутнувся воїн.

— Дякую! — крикнула Ірина йому навздогін.

— Не маєте за що, — відповів солдат не зупиняючись.

— Хороший юнак! — похвалив його Мушат. — Вишколений: він архітектор.

— Архітектор? — здивувалася Ірина. — І все ж таки він лише солдат?! Бо мій двоюрідний брат, випускник семирічки, коли служив у армії, був сержантом!

— Він архітектор у тому розумінні, що закінчив технічний ліцей архітектури, а після служби в армії хоче стати студентом Бухарестського інституту архітектури імені Іона Мінку. Я кілька разів хотів пропонувати керівництву полку, щоб надали йому чин сержанта, але він сам бажав залишитись рядовим солдатом, бо довідався звідкись, що як буде мати чин, то після закінчення вузу його можуть викликати на часткову мобілізацію. А солдатів у часи миру залишають у спокої. Мабуть, воно так. Але точно одне: цьому юнакові не подобається військовий мундир.

— Чому? Військова форма гарна, надає мужчинам певного престижу...

– Та хай йому. Ану, попробуй вудити на черв'яка, якщо до хліба риба вередлива.

– Так, але вередлива лише сьогодні, бо, взагалі, риба любить хліб, головно карась та короп. Гаразд, попробую на черв'яка, хоч сьогодні така духота, що й риbam не їсться.

– Попробуй. Я певний, що смакуватимуть нову наживку. Ти диви, які черв'яки жвавi.

– Так, черв'яки справді хороші. Мені вистачать їх на цілий тиждень! – раділа Ірина. – Я тобі дуже вдячна!

– Як?

– Що? – не розуміла вона.

– Як думаєш віддячитись? Хіба не вартую я бодай одного поцілунку?

Мушатове майже нахабне запитання збентежило Ірину. Хоч і симпатизувала йому, вона подумала провести межу між ними, а саме якимось гострим словом, але коли повернула голову в його бік, побачила, що Ремус Мушат кумедно виставив одну щоку, чекаючи, щоб вона поцілувала.

– Ну, якщо в обличчя... – і вона коротко цмокнула його в щоку.

– Поки що... – усміхнувся він хитрувато. – Ух, пече! – засміявся Ремус Мушат голосніше і потер те місце, де вона поцілувала.

Ірина промовчала у відповідь на його зауваження і поквапилась насаджувати на гачки нову наживку.

– Ану, черв'яки сподобаються вам? – сказала й закинула вудку.

Якийсь час мовчали обоє і дивилися на нерухомий поплавок. Через кілька хвилин Ірина сказала розчаровано:

– Зрозуміло, сьогодні дарма дірявлю я воду. Може, іншим разом клюватиме.

Вона підняла вудку, а черв'яки з гачків кинула у воду:

– Беріть та їжте, коли зголоднієте.

– Не сумуй, – погладив лейтенант її злегка по плечі. – Я думаю, що пізніше, перед заходом сонця, варто поспробувати, але не тут, а ось там, на Дунаї. Я інколи бачив там пізно після обіду рибалок, котрі ловили судаків, окунів і сомів...

– Сьогодні моє рибальство невдале.

– То чому? Варто ще поспробувати.

– Невже? Краще я сьогодні вже не буду рибалити, піду додому.

– А я пропоную тобі таке: залиши у мене свою вудку, черв'яки та кіш і повертайся, скажімо, через три години. Хочеш? Я певний, що на Дунаї матимеш успіх.

– Бачу, ти розумієшся на рибальстві, а не займаєшся ним...

– Чесно кажучи, я рибалити не люблю, зате люблю спостерігати, як ловлять інші. Тобто я не рибалка, а тільки хороший спостерігач. Отже, залиши у мене свою вудку, і жду тебе через три години. Згідна?

– Я знаю... – завагалася Ірина.

– Роби, як хочеш, – здавалося, що лейтенант перестав наполягати. – Але я гадаю, що варто тобі поспробувати.

– Гаразд.

Але потім, ідучи додому, з одного боку, Ірина жаліла, що обіцяла повернутися, а з іншого, – помітила, що зустріч з лейтенантом Ремусом Мушатом тішила її, а легке незадоволення було пов'язане тільки з невдалим рибальством. Ну й що? Зрештою, ставалося й іншим разом, щоб риба не клювала. Крім того, для неї та для Віктора вудити – це розвага, улюблене заняття, майже пристрасть, а не постійна діяльність, від якої залежить їхній насущний хліб.

Матей і Марія мають стільки різної риби, що на їхню й не дивляться. Іноді Ірина просить Марію, щоб готувала і ту рибу, котру наловили вони з Віктором, бо, каже, їм від'їлося щодня ласувати тільки білугою, осетром, севрюгою, кефалем та чорною ікром (щоправда, Марія приготує різні страви з тієї риби – не лише смажену чи варену, а робить і битки, голубці, начинені фаршем з такої риби, помідори та кабачки, а борщ з кишок білуги який смачний! Та якими смачними б не були страви, через якийсь час вони проїдаються, і хочеться чогось іншого). Але й тітка Марія свідомо цього і старається міняти меню своїх комірників: щоп'ятниці варить їм квасолу – суп і колочену, – а на суботу й неділю купує у Мена телятини.

Дійшовши додому, Ірина вирішила відпочити трохи, потім перекусить чогось і пізніше піде зустрітися з лейтенантом. Хоч певний час вагалася іти їй чи ні, у підсвідомості вона була переконана з самого початку, що піде – на те й залишила вона Мушатові свою вудку, ні? Інакше не мало рації залишати. Зрештою, в цьому нема нічого поганого, головно зважаючи на те, що Ремус Мушат один із тих людей, з якими Ірині приємно розмовляти. Ірина полежала в ліжку лиш півгодини, потім ще до заходу сонця повечеряла скромно – овечою бринзою з помідорами – і подумала одягнути блузку з довгими рукавами, бо, якщо рибалитиме і після смеркання, коли появляються комарі, щоб краще захищатися від надокучливих комахів. Коротка спідниця не захистить її литки від комарів. Вона могла би одягнути якісь Вікторові штани, але що скажуть люди, котрі побачать її у штанах? Не те, що будуть сміятися, а ще подумают, що вона звихнулася, бо хто видів, щоб жінка носила штани, та не проста жінка, а ще й учителька?! Ірина дивувалася, що робить все це з певним поспіхом, з певним нетерпінням

зустрітися з Ремусом Мушатом. «Ні. Дурниці, – переконувала вона сама себе, – я спішу порибалити...».

Коли дійшла до озера, на Ірину ждали два сюрпризи: Ремус Мушат чекав її не у військовій формі, а в цивільному одязі. Таким вона ще не бачила його – сині спортивні штани, сорочка з довгими рукавами, певне, теж через комарів, і в сонцезахисних окулярах. А другий сюрприз: лейтенант взявся рибалити її вудкою.

– Я от-от мала не впізнати тебе, – сказала Ірина, – і, чесно кажучи, такий одяг тобі не пасує...

– Але в ньому я почуваю себе більш комфортно, – відповів він. – Крім того, у мене інша набагато серйозніша причина, про котру розкажу тобі пізніше...

– Не дражни мою цікавість, – усміхнулася Ірина.

– За задоволення цікавості платять терпінням...

– Можливо, – відповіла Ірина без особливого інтересу. – А, бачу, ти рибалиш, хоч казав, що тобі це не подобається... Піймав щось?

– Ні. Але кажу й тепер: не подобається. А закинув я вудку, щоб перевірити сказане кухарем: годину тому Панфіл сказав мені, що певний час в цьому озері годі піймати якусь рибу, бо передучора рибалки закинули невід, виловили геть усе і залишилися зовсім дрібна риба, яку, глузуючи, катирлезчани називають «їж-плюй». Наш кухар каже, що в цю пору найкраще ловиться на Дунаї, а саме не тут, а на якихось двісті метрів нижче. Я гадаю, що варто спробувати. Ти якої думки?

– Ну, що ж? Ходімо, раз захотілося мені рибалити...

Ремус Мушат узяв вудку і кіш і разом з Іриною рушив берегом Дунаю вниз, у напрямку моря. Зупинились перед першим казематом, до якого, поміж густі комиші, вела вузька стежка.

– Ось тут те місце, про яке говорив мені Панфіл.

У тому місці берег Дунаю низький і плоский, що дозволяє підходити аж до води. Нетерпляча Ірина нанизала по черв'якові на гачки й закинула вудку. Вона помітила, що вода надто мілка й змінила глибину вудки. Закинула знов і невдовзі піймала невеликого, мабуть, тогорічного сома. Через дві-три хвилини піймала ще одного такої ж величини. Таких сомів, що не сягають кілограма, рибалки називають «пиками».

– Тут інше діло! – весело вигукнула Ірина. – Ти мав рацію.

– І в такому разі не вартую я за це премію, якусь винагороду?

– Яку премію? Я вважала тебе некорисливим другом.

– Хто не цікавиться тобою, того не можна вважати другом. Який же ти друг, якщо не турбуєшся людиною, котру маєш за друга?

– Бачу, ти хитруєш...

– Ні в якому разі. Ну, а хіба такий друг не вартує у відповідь подібного жесту? Вартує, безперечно, що вартує! І не гадай, що за те, що я привів тебе в це хороше місце, маю хтозна-які претензії. Ні. Хочу лиш один поцілуночок. Стільки. Хіба не заробив я? – запитав він сміючись.

– Знов? Я вже дала тобі один...

– Е, то було за черв'яки.

– Хвилину, бо клює! – і вона піймала ще одну рибину.

Був то теж сом, але трохи більший. Задоволена, Ірина кинула рибу в кіш і зауважила весело:

– Добре, що вже не сліпить сонце, відбиваючись від верхніх ріки. Тебе захищають окуляри.

– Я дав би їх тобі, бо так годилось би, але не можу... Скажу пізніше чому.

Ірина не розуміла, що саме він має на увазі, але й не вимагала пояснень. Сонце якраз зайшло за старий маяк і острів Великий Сакалін, а з поверхні Дунаю зник докучливий відблиск сонця.

– Нічого, – сказала вона. – Вже добре й без окулярів, але погано те, що невдовзі появляться комарі.

З протилежного боку, із-за казематів, з високої дюни, що ще була на осонні, гукнув чоловік, вітаючи їх:

– Здрастуйте, пане доктор, і ви, пані професорко! Ключе?

– Відповідай ти... – прошептав лейтенант Мушат і схилювся, ніби перевіряти кіш.

– Та ніби ключе, – відповіла Ірина. – Але скоро мусимо втікати звідси, бо нападе комар.

– Цього вечора комара буде мало, бо, ади, здувся вітер і проганяє його. Цілую руку! – додав чоловік і пішов геть.

– Ти повела себе чудово! – похвалив Ірину Ремус Мушат. – А той дядько пояснив тобі, чому я одягнувся по-цивільному і чому надів окуляри...

– Не розумію, – подивилася Ірина запитливо на нього.

– Та не бачила ти, що він назвав мене паном доктором? Я хотів виглядати здалеку за Віктора, щоб люди не думали, що ти вийшла рибалити не з ним, а з чужим чоловіком. Та ще й увечері...

На мить Ірина розгубилася трохи і не знала, як реагувати. У той же час, вона помітила, що Мушатова винахідливість вразила її, але вразила приємно, ніби якийсь шибеник вкоїв щось смішне й zarazом розумне. Ірина усміхнулася:

– Ну, й хитрун ти...

– Можливо, – згодився він, – але тепер жду винагороду. А щоб ти мене правильно зрозуміла, скажу відверто: жду, щоб ти мене поцілувала. І не бійся цілувати, бо «пана доктора»

можеш цілувати прилюдно... – лейтенант підійшов до Ірини, обняв її й закінчив свою «промову» довгим поцілунком.

У першу мить вона опиралася, хотіла відштовхнути його, але не наважилася зробити цей рішучий жест, а Ремус Мушат відчув, що Іринин опір не був категоричним, як побоювався він, а невдовзі її опір став зовсім немічним. Це надало йому відваги. Ремус поцілував Ірину ще раз уже без жодного її опору й сказав тихо:

– Ходімо звідси он туди, трохи далше. Усе ж таки краще, щоб нас не бачили...

– Ні... – запротестувала вона пошепки, але не опиралася, коли він узяв її за руку й повів вузькою стежкою поміж густі комиші в напрямку першої каземати.

Через кілька кроків лейтенант шепнув:

– Підожди. Візьмімо і все це...

Він повернувся квапно, взяв вудку, слоїк та кіш і повернувся до Ірини. Вона стояла, опустивши трохи голову і, здавалося, жде його. Ремус знов узяв її за руку й повів стежкою, оточену двома стінами зеленого густого комишу.

– Тут нападуть когорти комарів... – сказала Ірина пошепки й ніби трохи стидаючись.

– А ми не зупинимось тут, де і вдень повно комарів. Ходімо коло каземату. Там латка піску і нема ніяких кущів.

Той факт, що вони говорили пошепки створював враження, що готують щось секретне, щось, що об'єднує їх, наче в якихось змовників.

Ремус Мушат поклав вудку, слоїк і кіш біля стіни каземату, повернувся до Ірини, котра стояла самотня й запаморочена. Він обняв її і поцілував. Вона вже майже зовсім не опиралася і віддалася повністю його обіймам. Ремус продовжував цілувати Ірину, а далі тепло прошептав біля самого її вуха:

– Сядьмо, щоб не бачив нас хтось, ідучи високою дюною...

Ірина вгадала його намір і завагалася на мить. І все ж таки присіла, чекаючи, збентежена думкою про те, що буде далі. Вона вже відчувала певне каяття, якому в той момент не надавала особливої уваги. Їй подобався Ремус Мушат ще відколи вони познайомилися й танцювали на «зборах». А тепер його поцілунки й обійми повністю обеззброїли її, запаморочили в такій мірі, що вона вже не була в силі опиратися і навіть, мабуть, не бажала.

Ремус продовжував гаряче цілувати її і після того, як вони сіли на пісок, але вже не лише уста, а й шию, груди і шептав засапано:

– Іринко... Іринко... Я певний, ти помітила, що я закоханий, що люблю тебе!

Ірина мовчала, запаморочена й трохи перелякана, а коли він, продовжуючи обцілювати її, почав гладити однією рукою її груди, а другою живіт, стегна й став закочувати її спідницю, Ірина застогнала злегка, може, на знак згоди, але прошептала інше:

– Ні... Прошу тебе, ні...

Але Ремус Мушат продовжував обцілювати її, обмацувати, а коли став стягати їй трусики, відчув, що ніби й Ірина допомагала йому.

12.

Після аварії Микола Іванишин протратив цілий день, щоб впоратися з проблемами пошкодженого мікроавтобуса (детальні пояснення в міліції та прокуратурі, навіть допит, оскільки йшлося про громадян іншої держави). Нарешті йому вдалося відбуксирувати машину до ремонтної ОАТП. Далі завітав у лікарню поцікавитись про стан здоров'я поляків. Іванишин довідався, що в батька та дочки – нічого серйозного, лише кілька синців. Зате у пані проблема психічного порядку, бо через сильний переляк вона постійно охкає, стогне і час від часу гостро пищить, і чоловікові ледве-ледве вдається прицицькувати її. Микола Іванишин був задоволений станом здоров'я поляків, бо інакше наслідки аварії були би для нього набагато складнішими. Та хай їм! Бо то через них сталася аварія, – поляк повинен був зупинитись, бо виїхав із бічної вулиці. Так написали й міліціонери в протоколі.

Але за весь цей час, незважаючи на клопіт і майже цілоденну біганину, Миколу Іванишина постійно мучило неприємне запитання: що подумає про нього Шербан Марін? Як реагуватиме людина, котра стала йому в пригоді у найскрутніший момент його життя, під протекцією котрої він знаходиться і яка вклала в нього стільки довір'я, що доручила новий мікроавтобус на обкатку – Микола Іванишин був свідомий того, що без Шербанової підтримки не йому

мали влаштувати таку чудову подорож, а інший шофер мав би провести обкатку. Що скаже ця порядна людина, коли довідається про аварію? То правда, що аварія сталася не з його вини, а через отого підстаркуватого дурня, котрий виїхав із бічної вулиці (так написано і в протоколі). Але все ж таки аварія є аварія, і в ній був пошкоджений новий мікроавтобус, за кермом якого знаходився Микола Іванишин, тобто людина, котру підтримує секретар партійного комітету БТП. Само собою, що така звістка не зможе порадувати Шербана. Іванишин певний, що буде неприємний момент, коли він стане детально розказувати Шербанові про обставини, в яких сталася аварія, і буде оправдовуватися, маючи переконливий аргумент – саме протокол, в якому написано чорним по білому, що аварію спричинив водій польської машини. І в такому разі, що може дорікати йому Шербан Марін? Але тут не йдеться про докір, а про прикрість, про розчарування, яке спричинить Шербанові та людина, котрій він допоміг у всьому: оскільки Шербан Марін переконався, що в Сучаві по партійній лінії несправедливо покарали Миколу Іванишина й тому допоміг колишньому колезі найнятися в БТП, допоміг йому також здобути кваліфікацію водія і екскаваторника, допоміг знайти квартиру, словом, узяв його під своє крило, під свою опіку, а він ось що коїть! Мабуть, дядько Шербан буде дорікати, що не треба було виїжджати із Сучави вдосвіта. То чому? Йому добре спалося тієї ночі, а крім того він хотів їхати, коли прохолодніше. А щодо автоаварій, то вони відбуваються не лише на світанку, можна навіть твердити, що в тій годині, навпаки, їх менше, ніж протягом решти доби. Але як не повертав він цю справу на всі боки, почувався дуже прикро.

Він вирішив залишитись у Сучаві до наступного дня, щоб заспокоїтися й прийти трохи до тями, прояснити думки і, ро-

зуміється, відкласти хоч на недовгий час неприємну зустріч із Шербаном Маріном.

Микола Іванишин купив квиток на вечірній швидкий поїзд Сучава – Бухарест. Бодай, поки ще був у Сучаві, не зустрів нікого із Златни і це його тішило, бо не мав жодної охоти розводити теревені про неприємні речі.

Хоч їхав м'яким першим класом, для Миколи Іванишина подорож виявилася справжньою мукою. Як тільки засинав на кілька хвилин, снилися йому всякі дурниці, і він прокидався облитий потом. Приснилася йому й мама: вона, бідна, плакала й благала сина повернутися додому; снів він також, що бився з кимось, а після бійки змушений був перейти блаґенький дерев'яний міст, який гойдався при кожному його кроці, і він от-от мав упасти у глибоку прірву.

Іванишин доїхав до Бухареста втомлений та знесилений, але перед тим, ніж іти додому, зайшов у магазин «Сора», що на Каля Гривіцей перед Північним вокзалом; він подумав, що не годиться повертатися додому голіруч і вирішив купити щось хлопцям і Данієлі. Може, треба було купити їм щось із Сучави, щось буковинське, але там йому було не до того.

У «Сорі» купив Данієлі шовкову блузку, а хлопцям – м'яч і по парі спортивних черевиків, бо шибеники, хоч ще малі, нищать взуття, наче гризуть його миші.

Дома Микола Іванишин поспробував відпочити годину-дві, а Данієла зраділа, що він повернувся раніше, ніж обіцяв. Поки що він не говорив їй про аварію, сказав лиш про смерть своєї мами, котра померла ще минулої зими, але він довідався тільки тепер.

– Мені дуже шкода! А ми навіть не встигли познайомитись... Хай з Богом спочиває! Але як можна так, Колю?! – обурилася Данієла. – Яка в тих людей душа, щоб замовчувати смерть

твоєї мами? Ух, рідня!.. Тішитися, що одержуєш якісь там гроші...

Наступного дня Шербан Марін зустрів Миколу Іванишина по-дружньому:

– О, ти повернувся? Вітаю! TV – хороші машини, правда?

– Так, дуже хороші...

– А ти якийсь не в гуморі? Чи мені тільки здається?..

– Правда, дядьку Шербане, невеселий я... У мене дві погані звістки, такі дуже погані.

– Дуже, кажеш? А що таке?

– Так, дуже погані. Почну з тієї, про котру менше розказувати. Померла моя мама.

– Ну, це дійсно болюча звістка. Я співчуваю тобі, Миколо. Хай земля буде пухом твоєї мамі!

– Спасибі, дядьку Шербане. А мама померла ще цієї зими, але я довідався тільки тепер...

– То як, Миколо? Не було кому повідомити, чи що?

– Та якісь мої родичі, власне, двоюрідна сестра та її чоловік, котрі помагали мамі у важких роботах – привозили дрова, пиляли й кололи їх, копали в городі, купували їй дещо з міста – і яким я посилав щомісяця по 500 леїв, не повідомили про смерть мами, щоб я продовжував посилати їм гроші.

– Ти диви, які люди бувають! Іти на таке?..

– Ну, правда й те, що в них теж велика гризота – дівчинка дуже хвора, але треба було сказати, я мав би...

– А справді, Миколо, це дуже сумна звістка. Але, що зробиш? Всі переживаємо таке, бо так ведеться на світі, що батьки вмирають перед своїми дітьми, хоч іноді буває навпаки, і тоді ще гірше. А тепер ти мусиш оволодіти собою й подолати цей гіркий момент, – пробував Шербан Марін підбадьорити його.

– І друга вістка не краща... – сказав згодом Микола Іванишин.

– А що таке? Ще якесь нещастя?

– Так... У мене була аварія.

– Ти що? Не може бути! То як?! Де сталося?

– У Сучаві. Я їхав по головній, а якийсь дурень не пропустив мене, і я в'їхав у нього, – сказав Іванишин похмуро і почав сердитись. – Ось протокол: так написали в міліції, встановили, що не я винен, а поляк!

І Микола Іванишин став розказувати детально, як сталася аварія у якій, на щастя, жертв нема, розповів, що він відвідав у лікарні водія, тобто поляка, його дружину й дочку, що у них зі здоров'ям все гаразд, лише пані дуже перелякана. Але погано те, що мікроавтобус серйозно «пом'ятий», та йому вдалося залишити машину в сучавському ремонтному ательє ОАТП, а там механіки, бляхарі та фарбарі обіцяли зробити хорошу роботу, казали, що мікроавтобус виглядатиме так, наче щойно вийшов із автозаводу.

– Мда... – промимрив Шербан Марін, явно незадоволений. – Що ж, трапляється...

– Мені дуже шкода, дядьку Шербане, що завдаю вам неприємностей.

Шербан Марін помовчав якийсь час, здавалося, що задумався зосереджено над чимось. Припалив цигарку й нарешті підняв погляд на Іванишина:

– Ну, що ж, буває... А тепер, що маєш гадку робити? Гадаю, що поки що на якийсь час не треба тобі повертатися працювати на автобусі 31-го маршруту, ти якої думки? Після всього нещастя тобі потрібно заспокоїтися, бо за кермом автобуса, сам знаєш, неабияка відповідальність.

– Я теж так планував...

– Ну ось, якийсь місяць-два ти можеш працювати в ремонтному. Зайди до «Кадрів» і скажи товаришеві Дякону, що я його прошу, аби перевів тебе тимчасово в ремонтне ательє, розуміється, без зменшення зарплати. Про аварію там не говори. Я певний, Миколо, що все буде гаразд, – сказав Шербан і по-дружньому поплескав його по плечі.

Праця в ремонтному ательє не подобалася Миколі Іванишину, бо не підходила його непосидючій активній натурі. А крім того, інженер Бадіч, завідуючий цехом, якого він раніше не знав, не симпатизував йому і постійно прискіпувався, хоч Іванишин працював ретельно. Тільки коли був у нічній зміні, Микола Іванишин працював спокійно, бо не було інженера Бадіча. Іноді Іванишин навіть думав просити, щоби його перевели в інший цех, приміром, у трамвайний. Але що, як довідається Шербан Марін? Він не хотів сердити «дядька» і не бажав, щоб той уважав його несерйозним, людиною, на яку не можна покладатися, тобто, коли дати їй якусь роботу, а вона не доводить її до кінця, то щось їй не подобається, то чимось незадоволена... Ні. Краще ще потерпить у цеху інженера Бадіча, бо ади: один місяць уже минув, мине й другий, і він повернеться за кермо автобуса 31-го маршруту.

Десь за тиждень до того, як мало сповнитись два місяці його роботи в ремонтному ательє, Миколу Іванишина викликали до технічного директора.

Він не знав директора й не міг собі уявити причину виклику. Невже наскаржився на нього інженер Бадіч? Іванишин знав, що в завідуючого цехом не було на це ніяких причин, але

враховуючи його ставлення, хтозна що міг вигадати... Зараз побачимо.

Оскільки його викликали до технічного директора під час робочої зміни, Микола Іванишин з'явився у приймальню в поплямленій маслом та вазеліном спецівці, помив лише руки, спершу бензином, а потім милом і поспішив до кабінету директора, бо сказали йти негайно. Але він дарма поспішав: секретарка сказала почекати, бо у директора уже хтось є. Він присів на стілець, вказаний секретаркою. Через десять хвилин від директора вийшов інженер Бадіч, що лише підсилило підозри Іванишина: «Ясно! – подумав він. – Приходив до директора «хвалити» мене, бо скаржитись нема за що. Дурень! Через тиждень я все одно покину його цех». Інженер вклонився секретарці й пройшов попри Іванишина, ніби й не помітив його. Іванишин устав зі стільця і вже збирався заходити до директора, але секретарка зупинила його:

– Підождіть ще трохи – у товариша директора телефонна розмова.

Микола Іванишин не втерпів:

– Уже знаю, чому покликав мене товариш директор. Ма-
буть, товариш інженер замовив «добре» слово... – сказав він іронічно.

– Ні. Вас покликали у зв'язку з аварією.

– Так?.. – здивувався він.

Через хвилину двері відчинились і з кабінету вийшов п'ятидесятилітній мужчина, високий, худорлявий, лисий, зате, здавалося, симпатичний, із світлим поглядом порядної людини.

– Ви, певне, будете товариш Іванишин, так? – поцікавився він привітно. – Заходьте.

Директор запросив Миколу сісти в крісло, що перед його робочим столом, а сам засунув руки в кишені, пройшовся

два-три кроки вліво, потім два-три кроки вправо і нарешті зупинився перед відвідувачем:

– Розкажіть, будь ласка, як сталася ота ваша біда, бо товариш Шербан, котрий говорив дуже похвально про вас, не знає подробиць аварії.

– Я виконував обкатку нашого нового мікроавтобуса TV і, коли якраз виїжджав із Сучави, а їхав я головною вулицею, із бічної вулиці виїхало авто, якого мені не вдалося оминати, от і заїхав у нього... У машині знаходилася сім'я туристів з Польщі – чоловік, його дружина й дочка, віком якихось двадцять з чимось років. Хоч їхня машина перевернулася, вони не були поранені. Аварія сталася через водія польської машини, який, згідно з правилами дорожнього руху, повинен був пропустити мене. Так написано і в протоколі міліції. Наш мікроавтобус на ремонті в сучавському ОАТП. Там обіцяли, що...

– Гаразд, я зрозумів, – сказав директор. – Але ситуація була такою, якою ви представили тільки до вчора, а тепер вона якраз навпаки.

– То як? Не розумію, – здивувався Микола Іванишин.

– Зараз поясню. Той турист – професор юридичного факультету Варшавського університету. Він подав до суду сучавську міліцію, бо, мовляв, там помилково описали аварію в протоколі, у тому розумінні, що на перехресті, де сталася аварія, немає жодного дорожнього знака – ні «Стоп», ні іншого, тож він вважає, що головна вулиця та, котрою він їхав, а не та котрою їхали ви. Крім того, він наближався до вас справа, таким чином ви повинні були пропустити його, а не він вас.

– Це вже занадто! – розсердився Микола Іванишин. – Адже я їхав центральною вулицею, а не він, і в такому разі він повинен був...

– Підождіть. Так виглядає ситуація на перший погляд. Вулиця, якою рухались ви, так звучить рішення суду, тільки здається головною, через те, що вона новіша і ширша, а тому й рух по ній інтенсивний, зате вулиця Воевідська, по якій рухався поляк, була ще здавна центральною вулицею Сучави, яку люди й по сьогодні називають ще й Великою. Це, певне, й вам відомо як буковинцєві. А тому в рішенні суду сказано, що ви повинні були пропустити поляка, а не він вас. Крім того, він наближався справа від вас. Отже, аварія сталася через вас, бо ви порушили правила дорожнього руху.

Такий поворот речей геть приголомшив Миколу Іванишина – йому просто не хотілося вірити, що раптом біле стало чорним, а чорне білим. Він збирався щось казати, оправдовуватися, протестувати проти таких адвокатських хитрощів, які перевернули навиворіт справжню дійсність, але через обурення мовчав, щоб не вибухнути перед людиною, яка нічим не була причетною до такого несподіваного повороту і яка продовжувала говорити йому спокійно і якимось ввічливо співчуваючи:

– Я сьогодні говорив і товаришеві Шербанові про цю неприємну ситуацію; прибуде й він зараз, щоб порадитися нам утрюх, бо ви як винний в аварії – так вирішив суд – мусите покрити всі кошти, а то, мабуть, великі гроші. Скажуть нам точніше бухгалтери. Хвилинку, – і директор натиснув на кнопку – у дверях з'явилася секретарка. – Розіко, будь добра, попроси, щоб принесли з бухгалтерії кошторис сучавської аварії, – а відтак повернувся до Іванишина: – Незабаром скажуть нам точну суму, але, як я зрозумів, вона зовсім немала і, на жаль, ті гроші візьмуть з вас.

– Не може бути, товаришу директор! Я невинний! – заявив Микола Іванишин твердо, але не піднімаючи голосу, хоч він просто кипів. – Я подам їх до суду! Спершу поцікавлюся в

суді, що сталося, чому всю провину скинули на мене? Тому, що поляк – юрист?

– Так, варто було би подати до суду, але, на жаль, уже пізно. Наш юридичний консультант уже цікавився й довідався, що оскарження судового рішення треба було робити не пізніше, ніж через п'ятнадцять днів від вироку, а сучавська міліція не мала інтересу оскаржувати, оскільки не їм виплачувати шкоду.

– Аякже! Вигідно дістати двадцять п'ять різок по чужій сраці! – сказав Микола Іванишин і тут же додав: – Пробачте, але це народний вислів, народна мудрість...

– То дійсно так, – засміявся директор.

Відчинились двері – увійшов Шербан Марін:

– Здрастуйте! – привітався він похмуро.

– А, товариш Марін! Заходьте, – підійшов директор назустріч партійному секретареві, потиснув йому руку і вказав на друге крісло перед його робочим столом. – Сідайте, будь ласка.

Шербан Марін подав руку Миколі Іванишині, а далі сів.

– Я представив товаришеві рішення суду, – директор вказав на Іванишина. – На жаль...

Увійшла секретарка:

– Пробачте. Ось рахунок від бухгалтерії, – сказала й поставила на директорове бюро якісь папери. – Просять також, щоб товариш Іванишин повернув до них для встановлення суми, яку стягатимуть щомісяця з його зарплати.

– Добре-добре. Подзвони й скажи Антонові, що товариш Іванишин приїде до них через два-три дні.

Після відходу секретарки директор став переглядати принесені нею папери.

– Ану, що тут? О-го-го! 69 тисяч! Та якщо щомісяця зніматимуть з його зарплати, скажімо, тисячу леїв, хоч таку суму не дозволено стягати, я так умовно сказав, щоб легше нам бу-

ло числити, в такому випадку товариш Іванишин змушений буде сплачувати щонайменше 69 місяців, тобто більше п'яти років! І тоді йому мало що залишиться із зарплати, ні? А в товариша жінка, двоє дітей – чим утримувати їх? Погане діло... А ви, товаришу Марін, якої думки, чим можемо допомогти вашому колезі?

– Ще не знаю, товаришу Петруц, але треба знайти якийсь вихід. Я щойно був у нашого юриста, і він сказав те, що й вам: з юридичної точки зору вже пізно оскаржувати рішення суду, і Микола Іванишин змушений покрити заподіяну шкоду. А сучавська міліція, котра мала право оскаржувати, ніби не робила це, щоб не спричинити дипломатичний скандал... Аж смішно! Ті міліціонери просто якісь дурні!

– Справді, який же дипломатичний скандал? Вони не оскаржували рішення суду, бо не їм доведеться платити. От і все. А знайти у нас для товариша Іванишина краще оплачену посаду, щоб легше було йому сплачувати оту величезну суму, не можна, маючи на увазі його підготовку, – технічний директор помовчав трохи, а далі примружив очі й додав: – А був би вихід, – сказавши, він подивився на Миколу Іванишина, – розуміється, якщо й ви будете згідний. Я міг би поговорити, щоб вас найняли в Констанці, а саме в обласному управлінні меліорації земель, де генеральним директором мій брат Діну Петруц. У них зарплати набагато вищі. А у вас, крім водія, ще й кваліфікація екскаваторника, так?

– Так.

– Ну, ось. У них зароблятимете більше й зможете швидше збутися тих 69 тисяч боргу. Ви якої думки? Чи згідний ви їти працювати в Констанцу?

Пропозиція технічного директора здивувала і трохи ніби й утішила Миколу Іванишина, але він не знав, що відповісти

і глянув на Шербана, чекаючи його поради. Може «дядько» підкаже – прийняти чи ні таку пропозицію? І той таки заговорив:

– Я гадаю, товаришу директор, – сказав Шербан Марін, – що Миколі Іванишину треба дати два-три дні – хай подумає над вашою пропозицією, зважить спокійно, доки вирішить, що йому робити, ні? А то таки дуже серйозна справа, бо він не равлик, у котрого хата на власній спині й він може переїжджати, куди забагне. Ви якої думки, товаришу директор? А ми вдячні вам за обіцяну допомогу. Щодо Миколи Іванишина, скажу вам чесно: він чудова людина, працьовитий, серйозний, але часто йому не щастить, і біди тримаються його, як реп'яхи вівці...

– Я згідний з пропозицією товариша Шербана, – сказав директор Миколі Іванишину, – і радий почути таку характеристику, яку дав вам секретар нашої партійної організації. Також правда й те правда, що ви стоїте перед важливим рішенням. Обміркуйте уважно, а тоді зайдіть і скажіть, що вирішили: згідні їхати в Констанцу чи ні. А якщо вирішите їхати, я певний, що там обійдуть вас усякі негаразди та невдачі.

КНИГА ДРУГА

1.

– Ти якої думки, не піти нам після обіду кудись порибалити? – запитала Ірина Віктора, насипаючи йому в миску борщу з каструлі, котру Марія щойно принесла до столу, що на подвір'ї, під сліпою стіною, де вони обідають влітку.

– Сьогодні ні, мила, – відповів Віктор. – Після обіду до диспансеру може прийти навіть більше пацієнтів, ніж вранці. Я ж казав тобі, що кілька туристів – «скурсантів», як називають їх тут люди – захворіли на понос; певне, з'їли щось несвіже або напились води нечистої, бо у всіх сильний біль у шлунку, а головно в кишечнику. Та не будемо про це саме за столом.

– Шкода...

– Я теж радо взяв би вудку і втік би кудись з тобою, але, на жаль, сьогодні не можу. Мабуть, до диспансеру прийдуть і діти, а для них така інфекція ще більш небезпечна, ніж для дорослих. Хочу обов'язково довідатися, що вони їли чи пили. Здається, туристи купували ковбасу в тутешньому магазині. Піду та перевірю.

– Мені жаль людей, котрі захворіли, а головно дітей, але ти, я певна, допоможеш їм одужати. У той же час шкода, що не підемо сьогодні рибалити – є в нас черв'яки, а день сьогодні просто чудовий для риболовлі, не так?

– А, може, Іринко, ти підеш сама, якщо охота, га?

Хоч Ірина нетерпляче ждала від Віктора саме цю пропозицію, вона прикинулася незадоволеною:

– Самій скучно...

– То чому? А ти не раз ходила сама. Не треба тобі йти кудись далеко. Піди, приміром, на канал, що біля пристані, або біля прикордонного пікету, де оте невелике озеро, куди ми колись ходили.

– Побачу. Може, піду... – байдуже відповіла Ірина.

– Аякже. Іди, чому б тобі не йти? Налови риби й за мене, – підохочуючи її, усміхнувся Віктор.

Якийсь час вони їли мовчки. Ірина глипнула крадькома на Віктора – побоювалася, щоб він не покмітив, що вона конче хоче йти рибалити одна. Чи не тому порадив він їти їй біля пікету прикордонників? Бо чому, коли поверталися вони додому після останніх «зборів», Віктор сказав Ірині – правда, сміючись, але, може, їй тільки здавалося, що ніби жартома і маючи на увазі лише танець, – отже сказав їй, що він дуже радий мати лейтенанта Мушата за надійного замісника. Невже він щось підозріває? Хоч на тих «зборах», як вони домовились, Ремус Мушат викликав Ірину танцювати лише двічі і, взагалі, танцював він зі всіма дамами, а найчастіше із вихователькою Лілі, через що Дмитро Бобенко заявив голосно: «Мені здається, товариші, що невдовзі танцюватимемо на весіллі!..». Тоді чому сказав їй Віктор, що вважає Ремуса своїм надійним замісником? Був то натяк, чи він сказав те тільки так, жартома? Коли Ірину мучили ці вагання, вона пригадала, що під час останнього танцю Ремус сказав їй пошепки, але дивився вбік, роблячи вигляд, що йому все одно з ким танцює: «За те, що цього вечора я був покараний танцювати зі всіма бабами, жду від тебе солодку винагороду. І то якнайшвидше...».

За останні тижні відносини між Іриною та Ремусом Мушатом ставали чимраз серйознішими, закоханість небезпечно перетворилась у пристрасну любов. Але зустрічалися вони досить рідко, і ці зустрічі були короткими, полохливими й, розуміється, для Ірини небезпечними. У невеликій та ізольованій місцевості, якою є Сфинту Ґеорґе, дуже важко зустрічатися крадькома, щоб ніхто не помітив. Якщо Ремус Мушат міг рухатися вільно, Ірина чимраз трудніше знаходила причину чи якийсь привід виходити одна з дому так, щоби не викликати підозру Віктора. Хороша нагода траплялася рідко. Віктор не покидав місцевість, хіба раз у рік їздив до Тульчі на нараду лікарів, коли присутність була обов'язковою, бо на місячні й кварталні засідання він посилав акушерку Аґлаю. А відколи зарплату одержують від місцевої сільради, не їздила й вона в районне місто. Знайти мотивацію для відсутності було легко: то вагітна жінка мала от-от народити дитину, і викликали лікаря, то якась хвора людина потребувала лікаря в селі, але й районне управління не дорікало за відсутність.

А Іринине рибальство «наодинці» обов'язково викликало би підозру. Ще іноді, коли Віктор у диспансері, Ірині вдавалося побігти на кілька хвилин до «каземату», тобто до їхнього таємного місця, до їхнього «гнізда», і то щоразу о десятій годині – так домовились Ірина з Ремусом, бо не було іншої можливості зв'язатися чи переказати. Але і так їхні зустрічі тривали лише кілька хвилин і то не без небезпеки, що може побачити їх хтось, хоч вони дуже остерігалися цього. Попри все це, їхні зустрічі о десятій годині відбувалися тільки під час шкільного року, і то лиш восени та навесні, бо взимку вони були просто неможливі. О десятій Ірина завдавала учням поточну контрольну роботу або якесь інше завдання і бігла щодуху до «каземату», але завжди боязко, щоб хтось не по-

бачив, що вчителька іде туди, куди не повинна вона йти о тій годині. А дійшовши до озерця, вона швидко просувалася крізь густий очерет до того місця, де Ремус «звив» їхнє таємне гніздо. Небезпечно було, щоб хтось побачив Ірину не тільки, коли йшла туди, а й коли поверталася, бо не могла відповісти, чому вона в тому місці, а не в школі?! Та Ремус знайшов зручне пояснення на будь-який випадок: порадив Ірині мати в сумці ще один шарф і, в разі потреби, вона завжди зможе сказати, що вчора, коли рибалила в тому місці, загубила шарф, а сьогодні знайшла – ось він. Але яке то задоволення – бути в «гнізді» і постійно тремтіти від страху? Проте, вони палко бажали бачитись якнайчастіше, якщо можна би, навіть щодня.

Для Ірини стало дещо простіше під час десятиденних відвідин свекра та швагрової. Віктор бажав показати Ілашеві та Аспазії мальовничі, просто чудові місця, та, очевидно, не всієї дунайської дельти, а кілька з тих місць, що не дуже далеко від Катирлезу. Він посадив їх у диспансерський човен, взяв Євстахія за гребця, а Ірину попросив, щоб не ображалася, що не бере і її, і не бере не тільки тому, що човен малий – якось помістились би всі, а просить її пробути в диспансері отих кілька годин, поки вони катаються, бо може з'явиться якийсь пацієнт, а найбільше тому, що міг би зателефонувати хтось із районного управління; в такому разі вона хай скаже, що лікар у селі – відвідує кілька вагітних, і хай скажуть їй, що передати лікареві.

Чотири дні підряд катав Віктор свого батька й сестру навколишніми чарівними місцями, каналами, Дунаєм, до Чотіки та Сакаліна, а Ірина сказала Ремусові, що кілька днів вона буде сама в диспансері. З обережності він відвідав її один тільки раз, так наступного дня. Ірина замкнула двері диспансеру,

і вони провели кілька гарячих хвилин на консультаційному ліжку, але й тут побоювалися весь час, щоб не прибув хтось.

Ірина запропонувала Ремусові, щоб він прийшов до неї й наступного дня, але він, більш розсудливий, уважав, що було би надто небезпечно – може, хтось уже бачив його, коли прибув до диспансеру, а якщо ні, то побачить, коли виходитиме, могла побачити його навіть якась ткаля із сусідньої майстерні або якийсь перехожий, і скажуть лікареві.

– Краще скажи ти йому, – порадив Ремус, одягаючись поспіхом.

– Що-що?! – пискнула Ірина, наче попарена. – Це ти жартуєш?

– Підожди, підожди, – пробував лейтенант заспокоїти її. – Ніякий це не жарт. Краще скажи ти чоловікові, що я шукав його, хотів про щось говорити з ним.

– А ти, що йому скажеш, коли питатиме, чому шукав ти його?

– Скажу, наприклад, що хотів пропонувати йому партію покеру. І щоб не було жодного підозріння, іду уже-таки до завідуючого гастрономом, а то й до директора будинку культури запропонувати їм те ж саме. Мій план бездоганний, правда?

В той день Ірина не наважилася сказати Вікторові, що до диспансеру приходив лейтенант Мушат і хотів говорити з ним про щось. Вона бажала спершу заспокоїтися повністю, щоб не було жодної небезпеки видати себе чимось, скажімо, тремтячим голосом. Крім того, вона ждала, щоб Віктор сам цікавився, як і день перед тим, чи під час її «вартування» в диспансері були якісь проблеми. Але Ірині посприятило й те, що всім знову дуже сподобалася екскурсія, а Аспазія була просто в захваті й не переставала розказувати, які прекрасні

місця бачила вона: ліси очерету, гарні та чудні птахи, а які розкішні квіти, канали, мов якісь тунелі, що пробивають зелені хащі комишу! Бачила вона також довгу сріблясту гадюку, що байдуже пропливла впоперек каналу і навіть не звернула жодної уваги на їхній човен; бачила Аспазія ще й безліч гнізд, поля водяної лілії, різнобарвні метелики та бабки, назбирала вона з води чудні гулясті та колючі фрукти, так звані «чортівські горіхи», кілька з яких Аспазія навіть куштувала й переконалася, що на смак вони подібні до недоспілих горіхів.

Усім сподобалося кількагодинне катання, а тепер зголоділи й засіли за стіл на подвір'ї. Ілаш відкупорив пляшку самогонки й запросив Матея й Марію випити разом стаканчик.

Тільки наступного вечора, коли лягали спати, Ірина вимкнула світло, щоб Віктор не бачив її обличчя, і сказала байдужим голосом, наче повідомляла щось зовсім незначне:

– Ти, певне, втомлений і хочеш спати... Я теж. Але забула-сми сказати тобі, що вчора приходив до диспансеру лейтенант Мушат...

– Так? – здивувався Віктор. – А чому?

– Не знаю. Казав, що хоче з тобою про щось говорити... Коли я наполягала, щоб він сказав про що саме, аби я передала тобі, Мушат відповів сміючись, що то чоловічі справи. Я сказала, хай прийде після обіду. Був?

– Ні, не приходив. Мабуть, не мав він нічого спішного, – сказав Віктор сонним голосом. – А тепер пора спати, бо завтра я знов буду екскурсоводом. На добраніч! – Віктор поцілував Ірину й повернувся спиною.

Тільки напередодні від'їзду зі Сфинту Георге Аспазія вирішила розказати Вікторові та Ірині про два весілля. Всі сиділи на подвір'ї за обіднім столом. Вони закінчили перші дві страви й ласували десертом – Марія подала до столу повну макітру пирогів з листкового тіста, начинених чорною ікрою. До цих пирогів дуже смакувало вино.

– Якщо ще захочете пирогів, – сказала господиня, – візьміть із таза, що в духовці. Я біжу на пристань, де причалив товарний пароплав, може, вдасться купити перцю для фаршування.

Марія квапно покинула подвір'я, а Аспазія тільки тоді ніби набрала відваги й засміялася весело:

– Тату, чи не поділитися з ними радісною й найважливішою для мене новиною?

– Аякже, доцю.

– Ну, ось! – дівчина вдихнула на всі груди. – Доношу до вашого відома, що восени вийду заміж!

– Браво! – скрикнув Віктор. – Широ поздоровляю тебе, сестричко! Дай Боже, щоб ти була щасливою! А чому ти тільки тепер нам про це говориш? Е, в такому разі йду принести ще вина – вип'ємо за твоє щастя! – поцілував Віктор Аспазію в розпашілу щоку.

– Поздоровляю! – сказала й Ірина. – Це, справді, чудова новина!

Віктор приніс пляшку вина і, наливаючи всім, поцікавився:

– І хто твій щасливий наречений, Аспазійко? Тобто – наш шурин.

– Чезар. Чезар Крачун, – весело відповіла Аспазія.

– Чезар Крачун? – здивовано запитав Віктор. – Він, значить, не з нашого села, бо у Златні, наскільки мені відомо, нема такого.

– Так. Чезар не від нас, – пояснила Аспазія. – Він прибув у Златну два роки тому і працює старшим сержантом у нашій міліції.

– Міліціонер? – здивувалася трохи надто голосно Ірина. – Але, певна річ, нічого, якщо...

– Підождіть, я вам, Іринко та Вікторе, поясню, – втрутився у бесіду Ілаш. – Чезар хороший хлопець, бідована дитина, сирота, виріс у дитячому будинку, але нещасне дитинство не зламало його. Хлопець старанно вчився грамоти, закінчив унтер-офіцерську школу в Кимпіні, так здається, у Кимпіні, правда, Аспазійко?

– Иги! – радо підтвердила дівчина.

– Ну, а тепер, – повів Ілаш далі, – він старший сержант у нашій міліції. А скажу вам ще таке: запам'ятайте, що з-поміж бідованих дітей завжди виходять порядні люди. Крім того, не всі міліціонери злі й дурні.

– То правда. А якщо він хороший хлопець, і ти, Аспазійко, його любиш... – почав Віктор.

– І він Аспазію, – не дала Ірина йому доказати.

– Певна річ! Отже, якщо ви любите одне одного, зичимо вам всього найкращого, щастя-здоров'я та повну хату дітей!

– Дякую, Вікторку! – сказала Аспазія сміючись і плачучи разом.

– Ти чому?.. – почав Віктор, але Ілаш звернувся до нього та до Ірини:

– Я давно плекаю надію мати внуків, та поки що їх ще нема. У Домки нема своїх дітей, про бідного Михайла нема

що говорити, Веронця каже, що ніколи не віддасться, а її бабуса, себто моя теща, у котрої вона тепер живе, признала, що ця моя дочка планує стати монахинєю, – Ілаш пильніше подивився на Віктора та на Ірину, – а ви, виджу, теж не спішитесь із дітьми...

– Тому-то я й бажав Аспазії мати повну хату дітей... – усміхнувся Віктор, уникаючи прямої відповіді на батькові слова, а Ірина почервоніла так сильно, що всі це помітили.

Ілаш поспробував заспокоїти її:

– Тобі, Ірино, нема чого соромитись моїх слів, бо смисл кожної сім'ї – це збільшувати свій рід. Так велить Господь, отож спішіть родити дітей.

Але Іринині емоції, через які вона почервоніла, мали зовсім іншу причину: мабуть, минуло два тижні, відколи вона підозрює, що завагітніла, та не те, що підозрює, а вже таки певна, що вона вагітна, але «автор», розуміється, не Віктор, а Ремус, оскільки Віктор заспокоював її, коли ще жила вона у мадам Софіки, щоб не боялася, що завагітніє, бо він і ще кілька його колег провели аналіз на плідність в лабораторії медінституту, і Вікторів результат виявився негативним. І то, мабуть, правда, якщо вона досі ще не була вагітною. А тепер – диви! Налякана цією ситуацією, Ірина зізналася Ремусові про вагітність, але звістка не здивувала його, а швидше викликала радість, Ремус старався заспокоїти Ірину, і вони стали обмірковувати вдвох, як вийти з цієї скрутної ситуації. Ірина твердила, що необхідно негайно зробити аборт, тільки де ж його зробити?! Тільки у Тульчі. Ірина могла вигадати якийсь привід і поїхати в райцентр – тематичне засідання педкадрів, інструктаж тощо. А що, коли Віктор захоче їхати з нею? Певна річ, що захоче. Що їй робити у такому разі? Просто жаж! Ситуація ставала прямо безнадійною! А це головно тому, що,

припустімо, навіть, якщо Ірині вдалося би поїхати до Тульчі без Віктора і там збутися вагітності, в такому разі на першому засіданні лікарів у Тульчі Віктор обов'язково довідається про це: певна річ, що лікар, котрий зробив операцію, поцікавиться у Віктора, як почуває себе його жінка після аборту. Погано й те, що Ірині та Ремусові залишилося не так вже й багато часу на розв'язання цієї небезпечної проблеми, бо потім...

Поки що Ілашеві слова пригасили певною мірою сильне Іринине переживання, та ще й тому, що Аспазія – теж дуже рум'яна, але із зовсім іншої причини – заговорила, вже усміхаючись весело:

– Отже, запрошуємо вас на моє весілля! Вінчання відбудеться 18 жовтня, і я надіюся, що ви приїдете!

Відповів їй Віктор:

– Будь певна, сестричко, що ми постараємося приїхати. Для Ірини простіше: кілька днів її може замінити хтось із колег. Складніше для мене – закон не дозволяє залишати мешканців ізольованого села без медичного догляду. І не тільки закон. Бо якщо тут захворіє хтось, а лікаря не буде, що тоді? Правда, в катирлезькому диспансері повинно бути два лікарі, крім мене, ще й педіатр, а районне управління обіцяє вже стільки часу призначити педіатра, але досі, як бачите, його ще нема. Якщо до вересня не прибуде, на квартальному засіданні скажу директорові, нехай відкомандирує сюди на тиждень-два лікаря з Тульчі. Так що, Аспазійко, прийдемо потанцювати на твоєму весіллі!

– Я дуже рада! – Аспазія встала з-за столу, гучно поцілувала Ірину та Віктора, а далі додала: – Я з нетерпінням жду, аби ви познайомилися з Чезаром! – вона замовкла на мить, потім подивилася на брата: – Теж цієї осені віддається й Оксана... Через дві неділі після мого весілля.

Засіло довше мовчання, яке бажав порушити кожен із присутніх, але ніхто не знав з чого почати. Віктор задивився на свою сестру, очікуючи, певне, ще якихось подробиць. Ірина втупила погляд у Віктора, цікава піймати його реакцію на звістку про те, що його колишня кохана виходить заміж. Аспазія почувала себе ніяково, бо вона спричинила неприємний момент, але й горда, що додержала свою обіцянку сповістити братові в разі, якщо Оксана вирішить здійснити такий крок. Тому вона додала:

– Оксана виходить за парубка з Калафіндешт.

Її слова ще дужче поглибили незручне мовчання.

Ще через дві-три хвилини Ілаш припалив цигарку й заговорив навмисне байдужим голосом:

– Та вже ніби настав час і для Оксани... – і зараз же перейшов на інше: – Для нас ваше прибуття буде неабиякою радістю, а найбільшою для Михайла, бо ми вже побули трохи разом. Надіємося, що приїдете хоч би на два тижні.

– Нам теж так хочеться, – заговорила Ірина нормальним тоном, а це значить, що вона майже повністю прийшла до себе. – Але й відпрошуватися з роботи не можемо хтозна-скільки. Бо якби весілля було під час літніх канікул, а у Віктора була б відпустка, тоді...

– Влітку не дуже дозволяють заводити весілля, – відповів їй на те Ілаш.

– Заборонено? То чому? – незадоволено запитала Ірина.

– А тому, що в колективному господарстві та, взагалі, в полі – жнива у розпалі, – пояснив їй Ілаш. – Але раніше були весілля і влітку, хоч восени таки краще, бо тоді в людей є все необхідне. А вже, якщо завелось про це, ви теж повинні мати своє весілля, тобто повінчатися в церкві, зробити, як кажуть,

усе по-людськи. Бо без шлюбу перед вівтарем то не є справжнім єднанням.

– Та здалося б... – сказав Віктор, але Ірина його перебила:

– Так пише мені й мама. Але, на жаль, ми цього не можемо робити. Мене викинули би з роботи, тим більше, що з минулого року я вже член партії... Вікторові, може, нічого не станеться, бо він і не член партії, і його не викинули би, бо котрий лікар погодиться прийти в цю нудну пустелю?..

– У такому разі тебе теж не викинуть, не так? – зауважив Ілаш. – Якщо його не викинуть, чого би викинули тебе?

– Бо без Віктора закрили би диспансер і не мав би хто лікувати тутешніх людей, а без мене не закрили би школу; крім того, знайдуться учителі, котрі волею-неволею прийдуть сюди...

– Ну, якщо так, заведемо ваше весілля у Златні.

– І ви гадаєте, що не знайдеться «добродушна» людина, котра негайно донесе про це, куди треба? – чимраз палкіше відповідала Ірина.

Настало знов неприємне мовчання.

Віктор був незадоволений і zarazом прикро вражений тим, що Ірина постійно не те, що відписує його батькові, а відрізує якимось уперто й завзято кожне його слово. Він хотів якимось підказати їй, що не годиться так поводитися, але передумав і через хвилину сказав:

– Я міг би попросити отця Бутояну, щоб повинчав нас таємно, якщо ти боїшся інакше... Запросимо його до диспансеру, Євстахія пошлю кудись і... А потім можемо організувати заправу, запросити гостей і не казати нікому, що то наше весілля.

– І ти певний, що старий мовчатиме?

– Без жодного сумніву! Піп дуже серйозна людина.

– Але не виглядає... Не казав ти, що він морочить тобі голову всякими дурницями?

– Чому дурницями? Я казав, що отець ознайомлює мене й уводить у різні церковні та теологічні питання і, знай, декотрі його ідеї дуже цікаві.

Ілаш дивувався і zarazом не подобалося йому, що між Віктором та Іриною не те, що не існує повна згода, а постійно – хто в ліс, хто по дрова. Тому він вирішив, що краще йому не втручатися. Припалив іншу цигарку.

Аспазія обняла Ірину:

– Не гнівайся, Іринко, що я спімнула про Оксанине весілля, бо...

– Ти що? Нема мені, чого сердитися, бо я таки від Віктора знаю, що в дитинстві вона була його коханою... А в дитинстві, як у дитинстві, ні?

Знову замовкли всі, охоплені якоюсь холодною атмосферою. Віктор подумав розвіяти її, налив усім вина й підняв свою склянку:

– За ваше здоров'я!

– Дай Боже всім! – підняв і Ілаш склянку. – Ми, дякувати Богові, не маємо причини нарікати на недугу, лиш бідний Михайло...

– А ви казали, тату, коли питав я вас про Михайла, що він відчуває себе краще, не так?

– Та відчуває себе краще, правда, що відчуває, а яке то в нього життя? Не говорить, не ходить, лежить весь час і слухає радіо – це його єдина втіха. Бо ви, лікарі...

– Я, тату, пояснював стільки разів, що, на жаль, Михайлова хвороба, власне, Михайлове каліцтво невиліковне.

– А тоді, хлопче, чому сучавські доктори, котрі оперували Михайла, казали, що він одужає?!

– Вони мали на увазі операцію, тату, бо, справді, операція врятувала Михайлові життя.

– Яке то життя, Вікторе?.. І, кажеш, уже не можна нічого зробити?

– На жаль, ні. Удари по голові пошкодили остаточно певні зони його мозку і якраз ті, котрі відповідають за рух, за здатність говорити... А пошкоджена частина мозку такою й залишиться назавжди.

– То як, не розумію! – розсердився Ілаш. – Виходить, ми задурно возили його по стількох докторх?!

– Ні, не задурно – завдяки тим лікарям Михайло сьогодні серед живих. Але мозок, кажу, не відроджується, як не відроджуються й інші частини людського тіла. Скільки людей не повернулися з війни без ноги, без руки і так і залишилися?..

– Е, одне не мати ногу, а інше... – сказав Ілаш і тільки тоді помітив, що Аспазія плаче. – Цить, доцю, не чула-с, що лікарі не можуть нічого робити?..

– Чула-сми, татку, чула, але не доста, що він, бідний, у такому стані, ще й спина у нього повна гнійних прищів!

– То чому? – обурився Віктор. – Я послав вам мазь, щоб змазувати нею Михайлові прищі. Хіба не загоїлися?

– Та певний час допомогла йому та мазь, але закінчилася, і вже не помагає й Гуцулчина.

– Ух, і в мене вже нема тієї мазі, бо наша аптека віддавна закрыта. Напишу вам рецепт та купите з будь-котрої аптеки. Змазуйте нею щодня оті прищі, чуєш, Аспазійко? Побачите, що загоїться Михайлова спина. Чому ви мені про це не писали? Я мав негайно вислати. Купіть, а коли прибудемо на весілля, привезу і я. І не залишайте Михайла, щоб постійно лежав тільки горілиць, бо від цього ті прищі. Повертайте його то на один бік, то на другий. Лежати весь час тільки горілиць

дуже небезпечно й для легенів. – Віктор помовчав трохи, а далі додав: – Мені теж дуже хочеться бачити Михайла. Жду з нетерпінням прибути на якийсь час додому.

– Для Михайла то буде велика радість! Він водно питає про тебе. Власне, пише у зошиті: «Що робить Віктор? Як йому там живеться? Коли прийде додому?». Він дуже тужить за тобою.

Після від'їзду гостей, наступного дня о десятій годині, коли Віктор був у диспансері, Ірина побігла щодуху до «каземата», надіючись, що зустріне Ремуса. Вона була дуже зажурена й перелякана через вагітність, про яку не було вже жодного сумніву. На той день у них не була встановлена зустріч, а тільки через два дні, але вони домовились, щоб Ремус щодня о десятій дивився крізь бінокль, чи нема Ірини біля їхнього «гнізда»: може, вона мусить конче повідомити щось йому або просто не втерпіла і хоче бачити його. Але Ремус не з'явився, і Ірина боялася ждати довше, ніж чверть години, бо існувала небажана ситуація зустрітися з кимось, і Ірина не мала переконливого пояснення, чому вона там, а не в школі. Погано й те, що вона з поспіху забула прихопити шарф і не могла збрехати, що загубила його вчора, а тепер знайшла...

Наступного дня Ірина прийшла знов. Цього разу Ремус піймав її в бінокль і поквапився якомога швидше й непомітно підійти до їхнього місця.

– Я теж дуже скучав за тобою! – Ремус обняв Ірину, поцілував і повів її вузькою стежкою в гущу очерету до «гнізда».

Ремус загриб за ними руками очеретяну хашу, щоб «за-секретити» слід, а коли повернувся, помітив, що Ірина плаче.

– Ти що, любя, плачеш?! Що таке? Що сталося? – занепокоєно дивувався він.

– Я дуже боюся... Вже почала не терпіти запахи, а невдовзі стане помітним і мій живіт, і що тоді?! Віктор зрозуміє в чому річ – він же лікар... – Ірина заридала ще сильніше.

– Не будь дурненькою, – обняв її Ремус, попестив і поцілував заплакані очі. – Хіба можна? Твого животика ще не видно! Ти поки що тільки на другому місяці, ні? Я на цьому не розуміюся, але гадаю, що стане помітним через кілька місяців, а доти ми вирішимо цю справу.

– Як саме? Як?! Бо вам, чоловікам, байдуже. Вам... А якщо мені не вдасться зробити аборт, я пропаду! Я ж казала тобі, що Віктор не може мати дітей, а раптом я – ні сіло, ні впало – завагітніла!.. Розумієш? Так що єдиний вихід – це аборт. Але як і де його зробити?!

– Про аборт і не думай! – сказав раптом Ремус. – Я довго над цим міркував: не потрібен ніякий аборт. То моя дитина, і я бажаю, щоб вона народилася!

– Ти здурів, Ремусе?! Не говори таке!

– Ні, я не здурів. Із ситуації, в якій ми знаходимося, існує єдиний вихід: твій розвід. Розведешся, а потім одружишся зі мною! Думка, що ти щоночі спиш не зі мною просто вбиває мене! А не казала ти, що наситилася цієї пустелі, що хочеш жити в іншому місці, більш цивілізованому? Ну ось – розводишся, і ми покинемо Сфінту Георге.

– Казала я, що ти звихнувся... – вимовила Ірина вже м'якше. – Хіба ти уявляєш, що я зможу говорити Вікторові про таке? Він хороша душа, любить мене і я любила його...

– Але тепер, кажеш, що любиш мене. Чи, може, ти неправду говорила?

– Ні, то таки правда...

– Ну, в такому разі, справа проста: ти розводишся, потім швидко одружуємося, і ти, Іринко, народиш мені файного парубка або дівчинку-красуню із зеленими очима, великими та прекрасними, як і твої. Але не заплаканими, як зараз у тебе. А Вікторові скажу я, якщо тобі важко...

– Ні! Підожди. Може, знайдемо інший вихід...

– Який вихід? Моя пропозиція – найкращий вихід із теперішньої ситуації, слухай, що я тобі кажу. Завжди треба брати бика за роги!

2.

Віктор, можна твердити, став постійним гостем отця Владіміра Бутояну, наче був його сімейним лікарем, але приходив він не тільки задля його старої матері та двадцятитрилітньої Ольги, а найбільше заради релігійних розмов з отцем. А на Вікторів подив ті духовні розмови подобалися йому чимраз більше.

Ольгу найняв отець Бутояну на парафіальний штат, але по суті вона була його хатньою служницею. Правда й те, що в селі говорили, ніби Ольга була не лише служницею, а й поповою коханкою. Але Віктор не довіряв таким пліткам, бо вважав, що у понад вісімдесят років отцеві уже не до того. Та хто його знає...

Коли прибував лікар, Ольга завжди жалілася на болі голови, але не звертала жодної уваги на його поради й не брала приписані ним ліки, а зразу переходила на інше: просила лікаря, ще й дуже настирливо, щоб він найняв її працювати в диспансері. Але Віктор не успівав відповісти, бо відразу заперечував отця:

— А хіба ти не знаєш, що в диспансері працює Євстахій? І навіть якщо не був би він там, тобі не дозволено найматися у двох місцях... Ніхто не має такого права!

Подібна сцена відбувалася майже щоразу, коли приходив лікар Віктор Дорін. А після того, як отець Владімір знов і знов

сердито пояснював Ользі, чому не дозволено їй одночасно працювати і в церкві, і в диспансері, він посилав її принести з комори пляшку вина. Як тільки виходила дівчина, отець казав гостеві, усміхаючись:

– Я гадаю, пане доктор, що Ольга любить вас... А втім, я помітив, що у вас неабиякий успіх серед жінок, бо й моя мати, хоч їй уже понад сто років, закохана у вас, ге-ге-ге...

Ольга приносила вино й дві склянки, ставила на стіл і пробувала затриматися трохи, але отець проганяв її:

– Ну, годі. Йди до свого діла, встав рибу смажити, бо скоро обід...

– Уже йду, отче, а ви, може, запросите пообідати в нас і пана доктора, га? – питала Ольга вже з дверей і спішила на кухню.

Парафіяльна хата знаходилася на тому ж подвір'ї з церквою, але була відгороджена рядом акацій і високим тростяним тином, на який густо чіплялися лазурні квіти гліцинії. Була то скромна саманна будівля, покрита комишем, як майже всі катирлезькі хати. Отець Владімір Бутояну жив у ній із 1941 року. У 1940 році отець Бутояну з сім'єю квапно покинув буковинське село, в якому служив, і опинився в Олтенії, потім кілька місяців у Мунтенії і нарешті опинився у Сфинту Ґеорґе. Прибув він лише зі своєю мамою, бо єдиний його син втпився у Пруті вісім років перед війною. Юнак саме закінчив чернівецький ліцей і разом з кількома друзями пішов купатися – і сталося нещастя. Після цієї трагедії паніматка не родила вже дітей, хоч було їй тільки 39 років. А щоб втамувати й загоїти хоч у певній мірі душевний біль, спричинений втратою єдиного сина, вони удочерили племінницю Іларію. Через кілька років дівчина стала вродливою панночкою, названі батьки віддали її за вчителя, допомогли їм спорядити гарне

господарство, яке вони не змилювалися покинути, коли почалась евакуація. І тому названі батьки, уже немолоді, і стара отцева мати втекли без молоді сім'ї перед наближенням фронту. Дорога біженців виявилася довгою і зовсім нелегкою, бо з Буковини та Бессарабії втікали тисячі людей. На жаль, коли сім'я Бутоянутільки щознайшла нарешті тимчасовий притулок в олтенському селі, паніматка захворіла на запалення легенів і через тиждень померла. Потім отець Владімір зі своєю мамою покинули Олтенію, побули кілька тижнів у Джурджу, де перезимували, і в березні '41-го оселилися назавжди в Катирлезі. Але ніхто не знав справжньої причини його вибору жити в далекому забутому Богом селі. А отець Владімір Бутояну справді ховався, а саме через своє політичне минуле: у буковинському селі він був чільним легіонером. А для легіонерів, головню після січневого придушеного військом повстання, почалося безпощадне переслідування.

У Сфинту Георге отець Владімір старався служити за правилом і мав він приємний мелодійний голос, проте йому не вдавалося, як кажуть, увійти в душу своїх прихожан. І не тому, що отець часто сварив їх дуже гостро за будь-яку помилку, і навіть не тому, що служив не на їхній мові, бо й монах, котрий перед ним прибув тимчасово із монастиря Кокошу, служив теж на румунській мові. Бо, зрештою, не має значення, на якій мові відбувається богослужіння, оскільки, як підкреслив у своєму казанні констанцький єпископ перед прихожанами, які уважно слухали його повчальне слово (владика відвідав Катирлез один тільки раз і тоді, певне, головню більше заради чорної ікри...), можемо молитися на будь-якій мові, бо Господь знає всі мови, бо чи не Він сотворив їх? Але головне – молитися сумлінно, а не тільки молоти ротом, а думками блукати хто-зна-куди. Але отець Бутояну не подобався катирлезчанам із

зовсім іншої причини. Віруючі із Сфинту Георґе, як і їхні предки з України, святкували за старим стилем, а отець старався якомога, як казав він, «вивести їх у люди», тобто перевести катир-лезчан на новий стиль. А робив він це не лагідним словом, а сварив їх, називав дурнями, котрі не розуміють таку просту річ, а саме, що новий стиль ніщо інше, як поправка календаря. «А ви, дурні, – сердився отець Владімір, – що робите, коли ваш годинник відстає? Не поправляєте, щоб він точно вказував годину? Поправляєте! Те ж саме сталося і з календарем: відстав і треба було поправити. Ух, уперті віслиуки!»

Крім упертості прихожан із Сфинту Георґе святкувати за старим стилем (приміром, на Водохреще отець Владімір дорікав їм: «Сьогодні вас так багато в церкві, бо по-вашому нині Різдво!...»), мав він і інші незадоволення, теж «теологічного» порядку, але вже не місцевих, не пов'язаних із упертістю своїх прихожан, а набагато глибших, що стосуються догм, доктрин. На цей раз незадоволення було пов'язане з його неможливістю як звичайного сільського попа поправити деякі хибні, на його думку, речі із Румунської Православної Церкви, а ще більше, що не мав жодної можливості поділитися з кимось своїми думками. А мав отець Владімір Бутояну чимало таких ідей, не тільки дуже цікавих, але спроможних поправити деякі хибні сторони Православ'я, що негативно впливають на віруючих і на віру взагалі. Отець Бутояну був задоволений, що хоч із місцевим лікарем може обговорити деякі свої ідеї, але не всі, бо лікар, хоч і хороша людина, розумна і навіть віруюча, як отець переконався, зате на духовних питаннях мало розуміється. З ним все ж таки може розмовляти тільки ті питання, які підлягають логіці, щоб міг і лікар мати власну думку. А отець Бутояну бажав би поспілкуватися у зв'язку зі своїми ідеями з якимось єпископом, з митрополитом або навіть з

патріархом, а, мабуть, таки найкраще з мудрим професором теології. Чув він про такого професора, а саме про отця Петру Резуша, буковинця, як і він. Але як зв'язатися з ним? А мав отець Владімір наготові чимало проблем для обговорення з таким славним спеціалістом. Наприклад, він почав би розмову, пропонуючи виправити в **Молитвенику** кілька помилок, що в текстах деяких молитов, хоч ті помилки здаються дрібними й незначними, але з часом вони ведуть до хибних тлумачень і zarazом зводять віруючих, так би мовити, з ума. Ось, приміром, таки назву цієї книги необхідно виправити: вона не **МолитФеник**, а **МолитВеник**, бо походить від слова *молитва* і містить у собі численні необхідні людині молитви. Але й декотрі молитви здалося би поправити. Скажімо, **Молитву для людини, котра хворіє безсонням** отець Бутюану поправив би в двох місцях: по-перше, в переліченні святих лікарів безсрібників пропущено святих Мокія і Аникита, котрих треба додати. По-друге, в молитві згадуються сім юних, які жили під час римського імператора Деція, гнобителя християн, котрий хоч і пробув недовго на престолі (249 – 151 pp.), жорстоко переслідував християн; в молитві сказано, що Господь наслав сон на сімох юнаків у печері, де вони проспали 372 роки, а після такого довгого сну прокинулися непошкодженими. То безперечно, що Всемогучий Бог в силі зробити все. Він міг надати їм навіть тисячолітній сон, а то й багатотисячний. Але не в цьому річ. Коли чує хворий, котрому читають цю молитву, що комусь udało ся спати 372 роки, а йому ніяк не вдається заснути, хворий не те, що не заспокоюється, але починає сушити собі голову і запитувати самого себе, як вдалося тим юнакам спати стільки століть, а йому зовсім не спиться. І тому ця молитва, на думку отця Владіміра, замість заспокоювати хворого і допомогти йому заснути, має якраз протилежний на-

слідок. Тому отець Бутояну запропонував би замінити вираз «триста сімдесят два роки» словами «довший час», а це не змінило би смислу тексту, зате замість безсоння і неспокійних та «грішних» думок надало би хворому спокійного цілющого сну, тобто якраз того, чого молить людина від Господа устами священника.

В іншій молитві, у тій, де священник молиться за зцілення людини, котра хворіє на різні невралгії – зубні болі, болі вух тощо – сказано, що такий-то раб Божий (ім'я хворого), «якого печатали й хрестили...». А то відомо, що немовля спершу хрестять, а потім печатають святим елеєм.

Крім цих дрібниць, отець Бутояну завів би з тим славним теологом і глибшу розмову, приміром, про догму Святого Духа, встановлену першим і другим Вселенськими соборами (в 325 і 431 рр.), коли учасники встановили і Символ віри, в котрому сказано, що Святий Дух «від Отця походить». Православна церква понині зберігає незмінним текст цієї догми, зате Римо-Католицька на своєму Консиліумі із 589 року сформулювала **Filioque**, згідно з яким Святий Дух походить і від Сина. Про це бажав би поговорити отець Бутояну з якимось обізнаним теологом, наприклад, з Петру Резушом чи з Думітру Станілоає, але оскільки такої можливості нема, а в такого роду обговоренні логіка має неабияку роль, отець Владімір Бутояну вирішив обміркувати цю проблему поки що з лікарем Доріном, котрого вважає розумним і, отже, можна з ним заходити в дебати про догми. А розмова вкрай необхідна, бо отець Бутояну схильний визнати, що в цьому питанні католики мають рацію. Хоч, як не дивно, і Православна Церква у відпустах деяких молитов ніби признає **Filioque**. Отець нетерпляче жде лікаря Віктора Доріна, щоб поговорити з ним про це й почути думку розумної людини.

– Будь ласка! Заходьте, пане доктор! – радісно зустрів його отець одного ранку. – Вип’ємо каву разом.

– Дякую, я вже пив, – вибачився Віктор.

– Нічого. У ваш вік дозволено пити ще одну чашечку чорної кави. Тим більше, що до кави матимемо ще щось спеціальне – у мене чудовий коньяк! Моє вино стало шипіти і, щоб не зіпсувалося, я перегнав його на горілку. Маю невеличкий казанчик, вилив у нього вино і одержав я майже дві літри міцної горілки. Якби мав я дубову бочечку, потримав би в ній горілку кілька місяців, а то навіть круглий рік, і вийшов би справжній коньяк. Але й без того горілка хороша – переконаєтеся.

– А не рано пити міцне? – посміхнувся Віктор. – Бо у мене ще й клопіт: мушу писати для районного управління звіт про вакцинацію немовлят.

– А ми, докторе, не збираємося пиячити, а хильнемо лиш чарочку при каві, щоб розв’язався язик, бо хочу з вами про щось говорити, власне, хочу почути вашу думку про певну релігійну проблему.

– Я радо поспробую відповісти на ваші запитання, якщо, розуміється, умітиму, бо ви ж знаєте, панотче, що я не теолог і мої знання в цій галузі, як будь-якого неспеціаліста, а звичайного християнина, і то не найсумліннішого.

– Тим краще, пане доктор, бо те, про що хочу з вами говорити не стосується високої духовної науки, а здорового мислення, логіки. Ось, я пропоную почати від істини, що Бог єдиний, але в трьох Особах: Отець, Син і Святий Дух.

– То як? Не розумію. Якщо їх три, чому кажете, що Бог один?

– Так. Один. Тайну Святої Трійці трохи важче зрозуміти, людський розум не зразу сприймає цю тайну. Але святі отці пробували пояснити, щоб всі люди зрозуміли, що єдиний Бог появляється у трьох іпостасях: то Отець, то Син, то Святий

Дух, згідно, чи в залежності від Господніх дій: Сотворитель, Спаситель і Святитель. Один із давніх єпископів, Спиридон Тримитундський, пояснив Тайну Святої Трійці конкретним прикладом, прикладом цегли. Казав цей ієрарх, що так, як Господь Бог єдиний, але в трьох Особах, так і цегла одна, але складається з трьох елементів: з землі, води та вогню. Інші теологи наводили приклад дерева: Свята Трійця подібна дереву, котре складається зі стовбура, крони та коріння. До цього я б додав ще один промовистий приклад. Скажімо, що існує чоловік Юрій. У Юрія батько Іван, син Михайло і внук Василь. Отож, єдиний Юрій одночасно як син, батько й дідусь, правда? Приблизно так треба розуміти, спрощуючи до конкретного, Святу Трійцю. А це безперечний факт, бо встановив його не якийсь теолог, а наш Спаситель Ісус Христос, коли казав, що хто бачить Його, бачить Отця. Так що у зв'язку з цим нема нам про що розмовляти. А повторив я це, щоб міг ставити таке запитання: якщо Отець і Син один і Той же, чому ми, православні, твердимо у **Символі віри**, що Святий Дух походить лиш від Отця, а не й від Сина? То правильно? Ви якої думки? Як людина, котра не належить духовному чину, а спирається тільки на елементарну логіку.

— Кажу ж вам, отче, що я на цих справах не розуміюся. Але якщо Отець Небесний і Син один і той же, як ви кажете, то в такому разі й їхні дії тотожні. Я так гадаю.

— Правильно. Я тієї ж думки, бо зобов'язує й мене проста логіка. Але якісь нетямущі монахи, ну, єпископи, все одно, зібралися у Вселенський собор спершу в 325 році, а потім інші такі ж, у 431 і, не розсуджуючи глибоко і незважаючи на Христові слова, вирішили, що Святий Дух походить лиш від Отця. Якийсь час і Західна церква присвоїла цю форму, але коли зрозуміла, що та форма хибна, Католицький консиліум

вирішив у 589 році, що Святий Дух походить і від Сина. І не гадайте, докторе, що я став прихильником католицизму, але мушу визнати, коли вони праві. А наші продовжують твердити, що Святий Дух походить лиш від Отця, бо, кажуть, що учасники перших двох Вселенських соборів були натхнені Господом, коли формулювали догми. Може, й були, я не кажу, що ні. Але що з того, якщо їм забракувало достатньо розуму, щоб зрозуміти, що саме вчить їх те Господнє натхнення, й займались під час робіт Собору сварками, скандалами, бійками й замишляли один проти другого?

— А православні чому не поправляють цю давню помилку?

— Бо офіційно вони не визнають цю помилку. Крім того, на виправлення помилок лиш Вселенський собор має таке право, а скликання такого собору сьогодні майже неможливе. Але чекайте, докторе, бо й наші визнають, правда, що якось нехотя, що Святий Дух походить і від Сина. І ось як: із багатьох відпустів та екфонісів...

— З чого? — не розумів Віктор, що саме має отець Владімір на увазі.

— *Відпуст* — це формула, якою священник благословить в кінці богослужіння. А *екфоніс* (від грецького слова *екфонісис* — вигук, вітати оплесками), або *возглас* — це формула, якою позначаємо початок якогось читання чи співу, а також формула, якою закінчуються ектенії й молитви. Всі. Бо й Літургія — молитва, і Хрещення, і Шлюб чи відправа похорону всі вони теж молитви, але більш розвинуті. І з багатьох православних екфонісів та відпустів, тобто із слів, якими священник або єпископ закінчує молитву, впливає ясно, що Святий Дух походить і від Сина. Ось вам, докторе, приклад і, будь ласка, зробіть ви очевидний висновок. Дивіться, як закінчується **Молитва прощення гріхів**: *Бо Ти* (тобто Ісус Христос, Син) *еси*

єдиний безгрішний і маєш силу прощати наші гріхи і Тобі належить вся слава, честь і поклін разом із Співвічним Отцем Твоїм і Пресвятим і Благим, і Животворчим **Твоїм** (тобто Ісуса Христа, ні?) Духом нині і повсякчас, і на віки віків. Амінь.

Існують, повірте, ще багато інших прикладів молитов, відпусти яких свідчать, що Святий Дух походить і від Сина. Іншими словами, Православна церква признає в дійсності цей факт, хоч у **Символі віри** зберігає первинну форму, не так, пане доктор?

— Здається, що так.

— Чому «здається», докторе? Воно дійсно так! Я ж навів вам конкретний приклад! А є їх чимало! — гарячково наполягав отець Владімір. — Але жоден православний богослов не тільки не визнає незаперечну дійсність, що Святий Дух походить і від Сина, а продовжує критикувати католиків через їхнє *Filioque*. А якщо зайшлося вже про критику між братами — бо православні, католики й протестанти брати по Христу, — вам не дивно, що ці брати ворогують і критикують один одного більш завзято, ніж виступають проти язичників, мусульман чи юдеїв? І чому ворогують між собою ці брати і не перестають сваритися? Із дурної пихатої гордості та зарозумілості. Точнісінько, як Адам та Єва, бо покарав їх Отець Небесний якраз через їхню зухвалість і гордість, а наслідки їхнього гріха відчувають всі люди відтоді й понині.

Після короткого мовчання священник помітивши, що лікар збирається йти, сказав:

— Я вдячний вам, пане докторе, за відвідини. Надіюся, що наша розмова не була для вас нудною.

— Анітрохи. Було дуже приємно послухати вас.

— Я радий чути від вас такі слова. Прошу заходити до нас частіше. Звичайно, коли маєте час. А тепер прошу вас зайдіть

на хвилинку в сусідню кімнату до моєї мами. Старенька моя мама весь час хвалить вас, що вона досі ще не зустрічала такого доброго та вродливого лікаря... А за цей час я йду принести вам з церкви Біблію. У вас нема Біблії, правда?

Але отець Владімір повернувся швидко, бо, сказав він трохи сердито, що церковний ключ у Ольги. Дасть лікареві Біблію наступного разу.

Віктор вийшов на вулицю трохи запаморочений, але задоволений розмовою з отцем Бутояну, а особливо переконливими аргументами, які навів священник, щоб підтримати свої ідеї. Лікар не вперше переконався, що отець розумна людина і, певне, начитана. І все ж тільки тепер, ідучи неспішно вулицею, Віктор здогадався, що не бачив у парафіяльній хаті жодної книжки, ні в кімнаті, де вони розмовляли, ні в кімнаті його старої матері. «Та не гадаю, що він тримає книжки в кухні... – усміхнувся Віктор. – Я в кухні їхній, правда, не був. А, мабуть, має бібліотеку, тобто полиці книжок, у церкві, очевидно, у вітварі, я так гадаю. Бо у вісімдесят з чимось років уже не можна цитувати лише з прочитаного у молодий вік. З часом прочитане забувається й необхідно відсвіжити пам'ять. Я цікавий, що говоритиме він мені наступного разу про монахів, бо обіцяв розмову про чернечий чин».

А запал викладу отця Владіміра Бутояну Віктор пов'язував із тим, що отець як справжній інтелігент вважає себе недооціненим і закинутим у невідповідному для нього місці.

Майже порівнявшись із сільрадою, Віктор помітив, що туди увійшов чоловік напрочуд схожий на Миколу Іванишина. «Якої чортової мами він шукає тут?! А то, мабуть, не він. Декотрі люди іноді схожі між собою, мов близнюки».

3.

Микола Іванишин удруге в Констанці; уперше був, коли повертався з фронту. Але тоді не мав він бажання пройтися містом, а тепер, покидаючи управління обласного підприємства меліорації «Доброджа», він захотів пройтися неквапно морським узбережжям. Дійшов до казино і присів на лавку. Іванишин був у гуморі. Йому сподобався директор підприємства меліорації, але дивувався, що той зовсім не схожий на свого бухарестського брата – він низький, набитий і лисий. І здався йому цей директор дуже серйозним, людиною, котра постійно дбає про інтереси підприємства, а в цьому брати таки дуже схожі. Перед Миколою Іванишином він не подав виду, що дані про нього одержав від свого брата, технічного директора ТПБ. «У нас найкращу зарплату матимете як екскаваторник. (Отже, знає, що йому дуже потрібні гроші!) Ми розпочнемо невдовзі важливу роботу в Сфинту Ґеорґе, де між селом і морем простягається велика піщана площа шириною більше кілометра. Намагаємося покрити цю площу рослинністю: травою, різним чагарником, головню колючим, бо витривалий, а саме терником і білою обліпихою, а пізніше й іншими кущами. Для цього наші спеціалісти провели наукове дослідження. Але щоб там появилися рослини, необхідна вода, не так? Візьмемо потрібну воду з Дунаю кількома каналами. А ці канали, зрозуміло, вириє екскаватор. Існує в

нашому підприємстві рекордний екскаватор, голландський ДГ. Якщо ви згідний, можемо найняти вас працювати на цьому екскаваторі разом із товаришем, котрий працював уже на ДГ. Що скажете?» Микола Іванишин відповів, що він згідний. «Ну, якщо так, зайдіть у відділ кадрів, щоб там оформили необхідні документи; у кадрах скажуть вам, яку зарплату матимете. Але підождіть.» Директор підняв слухавку одного із двох телефонів, що були на його робочому столі: «Дайте, будь ласка, зв'язок у кадри, – попросив він і невдовзі продовжив: – Алло, добрий день, товаришу Марінеску! Через кілька хвилин прийде до вас товариш Іванишин, наймаємо його екскаваторником на ДГ. Оформіть його, але швидко, товаришу Марінеску, бо він їде до Сфинту Георге таки сьогодні. Гарзд». Директор поставив трубку й повернувся до Іванишина: «Ідіть у кадри, там зроблять необхідне, й можете їхати до Сфинту Георге вже-таки, бо частина наших спеціалістів уже там, серед яких і товариш, з яким працюватимете на ДГ. Екскаватор прибуде до Сфинту Георге ще цього тижня; доти матимете час влаштуватися в когось у селі або на нашому понтоні-спальні, познайомитеся з майбутніми колегами, а інженер Косма пояснить вам і вашому товаришеві, що саме і де копатимете ДГ-ом. Успіху!».

Микола Іванишин посидів ще деякий час на лавиці перед казино. «А 5.200 леїв на місяць, – думав задоволено він, – це зарплата міністра! Ото пощастило мені! Завдяки такій зарплаті мені вдасться швидко позбутися боргу за заподіяну шкоду, хоч провина не моя, але раз так вирішив суд, мушу платити полякові». Та раптом він зрозумів, що мусить поспішати, бо, як йому пояснили, подорож із Констанци до Сфинту Георге не зовсім проста. А від кого довідатись йому точно про це? Піде на вокзал – там, напевне, скажуть йому.

На вокзалі дали необхідну інформацію: він спершу повинен відправитися поїздом із Констанци до Міддждії, а там пересісти на швидкий Бухарест – Тульча. Ну, а вже з Тульчі до Сфинту Ґеорґе – пароплавом. До Меддждії був поїзд таки через пів години, але там змусить ждати бухарестський швидкий поїзд понад три години. Нічого – якраз матиме час пообідати, мабуть, у вокзальному ресторані, а якщо ні, потерпить до Тульчі. А про всякий випадок, після того, як придбав квиток, Іванишин вийшов з вокзалу і купив у кіоску два бублики.

У Меддждії не було на пероні ресторану, так що пригодились куплені в Констанці бублики. Потім він пройшовся навколо вокзалу, але недовго – з важким чемоданом не так уже й приємно проходитись. Вкінці сів на лавку, що під розлогим каштаном, де просидів до прибуття швидкого поїзда Бухарест – Тульча.

У дунайське місто Микола Іванишин приїхав, коли вже майже смеркало, і довідався, що пароплав до Сфинту Ґеорґе буде лише наступного дня о першій годині. Так що винаймив номер у готелі «Дунаря», пообідав, власне, уже повечеряв таки в ресторані даного готелю і подумав пройтися потім містом, бо в Тульчі він уперше. Але відклав на наступний ранок знайомство з дунайським містом. А тепер, утомлений тривалою подорожжю, він вирішив лягти спати зарання.

Уранці Микола Іванишин прокинувся пізно, аж о дев'ятій. Виглянув у вікно – надворі стояв похмурий день і сіявся дрібний дощ. І все ж він вийшов у місто. Про хтозна-яку прогулянку мови не могло бути через негоду. Але Іванишин таки дійшов до центру Тульчі і зайшов у гастроном. Він вирішив бути більш ощадливим і, приміром, не їсти вже в ресторані, а тому купив з тієї «Аліментари» цілу ковбасу, голландського сиру, банку

гірчиці і дві хлібини, а з міського базару – помідорів, огірків, цибулі й гострого перцю.

Здавалося, що дрібний холодний дощ триватиме довго. В порту пароплав до Сфинту Ґеорґе був уже на якірній стоянці. Микола Іванишин прочитав назву: **Риндуніка**¹. Було то невелике стареньке судно, на якому прапор Румунії висів збляклий і приплющений дощем. Пасажири, здебільшого жителі Дельти, але й кілька туристів, несли різний багаж – міхи, плетені очеретяні корзини, коробки, пакунки, торби та рюкзаки – і поспішали галасливою юрбою. Молодий моряк, котрий перевіряв пасажирам квитки, старався навести порядок, але це не вдавалося, бо люди хотіли зайняти на невеликому судні краще місце і не так для себе, як для свого багажу.

Микола Іванишин показав свій квиток морякові й поцікавився в нього, коли допливуть до Сфинту Ґеорґе.

– Увечері, – відповів той. – По восьмій.

Іванишин зрозумів, що доїде досить пізно і в такому разі, де зможе він ночувати в місцевості, куди прибуде уперше? Тобто, де зможе переспати наступну ніч? В підприємстві меліорації директор говорив, здається, про якусь спальню, але в той момент йому було не до того. А вечеряти є в нього чим: купленими в Тульчі харчами. Шкода, що не здогадався в Констанці запитати директора, як називається товариш, з яким працюватиме на екскаваторі. Та можливо, що й директор не знає, бо в підприємстві сотні працівників; інакше, мабуть, він мав сказати йому ім'я майбутнього колеги, ні? Але нічого, знайде його, адже Сфинту Ґеорґе не Нью-Йорк! А втім, пошукає інженера Косму – здається, так називав його директор – і той пояснить йому все. Але вже завтра. А зрештою,

¹ **Риндуніка** – (рум.) ластівка.

він міг би переночувати навіть на пароплаві, якщо дозволять, бо, як йому казали, **Риндуніка** залишиться до ранку на якорі у Сфинту Георгі, а вранці повернеться в Тульчу. Правда й те, що не дуже комфортно спати на дерев'яній лавці, але краще, ніж зовсім не спати... Уже побачить. А тепер краще вийти на палубу, щоб полюбуватися пейзажем.

Уже не дощило. Двигун пароплава стогнав утомлено, і Дунай був похмурий, гнав спокійно свої каламутні води, що скидались на каву з молоком, лугом поміж плакучі верби та осоки, в яких гніздилися і з-між яких злітали всякі чудні, ще небачені Іванишиним, птахи. На правому березі кожний кілометр був позначений межовими каменями. Надворі було приємно, вітер затиш, відчувався лише легкий подув, спричинений повільним плаванням «пасажира» – так називали місцеві люди нешвидке судно. Час від часу «пасажир» зустрічав, а чи наздоганяв і випереджав якийсь засмолений човен, з якого два-три рибалки знімали картузи й махали ними, вітаючи пасажирів **Риндуніки**. А то зустріли навіть величезний пароплав, який пропливав вгору по Дунаю до Тульчі і спричинені ним хвилі сильно гойдали **Риндуніку**. Невдовзі зустрілись ще з одним таким велетнем.

Через якийсь час **Риндуніка** причалила, але Микола Іванишин не встиг прочитати назву місцевості, написану на таблиці пристані, бо знаходився на протилежному боці, а тому він вирішив іти на передню частину палуби, на ніс корабля, щоб мати двобічне поле зору. Він зіперся на поруччя біля двох солдатів-прикордонників.

– Котра наступна пристань? – поцікавився воїн у свого товариша. – Не Махмудія?

– Так, Махмудія. Але до неї ще далеко, можемо доти поспати.

– Чому спати? Краще нам перекусити чимось. Іду принести ранець, бо до Катирлезу допливемо вже після вечері прикордонників.

– Якщо спускаєшся в трюм, принеси й мою валізу – маю в ній добру горілку. А крім того, дерев'яна валіза послужить нам за стіл.

Микола Іванишин зрадів, коли почув, що між пасажирами є й такі, котрі, як і він, їдуть до Сфинту Ґеорґе. Мабуть, це воєнні, котрі, припустив він, були у відпустці, або урльопі, як кажуть у Златні, і вертаються до свого полку. Від них міг би він довідатися дещо з того, що його цікавить, але хай закінчать їсти і потім поцікавиться в них.

Судно **Риндуніка** продовжувало пливати тихо й гладко, пейзаж на обох берегах був незмінний – верби, вільхи, птахи, комиш, тобто монотонний, але Іванишинові здався дуже цікавим і мальовничим, бо він уперше бачить таке.

Через півтора години «пасажир» причалив до правобережної пристані, на якій написано великими літерами **МАХМУДІЯ**.

На понтоні стояло кілька осіб, але ніхто з них не збирався сідати на **Риндуніку**, зате сім-вісім осіб покинули пароплав, котрих зустріли ті, що ждали на понтоні.

Невдовзі матрос, котрий перевіряв квитки, відчепив від понтона канат, і «пасажир», пустивши довгий хриплий сигнал, відчалив повільно й направився вниз по Дунаю.

Коли пропливли ще якийсь кілометр-два, Іванишин побачив несподівану річ: на березі, серед високих тополь були дві червоно-жовті палатки, а на самому березі ріки три чоловіки, певне, туристи, рибалили вудками.

– Клює-клює? – гукнув один із воїнів, але рибалки не відповіли.

– Може, наловлять, хоч би на борщ, – втрутився у бесіду п'ятидесятилітній чоловік, котрий стояв неподалік біля двох великих очеретяних корзин, наповнених покупками: пакетики муки, цукру, рису, кілька пляшок олії й одна водки, а рядом мішок картоплі. – Певне, що піймали, бо Дунай повен всякої риби.

Солдати не звернули уваги на його коментар, а продовжували їсти й пити з пляшки, котру передавали один одному після кожного ковтка.

– Хороша цуйка! – похвалив солдат, котрий мав ранець, звертаючись до того, на валізі якого їли. Це ваша?

– Аякже! Смачну цуйку варить мій тато, правда?

– Так, дуже добра. І віднесеш цуйки й нашому лейтенантові?

– Певна річ! А хіба ти – нічого?

– Понесу й я. Але не горілки й не вина, бо в нас нема того. Подарую йому торбину горіхів і яблук. Гадаю, що прийме, бо у Сфинту Георгі й фруктів нема.

– Нема. Зате риби та ікри, скільки хочеш! Навіть чорної.

– Від'їлася мені вже та риба. Я нетерпляче жду закінчення військової служби, бо хочу женитись.

– А ще довго маєте служити, хлопці? – запитав Микола Іванишин, задоволений, що має чого вчепитися, щоб увійти з воїнами у бесіду.

– Та вже наслужилися ми, але ще доведеться служити! – неохоче відповів солдат, котрий мав пляшку цуйки.

– Але взимку вже відпустять, бо, слава Богу, досить, – додав другий солдат.

– Добре, що вам пощастило не воювати, бо іншим не вдалося оминати війну, – сказав Іванишин. – Правду кажучи, в порівнянні з фронтом, нинішній військовий стаж – просто іграшка.

– Невже були ви на фронті? – дивуючись, запитав один із солдатів.

– Був.

– А скільки ж вам років?

– 41. В '43 багатьох із нас мобілізували майже підлітками.

– Не кажіть, що були ви під Сталінградом? – запитав Іванишина чоловік з очеретяними корзинами.

– Ні. Був я в Криму.

– Були би ви в сталінградському пеклі!

– А гадаєте, що в Криму було краще? І звідти мало хто вижив, – сказав Іванишин і знов повернувся до воїнів: – Ну, якщо демобілізуєтеся взимку, залишилось, значить, небагато.

– Мда... – промимрив солдат, котрий мав цуйку.

На якийсь час замовкли всі. Потім той же солдат сказав своєму товаришеві:

– Ну, хай буде нам на здоров'я! А тепер справді можна нам поспати трохи, бо це заіржавлене гордобало до Катирлезу вже не причалює ніде.

– То як, до Сфинту Георґе нема вже жодної пристані? – поцікавився Микола Іванишин.

– А хіба ви не звідти?

– Ні, – відповів замість Іванишина п'ятидесятилітній чоловік.

– А, ви, мабуть, *скурсант*, як кажуть там люди, – засміявся солдат. – Їдете на пляж та порибалити, правда?

– Не тільки тому... – уникнув Іванишин прямої відповіді.

Воїни обмінялися поглядами, прошептали щось між собою, після чого солдат вийняв з валізи пляшку цуйки й простягнув в бік чоловіка з корзинами та Миколи Іванишина.

– Ковтніть і ви цієї першосортної слив'яної цуйки, – запросив солдат їх. – Це цуйка з Валень.

– Я п'ю лиш водку, – відмовив п'ятдесятилітній мужчина. – Цуйку не люблю, бо смердить.

– Ви що?! Смердить? Це чисте золото! – і подав пляшку Іванишинові.

Той випив трохи і повернув пляшку:

– Цуйка, справді, чудова! Спасибі, парубче! Бажаю вам, хлопці, легкої військової служби! А її вже й не так багато.

– Дякуємо.

Солдат засунув пляшку у валізу і сказав товаришеві:

– Ходімо у кіль, може, справді вдасться заснути на якусь годинку.

Між часом прояснилося, а післяобіднє сонце, хоч недалеко заходу, ще припікало. На невеликій передній палубі залишились лиш Микола Іванишин і мужчина, котрий відмовився пити цуйку; певний час вони мовчали, а вкінці заговорив Іванишин:

– Якщо я правильно зрозумів, ви із Сфинту Георге, так?

– Иги.

– Прошу вас, порадьте, де міг би я переспати цієї ночі? Бо прибудемо туди увечері і...

– А, то не проблема. Ви це, видай, уперше в нас. Знайдете. До «пасажира» прийдуть люди, котрі бажають квартирувати «скурсантів». За 12 леїв дадуть вам кімнату і щодня обід і вечерю. Не турбуйтеся, знайдете. І навіть якщо ніхто не прийде на пристань, хоч не гадаю, бо кожен радий заробити гріш, знайдете місце в спальні.

– В якій спальні?

– Таже два дні тому прибуксували понтон-спальню для не знаю котрих робітників. В селі говорять, що будуть у нас якісь роботи чи що. Причалили ту спальню таки біля плавучої пристані. Але здається, що там ще нема нікого. Поговоріть

про це з понтонером, з Мітіком Вареником, він влаштує вас. І, кажете, ви до нас «курсантом», щоб порибалити і відпочити кілька днів, ну, тиждень-два, правда? Так-так, зверніться до Мітіки Вареника, він залагодить вам усе.

Мужчина замовк. Далі нахилився і взяв із корзини пляшку водки, відкупорив квапно, витер долонею уста й сказав:

– Заохотили мене ті солдати. Прошу, візьміть і ви ковток, – простягнув він пляшку Миколі Іванишинові.

– Дякую, я вже не буду, досить мені тієї цуйки.

Чоловік не наполягав. Випив трохи, заткнув пляшку й поставив обережно в корзину. Микола Іванишин вирішив спуститись у кіль і закутити з куплених у Тульчі харчів. Він зголоднів, але найбільше хотілося пити і жалів, що не купив мінеральної води. Звернувся до п'ятдесятилітнього чоловіка:

– Скажіть, прошу вас, де можу знайти тут питної води?

– Зайдіть до матроса, того, котрий перевіряв наші квитки. Знайдете його в каюті, що біля двигуна. Він повинен мати воду, а якщо ні, зачерпне вам відром з Дунаю.

– З Дунаю? – здивувався Іванишин, але й трохи ображено: невже відповіли йому глузливо?

– Ге-ге, – посміхнувся чоловік. – Видно, що ви ще не були у нас. Адже у Сфинту Георгіє питимете тільки з Дунаю. Ну, чи хіба пива з «Буфету», але привозять рідко... Так що питимете з Дунаю, як усі ми.

– Ви це серйозно?

– Аякже. З Дунаю п'ємо, на дунайській воді варимо, а рибальський борщ смачний, якщо готувати його тільки на дунайській воді. Побачите.

Микола Іванишин подумав перевірити почуте, бо Дунай здавався йому занадто каламутним, брудним і засміченим, щоб пити з нього! Він спустився до солдатів.

– Я гадав, що ви спите.

– Матимемо час спати вночі.

– Хлопці, де знайти мені тут питної води?

– У матроса, котрий на пристанях прив'язує й відв'язує судно. Ми теж від нього пили. Він у каюті, що біля камери мотора.

– А вода з Дунаю?

– А звідки? Ге-ге-ге. Ви гадали, що з Борсеку чи з Дорни? Ні, дядечку! Скільки часу пробудете в Катирлезі, питимете тільки з Дунаю!

– І яка та вода? – продовжував Іванишин недовіряти.

– Мокра... – зареготали солдати. – А ви казали, що були на фронті. Хіба в окопах ви пили лиш сифону?..

На безлічне зауваження Микола Іванишин не відповів. Подумав, що не загине від спраги і пипоть не нападе його – до кінця подорожі вже й не так далеко. Пасажирів уже менше, і він знайшов вільне місце на лавиці таки біля свого чемодана. Заколиханий судном і монотонним гудінням двигуна, Миколі Іванишинові захотілося спати. Він радо задрімав би на годинку, простягнутий на якійсь лавиці, але поки що він не бачив такої можливості. Час все ж таки минав, і сонце ось склонилося до заходу.

Іванишин вийшов знов на невелику палубу, що на носі корабля, де п'ятдесятилітній чоловік продовжував стояти біля своїх корзин і мішка з картоплею.

– Ну й багато тих птахів! – сказав Микола Іванишин тільки так, щоб розпочати бесіду. – І різні вони.

– Та так. Птаство злітається на ніч. Оті, що гостро пищать – то чайки, ті білі як сніг – і великі, й малі – то егретки й султани, а ті сірі та довгошиї – чаплі. А оту чорну зграю, що кружляє понад лугом, впізнаєте, напевне, й ви, бо ворони є всюди. У нас повно всяких птахів. Ади, ті чорні та малі, що біля берега,

то лисухи. А у Катирлезі побачите ще й лебедів, пеліканів та синюватих і червоногрудих кібчиків. Є їх, слава Богу...

Невдовзі сонце покотилося за вільховий та тополиний ліс, і на Дунай сідав тихий присмерк.

– Через годину допливемо до Катирлезу, – заявив чоловік, ніби вгадавши нетерплячі Іванишинові думки.

Коли **Риндуніка** прибула нарешті до Сфинту Георге, було вже поночі. Пристань яскраво світилася неонами, а на трохи зажурений подив Миколи Іванишина пароплав поплив далі; лише через сто – сто п'ятдесят метрів описав широке півколо, повернувся проти течії, наблизився до пристані й причалив біля плавучого понтона.

Перед понтоном стояло, мабуть, з п'ятнадцять осіб, але на понтоні були лиш міліціонер, два прикордонники і русявий та кругленький, ще молодий чоловік – Микола Іванишин був певний, що то таки Мітіка, про котрого говорив йому катирлезчанин з корзинами. Пасажири просто висипалися з невеликого пароплава на понтон, несучи кожний свій багаж. Тих, у кого було більше багажів або важчих, перед понтоном чекали свої з візочками. Інші катирлезчани, що прибули на пристань, нетерпляче ждали взяти одного-двох «скурсантів». А міліціонер і прикордонники пропускали місцевих, зате чужих зупиняли, просили в них документи й питали про мету прибуття до Сфинту Георге і на скільки часу. Це нікого не дивувало, оскільки Сфинту Георге – прикордонна місцевість.

Микола Іванишин навмисне залишився позаду й покинув **Риндуніку** останнім.

– Дайте, будь ласка, ваш паспорт, – увічливо звернувся до нього міліціонер, а потім, гортаючи документ, поцікавився: – Скажіть, чому ви прибули до Сфинту Георге і на скільки днів?

– Мені важко уточнити, скільки часу пробуду тут. Я працюю в константському підприємстві меліорації і...

– А, ви з бригади товариша інженера Косми, – не дав йому міліціонер доказати й передав паспорт прикордонникам.

Сержант занотував щось у свій записник і повернув паспорт Миколі Іванишинові.

– Будьте добрі, скажіть, – попросив Іванишин міліціонера, – де знайти мені товариша інженера Косму?

– У приймальній сільради. Наскільки мені відомо, зараз він там.

«Приймальна сільради...» – блимнула думка в голові Миколи Іванишина; мав і він у Златні таку кімнату, в якій ночували його партійні гості. Приміром, Павел Пожого... Або інші товариші з району чи області. І здалося йому, що було це дуже-дуже давно... А оскільки Микола Іванишин виявився останнім пасажиром, міліціонер і прикордонники закінчили того вечора свою справу й покинули понтон. А він підійшов до понтонера:

– Добрий вечір! Ви будете Мітіка Вареник?

– Якраз! – весело відповів той.

– Чоловік, з котрим ви тільки що говорили, той з корзинами та мішком...

– А, Голопуз! Ви його знаєте?

– Ні. Але він порадив: лише Мітіка Вареник розв'яже вашу проблему і ніхто інший.

– Якщо ви його не знаєте, а якщо ще колись зустрінете, не називайте його Голопузом, бо це його кличка. Справжнє Голопузове ім'я Мирон Дімакі. Ну, а у вас яка проблема?

– Власне, я хочу попросити у вас пораду. Я вперше у Сфинту Георгіє і не знаю, де міг би переночувати.

– А було тут стільки людей, котрі бажали взяти «скурсантів». Чому ви не...

– Йдеться лиш про одну ніч, бо завтра побачу, що вирішить товариш інженер Косма.

– А, ти прибув у зв'язку з каналами? – Мітіка раптом перейшов на ти. – Так говори, чоловіче! Для вас, що копатимете ті канали, тільки що прибуксировали понтон-спальню. Ось той, що біля пристані. Там ще нема нікого, а ключі від кают у мене. Прибули ще три хлопці з вашого підприємства, але влаштувалися в людей, бо у спальні нема що їсти. Раджу й тобі влаштуватися у когось, але до завтра можеш переночувати на понтоні-спальні.

– Отже, можна? – зрадів Микола Іванишин.

– Та можна, але ключ від спальні пересох, і мушу обов'язково чимось намочити... Бге-ге-ге.

– Це не проблема, – відповів Іванишин, бо зрозумів його натяк, вийняв десять леїв і простягнув понтонерові.

– А, ні! – рішуче відмовив той. – Забагато! Лиш три – на сто водки.

– Нічого, беріть десять, щоб ключ залишався мокрим і на завтра.

– А що, хіба маєш гадку жити на понтоні?

– А чому б ні?

– Та на понтоні не матимеш, що їсти. Бо не станеш сам готувати, щоб уже не говорити, що не матимеш ні з чого, ні на чому. А за 12 леїв житимеш по-панськи у будь-кого: дадуть тобі чисту кімнату, хороший обід і вечерю. Не краще так?

– Мабуть, краще, – згодився Микола Іванишин. – Побачу.

– Ну, а тепер ходімо та відімкну тобі одну спальню, на твій вибір. Гляди: в кінці понтона знаходиться бочка питної води і там же й виходок. А завтра знайду тобі добрих газдів, у котрих житимеш по-людськи.

4.

У селі люди довідались, що до сільського магазину, до так званої «кооперативи», привезли свіжий товар, як то буває кожного місяця в першому тижні: цукор, олію, мармелад, бісквіти, полотна, гумові галоші, ситець та ін. Але цього місяця привезли ще й чотири бочки нафти, і люди поспішили запастися, бо минулого місяця не було нафти, бо, мабуть, комерсанти подумали, що, оскільки Златна електрифікована, людям уже непотрібна нафта. А нафта таки ще потрібна, хоч уже не для лампи, але й для чогось іншого, приміром, для ліхтарів, бо не всі люди завели електрику і в стайню, stodолу, курник; нафта потрібна також, щоб підпалити вогонь або змазати волосся після миття золою й сполоскання кислим квасом. Отож, нафта потрібна, що не кажіть!

І вона послала Аспазію: «Візьми, дівче, п'ятилітровий бляшаний бідон, бо хтозна-коли ще матимуть нафту оці в їхній *кумпаративі*. Раніше Івоніка мав весь час нафту у своїм склепі¹...».

Дівчина купила нафту і саме покинула магазин, коли зустрілася з Оксаною.

— Ой, яка я рада, що здибала-сми тебе! — обняла вона Аспазію й поцілувала в розпашілі щоки. — Я збиралася відвідати

¹ Склеп — крамниця.

своїх хрещених батьків, але якщо ми здибали-сми, скажу тобі, Аспазійко: моє весілля буде раніше. Не наступної неділі, а з неділі ще через тиждень, бо Віорел мусить іти на тримісячну школу бригадирів, що в місті Бакові. Так що, Аспазійко, замість побути нам у жовтні на твоєму весіллі, запрошуємо вас на наше.

– Дай Боже, щоб були ви щасливими, Оксанко!

– Дякую, Аспазійко! І ти з твоїм Чезаром теж! Для мене буде неабияка радість, як прийдуть на весілля батько й matka. Але, як я зрозуміла, matka Івона непохочує... Банно мені, що вони не прийдуть, але прийдіть хоч ви з Чезаром. Прийдете?

– Аякже, Оксанко. Прийдемо, певна річ, що прийдемо! Скажу Чезарові, щоб він завчасу попросив свого коменданта, аби не ставив його черговим, не дай Боже, саме в ту неділю.

– Я рада, Аспазійко, що хоч ви будете на моєму весіллі... І будь певна, що забава й танці будуть усім до вподоби, бо Віорел найняв славних музикантів із Замості.

Повернувшись додому, Аспазія не говорила своїй мамі про зустріч із Оксаною і що обіцяла їй іти з Чезаром на весілля аж до Калафіндешт, бо боялася, що мати буде проти. Почекає, щоб прийшов тато обідати й скаже йому, бо тато, певне, буде згідний.

Ілаш прибіг додому, пообідав похапцем і тому був незадоволений, що борщ занадто гарячий, після чого поспішив до колективного господарства: він домовився з батьком Тодером, щоб той підкував йому коні. В колективному господарстві Ілаш запрягав лише коні, котрі раніше були його, й доглядав їх, як і раніше, доки здати до колективу.

– А що, хіба підкови геть стерлися?.. – поцікавилася Івона сердито, упевнена, що за підкування не колектив платитиме, а Ілаш із власної кишені.

– Та ні, але хочу врятувати свої коні, бо дурень збирається здавати всі коні таки завтра.

– Котрий дурень?

– Як котрий дурень? Оцей Кишка, голова! Не розуміється на нічому, але вважає себе занадто розумним і тому любить водно давати розпорядження. Каже, що якщо господарство має три трактори, коні вже непотрібні і завтра здасть усіх до Бурдужен у різницю.

– У різницю? А що, кінь корова або свиня, щоб здавати в різницю?

– Та ні, але їхнє м'ясо, кажуть, перемелять на борошно для не знаю котрої ферми курей, а кістки здадуть у цукрову фабрику із Адинкати.

– А навіщо цукровій фабриці кінські кістки? Ну, бігме, що цей ваш Кишка великий як світ, а дурний як пліт! Без коней чим будемо ми обробляти землю, що ще в нас, слава Богу, залишилася? І чим возити Михайла по дохторях, га?

– Якраз тому поведу коні до батька Тодера, щоб потримав їх кілька днів, а після того як підкує, приведу наших коней додому.

– Таки так поступи, діду! І, може, вдасться тобі взяти і один із наших возів, чуєш?

– З возом буде набагато легше, бо, коли вже не буде коней, навіщо їм вози?

– А шляк би їх трафив! – вилаялася Івона.

Коли побачила, що її тато збирається іти, Аспазія вийшла надвір перед ним і попрямувала до хвіртки.

– Тату... – сказала дівчина, коли наблизився Ілаш.

– Що таке, доцю? – зупинився Ілаш біля хвіртки.

– Я зустрілася сьогодні з Оксаною, і вона сказала, що її весілля не буде в листопаді, як було встановлено, а швидше, себто через два тижні.

– Так? – здивувався Ілаш.

– Иги, бо таки після шлюбу, молодий мусить іти до якоїсь школи, що в Бакові.

– Мабуть, іде вивчитись на бригадира, бо і від нас посилають двох.

– Ну, а Оксана запросила на весілля мене та Чезара, бо казала, що мама запевнила тітку Аспазію, що ви та мама не підете...

– То правда. Не хоче твоя мама й годі. А мені йти одному не годиться. Але дам тобі триста леїв – подаруєш молодим від нашого імені, коли буде повниця¹. Так що ідіть ви обоє з Чезаром.

– Дякую, татку! Але я мамі про це не говорила...

– Нічого, скажу я їй. Мусиш іти на чужі весілля, якщо хочеш, щоб інші прийшли до тебе. Так воно ведеться в світі. Тепер підеш ти на Оксаніне, відтак прийде вона зі своїм чоловіком на твоє. Але подожди. Кажеш, що Оксанин чоловік піде на три місяці до Бакова, так? Ну, в такому разі вони не будуть на твоєму весіллі, але ви з Чезаром ідіть до них, бо так годиться, якщо хрещені батьки, себто я та твоя мама, не прийдуть.

– Шкода, що Оксана не зможе прийти, але і з моїм весіллям теж не все, як повинно бути...

– А що таке, доцю? – зупинився Ілаш і подивився пильно на Аспазію.

– Чезар каже, що не будемо вінчатися у церкві, а підемо лиш до сільради, бо його викинули би з міліції. Значить, мені

¹ **Повниця** – момент (взагалі, після опівночі), коли весільний батько повідомляє гостям, що саме дарує кожний із весільних молодій парі, починаючи таки від нього; а дарують здебільшого певну суму грошей, а то й різні подарунки.

не щастить бути княгинею¹. Бо не одягну білу сукню і шлаєр², щоб іти лиш до сільради, не так? Хто таке видів?

– Так, доцю, тут проблема... – похмурнів трохи Ілаш, але зараз же усміхнувся веселіше: – Нічого, Зічко, залагодимо все. Викрутився я із скрутніших положень. Не журися, все буде, як повинно бути. А тепер мушу спішитись і рятувати наші коні.

Коли повернулася Аспазія в хатчину, Івона накинулася на неї:

– А що ти стільки теревенила з татом коло портиці³? Маєте якісь секрети?

– Та які секрети?...

– Говори! Є щось таке, що я як мама не повинна знати?

– Ні... Я сказала татові, що зустрілася сьогодні з Оксаною і...

– Так? А мені чому не говорила ти про це, га?!

– Бо тато спішили і тому я...

– Спішив... А Оксані чого? Певне, послала її Аспазія за чимось, бо вони водно пантрують якийсь інтерес. Ну, чого їй?

– Казала, що вона перевела весілля трохи ближче, не в цю неділю, а в наступну, тобто через два тижні...

– Ну й що? Хай буде будь-коли! Яке нам до того діло?

– Оксана запросила мене й Чезара...

– Ти диви! Не казала я, що вони ходять лиш за інтересом?

Івона відвернулася і якийсь час мимрила щось під носом. Потім знову звернулася до Аспазії, але вже наче трохи вгамована, але ще сердита:

– І навіщо йти вам так далеко, га?

¹ **Княгиня** – наречена, молода.

² **Шлаєр** – вуаль, серпанок.

³ **Портиця** – хвіртка.

– Чезар казав, що він згідний іти... – збрехала дівчина. – Бо, якщо будемо ми в неї на весіллі, прийдуть і вони на наше.

– Овва! Потрібно вам таких весільних... – Івонин голос уже таки пом'як, мабуть, тому, що мова зайшла про майбутнього її зятя. – Втім, ваша справа... Ми з дідом не йдемо, не йдемо нікуди, так знай! – знову став жорстким її голос.

Аспазія з трудом пригасила радість, щоби не помітила її мати, і заявила, що йде до Михайла: може, йому щось потрібно. Їй просто не вірилося, що мама нарешті погодилася. Тепер вона мусить говорити про це з Чезаром і то якнайшвидше, але поки що Аспазія не мала причини іти з дому. «Попрошу тата, коли повернеться, щоб пішов він до Чезара й пояснив йому все, бо якщо довідається мама, що я брехала... Не дай, Боже!»

І Аспазія ще задумалася над чимось: писати Вікторові чи ні про зміну дати Оксаниного весілля? Краще – ні. Навіщо ще огірчувати йому душу? Коли відвідала вона брата в Сфинту Георге, сказала йому, що Оксана віддається і бачила на його обличчі неприємну тінь. Навіщо згадувати йому про це? Ще чого доброго спричинить Ірині непотрібні ревності! А для Віктора не має значення, коли саме справляє Оксана своє весілля, а для нього головне те, що Оксана виходить заміж. Отже, немає рації писати йому. «Але виділа-сми, що йому дуже банно».

Ідучи до Михайла, Аспазія подумала розказати і йому, що зустрілася з Оксаною, що вона запросила її з Чезаром на весілля, і вони таки підуть. А весілля буде через два тижні. Михайло радів кожного разу, коли йому оповідали навіть про незначні події, без якогось особливого значення. Тоді його очі світилися втіхою, і хворий усміхався вдячно. Аспазія забігла до Михайла в кімнату якось нагло, але зупинилася біля дверей,

коли помітила, що брат спить. Мабуть, після хорошого обіду, він задрімав, як то часто стається будь-кому. Але їй здалося щось незвичне. Михайлів сон не був спокійним, а якимось чудним, незвичним: він дихав дуже рідко і хрипів, наче за-
дихався. Аспазія перелякалася й побігла покликати маму.

– Ма', ходіть борзо, бо Михайло...

– А що таке? Що з Михайлом?

– У Михайла очі заплющені, і він хрипить якимось дивно, глибоко...

– Може, вдавився чимось, коли обідав, – припустила Івона спокійно.

– Ні, бо я сиділа біля нього, коли він їв. А тепер хрипить дивно і ніби спить...

– Ану, ходімо та подивимось, що там у нього, – стала й Івона квапитись, але без боязкої паніки, яка охопила її дочку.

Івона увійшла до Михайла, наблизилась до його ліжка й запитала тихо:

– Ти спиш, Михайле?.. – потім голосніше й уже боязко: – Михайле, Михайлику! Ой, Госпідку, конає мій хлопець! – ляснула вона долонями по стегнах. – Аспазіє, біжи борзо до...

– До тітки Гуцулки? – заскавуліла вона перелякано й таки почала плакати.

– Але спершу принеси із мисника свічку.

Аспазія повернулася дуже швидко і, плачучи ще сильніше, простягнула мамі свічку.

– Дай свічку запалену й перестань жвиндіти! – буркнула Івона.

Дівчині сильно тремтіли руки, і їй ніяк не вдавалося запалити свічку.

– Ух! – вирвала Івона з її рук сірник і свічку. – Іди, дівче, куди я тебе послала!

Михайло продовжував дихати рідко й хрипло. Івона при-
тулила долоню до його чола і спробувала пробудити його,
але дуже обережно:

– Михайлику... Ти чуєш, дитино моя?... Ой, Госпідку! Що з
тобою, хлопче?..

Через кілька хвилин Аспазія повернулася плачучи:

– Тітки Гуцулки нема дома... – безнадійно заявила вона
своїй мамі, але пильно задивилася на свого брата.

– Нема? Як нема? – і оскільки тоді ж зрозуміла, що її за-
питання недоречне, додала: – Якщо нема, біжи борзенько до
батька Тодера й поклич тата додому.

Дівчина побігла щодуху, але з кузні повернулася вона
швидко і теж плачучи.

– Ану, не голоси, бо гошиш нещастя! – посварила її Івона,
але вже благим голосом. – А дід де? Чому не прийшов?

– Тато пішли до диспансеру покликати пана дохтора.

– Добре. Ану, прибери тут трохи, щоб не було соромно пе-
ред паном дохтором. Візьми відро з-під «дірки» і йди та ви-
лий. Рушай, дівче, ти чого витріщилася?

– Дивіться, ма', Михайло, видай, розплющив очі і ніби
кліпає... Видите?

Івона придивилася пильно на хворого, помовчала, а тоді
заговорила тихо:

– Михайлику... – торкнулася вона його руки. – Не розплю-
щує він, бідний... То свічка підкидає своє світло, наче піддуге
воно вітерцем, і тому здалося тобі, що Михайло кліпає. Не
кліпає... Ну, йди та вилий відро. І не забудь сполоскати, щоб
не смерділо тут, коли прийде той чоловік.

Коли прибав Ілаш, Івона запитала не так сердито, а зди-
вовано:

– А пан дохторь не прийшов?

– Зараз прийде, через кілька хвилин, – відповів Ілаш і наблизився до ліжка. – А Михайло що?..

– Не знаю. Пообідав файно, Аспазія навіть зварила йому чай з кровавнику, а тепер дивись: хрипить і ніби спить...

Ілаш поставив свою широку долоню на Михайлову руку.

– Виджу, що тепла, але, видай, не має гарячки. А чому це в нього таке дихання? Михайле? Чуєш, синку?..

Аспазія ждала біля хвіртки лікаря Замфіра, що в їхньому диспансері. Лікар Філарет Замфір прибув у Златну два роки тому і за цей час був у Дорінів один тільки раз, минулої зими, коли Михайло мав страшні головні болі. Замфір, мужчина більше п'ятдесяти років, лікар широкого досвіду і хорошої репутації, приїжджав щодня з рідної Костини до Златни велосипедом – шість кілометрів сюди, шість назад. Це у добру погоду, тобто з весни до пізньої осені, майже до першого снігу, бо взимку приїжджав легкими однокінними саньми, а коня залишав під час робочого дня у стайні сусіда, що таки біля диспансеру. Доки прийти до Златни, Замфір був лікарем у рідній Костині, але його дочка закінчила Ясський медінститут, і батько постарався залишити її на своєму місці, а сам перейшов до Златни. «Ця людина, видно, має сильні підпори...», – коментувалося в обох селах.

Аспазія повела лікаря в Михайлову кімнату, але лікар, перед тим, як підійти до хворого, попросив, щоб відчинили вікно навстіж і перенесли свічку від узголів'я хворого на стіл.

– Ось так. Що сталося? – і не слухаючи Івонині пояснення, лікар вийняв із шкіряного портфеля стетоскоп і підняв руку, вимагаючи, щоб присутні мовчали. Він припасував стетоскоп до своїх вух і став прослуховувати Михайлові груди. Наслухав довго, а вкінці зняв і заховав стетоскоп, подивився уважно на його руки, підняв віка обох очей і заявив голосно:

– Мда... Не хочу лякати вас, але ситуація погана. Хворий знаходиться в глибокій комі. Я міг би викликати швидку допомогу, щоб повезли вашого сина в лікарню, але в його теперішньому стані це неможливо. Він не перевізний. Я ще прийду завтра вранці проконсультувати його. Але рано-вранці, тобто о пів сьомої. Гаразд?

– Ми вдячні вам, пане доктор, – сказав Ілаш, а коли лікар ставив стетоскоп у ташку, він поклав суму грошей, питаючи одночасно: – А до завтра, коли ви знов прийдете, що нам робити?

– Нічого. Почекаємо до завтра й побачимо, якою буде еволюція його стану. А кімнату треба постійно провітрювати.

– А скажіть, пане доктор, можемо покликати панотця?.. – тихо й несміло запитала Аспазія.

– Певна річ. Бо те, що не в стані робити лікарі, робить Господь, бо Він Всемогучий.

– Добру думку мала-с, доцю, – похвалив її Ілаш після відходу лікаря Замфіра. – Іди до отця Гарени та попроси, щоб прийшов і законив¹ його. І пан доктор казав, що добре, коли покличемо панотця.

Отець Ісидор Гарена прибув у Златну після отця Постивки, котрого засудили на довгі роки ув'язнення через його легіонерське минуле. А отця Гарену дуже поважали й любили в селі завдяки його благій натурі, завдяки його здатності знайти для кожного хороше й тепле слово, але й тому, що отець Ісидор, маючи приємний баритональний голос, приваблював цим побожних златнян. До загальної симпатії сприяла ще і його сімейна ситуація: отець вдовував і дбав сам про своїх трьох дітей; дві дочки вже величенькі, одна в шостому класі, друга

¹ **Законювати** – причащати.

в сьомому, і восьмирічний хлопчик. Паніматка померла при народженні останньої дитини.

Отець Гарена прибув у супроводі Аспазії, котра розказала йому по дорозі про стан свого брата, а тепер повела його прямо в Михайлову кімнату, де знаходились Ілаш та Івона.

– Спасибі вам, панотче, що прийшли-сте, – зустрів Ілаш священника й поцілував йому руку, хоч отець пробував відтягнути її.

Мовчазна й сумна, наблизилася й Івона і поцілувала отцеві руку.

– Мені жаль, що відвідую вас сьогодні, а саме в хвилину вашого глибокого неспокою, – заговорив отець Ісидор Гарена своїм теплим батьківським голосом. – Але молимо Господа Ісуса Христа і покладаймо всю надію на Його милість і на допомогу Пресвятої Богородиці, бо вона знає, що таке страждати за Сина.

Отець Ісидор надів єпитрахиль і підійшов до ліжка хворого.

Подивився хвилину мовчки на Михайла, а потім повернувся й заявив сумно:

– Я прочитаю вашому синові кілька молитов, але, на жаль, не зможу причастити його.

– То чому, панотчику? – жалібно, але тихо запитала Івона.

– Бо мені не дозволено причащати людину без Святої сповіді, а головню когось, котрий не є свідомий, що приймає Тіло і Кров нашого Спасителя Ісуса Христа. Уявіть собі таку небажану можливість, коли непритомний хворий, не будучи свідомий, що його причащають, замість проковтнути, не дай Господи, виплює або виблює Святе Причастя. Тому мені жаль, що не можу тепер причастити вашого сина. Але, пастьбі, він виздоровиться, і тоді я радо прийду його причастити. А тепер

помолімося Спасителю нашому за зцілення вашого сина Михайла, а вам хай дасть душевного спокою й сили перейти цей важкий для вас момент. Бо нема на світі сильнішого душевного болю, ніж страждання батьків за своїх дітей.

Отець Ісидор Гарена прочитав три молитви, потім відправив службу для душі, що покидає тіло і в кінці прочитав молитву для тих, котрі важко борються зі смертю.

Ілаш та Івона сердечно подякували священникові і провели його до хвіртки, а Аспазія залишилася біля Михайла. Тепер ніхто їй не заважав, і Аспазія заплакала тихо, наслухавши хрипле й рідке дихання хворого, яке час від часу глухло, ніби спотикалося й затихало на якусь мить.

Раптом щось підштовхнуло Аспазію, і вона схопилася з лавиці, але ще не освідомлювала, що діється. Але ще через мить зрозуміла: Михайло перестав хрипіти. Вона подивилася боязко на брата й помітила, що він уже й не дихає. Аспазія вибігла надвір і стала кричати:

– Тату! Мамо! Михайло перестав дихати!..

Віктор та Ірина приїхали таки в день, коли хоронили Михайла.

– Йой, гадала-сми, що ви не доїдете, щоб застали Михайла ще дома!.. – сказала їм Івона трохи докірливо, але без злоби, а, мабуть, з метою увійти у бесіду з Віктором, бо минув уже якийсь час від їхнього прибуття, і син не звернувся ні разу до неї.

Віктор не відповів мамі, зате поспробувала Ірина пояснити їй:

– Проїхали ми, мамо, довгу й нелегку відстань. Шіфою до Тульчі, звідти цугом до Бухаресту, теж цугом з Бухаресту до Іцкан, а з Іцкан автобусом до вас... Два дні були ми в дорозі!

– Та лиши їх у спокою, Іво', – сказав Ілаш тихо й сумно. – Добре, діти, що вдалося вам доїхати. Шкода, що Михайло вже не може радуватися вами... А ти, Іво', іди та подивися, що роблять твої кухарки, щоб було все приготовлено, бо через годину прийде панотець, і рушимо до церкви.

– Там мама має грижу, аби було все, як треба, – промимрила Івона.

Віктор кивнув Аспазії, щоб ішла за ним і знову подався до хати. Доки дійшли в кімнату, де лежав Михайло в дубовій домовині, оточений мовчазними людьми, у хоромах попросив Аспазію, щоб розказала йому ще раз, як помер Михайло, яким він був в останні дні життя. У хоромах і хаті великій стояло багато людей і продовжували приходити інші, щоб запалити свічку й помолитись за душу покійного. Аспазія тільки почала оповідати те, що розказала йому й тому пів години, і Віктор не дав їй доказати, бо його просьба була тільки приводом покинути подвір'я, тобто з-перед своєї мами, з якою ще не говорив і не мав гадки, бо був ще сердитий через сховані нею його та Оксанині листи. Якби його мама не вкоїла це кілька років тому, Віктор був певний, що його життя мало бути зовсім інакшим.

Віктор увійшов з хоромів у хату велику, і люди відступали, щоб пропустити його дійти до труни. Він підійшов і поставив долоню на братові схрещені холодні руки. Віктор придивився на Михайла пильніше, ніж уперше, коли бачив його мертвим. Тепер здався йому Михайло ніби спокійнішим, але більш сумним і змарнілим, зі схудлими руками і загостреним носом. Вікторів погляд зупинився довше на напівпосинілих

Михайлових нігтях. Потім на праве вухо й скроні, які були майже зовсім почорнілі через кровомозковий вилив. Тільки тоді Віктор почав плакати. Нахилився, торкнувся устами холондних Михайлових рук і прошептав:

– Прости, Михайле, мені за те, що я не раз гнівив тебе, а головню тому, що не був я у стані вилікувати твої недуги, хоч дуже бажав я бачити тебе зціленим.

Скільки часу плакав і шептав Віктор, люди мовчали по-важно.

Отець Гарена прибув трохи швидше, ніж домовились і, оскільки зійшлося багато народу, запропонував Ілашеві, щоб похоронну службу відправити не в хаті, а надворі. Ілаш згодився без слова, тільки схиливши голову.

У Златні існує звичай, який вимагає, щоби на похороні парубка його ровесники несли покійного в труні, хрест, прапори, свічник, вінки і речі для дванадцяти «мостів», що постеляться від дому мерця до церкви. Отож, щоб похоронна служба відбулася перед хатою в саду, вісім парубків винесли з хати домовину й положили на церковні ноші, що були перед сходами вхідних дверей.

Служба не тривала довго, і похоронна процесія рушила повільно до церкви. Позаду труни, яку несли чотири парубки, ішли Ілаш та Івона, за ними їхні діти – Віктор і його три сестри, далі йшли Ірина, Домчин чоловік Іван і Чезар (Аспазіїн наречений не був у військовій формі). А вже потім ішли Тодер Ґадос і його сини Митро і Біорел, а за ними мовчазні Кулюньова Аспазія з дочкою Оксаною. Тодер Ґадос прискорив трохи ходу й підійшов до Ілаша.

Дома залишилася Марія, уже стара й немічна, котра разом з кількома сусідами готувала на току перед стодолою столи для поминального обіду.

Кілька років тому на похоронах появився, і не тільки у Златні, дивний звичай, який говорить не так про християнську щедрість і милостивість, а найбільше про людську гордість. Раніше похоронна процесія на своєму шляху від дому покійного до церкви зупинялася лише на головних перехрестях вулиць, де священник виголошував належну ектенію, після чого сім'я покійного роздавала присутнім якусь одежу або подушку, вереню, ковдру та ін. і кидала кілька дрібних монет для так званих «повітряних митниць». Ці зупинки називають «мостами». Цей обряд існував таким донедавна, коли люди подумали «розвинути» його, тому сьогодні «мостів» обов'язково 12, якою б короткою не була відстань між хатою, звідки рушила процесія, і церквою, на яких, крім ектенії, отець читає й уривок з Євангелія; і на цих «мостах» роздають те ж саме і кидають дріб'язок.

І за Михайлову душу простелили 12 «мостів» (Івона змушена була подолати свою скупість, бо не хотіла принизити свій гонор перед цілим селом), хоч між домом Дорінів і церквою – всього три вулиці. Проте через стільки «мостів» дорога тривала довго.

Людей зійшлося так багато, що просто заповнили церкву, а це підохотило отця Ісидора Гарену служити більш задумовано, хоч він і так служив сумлінно, але коли в церкві багато віруючих, і в отця росте відповідно намагання й охота виконувати богослужіння.

Через стільки народу в церкві стояла справжня задуха, горіли сотні свічок, які підсилювали духоту й наповнювали атмосферу їдким димом, а ще й надворі було дуже тепло.

Під кінець богослужіння Ірині стало так погано, що вона мало не впала. Оперлася на плече Вероніки. Вона дуже поблідла, їй було млясно й хотілося блювати. Ілаш помітив, що

Ірина почуває себе погано, підійшов до Віктора й шепнув йому:

– Виведи Ірину на свіже повітря, бо диви, як вона поблідла.

Віктор повів Ірину крізь натовп. Люди зрозуміли, що їй погано і відступали, щоб вони пройшли. Надворі Ірина сказала Вікторові, що вона раптом відчула брак повітря, що мало не знепритомніла і що дуже болить голова, але не сказала, що їй бридко, щоб він не покмітив те, що вона так завзято й наполегливо ховає від нього, що вона вагітна.

– Я хочу десь сісти, бо просто в’януть ноги... – жалілася Ірина.

– Ходімо на ту лавку, що біля дзвіниці, – Віктор узяв Ірину під руку й повів. – Надворі повітря хороше, і ти швидко прийдеш до себе.

Вийшов з церкви й Ілаш разом з Марічкою, сусідською дівчиною.

– Вікторе, я гадаю, що краще Ірині не йти на цвинтар, – порадив він синові. – Вона втомлена довгою дорогою, а духота і дим з церкви завадили їй. Ади, я попросив Марічку аби провела Ірину додому, – потім до Ірини: – Зможеш відпочити, доки ми повернемося.

– Ви правий, тату. Іди, Іринко, з Марічкою і якщо на свіжому повітрі голова не перестане боліти, візьми з коробки з ліками, що в чемодані, пілюлю проти невралгії.

Марічка взяла Ірину під руку і вони разом покинули церковне подвір’я. Через кілька сот метрів вони зупинилися серед вулиці.

– Голова болить, просто лопає, – жалілася Ірина. – І крім усього мені стало ще й гидко.

– То, видай, від диму й духоти, пані, як казали бадіка Ілаш, але ще трішки й дійдемо додому...

Ірина страждала не так від болю голови, який не був таким сильним, як вона жалілася, а через те, що було їй нестерпно гидко. А тому, дійшовши додому, вона не спішила брати пілюлю, а пішла в сад, зірвала кілька ще недоспілих слив, надіючись, що їхній кислий смак прожене огиду і млість. Але після недовгого полегшення, Ірина виблювала з'їдені сливи.

Бабуся Марія принесла їй горнятко холодної води і потім повела Ірину досередини, щоб відпочила на ліжку і заспокоїлася, доки вернуться всі з цвинтаря.

– А може, дочко, ти вагітна, – пробувала Марія заспокоїти її, – порадуєш нас внуком або внучкою.

Слова старої перелякали Ірину в такій мірі, що якийсь час вона не була в стані відповісти. Але трохи згодом вона взяла себе в руки і, оскільки боялася, що стара висловить це припущення й перед Віктором, Ірина подумала переконати стару Марію, що вона неправа:

– Добре було би, але, на превеликий мій і Вікторів жаль, я не можу мати дітей. Так казали всі лікарі, до котрих я зверталася...

– Е, дочко, не дивись на дохторів. Бо лиш у Бога вся воля і сила. Якщо Господь схоче, зможеш родити дітей. А тепер відпочинь трохи, бо скоро повернуться наші із цвинтаря.

Невдовзі почали сходитися люди, котрих направляли на тік, де були вже три ряди застелених столів, і запросили сісти на лавиці, накриті згрібними лавниками, і почекаати, доки вернуться всі й отець поблагословить страви й напитки. А жінки, котрі помагали Марії, почали подавати до столу миски і розкладати пляшки з горілкою. Першою повернулася Івона й запитала чомусь сердито й похмуро:

– Уже приготували все? Бо, ади, іде панотець благословити!

Отець Ісидор Гарена справді прибув у супроводі Ілаша і разом з останнім гуртком старших чоловіків. Він зараз же поблагословив страви й напитки і велів стоячим людям засісти за столи. Ілаш запросив священника зайти у хату, де, за звичаєм, застелили стіл тільки для нього і дяка.

– Як себе почуваєш? – поцікавився Віктор у Ірини.

– Трохи краще... Ой, у церкві було стільки народу, що можна було просто задушитися.

– Так завжди буває в певних обставинах, тим більше, коли церква не надто велика, а вікна не відчиняються, щоб провітрилося.

– Мені дуже жаль бідного Михайла, – перевела Ірина на інше. – Покинув він цей світ у дуже молодий вік.

– Усім нам жаль його, хоч для Михайла, може, краще – збувся болю й мук. Лиш мама не мала достатнього розуму й засмішилася на цвинтарі!..

– То як? Що сталося?

– А ось що. Коли почали гробарі зсувати лопатами в яму сиру землю, мама, замість почекати, як ми всі, пішла голосити на гробі Лаврентії. Я розумію, то її дочка, але мама вибрала не той момент. Усі так зрозуміли, присутні почали перешіптуватися, а тато розсердився й посварив маму таки прилюдно.

– Так, був то необдуманий жест. Але з іншого боку, треба розуміти і її: вона як мати страждає за всіх своїх дітей. Ти гадаєш, що її не болять серце за Михайлом? Будь певний, що болять.

– Певна річ, що мама страждає. Але тут не про це йдеться. Існують речі, котрих треба уникати, якщо хочеш, щоб люди не вважали тебе посміховиськом. Бо покидаючи передчасно Михайлів гріб і йдучи на могилу Лаврентії, мама знева-

жила біль нас усіх, а головно образила тата, а тато цього не заробив.

– Може, ти правий. Але не гадаю, що через глибоке страждання мала вона час задумуватися над цим і теж гадаю, що вона не навмисне так повелася. І знаєш що, Вікторе? Може, треба тобі пересилити гнів і простити своїй мамі. Для неї було би неабияке душевне полегшення. Зрештою, що було, відгуло... А твоя мама, я певна, любить тебе і, мабуть уже жаліє, що вкоїла те стільки років тому...

– Можливо, що так, але...

– Я помітила, що в церкві була й Оксана, твоя подруга з дитинства...

– Була... Після похоронної служби, вона та її мама підійшли до нас висловити співчуття за втрату Михайла. На мене вона й не глянула, а ти кажеш, щоб я простив мамі...

5.

Екскаватор ДГ прибув нарешті до Сфинту Георґе, і копання каналів розпочалося під наглядом і вказівками інженера Косми. Тобто почалося тим, що інженер зібрав на технічний інструктаж усіх своїх працівників у приміщенні складу матеріалів, що знаходилося на понтоні-спальні.

– Ось, хлопці, – почав Косма якось весело, але zarazом і дуже серйозно, – це план наших робіт. Підійдіть ближче, – розклав він макет на імпровізованому столі із залізних дверей, поставлених на двох бочках з дизельним паливом. – Ми повинні викопати чотири канали шестиметровою шириною і двометровою глибиною, якими тектиме вода з Дунаю на ту пустельну площу, що між селом і морем, з метою стабілізації ґрунту, а головно покрити потім ту площу рослинами. Але проблема рослин не наша, а тих спеціалістів, котрі прибудуть після того, як ми дамо їм необхідну дунайську воду. Цей макет залишається у Раду, щоб він та його товариші позначили віхами, себто кілками, трасу чотирьох каналів, після чого Джіка Мігок і новий наш колега Микола Іванишин, з котрим ви познайомилися вчора, заставлять «дичину» працювати. Здається, у нас так прозвали екскаватор ДГ, правда, Джіка?

– Так, товаришу інженер. Називаємо його дичиною, або диким буйволом, бо цей екскаватор «дзьобає» землю і кожного разу зачерпує своїм ковшем два кубометри.

– Правда. А це означає, що ви обидва з Іванишином копатимете успішно, перевиконуватимете план і заробите цілком заслужені щомісячні премії. Бажаю вам успіху! У Катирлезі я ще буду до післязавтра і будь-які неясні питання, пов'язані з каналами, вирішимо разом.

– Значить, що післязавтра покинемо й ми Сфинту Георге, так? – поцікавився молодий технік Раду.

– Певна річ, – посміхнувся інженер Косма. – Я знаю, що ти ждеш нетерпляче бути знов біля своєї чарівної дружини, але мусиш повернутися до Сфинту Георге разом зі своєю бригадою, щоб можна було почати копання великого каналу.

– Це коли буде?..

– Коли Міжок та Іванишин закінчать копати оці короткі чотири канали. Надіюся, що до наступної весни, ну, до літа. А я приїжджатиму сюди щомісяця або коли буде необхідно, щоб діяльність розгорталася нормально.

Радулова бригада взялася зараз же міряти і зазначати кілками на терені коротший канал, довжиною 1050 метрів і до вечора закінчили.

– Ми, дядьку Джіка, своє діло зробили, – заявив Раду. – Завтра вже можете заставити «дичину» копати перший канал. А ми поставимо віхи й на решта майбутніх каналів.

– Bravo, Раду! – похвалив його інженер Косма. – Отже, ти зі своїми хлопцями завтра зможеш закінчити роботу, так? Бачите, що означає мати молоду жінку? Спішиш до неї... – далі інженер повернувся до Мігока: – Джіка, починайте рити не від Дунаю, а з протилежного кінця.

– Розуміється, товаришу інженер. Коли докопаємо до Дунаю, щоб його води мали що заливати.

– Так, хлопці. Завтра вранці – до роботи! Буду і я присутній, коли екскаватор ДГ зачерпне перший ківш.

Увечері всі члени константської бригади вийшли на пиво. На подвір'ї «Буфету» були вільні лиш два-три столи, за решту засіли рибалки, котрі повернулися з роботи. Було там весело, пилося здебільшого розливне пиво кухлями, бо до Сфинту Георге не дуже часто привозили пиво. Але декотрі зберігали свій звичай і пили спиртне. За двома столами грали в карти, в так званий *шептiк*.

– Ми що будемо пити? – запитав Міжок Миколу Іванишина. – Пиво?

– Та пиво, бо в цю духоту хочеться пива. Іду стати в чергу, бо я молодший.

– Гаразд. А доти я пошукаю вільний стіл. Але, бачу, важко знайти. А ось скраю за столом сидить лиш один чоловік, сядемо біля нього.

Джіка Міжок сповнив недавно п'ятдесят три роки і працював у галузі меліорації від самого заснування константського підприємства, як і інженер Косма; всі поважали його, головню тому, що «дядько» Джіка розумівся на всіх знаряддях і устаткуваннях їхнього підприємства, а відколи імпортували голландський екскаватор ДГ «дядько» Джіка став «володарем» нового екскаватора і назвав його «дичиною», або «диким буйволом», завдяки його силі й незвичним рекордам.

Після двадцятихвилинної черги Микола Іванишин приніс до столу чотири кухлі пива.

– Я взяв по дві гальби, бо черга велика й не хочеться стояти двічі.

– Ну, а якщо ти купив пиво, я піду купити ковбасок.

– Ні, дядьку Джіка, сьогодні запросив я вас до «Буфету», а ви запросите мене наступного разу. Взяти по п'ять-шість ковбасок, так?

При решітці, на якій смажили ковбаски та різну рибу, не було черги, і Микола Іванишин повернувся швидко. Між часом чоловік, з яким були вони за столом, пішов геть, і вони залишились удвох.

– Будьмо! – підняв Мігok кухоль і цокнувся з Іванишиним. – За наше знайомство і за нашу успішну роботу!

– Я радий нашому знайомству! Від вас матиму змогу багато чого навчитися, бо досі я працював лише водієм.

– Я радо поділюся з тобою своїми знаннями.

– Дякую, дядьку Джіка!

– Отже ти, Миколо, з Бухареста, так?

– Тільки віднедавна, бо родом я з Буковини, із Златни, що в Сучавській області.

– Ну, я теж не з Констанци, а з Ґалацу, але оженився в Констанці і осів там. А ковбаски, бачу, смачні, були би ще ліпші, якби в «Буфеті» замість гірчиці дали гострого перцю.

– Але й гірчиця гостренька.

Якийсь час їли мовчки, але коли закінчили й почали пити другий кухоль, Мігok сказав:

– Хай буде нам, Миколо, на здоров'я! Наступного разу ти будеш моїм запрошеним. Але подожди. Ти казав товаришеві інженерові, що ночуватимеш постійно на понтоні, так? То не дивно, що Косма зрадив, він навіть сказав, що в такому разі наш склад матеріалів, який на тому ж понтоні, матиме свого сторожа. То правда й зовсім непогано. Але що ти там їстимеш, бо в «Буфеті» лиш увечері можна щось поїсти і то не вартує, бо занадто дорого.

– Не знаю. Може, знайду хоч би обідати у когось у селі.

Микола Іванишин не говорив Мігокові, що понтонер Мітіка Вареник обіцяв розв'язати питання харчування, бо він не був певний, що той таки вирішить йому цю проблему.

– Місцеві згодні годувати когось, лише якщо вони винаймають тому «скурсантові» чи робітникові й кімнату. Але я поговорю зі своєю «бабкою» Анною, у якої живу, і попрошу, щоб прийняла й тебе на обід та на вечерю. А вона чудова газдиня. Вільних кімнат нема в неї. В одній живуть два «скурсанти», в другій я, а вона переселилася у літню кухню. Я так і скажу їй, що де обідають три, є місця й для четвертого. Розуміється, за гроші. 12 леїв у день. Хочеш?

– Аякже. Я вдячний вам, дядьку Джіка.

Раду і його бригада, закінчивши своє діло, покинули Сфинту Георге й повернулися в Констанцу, а інженер Косма ще залишився, доки почали копати перший канал. Задоволений початком робіт, поїхав і він, обіцяючи, що повернеться не вдовзі.

А в піщаному ґрунті копалося легко, доки ківш екскаватора доходив до твердої землі, але й тоді «дичина» працювала чудово, хоч, що не кажіть, копати рів глибиною в два метри й шириною в шість – таки серйозне діло.

Микола Іванишин навчився швидко орудувати екскаватором і лише через два дні, можна сказати, він приручив «дичину». Міжок радів:

– Браво, Миколо! Нарешті житиметься й мені легше, як що працюватимемо удвох на екскаваторі. Бо дотепер я був сам, без зміни, і, знай, нелегко одному на цьому дикому буйволі. Якби то день-два чи тиждень, ще нічого. Але якщо йдеться про велике будівництво, яким було минулого року в Манґалії, одному важко, і тоді перевтома дається взнаки.

Щоб не говорити, що ДГ таки небезпечна дичина і жде твоєї помилки, щоб покарати. Я вказав тобі, які саме небезпеки, не так?

– Так, дядьку Джіка, за що я вам щиро вдячний.

– Та нема за що дякувати, бо то й на моє благо. А я пропоную, щоб якийсь час ще працювати нам удвох, а потім, якщо схочеш, будемо працювати по змінах: один день – я, один – ти. Але побачимо потім. Зробимо так, щоб було вигідно для обох; може, навіть один із нас – зранку, а другий – після обіду.

– Гаразд, дядьку, побачимо тоді. Але тепер я хотів би працювати ще кілька днів удвох.

– Те я й казав. Не залишу тебе самим, доки не станеш справжнім володарем «дичини», скільки б вона не опиралася.

Працювали вони вдвох ще майже тиждень, але здебільшого Микола Іванишин під наглядом Мігока, доки той, задоволений прогресом свого колеги, заявив:

– Уже, Миколо! Період практики на будівництві, як кажуть, закінчився успішно: для тебе екскаватор ДГ не має вже ніяких секретів і тому можемо перейти працювати змінами. Я пропоную копати нам ще якийсь час так: один – зранку, а другий – після обіду, бо через літню духоту, помітив і ти, нелегко орудувати «дичиною» від сходу до вечора. Ти згідний?

– Згідний, дядьку Джіка, – запевнив Іванишин.

– Ну, й добре. Тягнімо жеребок, щоб знати, котрий із нас піде копати завтра вранці, а хто з нас після обіду.

– Гаразд, дядьку Джіка. А я ще пропоную працювати один тиждень так, як встановить жеребок, а наступного тижня помінятися: хто копав уранці, копатиме після обіду, і навпаки. Той, котрий з нас буде в післяобідній зміні, ввечері

повинен заправити екскаватор соляркою, щоб наступного ранку був готовий до дії. Гадаю, що найкраще заправляти в кінці кожного робочого дня, ні?

– Певна річ, Миколо. Мені подобається, що ти вмієш планувати.

Копання першого каналу лише на перший погляд здалося простим і без особливих труднощів. Дві проблеми завдали клопоту екскаваторникам. Перш за все, береги, тобто стіни каналу, через те, що до певної глибини копалося в шарі піску, тому стіни не могли бути перпендикулярними до дна каналу, а тупокутними, бо інакше пісок просто зсувався назад у котлован. Тому екскаваторники пробували здійснити сталість стін не тільки тупим їхнім кутом, а й накладом поверх піску сирої землі, зачерпнутої з дна каналу. Другим їхнім ворогом теж був пісок. Цього разу після закріплення він не зсувався з нахилу стіни, а був заметений із «сагари» сильним вітром, котрий у Сфинту Георге дме іноді кілька днів підряд. І тоді Міжок та Іванишин констатували, що хоч би половину з викопаного ними напередодні піщана хурделиця занесла знов у канал, і вони мусять знов викидати нанесений пісок із щойно викопаної частини каналу. І хоч і сердились вони, що їм стається, як колись Майстрові Маноле¹, котрому те, що будував він удень, валилося вночі, екскаваторники завзято вірили, що перший канал зможе наповнитись дунайською водою через півтора місяці, не пізніше.

«Бабка» Анна, як називав її пестливо Джіка Міжок, погодилася годувати Миколу Іванишина у себе, а то навіть запро-

¹ **Майстер Маноле** – герой однойменної румунської народної балади про майстра, котрий будував церкву. Але те, що збудовував він удень, руйнувалося вночі. І тривало це так доти, поки Маноле не пожертвував свою любу дружину, замурувавши її в одну із стін храму.

понувала, щоб він переселився до неї після звільнення кімнати, але Миколі Іванишинові жилося добре на понтоні-спальні й він відмовив, покликаючись на те, що він нібито повинен сторожувати склад матеріалів, що на тому ж понтоні. Але якби злодії навіть розламали залізні двері складу, то пролунав би такий заглушливий дзенькіт залізя, який би почули не лише на сусідньому понтоні, а й у міліції та в будці караульного прикордонника, що знаходилася за кількадесят метрів від складу. Але у Сфинту Георге давно не було ніякої крадіжки, крім того, в складі не було матеріалів, які би привабили злодіїв, ну, хіба що бочки з паливом.

А Микола Іванишин був справді задоволений, що живе на понтоні-спальні, а це, з одного боку, творило йому заспокійливе враження, що існує якесь місце «тільки його», а з іншого, на понтоні мав він ті приємні хвилини, коли залишався тільки зі своїми думками, коли розмовляв сам із собою, мріяв і складав плани у зв'язку з майбутнім періодом, бо після закінчення робіт не планував осісти у Сфинту Георге. Коли вдасться йому покрити суму, встановлену судом, він повернеться працювати в БТП, зрозуміло, якщо Шербан Марін ще хоче прийняти його. Микола Іванишин намічав навіть написати Даніелі, щоби приїхала в Дельту із хлопцями на якихось два тижні – у дітей все одно ще канікули, а на понтоні, слава Богу, вільних спалень скільки хочеш. Так-так, напише їй таки цього вечора.

Наступного тижня дощило два дні безперестанку – був то тихий, але рясний дощ, і люди та «скурсанти» раділи, що збулися трохи духоти й пекучого сонця, але найбільше тішились, мабуть, екскаваторники, оскільки дощ утопав і «втихомирив» пісок, укріпив таким чином береги каналу, і дія «дичини» виявилася більш продуктивною.

Третього дня було ще хмарно, але дощ перестав. Мігок мав іти того ранку копати канал. Він узяв із мисника ключі екскаватора (в тому місці вони домовилися там їх тримати, бо після того, як заправляли ввечері екскаватор, іноді ввозили його на канал, замикали й він залишався там до наступного дня), прихопив також пляшку води і пішов на роботу. Зі своєю зміною зустрінеться о першій годині, коли обідатимуть разом, а о другій Микола Іванишин візьме ключі з мисника і піде копати; зустрінуться вони знову, коли «бабка» подасть їм вечерю. Екскаваторники домовилися з нею, щоб годувала їх на обід і ввечері, а для сніданку кожен із них купував у сільському магазині, що бажав: ковбасу, бринзу, якісь консерви, масло чи маргарин. Миколі Іванишинові подобався маргарин; вранці намазував ним дві грінки хліба, а поверх маргарину – мармелад або шипшинову пасту. Чай варив у спальні на електричній плиті. У Катирлезі була пекарня, де випікали дуже смачний хліб. Мігок іноді сміявся: «Ти, Миколо, ласуєш солодким, мов діти...». Після вечері іноді йшли до «Буфету», але рідко, бо «дичина» стомлювала їх і рано заставляла лягати спати.

У підобідню пору прояснилося й потепліло. Іванишин прибув до «бабки» о без десяти першій і дивувався, що дядько Джіка не прийшов обідати.

– Ади, він спізнюється саме сьогодні, коли я приготувала спеціальну страву, – сказала вона, але говорила ні сердито, а швидше нетерпеливилася запізненням свого комірника.

– Повинен з'явитися, бо вже пора, – пробував Микола Іванишин заспокоїти її. – І що саме зварили ви нам сьогодні, бабко?

Іванишин теж називав її «бабкою», імітуючи Мігока, але Анна ще не була бабою – їй найбільше п'ятдесят років; була

вона низенька, рухалася дуже швидко і, правда, почала сивіти передчасно. Але не через сивину назвав її Міжок «бабкою», а тому, що так звертався до Анни її онук Маріан, семирічний хлопчина, котрий постачав майже щодня снопами комишу, які привозив мініатюрним візочком, схожим на справжній віз, а бабушка палила той комиш у самановій печі, побудованій на окраїні подвір'я біля шопи. «Я привіз комиш, бабушко», – заявляв онук. «Браво, Маріане! Скинь його біля печі. Ось так. Ходи, дам тобі два леї на цукерки, а не на цигарки, як роблять інші шибеники, чуєш?» «Добре, бабушко...».

– Сьогодні я зварила вам борщ з кишок білуги, – гордо заявила Анна. – Це рідкісна страва.

«Бабушка» Анна пройшлася крок-два туди-сюди й нарешті задивилася на вулицю:

– Не видно його, – сказала. – Мабуть, захопився роботою і забув, що пора обідати.

І Микола Іванишин дивувався, що Міжок запізнюється, ба навіть став непокоїтися, коли запізнення продовжилося вже до пів на другу.

– Іду до каналу, – сказав Іванишин. – Може, дядько Джіка забув накрутити годинник і тому не знає котра година.

Він вийшов на вулицю й поспішив у напрямку морського узбережжя. Проминув пікет прикордонників, а коли піднявся на першу високу піщану дюну, побачив не тільки екскаватор на відстані якихось сто метрів, а й уже чув і пахотіння його двигуна, та було воно рівномірне, монотонне, а не ревіло, як кожного разу, коли ДГ напружувався викопати і підняти повний ківш. «Що робить дядько Джіка? Не дивиться на годинник?» Микола Іванишин прискорив ходу. Коли дійшов до екскаватора, побачив, що Міжок сидить на піску, опершись спиною до гусениці і глухо стогне.

– Як справи, дядьку Джіка? Що сталося?

– Добре, що ти прийшов, Миколо, інакше я тут мав сконати, – тихо відповів він.

– А що таке? – занепокоївся Іванишин.

– Я, мабуть, зламав ногу.

– Ви що?!

Міжок підсукав обережно брудну штанину і показав йому закривавлену рану, а шкіра на гомілковій кістці була здерта майже до коліна.

– Я посковзнувся й упав гомілкою на гусеницю, – зі стоном прошептав Міжок.

– Поранення, бачу, серйозне... А, може, переламу кістки нема...

– Я гадаю, що таки переламав, бо не можу стати на цю ногу. Добре, що ти прийшов, щоб допоміг мені дійти до диспансеру.

– Певна річ, дядьку Джіка. Я думаю вчинити ось як: допоможу вам піднятися на здорову ногу, відтак я схилюся і візьму вас на свої плечі.

– Ні, Миколо. Допоможи мені піднятися, а я, тримаючись тебе, поскакаю на одній нозі, сяду в ківш, і ти повезеш мене екскаватором.

Вони вчинили саме так, але перед тим, ніж рушити, Джіка Міжок сказав:

– Зупиниш, Миколо, перед бабчиною хатою і принесеш мені паспорт із піджака, може, потрібен буде в диспансері. Піджак на спинці стільця.

«Бабка» Анна злякалася, коли почула, що трапилося з Мігоком і вибігла побачити його.

– Бідна моя голівка! – забідкалася вона. – Що сталося, чоловіче добрий?

– Та нічого, здер трохи шкіру... – відповів він, щоб заспокоїти «бабку».

– Ну, тоді йдіть до диспансеру – у нас хороший та людяний доктор, і повертайтеся обідати, жде на вас смачний борщ.

У диспансері знайшли лиш Євстахія, котрий сказав їм, що лікар пішов відвідати хворого і скоро повернеться.

– Ідіть, прошу вас, та покличете, бо в нас дуже спішна ситуація, – сказав йому Іванишин і допоміг Мігокові поспішати на одній нозі до консультаційної канапи.

Але доки Євстахій рушив із кабінету, до кімнати увійшов лейтенант Ремус Мушат.

– Добрий день, – сказав він, здивовано роздивляючись довкола. – Доктора нема?

– Я саме збирався йти покликати пана доктора, – сказав Євстахій і подивився на Джіку Мігока, простягнутого на консультаційній канапі.

– Тоді рушай! Швидко! – посміхнувся Мушат і звернувся до хворого, а головню до Миколи Іванишина: – А що таке?

– Я, мабуть, переламав ногу, – тихо відповів Мігок.

– Мій колега упав гомілкою на гусеницю екскаватора і поранив ногу, – додав Іванишин.

– Прийде доктор, і все буде гаразд, – сказав офіцер без жодного співчуття, наче йшлося про щось зовсім незначне.

Пройшло не більше п'яти хвилин, і лікар прибув. Спершу побачив Ремуса Мушата.

– Привіт! – сказав Віктор Дорін, потиснув йому руку на ходу, попрямував до Мігока, але одночасно додав: – Пробач, будемо говорити після того, як проконсультую цього чоловіка.

– Нема в мене нічого особливого, – сказав Мушат. – Я зайшов тільки сказати, що через годину їду в Тульчу і, може, хочеш, щоб я купив тобі щось у місті.

– Підожди ще трохи, якщо їдеш тільки через годину, – сказав Віктор дуже незадоволений виглядом Мігокової ноги, а далі звернувся до пацієнта: – Я спершу зроблю вам ін’єкцію, щоб заспокоїти біль, потім промию перекисом водню, після того ще інший укол, щоб запобігти титанію.

– А кістка переломлена, пане доктор? – поцікавився Джіка Мігок.

– Ще не знаю. Може, перелом, а, може, й ні... Побачимо після того, як зроблю те, про що я вам говорив. Але відкритого перелому не видно, а внутрішній тільки радіографія може точно показати.

Лікар був дуже зосереджений над своєю роботою, рухався швидко і, здавалося, ніщо інше не цікавило його. Микола Іванишина він навіть не помітив. Закінчивши обробку пораненої ноги, Віктор гукнув:

– Євстахію! Де ти?

– Я тут, пане доктор, – відповів той з хоромів.

– Іди на наш склад, тобто в комору, там на полиці лежать сувої бинтів і невеликі дерев’яні планки. Принеси мені те, – а далі звернувся до пораненого: – На жаль, у вас, здається, перелом кістки... Мабуть, лиш великої гомілкової. Це буде видно вже на радіографії. Тепер ми прибинтуємо ці дощечки до вашої ноги, приведемо можливий перелом у нерухомий стан, і ви поїдете до лікарні в Тульчу. Там зроблять вам усе необхідне.

Потім Віктор звернувся до Ремуса Мушата:

– Генерале, знайдеться на вашій шлюпці вільне місце, щоб повезти цього товариша до Тульчі.

– Певне, що є вільні місця, бо їду лише я, – відповів лейтенант. – Можу взяти його.

– То й добре, бо доки викличу з Тульчі шлюпку швидкої допомоги, яка навіть може бути кудись відправлена або стоїть

на ремонті, як не раз буває, мине надто багато часу. А я піду зараз на пошту і потелефоную в Тульчу, щоб машина швидкої допомоги ждала вас на набережній. І коли вже зайшлося про телефон, прошу тебе зайти в їхнє управління й поцікався, коли мають гадку запровадити телефон і в наш диспансер, бо просьбу написав ще лікар, котрий був у Сфінту Георге переді мною.

– Попробую. Не знаю, скільки часу пробуду я в нашому командуванні. Здається, мене переведуть звідси, тому й покликали...

– Ти що? Справді?

– Так шепнув мені хтось...

– Жаль. Хоч для тебе, може бути краще... – щиро жалів Віктор.

– Здається, мова йде про полк із Яської області, десть у Васлуйському районі. Не знаю, побачу. А крім того, ще не знати, чи така чутка правдива...

Тільки тоді подивився Віктор більш уважно на чоловіка, який стояв осторонь, щоб не заважати, і витріщився, недовіряючи своїм очам:

– Товаришу Іванишин! Ви тут?!

6.

Останнім часом Аспазія була майже постійно сумною, а Ілаш та Івона вважали, що це через смерть її брата. Певна річ, що Михайлова смерть сильно вразила її душу, бо Аспазія любила його й доглядала уважно й віддано, але була й інша причина суму дівчини. Вона знала, що у Златні свято бережуть заборону женитися або віддаватися раніше року від смерті когось близького – тата-мами, брата-сестри, діда-баби, а то й двоюрідних брата й сестри. І Аспазія була певна, що її батьки не порушать цю заборону, а вона й не бажала цього. Але, іншими словами, Михайлова смерть відклала її весілля хоч би на один рік. Вона не наважувалася розмовляти ні з ким про це, навіть з Чезаром. Спробує завести бесіду хіба що зі своїм татом, котрий був не лише її найкращим другом, а перш за все – найближчою її душі людиною. Та поки що Ілаш був сердитий через коней.

– Оцей Кишка водно наполягає, щоб я привів коні назад до колективу, – скаржився Ілаш, що голова колективного господарства дорікає йому, що він нібито пішов підкувати коні, після чого повів їх додому, а не до колективу. – Доведе він мене до того, що одного дня дам йому по писку. Таж то мої коні! Чим мені орати свою землю? Хіба я маю два трактори, як у них? Ну, покажу я йому!

Ситуація Дорінів була щонайменше дивною. Ілаш та Івона не були в той же час членами златнянського колективного господарства «7 Листопада», в тому розумінні, що при його заснуванні Доріни не числилися між тими, котрі записалися в колектив, але через якийсь час тиск став нестерпним, і вони записали оту фальчу, що вже була записана в «товарашії» і ще дві, що в лузі – піщані й малородючі. Інші чотири фальчі зберегли під приводом, що ніби продали ту землю. А тому для них коні були вкрай необхідні. Оскільки разом із землею здали в колектив і устаткування, прийшлося пристарати інше. Плуг та борону скував їм батько Тодер. Члени комісії, котрі забрали в них коні, вози, сани й інше сільськогосподарське знаряддя, не взяли й колісницю, бо була накрита соломою. Отже, колісниця знадобиться, але здалось би Дорінам і інше: приміром, сівалка, січка, віялка, які би полегшили їм працю, бо для двох корів, кількох овець, трьох поросят і пару коней січка, безперечно, була би дуже корисною: нею посічеш швидко будь-що і вже маєш корм для тварин.

Можливо, що натиск місцевих властей, зокрема Івасюка на Ілаша трохи спав і полегшився, певне, й завдяки Чезарові Крачуну, котрого Івасюк любив, як рідного сина, і, оскільки молодий міліціонер невдовзі стане Ілашевим зятем, голова народної ради запліщував очі й не помічав деяких речей, власне, не хотів помічати, як, скажімо, отих чотирьох фальчів. Було дивно, що Ілаш та Івона продовжують обробляти ту землю, котру нібито продали, а Ілашеве пояснення, що вони домовилися із новим власником того поля «обробляти землю наспів¹», здавалося шите білими нитками. Але Івасюк

¹ **Наспів** – ділити урожай пополам між власником землі й тим, котрий її обробляє.

прикидався, що пояснення задовільне, розуміється, заради Чезара, бо якщо Доріни будуть заможною сім'єю, то житиметься непогано і їхньому зятеві. Івасюкове почуття любові до Чезара могло би здатися комусь дивним. Але воно мало серйозне пояснення: Івасюк теж виріс бідовою сиротою і тому його ставлення до молодого міліціонера було прихильним із самого початку, коли довідався, що його дитинство минуло в дитячому будинку для сиріт.

Щодо Аспазіїно незадоволення, то Ілаш також знайшов правильний вихід. Перш за вс, пішов до Івасюка поговорити, як то між мужчинами, щодо Аспазії та Чезара. Як, мабуть, відомо й голові народної ради, сказав йому Ілаш, молоді віддавна люблять одне одного, і, щоб не стали баби пліткувати, він вважає, що їм пора побратися. Але поки що все оформиться тільки в народній раді, бо після смерті Михайла про весілля як таке ще й мови не може бути. Аж через рік буде і весілля, і музика, і весела забава.

– Ви правильно подумали, бадіку Ілаше, – щиро зрадів Івасюк, почувши його слова. – Хай вони зараз-таки їдуть до Сучави й зроблять необхідні медичні аналізи. Я згідний. Це мене радує, бо виджу, як зітхає Чезар уже стільки часу в нашій приймальній і жде цього дня. Але без шлюбу в церкві, бадіку Ілаше, і кажу це вам не як секретар парткому. Бо якби Чезар був цивільним, я міг би вдавати, що нічого не знаю... А так, хлопця викинуть з міліції і що тоді?.. Бо веселитися будемо, як ви кажете, нарік – буде й на це час, ні?

– Правда... – погодився Ілаш, але не сказав, що задумав робити.

– А ви поверніть до посту й порадуйте Чезара цією хорошою вісткою.

– Підє моя дочка та скаже – буде радість обом.

Дома Ілаш розказав Івоні й Аспазії, як домовився він з Івасюком. Дівчина скочила, стала радісно тупцювати й підбігла цілувати свого тата, але Івона не дала:

– Ану не штрикай, як коза! – далі повернулася до Ілаша: – То як, старий? Без шлюбу в церкві?! Хто таке видів? Я й чути не хочу! Якою буде така сім'я, котра... Засоромимося навіки перед людьми! Хіба ми покаїти¹, чи що?

– Та вже мовчи, жінко! Розтринькалася, як терлиця. Почекай, най докажу, що мав-сми казати.

Івона щось промимрила, кинула Ілашеві злий погляд, але замовкла.

– Ось так, – заговорив знов Ілаш. – Іди, доцю, до Чезара і скажи, що завтра поїдете до Сучави, здасте кров і інше, де треба і через якийсь тиждень оформите потрібне в народній раді. А в наступну неділю я запряжу коні до воза, сядемо з усіма й поїдемо до монастиря – до Святого Івана або до Мітокул Драгомірней і попросимо там панотця, щоб повинчав вас. Але потім, певна річ, обов'язково тримати язик за зубами, щоби не довідався хтось. Ніхто не повинен знати. Зрозуміло? – запитав Ілаш і подивився головно на Івону. – Інакше, Чезара викинуть з роботи!

– А не міг ти, діду, так говорити з самого початку? А не...

– Бо годі слово вимовити через твій рот!

Аспазія вже не чекала, щоб Ілаш сказав їй удруге, й поквапилася йти до міліції. Чезар щось писав за своїм робочим столом, а старшина Васілаке читав газету за своїм.

– Чезаре, прибула твоя люба, – заявив старшина, склав газету, підвівся й посміхнувся значуще. – Іду до буфету купити цигарок і на пів години залишаю вас самих, голубчики.

¹ **Покаїт** – релігійний сектант.

– Комендант не курить, – сказав Чезар після відходу Васілакія, – але в буфеті подобається йому рум...

Аспазія не звернула на те увагу й поспішила розповісти нареченому про татову пропозицію. Хоч у приміщенні були тільки вони, дівчина говорила пошепки, весь час поглипуючи довкола. Вислухавши уважно сказане Аспазією, Чезар обняв її, поцілував і сказав весело:

– Чудово! Поїдемо до Сучави таки завтра, а водночас я понесу в начальство і звіт. Зараз допишу. Зазвичай несе звіт шеф, але розповім йому, в чому річ, і я певний, що товариш Васілаке погодиться на мою пропозицію.

– Але про наше вінчання в монастирі не говори йому...

Чезар засміявся й знову обняв її.

– Таже не буду йому зізнаватися про таке! Це ж сімейний секрет, ні? – поцілував він Аспазію.

– Я така щаслива, що нарешті...

Чезар зацілував її останні слова і сказав:

– А завтра в Сучаві, крім медичних аналізів, зробимо ще щось! – весело заявив Чезар. – Замовимо княгині білу шовкову сукню, серпанок, вінець і що ще потрібно, порадять нам у магазині, вони повинні знати, бо не будеш вінчатися в щоденній сукні, ні? А я маю анцуг темного кольору – підходить на такий надзвичайний для нас день.

Аспазія раділа й схоплювала кожне його слово. Зашарівшись від емоцій, вона поцілувала Чезара, потім взяла його за руку і сказала серйозно:

– А відтак прийдеш жити до нас, ні?

Увечері, коли засіли до столу, Ілаш, помолившись, замовк на хвилину, після чого сказав Івоні:

– Іди, жінко, та принеси з комори пляшку самогонки – вип'ємо порційку.

– Ти, діду, виджу, унадився...

– За добру вістку, яку приніс я вам, варто випити. Іди ти, доцю, бо твоя мама...

– Та піду я, – огризнулася Івона, – але спершу хочу почути ту твою добру звістку.

– Так, є в мене хороша звістка. Голова народної ради сказав Кишці, щоб залишив нам коні, бо потрібні вони й народній раді, в тому розумінні, ніби я возитиму ними їм дрова та інше.

– Ади! А ти що, вже Оглоном став, аби бути слугою в них?!

– Не говори, Іво', дурниці! Ти не розумієш, що Івасюк сказав лиш так, аби заткати дурному Кишці рот? Ну, йди принеси горілки.

– А якщо він таки заставить тебе бути в них візником, га? Знаю я оцих! Не доста уморює тебе робота в тому колективі? А після того зможеш ще обробляти й наше поле?

– Того, що ти мотаєш і розмотуєш у своїй голові, ніколи не станеться! Хай лиш кладеться він зі мною! Ну, йди вже за тією самогонкою!

А щодо монастиря Ілаш змінив свій план. Не підуть вони до сучавського Івана Святого і не до Мітокул Драгомірней, бо обидва монастирі надто близько і може статися так, що зустрінуть там когось із Златни. І тому підуть кудись далше, до Путни або до Молдовіци. Але до обох важко доїхати возом через досить велику відстань, через що Ілаш вибрав Молдовіцу, куди поїдуть поїздом.

– Віорел батька Тодера повезе нас нашим возом на вокзал, і теж він ждатиме нас, коли ми повернемося. Також попросив я його, щоб доглядав наших коней, скільки часу не буде нас, аби їх годував і напоював.

Для цієї подорожі всі підготувалися, як слід. Аспазія і Чезар уклали в його місткий чемодан білу сукню, вінець і серпанок молодії, а також Чезарову білу сорочку і краватку, бо темно-синій костюм одягне ще з дому. Івона та Аспазія спекли книші і спекли дві курки, а Ілаш вибрав з комори пляшку найкращої самогонки, перегнаної двічі і приправленої м'ятою, щоб анітрохи не тхнула буряком.

Аспазія прибрала заздалегідь у колишній Михайловій кімнаті, в якій запропонував Ілаш, щоб жила молода пара. Аспазія винесла з кімнати «дірку» та відро й понесла в шопу, далі змила підлогу золою, а вкінці спорожнила з матраца соломі й наповнила свіжою житньою. Івона застелила ліжко молодих новою білизною, здавна приготовленою для дочок, коли вийдуть заміж: льняні простирадла, подушки, наповнені гусячим пухом, і два макати – один льняний, літній, і другий – вовняний для холодніших ночей, а також ковдру.

Ілаш дивився на Івону й дивувався, з якою охотою готує вона все для прибуття зятя в їхню сім'ю; він був переконаний, що в певній мірі це завдячується Чезарові, котрий попросив у Івони дозволу називати її мамою. «Я був сиротою, – сказав він їй, – а віднині матиму вас. Отже, цілую руку, мамо!» І таки поцілував їй руку. Це, безперечно, втішило Івону, але симпатизувала вона Чезарові й завдяки військовій формі, яка пригадувала їй Лаврентія Орестовича; пригадувала їй боляче, але й з ледь тліючою надією... Само собою, що ніхто того не підозрівав. То правда, що Івона іноді згадувала свої молоді літа, і ті хвилини були завжди освітлені милим образом Лаврентія

Орестовича. Петро давно вже не появлявся в її думках, він зник з Івониної душі в момент, коли вона довідалася, що саме він побив так безпощадно її хлопців, але і в село він давно не приходив. Зате в Івониних роздумах і в її надіях залишився той, котрий обіцяв їй повернутися... Іноді Івона була свідомо, що вона марно надіється, але... А тепер Чезарів мундир, хоч і відмінний кольором, пробудив в її душі оту ще тліючу надію.

Коли після громадянського одруження в урочистому залі народної ради Ілаш пригостив присутніх закускою й чаркою самогонки, Чезар сказав Івасюкові й Васілакієві, що, оскільки молодій парі ще не годиться їхати у медовий місяць, а тільки через рік, вже після весілля, тепер просить у них дозволу поїхати на два дні з Аспазією, в неділю і в понеділок, до Сучави або до Радівців.

Івасюк саме підняв чарку, щоб віншувати молоду пару, а почувши Чезарове прохання, повернувся у бік Васілакія:

— Я гадаю, що твій шеф згідний, бо коли ні, дам я йому розпорядження, щоб був згідний! Ге-ге-ге...

— Я дозволяю, чому ж ні? — сказав старшина. — Бо, згідно з законом, у таких випадках він має право на три вихідні.

— Ти чув, Чезарку? — поплескав його Івасюк по плечі. — Так що візьми свою молоду і їдьте кудись не на два, а на три дні.

Наступного дня Віорел повіз їх на вокзал до поїзда, що відправлявся о п'ятій ранку. У неділю в нешвидкому поїзді Сучава — Кимпулунґ Молдовенеск мало пасажирів. Стояв тихий холодний ранок, але в купе було тепло. Через майже дві години доїхали до Вами, де повинні були пересісти на поїзд до Молдовіци. Чезар поставив чемодан на лавку й подався пероном читати розклад поїздів.

— Надіюся, — сказав він, — що не доведеться довго чекати. Повернувся розчарований:

– Поїзд до Молдовіци тільки через дві години й сорок хвилин. Ходімо у зал чекання, бо надворі холодно.

Усі чотири пасажери, одягнені святково, доїхали нарешті до Молдовіци тільки близько дванадцятої години. Коли увійшли на подвір'я монастиря, побачили, що люди якраз виходили з церкви, і зрозуміли, що богослужіння закінчилося.

– Підождіть трохи тут, – сказав Ілаш. – Не годиться нам заходити у святу церкву з оцим чемоданом та з двома великими торбами. Сядьте ось на цю лавку, а я йду поцікавитись, як нам бути.

При вході до церкви Ілаш побачив стару монахиню й підійшов до неї:

– Цілую руку, матушко! – привітався він. – Я хотів би поговорити з отцем.

– З отцем Іларієм?

– Так...

– Отець ще занятий, бадіку. Заходьте й почекайте перед вітварем. Коли закінчить своє діло, що після святої літургії, отець побачить вас і вийде з вітваря.

Ілаш ждав майже пів години, доки вийшов отець Іларій – старший монах з рідкою бородою і благим стомленим поглядом. Коли почув у чому річ, став підозрівати і завдав Ілашеві кілька запитань: звідки він, чому приїхав здалеку аж до монастиря і не вінчає дітей у церкві свого села? Невже існує якась заборона з боку тамтешнього священника? Має на увазі молодих. Чи, може, вони як прихожани не здійснили свої обов'язки перед церквою?

Ілаш зрозумів, що нема чого таїтися і треба говорити правду.

– Ні, всесесніший отче. У нашому селі служить дуже добрий панотець, порядний, всі його люблять і поважають, а я, моя

жінка й діти ходимо щонеділі до церкви, але тепер у нас спеціальна ситуація. Мій зять – старший сержант міліції і член партії, тому йому заборонено вінчатися в церкві, бо викинули би його з міліції. Але він бажає вінчатися і перед Богом, не лиш у народній раді. Тому ми подумали поїхати кудись далше, де нас не знають. Ну, й прибули до монастиря і дуже вас просимо, щоб...

– Зрозуміло, – не дав священник Ілашеві доказати. – Молоді де?

– На монастирському подвір'ї. Покликати їх?

– Ще ні. Почекайте й ви, бадіку, ось там, перед церквою.

Через чверть години отець Іларій повернувся разом із уже немолодою монахинєю. І вона ступила два кроки їм назустріч:

– Цілую руку, панотче! Цілую руку, матушко! – поцілувала обом руки, а далі повернулася до своїх: – Ходіть і ви, діти, та поцілуйте їх у руку.

Отець Іларій сказав Ілашеві:

– Матушка-ігуменя Параскева, – кивнув він на черницю, – згідна, щоб ви вінчали своїх дітей у нашому монастирі.

– Так, – підтвердила монахиня. – Отець Іларій розповів мені про що йдеться. Я згідна. То вони молода пара, так? – подивилася вона на Чезара й Аспазію. – А весільних батьків нема у вас? Бо без них не можна правити службу святого шлюбу.

– Нема, – відповів Ілаш. – Ми хотіли, щоб ніхто не знав...

Управителька помовчала трохи, після чого подивилася на отця Іларія й заговорила, ніби хотіла почути, якої він думки:

– Батьками могли би бути сусід Георгій і наша панґарниця Глікерія, ні?

– Можна, матушко, – згодився священник і повернувся до Ілаша: – Хай прийдуть молоді в церкву для сповіді.

Ігуменя пішла до панґару¹:

– Сестро Глікеріє, сьогодні в нас відправиться святий шлюб, а ти та сусід Георгій будете весільними батьками.

– Добре, матушко. Якщо ви вирішили...

– Ну, так. А тепер ось що. Візьми дві великі свічки з чистого воску, ба ні, це опісля. Спершу, біжи борзенько до сусіда Георгія, він недавно покинув церкву і, може, ще не успів напитися. Поклич його до мене. Потім зайди до монахині Єфросинії і скажи їй, хай застелить стіл для наших гостей.

– Де, в трапезі?

– Ні, не в трапезі, а в світлиці для гостей. Біжи, бо якщо Георгій хильне...

Глікерія пішла поспіхом, а управителька підійшла до Ілаша та Івони:

– Після Божої служби запрошуємо вас на обід. Чим хата багата... Бо й Спаситель Ісус Христос і Матінка Божа були за столом на весіллі в Кані Галілейській.

– Принесли й ми дещо: дві печені курки, книші... – сказала Івона.

– Гаразд. Дамо до столу й те, що ви принесли. Ось, ідіть ви з монахиною, – сказала вона Івоні. – Матушко Варваро, – зупинила вона стареньку монахиню, – поведіть леліку до матушки Єфросинії.

Прибули в церкву ще кілька черниць, всі вони немолоді. Довідалися про шлюб і бажали взяти участь і зібралися в криласі.

¹ **Панґар** – місце в церкві (здебільшого стіл), де продають свічки, ладан, ікони, релігійну літературу тощо.

Надійшов і Георгій, тридцятилітній здоровило:

– Цілую руку, матушко! – вклонився він ігумені й поцілував простягнуту нею руку.

– Пив ти, Георгійку?

– Лиш порційку...

– Слава Богу... Сьогодні будеш весільним батьком.

– Казала мені...

– Ну, йди до отця Іларія, щоб пояснив тобі, що маєш робити як весільний батько, – сказала ігуменя й подалася сісти в своє крісло, що біля правого криласа.

Ілаш подумав скористатися моментальною Івониною відсутністю й підійшов до управительки:

– Ми вам, матушко, дуже вдячні, що прийняли-сте нас. За службу я дам панотцеві, скільки заправить, а тепер хочу пожертвувати на монастир тисячу леїв від нас і від молодих.

– Хай вас, бадіку, Господь помилує! – подякувала монахиня взявши гроші. – У нашому монастирі, справді, багато потреб, особливо негайно мусимо зробити ремонт кількох келій. А сьогодні, бадіку, дав вам Спаситель хорошу думку. Молимо Отця Небесного за ваше й ваших дітей здоров'я. А після шлюбу ідіть до отця Іларія хай запише всіх вас – живих і покійних – у монастирський поминальник. Поминатимемо вас у всіх відправах.

Невдовзі розпочалася Служба Божа. Гурток монахинь, котрі співали в криласі, дивились час від часу, може, й трохи заздрісно, на сестру Глікерію, яка, в ролі весільної матки, стояла гордо ліворуч молодої.

– Госпідку, яка файна служба! – прошептала Івона, зачарована отцевим тенором і хором черниць.

Чезар і Аспазія стояли зворушені щасливими переживаннями, а Георгій радісно усміхався. Коли отець Іларій ставив

молодим шлюбні вінці, Аспазія не змогла стримати емоцій і почала плакати.

– Чому плачеш, княгине? – пошепки запитав священник.

Аспазія завстидалася й ще сильніше захвилювалася, але спробувала оволодіти собою й відповіла тихо:

– Бо я щаслива! Але й дуже сумна. Мій брат...

Наприкінці богослужіння молодих обіймали, gratулювали й цілували отець Іларій, весільні батьки (котрим молоді подякували й поцілували в руку), Ілаш та Івона, а також присутні монахині. Матушка-ігуменя Параскева обняла Чезара й Аспазію, побажала їм щастя-здоров'я, жити довго під охороною Отця Небесного, народити й виростити купу дітей і вивести їх у люди! Потім запросила всіх на обід, але перед тим, як вийти з церкви, отець Іларій сказав Чезарові й Аспазії, а також звернувся до Ілаша та Івони:

– Наступної неділі, за церковним порядком, весільні батьки повинні повести молодих до церкви. Якщо, кажете, що не хочете йти до своєї церкви, то чи зможете знов приїхати до нас?

– Зможемо, звичайно, що зможемо, – впевнено заявив Чезар. – Що нам для цього потрібно?

– Свічки від вінчання. Попросіть свою матку Глікерію хай збереже їх у себе, щоб не возитися вам із свічками. А коли прибудете, зупиніться в церковних хорах із запаленими свічками, з весільними батьками поруч, а я вийду читати вам необхідні молитви.

7.

Віктор перев'язав Мігокові поранену ногу, приклав два лубки і знову перев'язав, після чого залишив його з Євстахієм і Миколою Іванишином. Перед тим, як покинути диспансер, підбавьорив хворого:

— Не турбуйтеся. Все буде гаразд. В лікарні поставлять вам гіпс і... Вже не так сильно болить, правда?

— Ну, ще болить, але вже набагато менше, ніж раніше.

— Ось вам дві пілюлі Фенакоду, приймете тільки одну, якщо біль стане нестерпним, хоч не гадаю, що таке станеться. Пілюлі даю вам про всякий випадок. Катером прикордонників ви за три години будете в Тульчі, а на пристані чекатиме на вас машина швидкої допомоги, якою повезуть вас у лікарню. Я біжу тепер на пошту і потелефоную в Тульчу, щоб ждала вас швидка допомога.

— Я вам дуже вдячний, пане доктор, бо якби не ви... — сказав Джіка Мігок.

— Бажаю вам швидкого одужання! — потиснув лікар йому руку, а далі повернувся до Миколи Іванишина: — Як я зрозумів, ви працюєте тут.

— Так. Прибули ми з товаришем Мігоком копати кілька каналів. Але надалі без товариша Мігока буде дуже трудно...

— Нічого, Миколо, я певний, що ти обійдешся без мене, — підбавьорив його Джіка Мігок.

– Попробую, дядьку Джіка, але ви видужуйте швидше й повертайтеся сюди.

– Я теж надіюся...

Микола Іванишин подивився на лікаря, очікуючи почути його думку щодо часу Мігокового зцілення, ну, хоч би приблизного. Але Віктор поспішав і сказав зовсім інше:

– Якщо працюєте в Сфинту Георґе, буде приємно ще зустрітиса з вами.

– Мені теж, – щиро відповів Іванишин.

– Євстахію! – крутнувся лікар.

– Я тут, пане доктор.

– Через пів години разом з товаришем Іванишиним поведіть хворого на пристань, на товарну, бо там причалить катер прикордонників. Але обережно й не поспіхом, чуєш?

– Зрозумів, – переконливо відповів Євстахій.

– А вам, – повернувся Віктор до хворого, – щасливої дороги й здоров'я! У лікарні дасте написаний мною рецепт. До побачення.

На пошті Віктора зв'язали з тутьчанською швидкою допомогою, він розповів у чому річ, і йому обіцяли, що ждатимуть на пристані пораненого екскаваторника й повезуть його в лікарню.

Потім Віктор подумав зайти на хвилину додому й поділитися з Іриною тими двома несподіваними звістками. Во-на, певне, зацікавиться головню не так появою Іванишина, колишнього голови златнянської народної ради й партійного секретаря, котрий працює тепер екскаваторником у Сфинту Георґе, а, певне, дуже здивує її, як здивувало його переведення лейтенанта Ремуса Мушата.

Ірина пришивала ґудзик до своєї блузки, коли прибув Віктор.

– Привіт, любя! – сказав він весело. – Маю для тебе дві надзвичайні звістки, справжні бомби, одна сильніша другої.

– Ти що? Серйозно? – запитала Ірина, зацікавлена, але й здивована. – Бомби в Сфинту Георгіге, де всі дні однакові? Це інтригує мене!

– Так, дві несподівані бомби, хоч для тебе одна з них, мабуть, меншого інтересу. З котрої почати?

– Та з тієї, яка для мене, кажеш, менш цікава, щоб шок був не раптовим, а наростаючим і не надто лякав мене, – засміялася Ірина.

– Власне, нема жодної причини лякатися. Ти бачила, що прийшов Євстахій і покликав мене до диспансеру.

– Ну, так. Казав, що якийсь екскаваторник переламав ногу.

– Так. І вгадай, кого побачив я в диспансері?

– Ну?

– Не вгадаєш! Миколу Іванишина, колишнього диктатора Златни, котрого скинули, виключили з партії, а тепер зустрічаю його тут. Просто, не віриться!

– І що сталося? Як переламав ногу?

– Та не він, а його товариш, теж екскаваторник. Поламав велику гомілкову кістку, але й поранив ногу. Я промив йому рану, забинтував, приклав два лубки й направив у лікарню до Тульчі.

– Уявляю, які болі пережив бідолаха.

– Дав я йому потрібне протиневралгійне, дав і на дорогу. А уявляєш, хто везе його до Тульчі?

– Хто?

– Лейтенант Мушат їхнім катером.

– Дуже добре. Бо хтозна-скільки треба було чекати на човен швидкої допомоги...

– Справді. Але друга бомба тільки тепер вибухає!

– Та кажи вже й не затягуй!

– лейтенант Мушат покидає нас!

– Серйозно? Куди збирається переводитись? У Тульчу? – поцікавилася Ірина надмірно здивована, але і явно жаліючи.

– Ні, не в Тульчу. Він ще й сам, каже, не знає, але як йому здається, десь у Ясську область, точніше в один з районів Васлуй або Гуш, на кордон з Радянським Союзом.

– І коли виїжджає?

– Він ще не знає. Довідається сьогодні в Тульчі.

– Шкода, – сказала Ірина. – І не тому шкода, що я втрачу партнера, хорошого танцюриста, бо танцюристи знайдуться, навчу й тебе танцювати, але жалію, що одним вдається покидати цю пустелю, а іншим...

Останні Іринині слова здивували Віктора і навіть дуже. Він ніколи не уявляв, що Ірина бажає покинути Сфінту Ґеорґе. Хотілося йому почути від неї якусь причину, якесь пояснення, але подумав, що, може, Ірина не мала на увазі себе, а когось іншого. Віктор пригадав, що Ірина сказала йому не так вже давно, що, здається, покине Катирлез і директор сільської семирічки Дмитро Бобенко, бо його Нану перевели з місцевої «Піщіколи» до тульчанської фабрики рибних консервів. А тоді нормально, що переселиться й він до Тульчі, хоч він родом із Сфінту Ґеорґе і, мабуть, йому непогано живеться в рідному селі.

Віктор уважніше подивився на Ірину і не здалася вона йому сумною, а таки навпаки: її обличчя було освітлене якоюсь внутрішньою радістю, отже, подумав він, Ірина не висловила власне бажання, а просто констатувала, що інші покидають цю далеку й ізольовану місцевість.

лейтенант Мушат повернувся з Тульчі тільки наступного дня перед обідом. Сказав сержантові, щоб причалив біля

понтону, бо хоче йти в село, а сержант хай не жде його, а хай пливе до пікету й не забуде заправити бензином двигун катера для завтрашньої подорожі; через годину прийде й він до пікету на обід.

Ремус Мушат пішов прямо до диспансеру. В хоромах, як завжди, куняв Євстахій. Коли побачив лейтенанта, піднявся мляво й привітав офіцера тихо:

– Здрастуйте!

– Пан доктор у кабінеті? – запитав Мушат, не відповідаючи на вітання.

– Є. Сьогодні нема пацієнтів.

Офіцер не звернув уваги на його пояснення, постукав і, не чекаючи запрошення, увійшов у кабінет.

– Привіт, докторе!

– Ласкаво просимо, генерале! – весело зустрів його Віктор. – Що нового?

– Та передав я твого хворого швидкій допомозі і...

– Це мені відомо, і я тобі вдячний. Телефонував я в лікарню поцікавитись про його долю; сказали, що все гаразд, а тому дякую тобі ще раз. Але що довідався ти про свій перевід? Я сказав і Ірині, що ти, мабуть, покинеш нас, а вона жаліє, що втратить свого партнера-танцюриста.

– Так, докторе. Я виїжджаю таки завтра.

– Невже? Чому так спішно?

– Що ж, військова дисципліна...

– І довідався ти, куди їдеш?

– Довідався. Жде на мене пікет у Дринчинах, що на кордоні з Радянським Союзом.

– Буде скучно без тебе, генерале, хоч з твоєї точки зору, може, буде краще.

– Надіюся...

Кілька днів після від'їзду лейтенанта Мушата прибув до диспансеру директор школи:

– Привіт, докторе! – весело привітався Дмитро Бобенко.

– Здоров!

– Педкадри одержали сьогодні зарплату. Думаю, що й ти теж, ні?

– Одержав... – здивувався Віктор.

– А це нічого не підказує тобі?

– А що має підказувати? Не розумію.

– Що пора влаштувати нам партію покеру, не так? Але оскільки «генерала» вже нема, а гра з «мертвою рукою» нецікава, бо грати втрюх я вважаю, що то не гра, ні?

– Так...

– Ну, хто був би четвертим, га?

– Не знаю, – відповів Віктор без охоти.

– Ніцу каже, що поспробує рознюхати грачів серед «скурсантів», може, знайде якогось любителя, щоб влаштувати партію вчотирьох, бо гей давненько не грали ми в карти, ні?

– Але в таку духоту не дуже приємно сидіти в якомусь приміщенні, де ти та Ніцу курите, як турки, цигарку за цигаркою...

– Ну, коли ти тікаєш від тютюну, як чорт від ладану, можемо грати не в будинку культури, а в шкільній канцелярії, де курити заборонено. Так буде краще, правда?

– Гаразд. А чому ти так наполягаєш?

– Бо при останній грі я програв майже двісті леїв і вважаю, що пора й мені виграти.

– То на коли намічаєш?..

– Таки сьогодні! – поспішив Бобенко запевнити лікаря. – Скажімо, о четвертій або о п'ятій, га? Може, доти вдасться Ніцові знайти четвертого. Якщо ні, будемо грати втрьох з «мертвою рукою». І ще щось: до «Буфету» привезли пива. Пошли свого Євстахія хай купить шість або вісім пляшок і хай понесе до школи, куди, скажи йому, що прибудемо й ми.

Коли прийшов до школи, Ніцу застав у канцелярії Віктора й Дмитра Бобенка – ждали його. Він сказав їм, що не знайшов «четверту руку», а крім того, заявив, що й він не може грати в карти:

– Повідомили, що прибуде на мою голову інспектор з тульчанського управління культури, і мушу ще дещо привести в порядок.

– Коли приїжджає? – поцікавився Бобенко незадоволено.

– Сьогодні. Вечірнім «пасажиром».

– Ану, дивись, – пожвавішав Бобенко, – може, схоче твій інспектор бути четвертим, і влаштуємо завтра партію покеру, га?

– Правда, цього ще бракувало: щоб довідалися в районі, що я не тільки директор будинку культури, викладач і член місцевого комітету партії, а й запеклий грач у покер!..

– А що, хіба я не в тій же ситуації? Я теж викладач, директор місцевої семирічки і член партійного комітету! – пробував він заспокоїти Ніцу.

– Так, але ти не запрошуєш своїх шефів грати в карти, зате радиш мені те робити...

– І що в цьому поганого? Гра в карти теж культурна діяльність, як і в твоєму будинку культури... – засміявся Віктор.

– А що ж... – засміявся й Ніцу. – Виджу, купили ви пива. Мали й мене на увазі?

– Дві пляшки твої. Хоч сьогодні, – підкреслив директор школи, – ти не вартуєш, але ми змилюсь. Платимо, як завжди, по-німецьки, отож за дві пляшки дай докторові гроші, бо він купив сьогодні пиво.

– Гаразд, – зрадів Ніцу. – У себе в кабінеті занурю їх у холодну воду й матиму чим пригостити районного шефа, бо через стільки годин пробутих на «пасажирі» він прийде спраглим. А в покер граємо після його від'їзду, тобто через два дні. Принаймні, я так надіюся. А тепер – бувайте!

– Слухай, Ніцу, – зупинив його Бобенко, – ти все ж таки запитай його, може, схоче бути четвертим...

Ніцу глипнув на Бобенка, але не сердито, а з посмішкою, бо був певний, що той жартує.

Після відходу директора будинку культури Віктор і Бобенко випили по одній пляшці пива, а тоді лікар запропонував:

– Другу пляшку понесімо своїм жінкам, а покер відкладімо на інший раз.

– Шкода, що не вдалося грати сьогодні, бо, мабуть, це мала бути остання партія покеру. Ну, може, таки не остання, але...

– Чому? – здивувався Віктор.

– Бо з першого вересня моя Нана працюватиме в Тульчі, на фабриці рибних консервів.

– Браво! Говорила мені Ірина дещо про це, але я не гадав, що буде так швидко. Та, розуміється, їде вся сім'я. Покидають Катирлез усі. Покинув «генерал», а тепер ви...

– Поки що лиш Нана й донька, яку я вже записав у третій клас тульчанської початкової школи, бо зі мною буде дещо складніше, в тому розумінні, що в галузі виховання важко перейти з села до міста.

– Як і в нас, лікарів.

– Якраз. І якщо не вдасться, вийду з системи виховання й знайду в Тульчі якусь іншу роботу.

Наступного дня Дмитро Бобенко знов прийшов до диспансеру. Застав там Туза.

– Добрий день! – увійшовши, привітався директор школи. – Можна? Я вам не заважатиму?

– Ні. Заходьте. Ми просто розмовляли з дядьком Йосифом.

– А я таки не думав, що вони хворі. Дядько Йосиф здоровий, як дуб, як парубок!..

– То ти, Митрику? – впізнав його старий по голосі. – Де там дуб чи парубок? Вже пора лягти коло своєї баби, бо прожив-сми доста.

– Не говоріть таке, – заперечив не дуже переконливо Дмитро Бобенко.

– А таки говорю! І скажу й тобі те, що тільки-но сказав-сми панові докторові. Пам'ятай, Митре, що людина вмирає, коли вже не бажає жити.

Засіло неприємне мовчання. Раптом сліпий Туз переставив тростину з однієї руки в другу і встав зі стільця.

– Ну, я піду. Може, у вас свої справи... А ви, пане докторе, не сердьтеся, що я забираю у вас багато часу моїми теревеннями.

– Приходьте, коли хочете, мені дуже приємно, – провів лікар Туза до дверей, а з хоромів – аж на вулицю Євстахій.

Після Тузового відходу, Бобенко заявив:

– Докторе, сьогодні нам щастить – знайшовся четвертий!

– Невже? Хто?

– Маковей!

– Котрий Маковей?

– Тульчанський інспектор, той, котрий прибув учора. Ніцу завів бесіду здалеку – хитрий олтенець! – що ніби в

Катирлезі одна нудота, скупю на розваги, а тому дехто грає в карти – сімку і навіть покер. На що Маковей сказав, що й він заграє би партію, але лиш з надійними людьми, які вміють тримати язик за зубами, бо йому аж ніяк не хочеться мати неприємності на роботі через такі забави. Ніцу запевнив, що ми вміємо мовчати, бо й ми хочемо уникнути подібних неприємностей.

– Зрозумів. І що вирішилося? – запитав Віктор без особливого інтересу.

– Інспектор запропонував четверту годину, бо, каже, хоче поїхати вечірнім «пасажиром», що відчалює о дев'ятій вечора. Я займуся постачанням – понесу до школи напитки й закуски: кав'яру, оселедця копченого й маринованого й ще щось. Вкінці розквітаємося: поділимо кошти на трьох, – раптом Дмитро Бобенко розреготався: – Знаєш що? Поділім на чотирі і скажемо Ніцові, щоб платив він за інспектора. Ото розсердиться скупердяга! А на ділі ми поділимо таки на нас трьох.

– Певна річ, – погодився Віктор. – А тепер ідімо додому обідати й повідомити своїх жінок, що увечері запізнимося.

– А ми могли би взяти їх: будуть не тільки уболівальницями, а zarazом подаватимуть до столу.

– Побачимо. Але Ірині не подобається покер. Запрошував я її й іншим разом і...

– То чому? Бо гра розважальна. Правда, головню тоді, коли виграєш... Надіюся, що сьогодні мені поастить, бо останні два рази я програв.

У теплу пору Віктор з Іриною обідали за столом, що на подвір'ї під сліпою стіною. Віктор почекав, доки Марія подала до столу і тільки тоді сказав Ірині про партію покеру. Йому здалося, що, Ірина ледь помітно здригнулася, коли Віктор сказав про незгоду.

– Сьогодні я теж не маю охоти грати в карти, але твій директор стільки наполягав за останні дні, що я нарешті погодився. Головно, коли сказав, що, мабуть, це остання наша партія, оскільки його Нана з вересня працюватиме в Тульчі й, розуміється, покине й він своє рідне Сфинту Георге.

– То коли від'їжджає? – запитала Ірина звичайним тоном, з якого не відчувалося вже ні несподіванки, ані заздрості або незадоволення, як тоді, коли від'їхав лейтенант Мушат.

– Нана таки в кінці серпня, якщо з першого вересня, як казав Бобенко, вона вже працюватиме в Тульчі, а він хтозна-коли, бо у вашій професії не так легко переводитися. Зрештою, як і в моїй...

– Важко. Але й не тоді, коли можеш понести, куди треба, кілька кілограмів чорної ікри. А Нана має в «Піщиколі» кав'яру, скільки хоче... – сказала Ірина тим же безбарвним тоном.

– Це їхня справа. Але він так умотивував свою наполегливість грати в карти. Ще й Ніцу підтакував йому, котрий приведе й тульчанського інспектора культури.

– Котрого інспектора? – поцікавилася Ірина якось відчужено.

– Якийсь Маковей. Але мені з ним пощастило.

– Як саме?

– Інспектор хоче повернутися в Тульчу ще цього вечора, і гра закінчиться найпізніше о пів дев'ятої.

– Тобто інспектор від'їжджає «пасажиром» о дев'ятій вечора?

– Якраз. Бобенко пристарав закусок і не знаю, яких напків і пропонує, щоби й ви були присутні, тобто ти і його жінка, грали би роль амфітріона та пригощали би нас.

– Ти диви, який Бобенко розумний! Себто запрошує нас в ролі кельнерок, так? Я не йду! Хай буде кельнеркою його Нана, бо вона знається на цьому!..

– Я сказав йому, що тобі не подобаються картярські ігри...

– Дуже добре. А за цей час я волію взяти вудку і йти кудись на рибу.

– Ти права, – погодився Віктор.

– Але не зараз-таки, пізніше, хай спаде спека...

Далі обідали мовчки. Через кілька хвилин Ірина здригнулася, наче щось пригадала:

– До цієї риби підходить склянка вина, правда?

– Так, якщо тобі забаглося.

– Здається, ще є в холодильнику, іду принести пляшку. Бо в слоїку вино надто тепле.

Йшлося про вино, приготовлене з фігів таки ними. Ірина знала рецепт не лише від мадам Софіки, але й від яського інженера, котрий минулого літа був «скурсантом» у Вареників, і виготовили разом вино в п'ятнадцятилітровому слоїку: 1 кілограм фігів, 1,5 кілограми цукру і дріжджів завбільшки з горіх; все це заливають літеплою водою (принесеною з Дунаю й нагрітою на сонці), перемішують кілька разів на день дерев'яною мішалкою і через тиждень вино готове. І таке воно виходить хороше, що й не віриться, що не виноградне. Цього року Віктор додавав ще й дві жмені обліпихи.

Ірина принесла вино, налила у дві склянки, підняла свою, задивилася довше на Віктора й сказала безбарвно, ніби замріялася над чимось:

– За твоє здоров'я, Вікторе!

– І за твоє, дорога моя!

У кінці обіду Ірина запитала:

– Ще будеш вина?

– Ні. Питимемо й під час покеру, бо Бобенко обіцяв принести якісь напитки. Тепер краще ходімо в хату і відпочинемо в холодку якусь годину.

Стояв справді жаркий день, а в самановій хаті з товстим комишевим дахом влітку було прохолодно, а взимку – тепло.

Коли через якийсь час Віктор глипнув на будильник, була без двадцяти четверта година. Здавалося, що Ірина задрімала, тому він зійшов з ліжка обережно, вийшов навшпиньках у хороми, взувся й подався до школи.

Дмитро Бобенко зустрів Віктора ще перед школою.

– А що, Ніцу й інспектор ще не прибули? – запитав лікар.

– Прийшли. Вони в канцелярії, але я підождав тебе, щоб сказати, які дурні претензії має Ніцу. Просить нас зробити так, щоб виграв оцей Маковей, а потім, каже Ніцу, він поверне витрачені нами гроші. Ти якої думки, докторе? Олтенець просив, щоб я поговорив з тобою.

– Ніцу хоче виграти інспекторову протекцію, а тому, давай, допоможемо йому!

– Ні в якому разі! Хитрун хоче залагодити свої справи за наші гроші. Я таке не дозволю! Я хочу виграти те, що втратив минулого разу, отож гратиму чесно. Ти, докторе, роби, як хочеш. Ну, ходімо, бо вони ждуть нас.

Ніцу представив лікаря:

– Товаришу інспектор, знайомтесь. Це доктор Віктор Дорін, хлопець ось такий! – виставив він великий палець.

Маковей був низький, товстий, віком якихось сорок років; його м'ясисте суворе й тупе обличчя нагадувало бульдога.

– Дуже приємно! – потиснув він Вікторові руку. – А я бачу, що в Сфинту Ґеорґе більшість установ керовані молодими кадрами. Це зовсім непогано!

Бобенко налив коньяку в чотири склянки, розставив їх на столі перед кожним стільцем і запропонував нетерпляче:

– Засідайте, дорогі, бо часу в нас мало.

Гравці потягнули по одній карті й вибрали, де сісти залежно від величини карти.

Катирлезчани помітили таки з самого початку гри, що інспектор досвідчений гравець. Він був спокійний, розрахований, не ризикував необдумано і на його обличчі не можна було прочитати, чи в його руках хороші карти, чи збирається він затіяти блеф і залишити їх у дурнях.

Протягом перших двох годин лише Маковей вигравав. Найбільше втрачали Бобенко й Ніцу, а Віктор був, як кажуть, у своїх грошах, хіба, може, втратив і він, але тільки кілька леїв. Ніцу, здавалося, навіть тішився, що програє або принаймні був задоволений. Зате директор школи, насуплений і червоний, мов варений рак, аж кипів від злості.

Минула ще одна година, і ситуація, так би мовити, поглибилася в тому розумінні, що Маковей вигравав ще більше, а Бобенко й Ніцу програвали пропорційно з інспекторовим виграшем.

— Ти замкнув вхідні двері? — зненацька запитав Ніцу Бобенка.

— Певне, що замкнув! — буркнув той сердито. — Чому питаєш?

— Питаю, бо здається, що з подвір'я хтось гукає.

— А яке нам діло? — розсердився Бобенко ще дужче.

Але гравці замовкли, прислухаючись уважно, і тоді знизу почулося:

— Пане доктор!

Ніцу підбіг до вікна.

— Євстахій кричить, — промовив директор будинку культури. — А біля нього Діну, шеф посту міліції.

— Мабуть, в диспансері негайно потрібен я, — сказав Віктор, встаючи із-за столу. — Інакше не прийшов би Євстахій.

Не сердьтеся, але я мушу йти. Мені неприємно, що псую вам партію, але...

– До чорта така гра! – жбурнув Бобенко карти на стіл. – Ключ у вхідних дверях, – пояснив він сердито, бо Вікторів відхід зруйнував йому надію повернути дещо із втрачених грошей.

Знадвору продовжували кричати, і Віктор майже вибіг з приміщення школи:

– Що таке, Євстахію?

– Пане доктор... – почав той збентежено.

– Ану, мовчи, товаришу Євстахію! – зупинив його міліціонер і підійшов до лікаря.

– Що таке? – повторив Віктор.

– Товаришу доктор, – знов заговорив міліціонер, – справа пов'язана з вашою дружиною.

– З моєю дружиною?! – здивовано перепитав Віктор. – Що сталося, товаришу Діну?

– Знаємо, що коли вийшли ви з дому, ваша дружина спала. Я був у Вареників і довідався про це у Марії.

– Та говори ясніше, чоловіче! Що з моєю дружиною?!

– О сімнадцятій годині, сімнадцятій і десять хвилин ваша дружина взяла вудку й плетену з комишу корзину з необхідними їй речами і пішла рибалити на Дунай, нижче казематів.

– Ну, і?! – майже скрикнув Віктор.

– Речі вашої дружини знайшлися в тому місці, а її нема.

– Як нема, товаришу Діну?! Говоріть, щоб вас зрозуміти!

– На тому місці, де вона рибалила, на піску було простирadlo, поряд корзина, в якій була її сукня, сумочка, а в ній її паспорт, але грошей не було, лиш дзеркальце, губна помада і хусточка. Таким чином ми довідалися, чиї ті речі; була й верша, але її вудки не було...

Віктор просто остовпів. Через мить сказав:

– Не може бути! Ходімо туди!

Між часом вийшов і Дмитро Бобенко. Почув розмову і сказав, щоб заспокоїти Віктора:

– Е, товаришка професорка, певне, пішла кудись, а ви вже...

– Куди їй іти без сукні? – грубо зауважив міліціонер.

– Ходімо туди! – повторив Віктор тремтячим голосом.

– Ходімо, – погодився Діну. – Може, вона ненароком випустила вудку, зайшла за нею в Дунай і...

– Не говоріть дурне! – розсердився Віктор. – Моя дружина вміє плавати дуже добре, крім того, в тому місці вода мілка, лиш по коліна. Ходімо! – рушив він рвучко.

Ніцу та інспектор не виходили на подвір'я, дивились із-за фіранки й надіялися, що ніхто не дізнається про їхню партію покеру.

– Йду і я з вами, – заявив Бобенко. – Не бійся, докторе, Ірині не могло нічого статися. Може, пішла трохи даліше або зустрілася з кимось і розбалакалися...

– Ми перевірили всю зону, товаришу директор... – тихо сказав старшина.

Віктор швидко йшов попереду. Прискорений стук серця відчував він аж у вухах, а скляне око почало пекти в лівій западині. Знав, що невдовзі почне болісно тьохкати. Прийшли нарешті на берег ріки і продовжували рухатися низкою один за одним, а Віктор передував; проминули пікет прикордонників, невелике озеро і ще через сто п'ятдесят метрів дійшли до латки пляжу, де іноді Віктор та Ірина рибалили.

– Тут, – сказав Діну й зупинився.

– Знаю, – сказав Віктор задиханий.

– Знаєте?! – запитав міліціонер підозріло.

– Знаю, бо ми сюди часто приходили рибалити. Подобається нам тут і завдяки цьому невеликому пляжеві. Якщо піймали щось – добре, якщо ні, не біда – мали нагоду загорати на сонці...

– Якраз тут знайшли речі вашої дружини, бо...

– Хто знайшов? – запитав Віктор збентежено, бо почала охоплювати його страшна паніка.

– Подружжя Попеску з Бухареста, вони живуть у Васі Карпова. Розказували, що вийшли пройтися берегом Дунаю ще завидна, до появи комарів. Дійшли до цього місця й побачили простирадло й корзину, але не було жодної особи. Ходили дунайським берегом цілу годину, але ніхто не повертався до цих речей. І тоді вони вирішили подивитися в корзину, знайшли паспорт і подумали сповістити властям, тобто нам... Я прибув сюди особисто, разом зі старшим сержантом Піркою перевірили навколишні місця, розмовляли з трьома прохожими, були у вас дома, але товаришку ніде не знайшли...

8.

Минув тиждень, відколи Ірина пропала безвісти. Закінчилося й слідство. Прокурор та офіцер міліції, котрі прибули з Тульчі, аналізуючи всі так звані матеріальні дані, а також спостереження місцевих міліціонерів і свідчення кількох осіб, дійшли висновку, що Дорін Ірина зі Сфінту Ґеорґе Тульчанського району, мабуть, втопилася. Варіант самогубства було усунено: після розмов з її мужем, зі сім'єю, в котрій вони проживали, а також з її колегами і знайомими встановили, що не було причин, які б довели Дорін Ірину до самогубства. Якщо самогубство відкинене, то можливість злочину ще залишалася сумнівним варіантом. Але оскільки її труп не знайдено, слідчі були змушені припускати й таку можливість. Проте найбільше фактів наводили на висновок, що з Дорін Іриною стався нещасний випадок. Був тоді спекотний день, і вона, мабуть, зайшла в Дунай прохолодитися і, хоч уміла плавати, а її чоловік твердить, що вона плавала навіть дуже добре, Дорін Ірина, мабуть, таки втопилася.

Під час слідства довідалися й про партію покеру, і це було занесено до протоколу. Інспектор Йон Маковей і директори Дмитро Бобенко та Мігай Ніцу потерпали, що їхня гра матиме неприємні наслідки, головню по партійній лінії. Зате лікареві Вікторові Доріну не загрожувала ніяка небезпека якогось покарання, і не тому, що він утратив дружину і власті

помилують його. Ні. Його захищали інші факти. По-перше, він був безпартійним, а по-друге, по адміністративній лінії, як можуть його покарати? Мабуть, критикуватимуть на наступному засіданні, а це ніщо інше, як пшик! А чи переведуть його в іншу місцевість? Та це не кара, а винагорода! Бо й так для лікарів призначення працювати в Сфинту Георге вважалося майже засланням. Але Віктор по-іншому бачив цю проблему – він та Ірина добровільно прибули в це ізольоване село і з самого початку були зачаровані його мальовничими місцями, Дунайською дельтою, місцевими жителями, можливістю порибалити, коли захочеться. Крім того, партія покеру захистила його від будь-яких підозрінь щодо загибелі дружини.

З іншого боку, може, якраз захоплення рибальством призвело до цієї нещасної події. Віктор був просто розбитий цим нещастям. Він ніяк не міг зрозуміти, як могло таке статися. Сидів ще зранку окам'янілий на своєму стільці в диспансері, опершись ліктями на робочий стіл, підпираючи долонею чоло й не відчуючи нічого – ні спраги, ні голоду, ні болю, ні спеки. Він ніби висів у повітрі, а в голові снувалися всякі думки, з яких він не міг нічого зрозуміти.

Минула третя година, а Віктор не зрушувався з місця. Від прокурора він запам'ятав одне: до закінчення слідства радить йому не повідомляти сім'ю, тобто батька-матір, що їхня дочка втопилася, бо поки що вважається, що Ірина пропала безвісти. Віктор боявся того моменту, коли настане час повідомити своїх тестя й тещу про нещастя, яке сталося з їхньою дочкою. Власне, він мав на увазі лише свою тещу, Фрусину, бо Панфіл, тесть, уже давненько хворіє на безумство старості і не пізнає вже нікого, навіть Фрусину, про яку твердить, що то не його жінка, й, очевидно, забув, що має дочку Ірину. Але тещі, як повідомити, що Ірини вже нема?! Він навіть чув її дорікання:

«А він, її чоловік, де був? Чому не мав грижу, щоби вона таке не пащила?!».

Тепер Віктор жалів, що не прислухався уважніше до Ірининих слів, що не надав належного значення її бажанню покинути цю ізольовану місцевість. То правда, що вона ніколи не казала відверто, що хоче йти звідси, але про це свідчили її натяки. Ірина знала також, що Віктор аж через рік має право просити переведення в іншу місцевість, хоч він, правду кажучи, цього не бажав, бо почував себе добре в Катирлезі і був певний, що й Ірина почувала себе не інакше. А коли вона натякнула, що бажає покинути ці місця, Віктор вважав, що то в неї моментальний стан незадоволення чи, швидше, заздрість, що іншим вдається покинути Сфинту Георге, а їм ні. Але насправді вона була задоволена їхнім тутешнім життям, щоб уже не говорити, що йому як лікареві буде дуже важко звідси перевестися.

Віктор відчував, що йому в горлі пересохло, і він випив би трохи води, але не хотів про це просити в Євстахія, котрий, як завжди, був у хоромах диспансеру. В цей момент Євстахій міг би скаламутити йому думки. А Віктор уже вкотре настирливо запитував себе: як могла Ірина втопитися в якомусь місці, де не існує такої небезпеки?! Там вони іноді рибалили, і він знав, що там вода мілка, а течія Дунаю повільна. Ну, хіба якщо Ірина бажала прохолодитися й пішла далі, де ріка рвучка й бурхлива, і вона злякалася або болісні корчі хапнули і... Якщо течія понесла її аж до «катка» – там нікому нема рятунку... Віктор знав це не тільки від Туза, котрий кілька разів попереджав, щоб був обережним, коли човном перепливає Дунай, а й від інших рибалок...

Почувся легкий скрип клямки й відчинились двері, але Віктор не підняв голови й невдоволено запитав:

– Що таке, Євстахію?

– Пане доктор...

– Я просив, щоб ти сьогодні не заходив і не турбував мене.

– Знаю, пане доктор, але прийшов отець Бутояну... Що сказати отцеві?..

Віктор помовчав трохи, а тоді відповів:

– Гаразд. Запроси отця в кабінет і принеси мені горнятко води.

Отець Владімір Бутояну ввійшов тихо, підійшов до лікаря якось обережно, а той підвівся зі стільця. Священник обняв його міцно і став злегенька вдаряти Віктора долонею по плечу, але не звільняв його з обіймів. Згодом заговорив лагідно і майже пошепки біля самого Вікторового вуха:

– Докторе, я прийшов сказати, що все село співчуває вашому нещастю. Розуміється, я теж. Я навідався бачити вас і підбадьорити держатися цупко й не здаватися, не допустити, щоб нещастя зламало вас. Я вас найкраще розумію, бо й я прожив таке... Ми всі стоятимемо біля вас, а милостивий Бог допоможе вам не падати в розпач і перейти цей важкий момент вашого життя...

– Спасибі вам, отче!..

– Я був і у вас дома, і Матеева Марія сказала, що ви сьогодні нічого ще не їли, ні вранці, ні на обід. Так не можна, докторе. І сидіння самому під тягарем такого болю теж шкодить здоров'ю. Виглядає, що я вчу ученого, тобто учу доктора, як берегти своє здоров'я, але за стільки років, вірте, життя не одного навчило мене. Тому ось, що пропоную. Йдемо до мене й побачите, який чудовий борщ зварила Ольга... Знаєте її, це та дівчина, котра допомагає мені в господарстві. Вип'ємо й стаканчик...

– Сьогодні не можу, отче, – сказав Віктор, не піднімаючи погляду. Прийду іншим разом...

– Ні-ні-ні, докторе! Йдемо таки вже. Не треба вам сидіти одному, щоб думки душу гризли. Ну, пішли! Хіба можна так? Вас вдарило велике нещастя, але ви не маєте права дозволити, щоб воно повалило вас. Прошу, докторе, прислухайтесь до моєї поради. Крім того, хочу поговорити з вами про щось важливе.

– Не можу... Вірте.

– Можете! – і священник таки взяв Віктора під руку.

– Ну, гаразд, отче Владіміре, – погодився нарешті Віктор. – Але їсти не буду, бо просто не можу.

Євстахій приніс води, Віктор випив трохи й простягнув йому горнятко:

– Євстахію, я йду з отцем. Замкни диспансер і йди додому. Якщо негайно буде потрібно мене, я в отця Владіміра.

– Добре, пане доктор...

– Але не турбуй пана доктора за будь-що, а тільки, якщо гвалт буде потрібно, – уточнив отець Бутюану. – Зрозумів, Євстахію? Але не гадаю, що з'явиться така необхідність... – пильно й багатозначно подивився священник на фельдшера.

Від диспансеру до церкви по центральній вулиці – всього кілька сот метрів. Хоч священник і лікар ішли неквапно, але нікого не зустріли. Дві жінки, які наближалися з протилежного кінця вулиці, поквапилися зайти в магазин «Хліб». Хоч і жаліли свого лікаря, котрого вдарило нещастя, катирлезчани уникали зустрітися з ним віч-на-віч, бо відчували певну незручність, не вміючи знайти слів, якими би висловили своє співчуття.

Коли увійшли в парафіяльний дім, Віктора неприємно вразив факт, що стіл був уже застелений для двох осіб. Ольга зустріла їх, перепрошуючи:

– Борщ, видай, уже холодний, бо казали-сте, що вернетесь швидко. Тому-то я й налила в миски, але...

– Нічого. Влітку холодний борщ навіть кращий. А мамалига гаряча? – поцікавився отець Бутояну.

– Я тільки що вивернула.

– Ну, й добре. Олю, подай з холодильника горілку, а потім біжи борзенько до Матеевої Марії, до вашої сусіди, й скажи їй, що пан доктор у нас, хай не турбується.

Дівчина принесла горілку, а після її виходу отець звернувся до Віктора лагідно, але не сумно:

– Ми звикли їсти борщ, ну, й суп з миски, а не з тарілки, бо з миски таки смачніше, правда? Спершу вип’ємо по стаканчику. Це горілка з виноградних вичавків. Перегонка моя. Надіюся, вам сподобається. І, не чекаючи згоди свого запрошеного, отець Бутояну налив горілки у досить місткі скляночки, що скидалися на банки. Далі, не чокаючись, підняв чарку:

– За ваше здоров’я, пане доктор, і за Іринину душу, хай з Богом спочиває! – вилив трохи на застелену лавником підлогу, а потім випив усе.

Віктор зробив те ж саме, тобто вилив трохи на долівку за Іринину душу, й випив горілку без слів. Отець поквапився налити в стаканчики.

– Ще по одному... – сказав. – Вам стане краще.

Другу чарку випили вже без поспіху. А випивши, Віктор справді відчув зміну в своєму душевному стані, але був він не кращим, як обіцяв священник. Віктор раптом почав плакати. Вихопив швидко хустину й витер очі, а найбільше ліве, де скляна куля, яка почала пульсувати, далі висякався в хустину, стидаючись, що з ним таке діється. Нарешті вдалося йому вгамуватися. Отець Бутояну прикинувся, що не помітив і сказав, підбадьорюючи гостя:

– Ну, берімося за борщ, бо вистигне занадто, – перехрестився тричі, тихенько проказав щось, мабуть, молитву, потім додав: – Смачного!

– Спасибі, отче. Вам теж!

Повернулася Ольга:

– Я сказала вуйні Марії, що пан доктор у нас, а вона сказала, що гаразд, але плачучи.

– Чому плакала? – дивувався отець.

– Банувала пана доктора й паню... Казала: «Сараку¹ пан доктор...», – Ольга відповідала отцеві, але не зводила очей з Віктора.

Отець Бутояну гучно кашлянув і насупився на Ольгу. Вона, мабуть, не розуміла, чому, але перейшла на інше:

– Ви досі не їли борщ? А борщ, певне, вже дуже холодний.

– Ні. Якраз приємна температура. А мама вже обідала, так?

– Аякже! Вони вже обідали, дуже смакували все, та найбільше борщ, а тепер сплять.

– Гаразд, Олю. Можеш подати нам рибу. А часнику ти натовкла?

– Певне, що натовкла-сми. Йду принести рибу. Я держала її в рурі², аби була тепла.

– Дуже добре. А потім принеси вино з холодильника, – сказав отець Владімір, а далі повернувся до Віктора: – Вино наше, церковне, те, яким причащаємо, бо моє трохи зіпсувалося й пережену на горілку.

Їли мовчки, а Ольга не зводила очей з Віктора. Дивилася на нього зовсім не співчутливо, а як збуджена хтивістю жінка.

¹ Сарак – бідний, бідолаха.

² Рура – духовка.

– Дякуємо, Олю, що ти нас нагодувала й напоїла, а тепер можеш іти на кухню, – сказав священик, натискаючи на останні слова.

– А я жду взяти посуд, бо мушу його помити, ні?

– Коли закінчимо, я покличу тебе. А тепер іди на кухню.

Дівчина глипнула ще раз на лікаря й незадоволена вийшла з кімнати.

– Навіщо їй ловити гав при нашій розмові? – здавалося, що отець Бутюну вибачається. – Вона хороша дівчина, роботяща, то правда, але... Наші розмови не для її вух.

Замок і тоді ж налив вина в склянки, після чого підняв свою:

– Ану, докторе, куштуйте й побачите, яке чудове церковне вино, – підохотив він Віктора, далі вилив на долівку кілька крапель і, не чокаючись, нахилився до нього на знак поваги й співчуття.

Зморений трохи горілкою, Віктор відчув послаблення душевної напруги, за що був вдячний старому священикові, бо тільки його вперта наполегливість, його підбадьорюючі слова заспокоїли певною мірою. Підняв і Віктор склянку, вилив трохи на підлогу й покуштував:

– Так, вино справді дуже хороше, – випивши, визнав він.

– Як я вам казав, це причащальне вино. А якщо вже зайшлося про святі речі, поговоримо дещо з того, що принесе вам трохи спокою, трохи полегшення. Із наших попередніх розмов я зрозумів, докторе, що ви прихильно ставитеся до повчання Спасителя Ісуса Христа і до скарбу Святого Письма.

Нехотячи, лікар насупився.

– Не лякайтеся, я не маю наміру морочити вам голову доктринальними питаннями. А гадаю, що й не потрібно, оскільки

ки, як я помітив, ви віруючий, хоч до церкви не ходите, а не ходите, бо заборонено. А сьогодні я хочу, власне, спробую пробудити у вашім серці надію. Тому я пропоную поговорити про деякі речі – цікаві, а головню вагомі. Минулого разу наші точки зору були тотожними щодо проблем, пов'язаних з *тілом* і *душею*. А було це для мене втішним задоволенням. Сьогодні пропоную вам поговорити теж про ці два складні-ки частини людини, але дещо глибше. Ви згідний?

– Чесно кажучи, – відповів Віктор якось відчужено, – в цей момент не гадаю, що я в стані вести таку розмову, в тому розумінні, що моя голова неспроможна...

– Підождіть-підождіть. Я не хочу заставляти вас розв'язувати хтозна-які проблеми. Ні. Я представляю вам деякі речі, поясню їх вам, ідучи від простого до складного. Ось, докторе, я переконаний, що, приміром, і ви не уявляєте Бога як бородатого діда, котрий живе десь у небесах. Не так?

– Правда... Хоч був час, коли...

– Але оскільки люди, всі ми подібні невіруючому Фомі, тобто не віримо, доки не побачимо власними очима й не доторкнемося того власною рукою, Господь дав нам переконливі конкретні речі, конкретні елементи про своє існування. Він з'являвся то вогняним стовпом, коли супроводжував Мойсея й ізраїльський народ після виходу з Єгипту, то втілювався і став Сином, а щоб завірити існування Святої Трійці, коли Іоанн хрещував Бога-Сина у водах Йордану, були присутні і Бог-Отець, і Бог-Дух Святий у вигляді голуба. І все це тільки, щоб переконати нас про своє існування. І тоді, що таке Бог, якщо це тільки матеріальна, конкретна поява, щоб підтримати людську віру?

– А ви, отче, обіцяли не заставляти мене розв'язувати сьогодні складні проблеми.

– І я додержу свого слова. Я поставив запитання тільки, щоб можна продовжити розмову. Про Святу Трійцю ми вже говорили, ні? Отож, при хрещенні Спасителя, Отець знаходився в небі, звідки почувся Його голос, Син знаходився в річці Йордан, а Святий Дух з'явився у вигляді голуба. Значить, були три Особи, так? Отже, Бог триєдиний. А тоді, чому твердимо, що Бог один?

– Не сердьтеся, отче, сьогодні я не в стані вести таку розмову. Краще вип'ємо ще по склянці вина.

– Вип'ємо, певна річ, що вип'ємо, а це мене тішить. Але я не заставляю вас відповідати на те запитання, а моє прохання, щоб ви тільки слухали те, про що я говорю.

– Гаразд...

– Ну, ось. Відомо, що тайну Святої трійці нелегко розуміти – вона понад можливість людського розуму. Тому, щоб доказати, що Бог тільки один, теологи протягом століть використовували різні конкретні пояснення. З усіх тлумачень найкращим виявляється пояснення святого отця Спиридона Тримитундського. Цей ієрарх каже, що Бог справді один, але триєдиний, тобто в потрійній особі. Так само, як, наприклад, цегла одна, але складена з трьох елементів: з глини, води та вогню. І все ж, хто такий Бог? Хоч здається, що легко відповісти на це запитання, насправді не так, головню після того, як домовились ми, що Бог не є якийсь бородатий дід, котрий живе в небі. А тоді, хто Він? Я гадаю, що коли називаємо Бога Вседержителем і Творцем, тоді ми найближче до Його пізнання. Так, Він – Творець, котрий сотворив і творить усе! Він – творча Енергія! Він якраз і є тією Енергією! – захопився раптом отець Бутояну, але зразу ж притух: – Зупинимо спекуляцію на цьому, щоб не заблудити. Поки що ми дійшли до висновку, що Бог – це Енергія. А звісно, що Бог сотворив

людину за Своїм образом і Своєю подобою і дихання життя вдихнув у неї, і стала людина живою душею. Іншими словами, людська душа ніщо інше, як крапелька Божої душі, крапелька тієї Енергії. Не так, докторе?

– Логіка підказує, що воно так.

– Правильно. Все це записано у Святому Письмі. А коли ця крапля, тобто душа, покидає тіло людини... Не наполягаю запитуватись *коли* і *чому*, бо довго говорити, а у вас сьогодні не вистачає терпіння, і воно нормально... Отож, коли душа покидає тіло, відбувається двоє речей: душа повертається до Бога, а тіло в землю, тобто кожне повертається на те місце, звідки походить. Гадаю, ви згідний з тим, що я досі сказав.

– Так.

– Чудово, докторе! Це хотів я почути від вас. Отже, душа вашої дружини, пане доктор, зараз у Бога. А через хтозна-скільки років і ваша душа дійде в те місце. А це що означає? Означає, що ви зустрінетеся зі своєю дружиною! Розумієте? Ну, давайте, вип'ємо ще склянку вина.

– Цікаве все те, що ви, отче, представили, – сказав Віктор, вислухавши уважно, – цікаве й навіть зовсім логічне, але...

– Ну, пане доктор, гадаю, що на сьогодні досить, правда? Бо, продовжуючи, боюся, що заплутаємося. І навіщо, якщо добились бажаного? А саме: ваш безмежний сум, спричинений втратою дружини, перетвориться поступово в нетерпіння зустрітися з нею. І, без жодного сумніву, ви зустрінетеся! Але до зустрічі ви ще повинні виконати свої наземні завдання, продовжувати лікувати людей, загоювати людські страждання. Я мав гадку говорити вам ще про деякі цікаві речі і бажав почути вашу думку, але вважаю, що не сьогодні, ще матимемо на це час, – сказав отець Бутояну, підняв склянку з вином і вклонився перед гостем, підхожуючи і його випити.

Віктор випив і собі, а священник додав:

– Поговоримо про те іншим разом.

– То чому, отче Владіміре? – пожвавішав трохи Віктор. – Кажіть. Мені цікаво почути.

– Ну, якщо так, мене тішить ваша згода. Ось існує теорія, що ніби Бог-Отець і Ісус Христос інопланетяни, які прибули до нас з іншої планети чи з хтозна-якої галактики.

– Що? Не може бути!

– А декотрі твердять, що таки так, і підтримують свою теорію так званими біблійними аргументами. Наприклад, згадується момент, коли на Синайській горі Бог дав Мойсеєві скрижалі з десятима заповідями. Тоді гора здвинулася, покрилася димом, а Бог прибув, огорнений вогнем; і піднімався дим, як із печі, а гора сильно тремтіла. Звідси висновок, що ніби Бог прилетів ракетою з космосу. А ще раніше, після того, як євреї покинули Єгипет, Бог вказував їм шлях вогненним стовпом, який ототожнюють з космічним кораблем. Те ж саме твердять прихильники цієї теорії, що нібито до Ісуса Христа прибули ракетою з космосу Ілля і Мойсей, спираючись на євангельський опис Господнього Преображення. Наводяться також інші «космічні» приклади, описані в Біблії: Зішестя Святого Духа, Вознесіння Ісуса Христа та інше.

А тепер хотів би я почути, якої ви думки про цю «космічну» теорію, але як учений, а не як віруючий.

– Не знаю, що відповісти, не розуміюся... Однак ідеї цікаві.

– Певна річ, що цікаві. У вас нема Біблії, так?

– Ні. Дома мої батьки іноді читали, головню вечорами, Псалтир і невеликий молитовник, але ми, діти, не читали. А в школі викладав нам релігію панотець Тотоеску лиш до 1948 року, а потім...

– Знаю. Внаслідок шкільної реформи релігію викинули; тоді ж викинули й так звані «мертві мови» латинську й старогрецьку. Ось, докторе, дарую я вам Біблію. Підемо зараз та візьмемо з церкви. Я певний, що ви прочитаєте Святе Письмо не тільки з особливим інтересом та насолодою, але й з неабияким хистом.

– Я теж переконаний в цьому, – згодився Віктор, – за що я вам дуже вдячний. Вдячний за все, за цікаві речі, про які ви говорили.

– Поговоримо про таке ще й іншим разом. Жду вас, заходьте будь-коли. Але підждіть, ще вип'ємо вина.

– Дякую, панотче, більше не буду. Спасибі за чудові страви, за хороше вино, а за це пообіद्धа дякую вам ще раз від усього серця! Тепер, якщо дозволите, я піду.

– Не маєте за що, пане доктор. Приходьте частіше, буду радий вашим відвідинам. Та поки що ходімо у церкву, дам вам Біблію. Хвилинку, хай візьму ключ.

Вийшли. З подвір'я парафіяльної хати крізь хвірточку ступили на церковне. Священник відімкнув церкву, запросив Віктора досередини, перехрестився й проказав молитву. Потім узяв з пангарного стола Біблію й простягнув її Вікторові:

– Прошу. Від усього серця дарую вам Боже слово!

– Цілую руку, отче Владіміре!

Ідучи додому, Віктор помітив, що вже вечоріє. Він почував себе спокійнішим і дякував у думці старому священникові, хоч був певний, що не тільки цікава розмова виключила його з попереднього напруженого стану, а й оті кілька чарок.

9.

Перші кілька днів без Джіки Мігока здалися Миколі Іванишині довгими й більш стомлюючими. І, може, не праця як така втомлювала його, бо, залишившись один, він не дозволяв собі працювати зранку до вечора і то щодня. А тому він скоротив робочий день, і втома була не більшою, ніж раніше. Інше підтримувало його напругу і втомлювало: постійна боязнь, страх, щоб не попсувалося щось в екскаваторі, а він не був би в стані відремонтувати те. Іванишин постійно думав про таку можливість, і боязнь втомлювала його сильніше, ніж копання каналу. Але поступово він старався заспокоїтися й підбадьорював сам себе: екскаватор новий, ще й дуже хороший – не зіпсується! І навіть якщо й появиться якась дрібна вада, яку він не зможе полагодити, піде до Тульчі й запитає дядька Джіку, як йому полагодити те, що зіпсувалося. Це трохи заспокоїло Миколу Іванишина. А втім, все одно годиться відвідати свого товариша в лікарні. Це дружній і людяний обов'язок. Подумав також подзвонити в константське управління й поцікавитися в інженера Косми, чи до Мігокового виздоровлення вишлють до Сфинту Ґеорґе іншого екскаваторника. Зробить так: доки їхати йому в Тульчу, піде на пошту й зателефонує в Констанцу.

Подзвонив таки наступного дня. Від інженера Косми довідався про двоє речей: управління шукає екскаваторника,

щоб послати до Сфинту Ґеорґе, але ще не знайшли – на таких спеціалістів попит великий.

– А Джіка Міґок, – запевняв інженер Косма Миколу Іванишина, – почуває себе чимраз краще. У Тульчі, де наклали на його ногу гіпс, пролежав він лише два дні. А відтак наше управління послало туди машину, якою привезли Міґока до Констанци. Тепер він дома в медичній відпустці й нетерпляче жде, щоб минули 45 днів і щоб зняли йому гіпс, а ще через два місяці, щоб міг повернутися до Сфинту Ґеорґе. Таким був Джіка, відколи знаю його: нетерплячий, непосидючий. Отож через якихось три місяці він прибуде туди. А ми надіємося найняти ще одного-двох екскаваторників, бо з малими каналами упораєтеся ви обидва, але трудніша й складніша робота при каналі Сфинту Ґеорґе-Суліна. Той буде ширший і глибший, щоб уже не говорити, що його довжина вже не буде кілька сот метрів, як оті, що їх ви тепер копаєте, а 32 кілометри й потрібно буде більшої сили. Розв'яжемо це питання. А тепер у мене до вас, товаришу Іванишин, прохання.

– Слухаю вас, товаришу інженер.

– Коли повернеться, ведіться бережно з Джікою, бо він, як ви, певне, помітили, непосидючий, а в його вік кістки вже так не зростаються, як у дітей чи молодих людей.

– Будьте певні, товаришу інженер, що матиму грижу за дядька Джіку, як за рідного брата.

– Ну, й добре. А діло, кажете, рухається. Закінчили перший канал і розпочали копати другий, правда?

– Так, – відповів гордо Іванишин. – А, знаєте, Дунай зразу хлинув навально, доки не затопив увесь канал з одного кінця до другого!

– Якраз це й була наша мета, ні? Приїду і я до Сфинту Ґеорґе, може, навіть наступного тижня.

– Жду вас. А тепер і в мене до вас прохання: дайте, будь ласка, номер телефону дядька Джіки, хочу подзвонити йому й...

– Аякже. Запишіть. Маєте на чому?

Микола Іванишин попросив телефоністку занотувати телефон, а потім подати зв'язок.

– Заходьте в кабінку, – сказала телефоністка через кілька хвилин, – маєте зв'язок з Констанцією.

Відповіла Мігокова дружина і відмовлялася покликати до телефону свого чоловіка, але коли почула, хто дзвонить, сказала Миколі Іванишинові, щоб почекав трохи, бо її чоловік пересувається повільно. Іванишин навіть почув у слухавці: «Ходи, Джіка, до телефону – дзвонять із Сфінту Георге. Ці не дають тобі спокою навіть, коли ти хворий?..».

– Здоров, Миколо! – весело привітався Мігок. – Що робиш? Що нового? «Дичина», я певний, послужна, так?

– Так, дядьку Джіка, все в порядку! Невже вам вже дозволено ходити? – не зміг Іванишин вгамувати свій подив.

– Аякже! А що, лежатиму весь час?

– Та вже можете спиратися на ногу? Так швидко? – продовжував Микола Іванишин дивуватися.

– А, це ще ні! Підпираюся двома палицями й ступаю тільки однією ногою. На хвору ще не налягаю. Вже зовсім не болять, і жду того дня, коли знімуть гіпс. А ти, що робиш, що там нового?

– І тут справи хороші, дядьку Джіка. Я сказав і товаришеві інженерові, що закінчив перший канал, що залив його Дунай, і я почав копати другий.

– Браво, Миколо! А казав я, що ти обійдешся і без мене.

– Більш-менш, але було важко, дядьку Джіка! І знаєте, що саме було важким? Не робота, а постійна боязнь, що в екс-

каваторі щось може зламатися, і що тоді мені без вас робити? Ось це гризло мене весь час.

– Ніщо не може зламатися, Миколо. Ця «дичина» безсмертна! Я знаю, що одному нелегко, бо й мені доводилося працювати одному на цьому екскаваторі, «дичина» страшно втомлювала мене. Але ти молодий, витривалий. Потерпи ще трохи. Може, управління найме ще когось, а крім того, не так уже довго до мого повернення.

– Жду вас, дядьку Джіка.

– Гаразд. А доти – тримайся! Спасибі за дзвінок. Буду вдячний, якщо коли-не-коли ще потелефонуєш.

– Дзвонитиму, певне, що дзвонитиму. Бажаю вам швидкого одужання! А на працю я не нарікаю. Я склав денну програму, якої додержуюсь, і таким чином робота менш стомлююча. Але працювати одному – надзвичайно скучно! Отож, повертайтеся швидше!

Микола Іванишин покинув пошту задоволений. Розмова з інженером, а головно з Джікою Мігоком заспокоїли його. Таки-так. Що може зламатися в екскаваторі? ДГ – чудова техніка! Прокляті капіталісти зробили хороше діло... То правда, що одному скучно. Він не раз думав покликати Данієлу, але водно відкладав, бо не хотів псувати їй усталений порядок, а також хлопцям. Щоправда, вони могли би ходити до школи й тут. І вона могла би знайти тут роботу. Не в прядильні, бо у Сфінту Георге її нема, але, приміром, у «Піщіколі», в пекарні чи деінде, бо служниць скрізь потрібно. Але чи захоче вона покинути Бухарест?.. А чому би ні? Хай візьме відпустку та прийде сюди з хлопцями, доки в них ще вакації. На понтоні-спальні є багато вільних кают. Поговорить з Данієлою, хлопцями і надіється, що їм сподобається в Дельті. І якщо всі будуть згодні, хлопці ходитимуть тут до школи, а для Данієли

знайдеться робота, якщо погодиться осісти в Катирлезі. Він напише їй листа таки цього вечора і запропонує приїхати їм усім трьом. Тут Дунай, море, пляж, риба, різні гарні й чудернацькі птахи. Завтра вишле їй гроші на дорогу.

Зосереджений над своїми думками, Микола Іванишин наближався повільно до понтона-спальні. Помітив ще здалека чоловіка, який стояв біля екскаватора. Невже той жде його? Побачивши Іванишина, чоловік рушив йому назустріч.

— Добрий день, — сказав він.

— Добрий день. Ви мене чекаєте?

— Так. Просить вас голова...

— Котрий голова?

— Таж наш, голова народної ради, товариш Семен Вареник. Просить вас привезти екскаватором з Дунаю ківш намулу, хоче вилити саману на літню кухню. Ви згідний? Бо не за дурно, ось, нате гроші.

— Та залишіть гроші, засуньте їх у свою кишеню. Не в цьому річ.

Микола Іванишин помовчав трохи і, замріявшись, незадоволено почухав потилицю, а вкінці сказав:

— Ну, хай буде, але не знаю, звідки взяти того намулу.

— А, ходімте, я вам покажу. Ось там, трохи нижче пікету, там бравий¹ намул, всі звідти беремо. Носимо відрами або веземо тарабонцем², але то важка робота, а товариш голова подумав, що екскаватором — зовсім інше діло, набагато легше, ні?

Спершу Микола Іванишин хотів відмовити, але подумав, що не варто псувати стосунки з місцевими властями. Власне, не було що псувати, бо він не мав жодних стосунків, але прибуде Данієла і, може, доведеться звернутися по допомогу.

¹ Бравий — хороший.

² Тарабонець — тачка.

Отож, завів ДГ і разом з посланцем голови народної ради поїхали берегом Дунаю. Коли проминули пікет, чоловік сказав:

– Зупиніть тут. Звідси беремо намул на саман, бо тут найкращий – м'який і гладкий, як масло. І Дунай тут мілкий і нешвидкий. Навіть дивно, що тут втопилася та жінка.

– Котра жінка?

– Таж дружина доктора, професорка. Дивно. Дивіться й ви: тут вода трохи вище коліна, ну, по пояс. А я знаєте, що гадаю? Вона, видай, піймала якусь велику рибу, сома чи що, зайшла в ріку трохи далі, а там хапнув її крутіж і – амінь! Тому й вудку не знайшли.

Микола Іванишин зайшов до диспансеру таки наступного дня після того, як в селі розповсюдилася чутка, що сталося те нещастя, але не наважувався питати в лікаря подробиць, а тільки висловив своє глибоке співчуття.

– Значиться, тут сталося? – поцікавився Іванишин.

– Тут. Наш доктор дуже добрий, людяний, кожному повірить, дасть потрібні медикаменти. І вона була дуже порядною. Професорка! Зустрінешся, бувало, з нею на вулиці та не встиг сказати добридень, бо вона раніше тебе вітається.

Микола Іванишин зачерпнув повний ківш намулу й почекав трохи, щоб стеклася вода.

– Госпідку! – здивувався чоловік. – Та з цього намулу вийде саману, чи кірпічу, як кажуть у нас, на цілу хату! – чоловік підійшов до Іванишина й простягнув йому двісті леїв. – Беріть гроші. Намул вартує більше, але наш голова гей скупий...

– Я ж казав вам, що не беру грошей. Давайте, поїхали!

– Буде сердитись.

– Хай сердиться. Екскаватор не мій, а державний, так що... Ну, сідайте біля мене, бо не знаю, куди везти намул.

– Наш голова живе недалеко, таки біля сільради.

Виїхали на центральну вулицю, проминули пікет прикордонників, а кілька прохожих зупинились і дивилися, дивуючись, на повен ківш намулу.

— Якщо люди вже побачили, то невдовзі матимете й інших клієнтів на намул. Так здається... А тепер заверніть направо отією вулицею, що веде до народної ради, й зупиніть перед четвертою хатою.

Микола Іванишин не відповів, але вирішив нікому більше не везти намулу. Це вперше і востаннє. Що скажуть дядько Джіка або інженер, якщо довідаються, що він замість копати канали возить людям намул? Який сором!

— Зупиніть тут, — сказав чоловік Іванишинові. — Вилийте ось тут під плотом.

З подвір'я вийшов голова народної ради і, побачивши величезну купу сіро-жовтавого намулу, сказав задоволено:

— Браво! Зробили-сте хороше діло! Дякую. Григорію, ти дав йому гроші?

— Ні, товаришу Вареник, бо не хоче брати...

— Як не хоче? Дай людині гроші, бо заробив!

— Не треба, товаришу голову, — сказав впевнено Іванишин. — Ексакаватор державний, а не мій.

— Але праця — ваша! А паливо? Беріть гроші, чоловіче! Бо якщо боїтеся інженера, то не проблема, поговорю я з товаришем Космою. За останні два роки він дуже часто приїжджає до нас — міряє, планує з отією його бригадою спеціалістів, так що... Григорію, дай йому гроші!

Микола Іванишин ще поспробував відмовити гроші, але побачив, що голова почав дійсно сердитись, взяв від Григорія двісті леїв.

— Ось так. Хіба можна? — задоволено сказав Семен Вареник. — А тепер заходьте — вип'ємо пиво.

– Хай спершу відведу екскаватор.

– Та не бійтеся, від пляшки-двох не вп’єтеся... А втім, може залишитися тут до ранку і візьмете, коли пора рушити вам на канал.

Потім голова народної ради сказав Григорієві:

– Тобі, знаю, пиво не подобається. Ось п’ять леїв – підеш до «Буфету» та вип’єш двісті «білої», але спершу йди до Давида й візьми в нього дерев’яні саманові форми. На завтра вранці ти залагодив справу?

– Залагодив, товаришу Вареник. Прийдуть чотири жінки – вони вміють виробляти кирпич, як ніхто. З їхніх рук такі кирпичі виходять, що но! Вони раз-два перероблять цю велику купу!

– Ну, й добре. Рушай, але йди спершу до Давида, бо якщо зайдеш у «Буфет»...

– Ні...

– Знаю я тебе... Ну, рушай!

Семен Вареник виглядав на людину віком п’ятдесят п’ять років, а, може, й більше, був сухорлявий, не дуже високий і з кумедною лисиною: трохи волосся лиш на скронях та на потилиці, зате над чолом стирчав жмут коричнево-іржавого волосся. Був він моторний, говорив твердо й упевнено.

– Сядьмо ось там у холодку, – сказав і попрямував перед Миколою Іванишиним.

Біля сліпої стіни, та що без вікон, широка комишева стріха затінювала застелений клейонкою стіл і три стільці.

– Сідайте, – запросив голова гостя. – Іду принести пива. Вернувся швидко.

– Пропоную пити з пляшки, чи хочете зі склянки?

– Ні. Краще з пляшки.

– Я теж такої думки. Бо в склянці пиво швидко нагрівається. Моя жінка принесе нам і чимось закусити.

– Та не треба... – сказав Іванишин не тільки із ввічливості. Він бажав швидше дійти на понтон, щоб написати Данієлі листа.

Голова відкупорив пляшки й простягнув одну Миколі Іванишинові:

– Будьмо, товаришу! – підняв голова свою пляшку.

– На здоров'я! – відповів гість.

Підійшла дружина голови народної ради – кругленька та усміхнена жінка:

– Добрий день! – весело сказала вона й поставила на стіл тарілку з гріночками маринованого оселедця, мисочку з чорною ікрою, кошик з покляним хлібом і двома виделками. – Смачного вам!

– Це моя дружина, – пояснив Семен Вареник

– Добрий день! – відповів Іванишин одночасно на вітання й на знайомство. – Та не треба було, бо я...

– Чому не треба? – весело запитала жінка. – До пива треба якоїсь закуски. Також дякуємо вам, що привезли матеріал на кирпичі. Збираємося підняти літню кухню. Дякуємо ще раз, а то треба було... Смачного! – повторила вона й подалася йти.

– Іленко, – зупинив її Вареник, – ти принесла якраз чого треба, але до цієї закуски піде ще пиво, отож принеси з холодильника ще дві пляшки.

– Забагато, товаришу Вареник, – впевнено сказав Іванишин. – Бо інакше змушу залишити екскаватор перед вашими воротами.

– Нічого. Звідси ніхто не вкраде його. А ми поп'ємо пива, закусимо та поговоримо, – сказав голова й пильно подивився на свого гостя, усміхаючись загадково.

Миколу Іванишина здивували слова голови народної ради, а головню тон, якими були висловлені, й тому подивився на нього не так запитливо, як здивовано.

Голова помітив подив свого гостя, але відклав пояснення й продовжував їсти мовчки. Його дружина принесла дві пляшки холодного пива й поспішила сказати, але теж весело:

– Йой, забула! Іду принести копченого оселедця.

– Не треба! – запротестував Микола Іванишин. – Досить цього, що ви подали, за що вам дуже дякуємо.

– Я думала, що...

– Досить цього, що вже принесли! – наполягав Іванишин.

– Не треба, Іленко, якщо наш гість каже, що не хоче, а крім того він ще загостить до нас.

Коли закінчили закуску, Семен Вареник відкупорив принесене жінкою пиво і, поставивши одну пляшку перед Миколою Іванишиним, сказав:

– Телефонував мені ваш колега Шербан Марін.

Від подиву Микола Іванишин кумедно витріщився на Семена Вареника, а той повів далі:

– Казав, що ви недавно говорили по телефону...

– Та так. Я подзвонив йому минулого тижня, розповів про свою тутешню роботу і що почуваю себе добре в Сфінту Ґеорґе, але товариш Шербан не казав, що...

– Ну, – звисока посміхнувся Семен Вареник, – розмовляли ми, як між партійними секретарями... Запевняв, що ви хороший хлопець, але мали-сте деякі проблеми; не уточнив, які саме, але казав, що якщо схочете, розкажете ви... Просив також допомогти вам.

– Дякую. Але я допомоги не потребую, – підкреслив твердо Іванишин. – Я задоволений теперішнім своїм станом, працюю...

– Так-так, знаю. І, значиться, ви закінчили партійну школу імені Жданова? Бо так казав Шербан, що в тій партійній школі були ви колегами.

– Так...

– І після такої високої партійної школи, ви лише екскаваторником у Дельті?!

– Ніякої праці не треба встидатися.

– Я цього не казав, Але наша партія не дозволяє собі розкидатися висококваліфікованими кадрами.

– Я вже не член партії, товаришу Вареник.

– Ні?! То чому? Що сталося?

– Ет, проблеми давні, про які не хочеться ні говорити, ні згадувати...

– Прошу вас, розкажіть, чому ви вже не член партії. Не тому, що мене надто це цікавить, але гадаю, що недарма телефонував мені секретар компартії такого великого бухгалтерського підприємства й підкреслив кілька разів, що ви чудова людина, що мали ви якісь неприємності, але не уточнив, які саме, і просив допомоги вам, а я обіцяв йому. Але щоб міг я допомогти, мушу знати в чому річ, ні?

– То правда. Але я не в такій ситуації, щоб потребував чиеїсь допомоги. Працюю, задоволений своєю працею й зарібком. А що було – відгуло. Мені не дуже подобається згадувати те, але якщо дядько Шербан... І ви, бачу, наполягаєте...

– Атож, бо я обіцяв товаришеві Марінові й мушу додержати свого слова, ні? Курите?

– Ні.

– А я мучуся цією чортівською травою, і жінка радить кинути, але не можу.

Семен Вареник припалив цигарку й задивився на свого гостя, очікуючи з неабияким інтересом, щоб той говорив. Мовчання не тривало довго, і Микола Іванишин почав розповідати спокійно, але з поспіхом людини, котра хоче збутися якнайшвидше чогось неприємного.

– Ось, що трапилося. Був я, як і ви, секретарем сільського комітету й головою народної ради.

– Так? Де?

– В комуні Златні, чи слободі, як кажуть тут, Сучавської області. Златна – моє рідне село, і вважаю, що я там непогано попрацював. Як вам відомо, сім-вісім років тому партія поставила завдання прискорення соціалістичного перетворення сільського господарства. А партійні директиви треба було ввести в практику, не так? Отже, взявся я переконувати односельчан – хороші ґазди, але вперті – й ледве-ледве вдалося мені заснувати так звану товаришію, в яку не записалося ціле село, а крім того, й котрі увійшли, записали не всю свою землю і працювали в товаришії без охоти й безцільно, а тому й результати їхньої кепської роботи були, м'яко кажучи, поганими.

– У нас цього не було, бо катирлезчани не мають орної землі.

– Вам пощастило. А я вирішив посилити працю в галузі пропаганди, головню тому, що почало ставитись дуже серйозно питання заснування колективного господарства. Мав я хорошого друга, Павела Пожого, активіста обкому по пропаганді, і попросив його, щоб допоміг у моїй діяльності щодо пропаганди і переконання людей. Я хотів, щоб Павел прислав мені для будинку культури хороші кінокартини на належну тему, афіші, брошури й одночасно спеціалістів, які би читали селянам переконливі лекції. І допоміг він мені, але бажаного результату не було. А не було й тому, що в навколишніх колективних господарствах справи йшли погано, а златнянам було відомо це. І тоді, що подумав я? Ану, не повести мені своїх упертих односельчан в якесь передове колективне господарство? Хай бачать власними очима чудові результати колективної праці.

– Правильно. Це хороший метод, бо людина доки не бачить... – згодився Семен Вареник.

– Так вважав і я. Але куди вести їх, якщо в Сучавській області нема хороших колективних господарств? І заставив мене чорт шукати в газетах. І натрапив я на статтю про надзвичайні результати колективного господарства «Нова путь» із Серільою.

– Це в Константському районі, не так?

– Правда. У них – висока погектарна врожайність, чудовий зоотехнічний сектор, в якому надоюють від корів тисячі літрів молока й де працює стахановець Йон Барба. Вирішив, що туди повезу своїх златнян! Розказав про свій намір і Павелові Пожозі, а він погодився представити мою пропозицію першому секретареві обкому, а той не тільки схвально прийняв мою ініціативу, а навіть дав нам автобус, яким туди поїхали. Дорога довга. Посадив я в той автобус сорок своїх односельчан – чільних господарів, але й кілька упертих, щоб не назвати їх прямо ворогами. Сіли й ми з Павелом Пожогою і поїхали.

– А ви мене таки зацікавили. Але не забудьмо про пиво, бо нагріється. Ну-ну, і?

– Їхали довго. Але доїхали благополучно до Серільою і що гадаєте? Керівництво колективу, тобто голова, його заступник і головний бухгалтер прийняли нас, як на весіллі: столи повні всяких страв, ще й горілка, вино.

– А хіба вони знали, що ви приїдете? – поцікавився Вареник. – Мабуть, знали про ваше прибуття, якщо так зустріли вас.

– Я теж підозрівав, що знали. А пізніше Павел Пожога признався, що він повідомив. Ну, ось. Їлося, пилося, а між часом голова говорив нам про чудові здобутки їхнього колгоспу «Нова путь» і, щоб переконати нас, заставив головного

бухгалтера представити конкретні дані: погектарний урожай, надзвичайні результати зоотехнічного сектора, де працює їхній стахановець Йон Барба, про котрого читав я в газеті. Занадто було все надзвичайним, щоб не кортіло мене перевірити, бо я теж златнянин, себто невірющий Фома.

– Та як могли ви перевірити?

– Перш за все пішов я до стахановця. Знайшов його в стайні, де були зо 70 худих корів, шкіра та кості, які ледве держалися на ногах. Побачивши мене, стахановець зіперся на вила й міряв мене злим поглядом.

– То чому?

– Сказав він мені пізніше: гадав, що я репортер від якоїсь газети й прибув писати про нього. На журналістів був він дуже сердитий, казав, що осмішили його, бо писали про нього неправду, що доглядає корів-рекордсменок, від котрих надоюють щодня по тридцять з чимось літрів молока. Але коли почув, що я не журналіст, що прибув разом з гуртком односельчан бачити їхні досягнення, він заспокоївся й сказав збитошно: «Від цих здохлятин по тридцять літрів?! Від них не надоїш і двох літрів!». А тоді я запитав, чому писалося таке в газетах. Він пояснив, що справді є корова, яка дає не 30, а 20 літрів молока, але то не колгоспна корова, а його власна. «Але її годуємо не соломою, а люцерною, конюшиною, висівками, жмихами та буряками!» Він також сказав, що зоотехнічний сектор має спеціальний відділ – експортний і на п'янства та гульні голови колективного господарства, його брата, котрий його заступник і злодій, як і він, а також головного бухгалтера, себто їхнього шурина й теж злодія. Непогано живеться й бригадирам, а решта людей ледве зводять кінці. І тоді я подумав, що коли ситуація в зоотехнічному секторі не та, яку представили газети, мабуть,

і решта секторів теж не такі, якими описали їх у газетах. І я вирішив перевірити й це.

– А цікаво чи вдалося вам? – запитав Семен Вареник.

– Атож! Я повернувся в зал, де всі бенкетували, але, розуміється, не сказав, де я був і що саме довідався. Можна було припустити, що вийшов на свіже повітря. А вернувшись, сів біля головного бухгалтера й через якийсь час, коли всі їли-пили та веселились, я звернувся до бухгалтера: «Ви представили нам чудові досягнення, головню такі високі врожаї, аж не віриться. А скажіть, будь ласка, як ви їх досягли? Мабуть, допомогли хімічні добрива, зрошення, так?». Він, трохи підхмелений, підморгнув і хитро посміхнувся: «Ану, ходіть зі мною і я покажу вам...». Повів мене у свій кабінет, відімкнув шафу й вийняв два реєстри, розгорнув і тицьнув пальцем: «Гляньте: пшениці – стільки тисяч кілограмів погектарний врожай; ячменю – стільки тисяч; кукурудзи – стільки тисяч! З 4112 гектарів здали в державний фонд стільки тонн пшениці, стільки ячменю, стільки кукурудзи. Ну, подобається?» – питає й хитро усміхається. «Чудово, – кажу, – але мене цікавлять методи, якими ви добилися цих надзвичайних результатів, які добрива використовуєте, які сільськогосподарські машини?..» Бухгалтер глипнув на вхідні двері й заговорив пошепки: «Які добрива, які машини?.. Метод набагато простіший, ніж ви собі уявляєте, і його легко застосувати... Виджу, ви розумний чоловік. Поясню метод, щоб і ви застосували, коли заснуєте колективне господарство. Ану, дивіться і скажіть, що тут написано?» – і вказав пальцем у реєстрі. Кажу: «4112 гектарів». «Правильно. Це на папері, бо в полі, тобто насправді, у нас 4.760 гектарів. Зрозуміли, в чому секрет? Маємо звідки звітувати і про високі врожаї, і нам залишається достатньо. Як у тій пісні: *І вовки ситі, і кози*

цїлі... Обов'язково зробить так і ви. Запишіть менше землі, ніж маєте в дійсності. Бо це єдиний метод, інакше – біда! Слухайте, що я вам кажу!»

– Товаришу Іванишин, ви говорите серйозно? – сердито дивувався Семен Вареник.

– Дуже серйозно! Звідси й почалися непорозуміння між мною і другом Павелом Пожогою. Він, хоч і довідався про стан речей у Серільої, напивав, щоб я заснував у Златні колективне господарство, бо так вирішила партія, а я йому пояснюю, що ще не момент, що не треба спішитися, бо поспіх не призведе до чогось доброго. Ну, і так далі, через що Павел Пожога із приятеля став ворогом.

– Ось що, товаришу Іванишин. Не сердьтеся, але ви не правий. Правду мав той товариш Пожога, чи як його. І знаєте чому? Тому, що партія ніколи не помиляється!

– А іноді таки помиляється, бо партія складена з людей, а люди... Ось, кілька місяців тому партія визнала свою помилку в питанні політв'язнів і випустила їх. Так що...

– І твердите, – почав гарячитися Семен Вареник, – що в Серільої провина належить партії, а не отим злодіям?!

– В певній мірі так.

– Не розумію вас! Брехала й крала там партія, а не керівництво, тобто керівники того колективного господарства?!

– Та не так треба ставити проблему, товаришу Вареник. Для селянина понад усе найдорожче – це земля. Земля – його життя! Тому при заснуванні колективного господарства партія повинна казати так: ось, товариші селяни, оброблятимете землю разом, колективно, але земля залишається кожного з вас, маєте право виходити з цього господарства, якщо ви чимось незадоволені, можете продати свою землю або дати дітям у придане, як і дотепер. А не казати, що земля вже

належить усім, і тоді селянин зрозумів, бо він недурний, що в нього відібрали найдорожче.

— І до кінця ви заснували колективне господарство в своєму селі?

— Ні.

— І ви дивуєтеся, що вас викинули з партії!

— Ні, не дивуюся. Жалію, що декотрі розумні люди не розуміють хлібороба. І не розуміють, бо не люблять селянина. А не люблять, бо ті розумні люди ніколи не обробляли землю. І ще щось. Подам конкретний приклад, щоб вам було ясно, що саме маю на увазі. Уявіть собі, що, скажімо, прийшли у ваше село якісь селяни й взялися вчити рибалок ловити рибу. Що тоді? Перш за все, певне, рибалки розсміялися би. Правда? А якби селяни продовжували силоміць вчити їх риболовлі, що буде?.. Те ж саме відбувається в землеробстві, коли прибули робітники з фабрик, заводів і взялися вчити селян обробляти землю... Ми говоримо про диктатуру пролетаріату, тобто робітників, але партія не лише їхня, а належить і селянам, і рибалкам, і інтелігентам, всім чесним людям. Щоб уже не говорити про іншу проблему, помилково оцінену, — Микола Іванишин говорив чимраз більш піднесеним голосом. — Маю на увазі індустріалізацію. Я не проти індустріалізації, навіть люблю в більшій мірі залізо, ніж землю, але дарма існують фабрики та заводи, якщо нема хліба! Не так?

Семен Вареник слухав насупившись довге пояснення колишнього секретаря партії, покрутився на стільці, але не відповів. Засіло неприємне мовчання, і Микола Іванишин подумав, що пора йому йти. Встав:

— Дякую вам за частування.

— Не маєте за що, — сказав сердито й майже грубо Семен Вареник. — Ми вам дякуємо, що привезли матеріал на саман.

Микола Іванишин зрозумів, що і хазяїн не бажає продовження розмови. Попрощалися набагато холоднішим потиском рук, ніж на початку.

По дорозі, під сильним гулом двигуна, Микола Іванишин старався заспокоїтися після неприємної розмови з головою народної ради. Власне, він почав розмову з головою, а закінчив із секретарем парторганізації. Його сердило не так те, що той не розумівся на проблемах колективізації, як тому, що набув ще одного ворога, а якщо не ворога, тоді точно когось, котрий вважає його, Миколу Іванишина, ворогом народу. «А дуже жалію я про одне: певне, дядько Шербан телефонував Вареникові і просив, щоб прийняв мене в лави РРП, але після сьогоднішньої суперечки про таке вже й мови не може бути. І ось нехотячи я знов серджу дядька Шербана... А він аж ніяк не вартує цього з мого боку!» Правду кажучи, Микола Іванишин не був певний, що таки бажає знову стати членом партії. Швидше, ні. Але справді й чесно жалів, що сердить Шербана Маріна, його чи не єдиного справжнього добродійника. А щодо Семена Вареника: «Хай йому чорт! Краще йду писати Даніелі листа».

10.

Минув місяць, відколи померла Ірина. Рівно місяць, і Віктор не одержав ні від прокуратури, ні від міліції, котрі провели слідство, жодної вісті, хоч обіцяли повідомити, якщо появляться нові факти, а головне, коли дозволять йому сповістити сім'ї про Іринине нещастя. Хоч її труп не знайшли ні в Дунаї, ні в морі, куди могла течія занести, у Вікторову душу поступово осідало переконання, що Ірина таки втопилася, що дунайська бистра течія, певне, занесла її на «валок», звідки нема рятунку. Мабуть, розгарячена нестерпною духотою, Ірина вирішила прохолодитися в ріці. Але шок холодної води міг спричинити серцевий напад. І в такому разі дарма, що вміла Ірина плавати, це не могло їй допомогти: бистра течія мала понести інертне тіло прямо до «валка», який проковтнув її, як траплялося не раз. Віктор був майже певний, що так сталося.

Вже одинадцята минула, і до диспансеру ще не прийшов жоден пацієнт. Віктор вирішив дзвонити в прокуратуру, бо там, мабуть, надто заклопотані й забули про нього.

– Ти тут, Євстахію? – запитав лікар, коли вийшов у хори.

– Тут, пане доктор.

– Я йду на пошту і швидко повернуся.

– Гарзд, пане доктор.

Завідуюча поштою зустріла Віктора майже радісно:

– Товаришу доктор, вам хороша звістка. Через тиждень-два в диспансері встановлять телефон. Кілька хвилин тому повідомили про це з нашого районного управління. Я таки намічала повернути до диспансеру й сказати вам, що матимете свій телефон.

– Слава Богу, нарешті! Просьбу написав ще лікар Вінеряну кілька років тому, але відтоді в Тульчі щоразу казали нам, що поки що нема технічних можливостей. А, видно, нарешті знайшлися. Але доки буде телефон у диспансері, я знов турбую вас...

– Не говоріть таке, пане... це... товаришу доктор. Приходьте будь-коли, ми вам... Тепер куди дати вам зв'язок?

– В Тульчу. До прокуратури. Дякую.

Зв'язок дали швидко. Віктор вислухав кілька хвилин пояснення районного прокурора й покинув приміщення пошти незадоволений. Отже, слідство закінчено, й суд виголосив рішення, що Ірина – покійна. Нема нових фактів. Зібрані дані уважно проаналізували прокурор і криміналісти, і хоч тіло не було знайдено, всі дійшли висновку, що Дорін Ірина втопилася в Дунаї. Через кілька днів народна рада слободи Сфинту Георге одержить рішення суду, яке дозволить написати свідоцтво про смерть Дорін Ірини. Одночасно паспорт покійної треба здати у місцевий пост міліції.

Віктор пройшов кілька кроків центральною вулицею й зупинився: не рішався, куди йти – наліво до диспансеру, чи направо до церкви, власне, до парафіяльного дому? Хотів би запитати отця Владіміра, яку службу треба відправити за Іринину душу, про яку встановлено, що загинула, але її труп не знайшли. Передумав. Відвідає отця ввечері. У той момент Віктор бажав порадитися сам із собою, як сповістити тещі про

загибель її дочки? Певна річ, що листом, але доведеться дуже уважно добирати слова, а головню підкреслити чітко, що Ірина вийшла рибалити одна, бо він не міг супроводжувати її, оскільки до диспансеру прибуло більше пацієнтів, ніж іншим разом. Крім того, то було не вперше, бо ходила Ірина по рибу без нього і на Дунай, і на канали. Але ніколи нічого поганого не траплялося. А тепер...

Саме так приблизно він пояснить своїй тещі. А вона, мабуть, захоче якнайбільше подробиць: і коли, і як, і чому? Таж Ірина вміла плавати! Чому втопилася?! І чому не знайшли її?! Таке та інше. Тому здалося би йому іти особисто та понести їй страшну звістку і відповісти на всі її вагання й бліді надії, що воно не так, що то лише кошмарний сон. Але Віктор не може покинути диспансер навіть на короткий час, але, правду кажучи, він і не бажає цього. Як нести Ірининій матері таку звістку?! А що, коли замість нього піде хтось інший? Його тато чи Аспазія, приміром, а, може, обоє – легше буде заспокоїти Фрусину. Так-так. Потелефонує татові й розкаже детально, що саме сталося з Іриною, щоб Ілаш знав, що казати Вікторовій тещі. Він уже був готовий повернутися на пошту, але передумав. Потелефонує завтра. Віктор дійшов до диспансеру.

– Пане доктор, – зустрів його Євстахій, – був тільки-но отой ваш односельчанин, той, котрий копає канал.

– Так? – здивувався Віктор.

– Прийде знов через пів години: приведе своїх хлопців, щоб ви проконсультували їх.

– А що?

– Каже, що живіт болить їх, понос...

– Гаразд, Євстахію. Ждатиму їх, а ти підеш на пошту й попросиш завідувачу, щоб надіслала телефонічне повідомлення

моєму татові, Ілашеві Доріну, про те, що завтра о десятій я дзвонитиму йому і хай тато будуть на тамтешній пошті. Зрозумів, Євстахію, чи написати тобі про це на клаптику паперу?

– Напишіть, пане доктор, і я вже йду.

Через кілька хвилин прибув Микола Іванишин, тримаючи за руки двох хлопчаків – босих, у білих майках і синіх коротких штанях.

– Добрий день, – привітався Іванишин і повернувся до хлопців. – А ви, що кажете?

– Добрий день! – поспішили одним голосом хлопці.

– Ростіть великі, хлопці! Ану, сядьте ось тут, на ліжко – побачимо, що вас болять, – лікар повернувся до Іванишина: – Євстахій казав, що їх животи болять, так? Що їли хлопці?

– Не знаю від чого це в них. Їли виноград, може...

– Зараз побачимо. Почнемо від старшого. Як тебе звати, парубче?

– Мірча. Мені одинадцять років.

– Браво, Мірча, наперед більше! Ану, ляж горілиць ось тут. Так.

Віктор став обережно пальпувати хлопцеві живіт, далі підняв і скорчив йому праву ногу:

– Болять?

– Не болять, – відповів хлопець.

– Добре, Мірча, – сказав лікар, потім запитав Іванишина: – Як часто ходили хлопці до клозету й відколи почався понос?

– Тому три години; виходили часто й боліло в них черево, а тепер, кажуть, уже не болять.

– Це добре. Значить, нічого дуже небезпечного. А тепер, Мірча, зійди з ліжка, хай ляже твій менший брат. А тебе, як звати?

– Вірджіл. Я перейшов у третій клас, а Мірча – у четвертий.

– Файно з вас!

Як тільки почав його пальпувати, хлопець сильно здригнувся.

– Болить? – занепокоєно поцікавився лікар.

– Ні. Лоскотно, – засміявся Вірджіл.

– Ну, й добре, – зрадів лікар, а далі сказав Миколі Іванишину: – Нічого страшного. Дам вам належні пілюлі, з яких по одній вони проковтнуть таки тепер, а потім дасте їм по одній через вісім годин. Сьогодні й два дні заборонено їм їсти фрукти і нічого солодкого. Питну воду треба спершу прокип'ятити. На жаль, тут нема з чого варити чай. Було в нашій аптеці, але вона закрита вже стільки часу. На березі та в лузі Дунаю росте холодна м'ята, знайдете її? З неї теж можна варити чай, але без цукру. Все буде гаразд. Через три дні приведіть хлопців на консультацію. А ви, Мірча та Вірджіл, приймайте вчасно пілюлі і три дні їжте тільки те, що дадуть, зрозуміли?

– А «Євдженію»¹ можна? – запитав мізинець. – Бо мама, видай, ще має.

– Ні в якому разі! – сказав лікар і звернувся до Миколи Іванишина: – Мабуть, не виноград спричинив їм понос, а те печиво. Їхній крем швидко псується. Ви тут купували печиво?

– Ні. «Євдженію» привезла Данієла з Бухареста.

– Два тижні тому, так? І те печиво лежало в духоті, не так? Безперечно, що від «Євдженії» дітям стало зле. Якщо ще залишилося того печива, раджу вам викинути.

¹ «Євдженія» – назва сухого печива.

– Зрозуміло. Так і збобимо. Дякуємо вам, товаришу доктор. А ви, – звернувся він до хлопців, – ідіть до понтона, може, мамі потрібна ваша поміч. Я теж скоро прибуду, але маю про щось поговорити з товаришем доктором. Не їжте нічого, доки я повернуся, зрозуміли? Головно ти, Вірджіле... Ну, подякуйте товаришеві доктору і йдіть до мами.

Віктор так і зрозумів, що Микола Іванишин намічає розмовляти з ним і був цікавий почути, про що саме збирається говорити колишній «сатрап» Златни, котрий тепер, щоправда, працює екскаваторником і то сумлінно і вперто, щоб, як завжди, здійснити задумане, а його упертість добре відома златнянам. Так сталося, приміром, з уведенням у село електричного струму – Іванишин не здався, доки не завів електрику, хоч район та область вставляли палиці в колеса й наполягали, що в той момент найбільш пекучою проблемою була не електрика, а заснування колективного господарства. А оскільки Іванишин, мовляв, не усвідомив цього, його викинули на смітник, тобто не тільки усунули з посади голови народної ради, а й виключили з партії. Але, як видно, його не зламали, бо він ось: оженився, дбає про дітей, працює й заробляє, наскільки чув Віктор, файні гроші. Ці роздуми заставили Віктора змінити в певній мірі враження про Іванишина, схвально дивитися на наполегливість людини, котру удари не повалили, а то навіть поважати її, а ця повага – наскільки не дивно, якщо мати на увазі минуле цієї людини – дуже близька таки до симпатії. Тому тепер Віктор ждав з певним інтересом почути, про що збирається говорити йому Микола Іванишин. Про свого товариша, котрий поламав ногу, сказав йому недавно, коли зустрілись випадково на вулиці, що почуває себе набагато краще і що, мабуть, в кінці жовтня або найпізніше в листопаді повернеться до Сфинту Георге. А тепер, видно, хоче говорити про інше.

– Хлопці не мої, – почав раптом Микола Іванишин. – Вони Данієліні з першого шлюбу.

– Тобто вашої жінки, так?

– Вона ще не моя жінка в тому розумінні, що тільки формально Данієла ще не моя дружина, бо інакше ми – чоловік і дружина. Якщо знайду їй тут роботу, можливо, що ми одружимося таки у Сфинту Ґеорге.

– Поздоровляю! Хай вам щастить!

– Дякую. А скажіть, можна поговорити з вами про якусь справу?

– Певна річ. Слухаю вас.

– Знаю, що ви переживаєте важкі хвилини, а тому не хочу довго задержувати вас. Ось про що йдеться. Потрібна ваша допомога у важливій справі, власне, пропоную об'єднати наші сили і здійснити в цьому селі технічні умови для постачання жителів питною водою. Просто не віриться, що ці люди продовжують пити дунайську воду і не зважають на те, що Дунай протікає кількома країнами і що в нього стікається всяка нечистота, гідота й сміття! Відколи прибула Данієла, вона кип'ятить воду і все одно здається бридкою.

Віктора підбадьорила така ідея, але й заставила застидатися, бо він як лікар повинен був про це подумати раніше, і навіть не вірилося, що така важлива проблема для здоров'я людей не спала йому на думку, а іншим. Зате радо прийняв її:

– Маєте рацію, було би чудово! Але потрібна буде й участь місцевих властей, а саме народної ради.

– Певна річ, що потрібна згода тутешнього голови народної ради. Зрештою, ініціатива повинна була йти від нього. Але поговоріть ви з ним, бо мене він не дуже терпить. Не повертається до нього моє серце.

– То чому?

– Недавно попросив він мене, щоб привіз я йому екскаватором ківш намулу з Дунаю – хоче виробляти кирпичі на якусь літню кухню, чи що.

– І ви відмовили? – здивувався Віктор.

– Ні. Але він зобов'язав мене прийняти за привіз 200 левів, хоч я відмовив, і то не один тільки раз; пояснив йому, що екскаватор не мій, а державний, але не вдалося – тицьнув мені гроші. А то навіть запросив випити пива в нього на подвір'ї, і вкінці ми гей погаркалися у зв'язку з якимись політичними проблемами, на яких він не розуміється, а саме щодо колективізації. Бо звідки знатися тутешньому голові народної ради на сільськогосподарських проблемах, якщо він не землероб, а рибалка, як і всі жителі Сфинту Ґеорґе? Так, вони не селяни, бо нема в них орної землі, зате мають Дунай, мають Чорне море і тому вони рибалки. Але він як секретар тутешнього комітету партії вважає, що знається на всьому. Так гадав і я колись і тому наробив досить помилок: записав силоміць людей у товаришію й от-от мав заснувати в Златні колективне господарство, але після відвідин у розхвалений колектив із Серільою я зрозумів, як виглядає справа.

– Розказував мені тато.

– Таки-так, бадіка Ілаш їздив з нами. Ну, а коли довідався, що там ніякі надзвичайні здобутки, а тільки брешуть, обманюють і крадуть, я вже не схотів заснувати колективне господарство. А тутешній голова сільради виступив проти мене, мовляв, моє ставлення щодо колективізації хибне, і я таки заробив на те, щоби мене викинули з партії. Ми майже посварилися, бо я взагалі не згідний, щоби вчили вченого. І хто збирається вчити?..

– Тутешній голова Семен Вареник справді чудний, наче він не Матеїв брат, бо Матей, у котрого я живу, порядна людина, як і їхній менший брат Мітіка, понтонер.

– Справді, Мітіку я добре знаю, бо ми, так би мовити, сусіди. Але, крім тієї суперечки з головою, сталося ще щось неприємне: відколи повіз я йому ківш намулу, не можу збутися клієнтів. Майже щодня приходить хтось до мене і пропонує, щоб повіз я йому намулу й обіцяє суму грошей. Я, розуміється, відмовляю. А все ж повіз я намулу, але без грошей, отій бабусі, що живе край села в халупці. Розвалилася бічна стіна її хатини, й бідна бабуся вже не в силі носити намул відром. Ще повіз я ківш понтонерові. Від нього, правда, взяв гроші, бо й він бере від мене за будь-що. І більше нікому. Бо що скажуть у підприємстві, звідки одержую зарплату? Що, замість копати заплановані канали, я везу державним екскаватором людям намул і то за гроші! А дядько Джіка, що скаже, коли повернеться? Сором не краятиме мені очі?

– То правда, – погодився Віктор, – але з іншого боку й люди мають рацію. Вони здали собі справу, що ніж носити намул відрами, воліють звернутися до вас.

– Розумію. Але зобов'язують мене робити щось незаконне. А я цього не бажаю. Тому віднині не буду вже возити нікому. Так простіше, тобто – спокій голові.

– Маєте рацію. А з водою я пропоную вчинити ось як. Я вишлю для аналізу кілька проб дунайської води і, певне, з лабораторії прибуде результат позитивний, в тому розумінні, що дунайська вода непитуща і являє собою справжню загрозу для здоров'я катирлезчан. Потім запропонуємо голові народної ради, щоби на основі мого реферату й аналізу дунайської води надіслав належним районним установам

пропозицію для здійснення у Сфинту Ґеорґе станції очистки і фільтрації води.

– Я теж думав, що потрібно так зробити, – задоволено сказав Микола Іванишин. – А для здійснення мережі провідних цівок, тобто водопроводів, вулицями і аж до кожної хати – справа трохи складніша. Бо, може, в Тульчі нема стільки спеціалістів і знаряддя, я поговорю з інженером Космою і попрошу, щоби допоміг, та не він, а наше константське підприємство. Іншими словами, нехай область стане районової в пригоді, якщо там нема належного технічного устаткування.

– Дуже добре. А доки дійде питна вода у кожну хату, хай буде по кранові хоч би на роздоріжжях вулиць. І пропоную почати справу таки вже. Перші два кроки зроблю я. Насамперед вишлю на аналіз у Тульчу дві-три пляшки дунайської води. І в них протікає Дунай, але нас цікавить якість води тутешнього Дунаю. По-друге, після одержання результату напишу пропозицію й понесу в сільрад, разом з аналізами води, щоби вони оформили належні документи й надіслали до Тульчі. Не піти нам разом?

– Ні, бо через мене та впертість Вареника нашу пропозицію можуть відкинути. Я втручуся тільки після того, як народна рада надішле документи в Тульчу, а тим часом я поговорю з товаришем інженером Космою, який повинен прибути сюди через кілька днів.

– Маєте рацію, – сказав Віктор. – Хвилинку. Євстахію! – покликав він «фельдшера».

– Я тут, пане доктор, – відповів той з хоромів.

– Біжи в магазин і купи три літрові пляшки, але попроси у продавця, щоб були чисті. Ось гроші. І повертайся швидко, бо післяобіднім «пасажиром» поїдеш до Тульчі.

– Хто, я? – здивувався Євстахій.

– Ти. А тепер іди борзо та купи три пляшки.

Телефонний зв'язок між Сфинту Ґеорґе і Златною був кепський, тому Ілаш недочував, що каже йому Віктор, хоч той просто кричав.

– Що таке, Вікторе? Не розумію. Що кажеш про Ірину?

– Втопилася! Померла, – кричав Віктор.

– Втопилася? Не може бути! – Ілаш теж кричав. – Не розумію про що ти. Кажеш, що померла Ірина?! Так сказав ти, хлопче? Так? Не чути! Нічого. Їду до тебе. Таки сьогодні, бо дорогу я вже знаю.

Віктор намагався сказати ще щось, але в слухавці постійно бриніло, і він зрозумів, що дарма намагається продовжити розмову з татом. «Здається, тато сказали, що приїдуть до Сфинту Ґеорґе. То й добре. Зможемо спокійно поговорити». Попросить тата, щоб повідомив він тещу про Іринину смерть. Віктор розумів, що з його боку це прояв боягузтва, майже підлість, але він просто не був у стані зустрітися з Іриною мамою й понести їй таку страшну звістку. Певна річ, що вона звинувачуватиме його в тому, що він відпустив Ірину одною на рибалку в таке небезпечне місце. А що він міг на це відповісти їй? Що це не вперше рибалила Ірина без нього? Але така відповідь не могла заспокоїти її. Тому краще, щоби замість нього пішов батько, від котрого не можуть вимагати ніяких пояснень. Він тільки повідомить те, що сталося і все.

До обіду ще далеко, а тому Віктор вирішив відвідати отця Бутояну. Але Ольга, усміхаючись приязно, сказала, що отець поїхав до Тульчі:

– Там засідання зі всіма попами, – пояснила вона, не зводячи з лікаря милого погляду. – Сідайте в нас, – сказала Ольга, коли побачила, що Віктор хоче йти. – Пригостити вас цуйкою чи вином?

– Дякую, Ольго, я мушу йти до диспансеру.

– А як був би піп дома, тоді не мусили-сте би йти? – запитала вона безлично.

Віктор не відповів, а запитав інше:

– Що робить отцева мати?

– Баба? Бабисько здоровіша за нас! Нажерлася здорово, а тепер спить. Спить цілий день, аж дивно, що і вночі спить.

– А отець Владімір, коли прийде?

– Гадаю, що завтра. А ви ще посидьте в нас, – благала дівчина й підійшла ближче.

– Не можу, Ольго, – відповів він рішуче й поклавився покинути парафіяльний дім.

У диспансері Віктор застав Туза – сидів на лавиці в хоромах і розмовляв з Євстахієм.

– Прийшов пан доктор, – заявив старий. – Мені знайома хода пана доктора.

– Добрий день, дядьку Йосифе! Радий вас бачити! Як ся маєте?

– Дай Боже! Ади, що мені робити? Заважаю всім. Певне, тільки мене тут бракувало... Але що ж, бувають і такі люди: простягнеш йому один палець, а він тягне всю руку...

– Не говоріть таке, дядьку Йосифе, бо я вас запросив навідуватися.

– То правда, але треба мати совість і не докучати надто часто. І, мабуть, я не прийшов би сьогодні, але...

– А що таке? Сталося що-небудь.? – занепокоївся лікар.

– Ще ні, але станеться... Відчуваю, що мої дні скоротилися. І будьте певні, пане доктор, що людина відчуває, коли наближається кончина, бо людина вмирає тільки, якщо бажає цього.

– Вам не варта про таке говорити, бо ви ще в силі.

– Яка сила, пане докторе? Найкращий доказ, що мені вже недовго побувати на цьому світі це те, що я вже не люблю горілку і взагалі спиртного, а п'ю її, щоби забути...

– У такому разі нема причини сердитись, бо то навіть дуже добре, що питимете менше або зовсім не будете пити...

На цю пораду Туз не відповів. Посовгався на стільці, двічі поміняв тростину з однієї руки в другу і тоді знов заговорив:

– Не хочу відбирати у вас багато часу. А сьогодні прийшов-сми попросити у вас поради – навчіть, що робити мені в даній ситуації.

– Дуже радо, дядьку Йосифе, але скажіть про що ви?

– Я, пане доктор, небагатий. Маю лиш хату і що не подвір'ї – шопа, курник і літня піч. Ну, ще й город; немалий він, але вже стільки років ростуть там самі бур'яни. Ще маю на горищі сітку й пару весел, човна вже не маю... Стільки всього. І хотів би залишити оцю жменю мого майна своїй внучці, Петровій донечці, але не знаю, де знайти її в Тульчі. З цією проблемою прийшов я нині до вас, пане доктор.

– Гадаю, що треба звернутися до тульчанської міліції, – сказав Віктор, а подумавши трохи, додав: – Ось, напишу просьбу від вашого імені й попрошу, щоб відшукали її. Як звати її? Аксентій і ще як?

– Аксентій Аліна.

– Батьки: Петро і...

– Анна.

– Добре, дядьку Йосифе. Я надішлю їм просьбу, й міліція знайде вашу внучку.

– Від усього серця дякую вам, пане докторе!

– А підождіть, – передумав лікар. – Скажіть, скільки років вашій внучці?

– Ну, десять-одинадцять...

– Значить, Аліна учениця. В такому разі діло простіше: я звернуся до районного інспекторату освіти, вони скажуть нам, у якій школі вчиться дівчина, а потім...

– Справді, пане докторе. Аліна повинна вчитися в школі, а моя стара голова не додумалася. Звалили ви з моєї душі важку каменюку. Хай вас Бог помилує!

Після відходу Туза Віктор написав просьбу, в кінці якої попросив, щоб тульчанський інспекторат освіти вислав відповідь до диспансеру із Сфинту Георге, бо Йосиф Аксентій, дід учениці Аксентій Аліни, незрячий. Віктор подумав, що таке уточнення необхідне. Покликав Євстахія:

– Іди на пошту та купи конверт... Ба ні, є в мене конверт. Ось олівець і аркуш паперу, пошукай на пошті в телефонній книзі й запиши адресу тульчанського інспекторату освіти. Зрозумів, Євстахію?

– Так, пане докторе.

– Якщо не впораєшся, попроси телефоністку, щоби допомогла. Рушай, Євстахію, і не барися, чуєш?

11.

Віктор вийшов до «пасажира», яким повинен прибути Ілаш. Ждав на понтоні, де при наближенні пароплава дозволено бути лише прикордонникам і міліціонерам, котрі перевіряють документи у прибулих до Сфинту Георге «скурсантів». Але було ще рано, й «органи» для перевірки документів ще не прибули, лише на березі перед пристанню стояло кілька жінок, чекаючи появи тульчанського «пасажира».

— Здрастуйте, пане доктор! – підійшов до Віктора понтонер Мітіка. – Очікуєте когось?

— Так. Приїде тато.

— Але «Мурешул» матиме понад пів години запізнення, а то й навіть цілу годину, бо з Тульчі цей «пасажир» відчалив пізно.

— Так? Звідки довідались про це?

— Від товариша Діну, бо нашої міліції відомо все... Цікавилися вони, коли прибуде «пасажир», щоб знали, коли прийти на понтон перевіряти паспорти «скурсантів», і сказали й мені про запізнення. Про запізнення знають і в пікеті, бо й вони мають телефон, і, бачите, прикордонники теж ще не прийшли. Ждати, значиться, довго, так що прошу в мою кабінку – сядете на стілець, бо стояти на понтоні...

— Дякую. Стою тут, бо прохолодніше, ніж у кабінці.

– То правда, а до того, в кабіні не маю, чим пригостити вас. А, може, ваш батько привезе чогось «мокрого» та міцного... Ге-ге-ге.

– Можливо, бо мій тато ніколи не приїжджає голіруч, так що вділю й вам.

– Дуже файно дякую, пане доктор!

– У мене до вас, Мітіка, прохання.

– Радю стану вам в пригоді. А що таке?

– Батько від'їде, мабуть, післязавтра, і прошу вас прибережіть квиток на «ракету», що о десятій ранку. Бо якщо поїхав би «пасажиром», спізниться на поїзд і в такому разі мусить ночувати в Тульчі.

– Якщо так, ходіть у мою кабіну, я вже дам вам квиток на післязавтра.

– Та ні, бо, може, тато не поїде післязавтра. Мушу говорити з ним і, коли знатиму, пошлю Євстахія.

– Гаразд, пане доктор, хай прийде Євстахій за квитком. А добре, що ви сказали, бо на «ракету», оту на 64 місця, дуже великий попит, люди просто б'ються, щоб потрапити на «ракету», оскільки капітан не приймає жодного пасажиря понад встановлену кількість; не дозволено їздити стоячи, лиш сидючи, щоб «ракета» не втратила рівновагу, бо при тій швидкості, уявляєте, дуже небезпечно.

Через кілька хвилин прибули ще кілька катирлезчан і вже були, мабуть, зо п'ятнадцятеро, здебільшого жінки, очікуючи «курсантів», бажаючих розміститися в когось. Прибули й три прикордонники, а також шеф посту міліції Діну в супроводі одного із старших сержантів. Це знак, що невдовзі прибуде «пасажир».

– Здрастуйте! – привітав Діну лікаря, але не зупинився, а попрямував до кабіни понтонера.

Раптом гурток жінок заметушився, і почувся майже веселий голос:

– Ади, «пасажир»!

Далеко на Дунаї з'явився всіма очікуваний пароплав. Здавалося, що наближається надто повільно, а це, певне, через нетерпіння тих, котрі ждали його. Та ще через кілька довгих хвилин пароплав «Мурешул» був уже зовсім близько, але, як завжди, проплив серединою ріки, не уповільнюючи швидкість, через що здавалося, що не має гадки причалити у Сфинту Георге. Але пропливши вниз по Дунаю ще сто з чимось метрів, досить велике біле судно «Мурешул» описало широке півколо, щоб повернутися й причалити на пристані. Серед 35-40 пасажирів було й кілька катирлезчан, а решта – туристи. Іншим разом туристів було більше, але їх тепер чимраз менше, бо й літо скоро минає.

Ілаш зійшов разом з першим гуртком пасажирів. Віктор поспішив йому назустріч; батько й син обнялися, а Ілаш підбадьорююче поплескував сина злегка по плечі своєю широкою долонею.

У першу мить міліціонер Діну направився в їхній бік, мабуть, щоб перевірити Ілашів паспорт, але впізнавши Віктора, зупинився й підійшов до іншого пасажирів. Віктор узяв однією рукою важку валізу, а другою Ілаша під руку і влини разом зійшли з понтона. Натовп катирлезчан розступився, щоб дати їм дорогу.

Ілаш і Віктор пройшли кількадесят метрів мовчки, а дійшовши до будинку культури, Ілаш зупинився і заставив це зробити й Віктора.

– Постав валізу, Вікторе, бо важка, – порадив він синові. – Та як сталося те нещастя, сину? – запитав Ілаш після короткого мовчання, під час якого припалив цигарку. – По телефону

дуже погано чути, але як я зрозумів, Ірина втопилася, чи правда, сину?

– Так, тату...

– А хіба Ірина не вміла плавати?

– Уміла, тату, ще й дуже добре, але Дунай не річка Су-чава.

– А що, вона купалася в Дунаї без тебе?

– Була сама. Але ходімо додому, тату, я вам там розкажу, бо, ади, дивляться люди на нас...

Коли прибули Ілаш і Віктор, Марія зустріла їх привітно:

– Доброго здоров'я! – відповіла жінка на Ілашів добридень. – Ласкаво просимо!

– Дай Боже й вам! – відповів Ілаш.

– Пане доктор, я йду в город за помідорами. Якщо вам буде чогось потрібно, гукніть. В холодильнику знаєте, що знаходиться. Коли буде вечерея готова, покличу.

– Добре, тітко Маріє.

Зайшли в хату, й Ілаш відкрив валізу.

– Твоя мама й Аспазія послали тобі тут усякого, побачиш, а я приніс самогонки, – сказав і вийняв пляшку. – Вдалася мені добра горілка. Подай два стаканчики.

– Тут нема. Іду принести.

– Та залиш, будемо пити з пляшки. Ну, і?

– Що?

– Ірина, кажеш, пішла сама купатися?

– Сама. Бо в диспансері було глітно в те післяобіддя і мав я й іншу справу... Але не купатися пішла вона, а рибалити. Взяла вудку і...

Далі Віктор розказав Ілашеві детально, як припускається, що сталося і що до такого висновку дійшли прокуратура й міліція, хоч Іринин труп не знайшли.

Ілаш слухав мовчки, припалив нову цигарку, відкупорив пляшку, вилив трохи на долівку, випив ковток і простягнув пляшку Вікторові. Через якийсь час запитав:

– А чому не знайшли її? Бо в нас, коли був я ще парубком, втопився хлопець Чоропітички, і знайшли його ще того таки дня, правда, трохи нижче, куди занесла його річка, але знайшли. А тут...

– Я ж казав вам, тату, що одне – річка Сучава, а зовсім інше – Дунай, головню, якщо занесло Ірину на «валок»...

– Куди?

Віктор пояснив татові і знов таки детально, що таке «валок» і наскільки небезпечне те місце, де зустрічаються води Дунаю з хвилями Чорного моря, утворюючи так званий «валок»; розказав, що траплялося не раз, що «валок» проковтнув людей разом з їхнім човном, і вони вже ніколи не впливли на поверхню води. Як переконливий приклад, розповів історію Тузових синів.

– Я зрозумів, хлопче, але ті, котрі, кажеш, знайшли її речі й паспорт, не виділи нічого, не чули нічого, бо, прецінь, Ірина кричала, пищала?

– Говорив я з тим паном і з його жінкою, і обоє казали, що не виділи Ірину, що проходячись берегом Дунаю, помітили на піску чийсь речі – простирadlo, сукню, сандалі, сумку – і до яких за стільки часу ніхто не приходив. Роздивилися довкіл і вкінці пошукали в сумці, в якій знайшли Іринин паспорт і понесли в міліцію. Ну, і так дізналися чії ті речі, які знайшлися на березі річки, й почалося слідство. Прибули з Тульчі прокурор і офіцер міліції, тобто криміналіст, і разом з тутешніми міліціонерами перешукали скрізь, вийшли кілька разів човном на Дунай і в море, розмовляли з людьми, питали й мене про певні речі, але не з'ясували нічого. Тому,

що не знайшли Ірину, заявили, що вона пропала безвісти... Ніби так гласить закон щодо подібних ситуацій. Сказали, щоб якийсь час я не доводив до відома сім'ї, що Ірина пропала. А оскільки не знайшли її труп, то через місяць суд виголосив, що Ірина загинула, власне, втопилася. І я вже міг сповістити про це нещастя. Спершу я потелефонував вам. Але не дуже було чути, щось водно бриніло і...

– Я теж недочував, а тільки зрозумів, що померла Ірина. І подумав приїхати сюди.

– Дякую, тату, що приїхали-сте.

– А хіба міг я, хлопче, не приїхати, коли напало на тебе таке нещастя? Хто мав приїхати, якщо не я? Хотіла їхати й Аспазія зі мною, але не пустила Івона, бо, каже, постаріла й сама не впорається. А то таки правда, що вона вже подалася.

Віктор не звернув особливої уваги на останні слова батька і продовжив свою попередню думку:

– Тепер для мене, тату, найважче діло – це повідомити тещу про те, що сталося з Іриною. Годилося би йти мені до неї, а не слати листа. Але вірте, тату, що я просто не в силі нести їй таку страшну вістку. Не можу і все. Не вистачає відваги. Тому прошу вас, тату, підіть ви замість мене та скажіть тещі, що попацила Ірина. Не сердьтеся, тату, що прошу вас про таке. Я справді не в силі дивитися тещі в очі й повідомляти, що померла її дочка.

– Нема мені чого сердитися, Вікторе. Вірю тобі... Піду до свахи Фрусини.

– Дякую, тату, від всього серця дякую вам! Ви виручили мене з неабиякої біди, – заспокоївся трохи Віктор, відчуваючи, що звалилася з його душі велика брила. – Теща буде, певне, цікавитися, як саме сталося те нещастя, чому Ірина була сама, чому не був я з нею... Тому, якщо вам дещо неясно з

того, що я вам досі розказав, питайте тепер, аби могли відповісти їй. А я розказав вам усе, тобто те, що довідався від прокурора й від міліції.

— Я запам'ятав все, Вікторе, й піду до свахи, але вона може не повірити і схоче видіти якийсь папір, документи, що стверджують сказане мною.

— Не гадаю, тату, що їй буде до того. А якщо таки вимагатиме, ви скажіть, що тим часом ситуація така: в прокуратурі повідомили, що вислали до суду всі документи щодо результату слідства, на основі яких суд видасть рішення про смерть Ірини; те рішення одержу і я, і народна рада із Сфінту Георге. Ну, а на основі цього судового рішення народна рада зможе виписати свідоцтво про Іринину смерть. Коли матиму рішення суду й те свідоцтво, вишлю їх вам, щоб могли показати моїй тещі.

— Мені дуже шкода свахи. Я знаю, як переживають батьки, коли втрачають дитину... — сказав Ілаш замріяний, випив ковток горілки й простягнув пляшку Вікторові.

Якийсь час вони мовчали. Ілаш якраз припалював ще одну цигарку, коли постукали у двері.

— Заходьте, — сказав Віктор.

Марія прочинила трохи двері й заговорила з хоромів:

— Пане доктор, прибули до вас.

— Хто, тітко Маріє?

— Той чоловік, котрий копає канал. Стоїть біля хвіртки. Я запросила, щоб увійшов, але не хоче.

— Дякую, тітко Маріє. Вийду я до нього, — а далі Віктор повернувся до Ілаша: — То Микола Іванишин, тату.

— А що, він і тут не залишає людей у спокою? — буркнув Ілаш.

— Тату, Іванишин дуже змінився, він уже не той, котрого знали-сте у Златні. Зазнав і він чимало бід та злиднів. Розказував я вам дещо минулого разу.

– Е, хлопче, горбатого лиш могила направить.

– Іноді буває, що й сам направляється... Іду, щоб не ждав чоловік на вулиці. Не сердьтеся, але я запрошу його в хату.

Микола Іванишин не мав наміру заходити, але коли почув, що прибув Ілаш, погодився зайти досередини, мабуть, бажаючи почути новини із Златни.

– Добрий день, бадіку Ілаше! Радий видіти вас!

Ілаш хотів відповісти, що він не радується, але побачив на лиці колишнього керівника Златни щирі усмішку, без колишньої гордості, відповів, але холоднувато:

– Дай Боже, – і потиснув простягнуту Іванишиним руку.

– Не хочу турбувати вас, – став Іванишин вибачатися, бо з Ілашевого голосу зрозумів, що він в ситуації непрошеного гостя. – Я прийшов сказати їм кілька слів...

– Ви не турбуєте нас. Хіба можна? Сідайте в нас, – вказав Віктор на стілець. – Ми з татом при чарці, просимо й вас. Іду принести стаканчики.

Віктор вийшов спішно й скоро повернувся, а за ним увійшла Марія – принесла хліба й полумисок покраяного маринованого оселедця.

– Казав я, що турбую вас, – звернувся Микола Іванишин до Віктора, котрий наливав самогонки. – Я прийшов сказати, що вже говорив з товаришем інженером Космою, пояснив йому в чому річ, і він погодився, щоб обласне підприємство меліорації допомогло устаткуванням і людьми, але для цього тутешня народна рада повинна звернутися до них із проською і планом робіт, апробованим районом.

– Це чудова звістка. Дозвольте, я розкажу татові, про що йдеться, – повернувся він до Ілаша. – Тату, тут люди п'ють воду з Дунаю.

– З Дунаю?! – майже скрикнув Ілаш. – Як з Дунаю? Пробачте, але скажу вам, що на пароплаві я був у клозеті і, розуміється, все те пішло в Дунай! І не тільки я, а всі люди ходять туди, і тоді, як пити таку паскудну воду з Дунаю?! Невже, сину, минулого разу, коли був я в тебе, пив теж із...

– Пили-сте, тату. У Сфинту Ґеорґе всі п'ють з Дунаю, варять, перуть, микють, поливають, бо в селі нема жодної криниці.

– В селі нема криниць? – продовжував Ілаш дивуватися. – Ти диви, я й не помітив минулого разу, коли пройшовся селом. Тому-то вони...

– Так. І знаючи, що Дунай брудний і може спричинити різні хвороби, якщо люди продовжуватимуть пити його воду, подумали ми з товаришем Іванишиним, власне, ініціатива не моя, а товариша Іванишина, спорудити у Сфинту Ґеорґе станцію для дезинфекції води і провести труби на кожне подвір'я.

– А вода звідки? Теж з Дунаю? – недовірливо запитав Ілаш.

– Певне, що з Дунаю, а звідки? Не тільки тут буде з Дунаю. Стільки міст – Тульча, Браїла, Ґалац та інші і не лиш з нашої країни, а скрізь, куди протікає Дунай – звідки гадаєте, тату, беруть люди воду? Теж з Дунаю! Але фільтрують її, дезинфікують і роблять її питною.

– Ну, та було би хороше діло, якщо тут нема жодної криниці... – насилу Ілаш усвідомив ідею. – Але й очищену, як кажеш ти, теж гидко пити ту воду, коли знаєш, скільки гидоти стікає в Дунай... А чому не копають тут люди криниці?

– Пробували, але ґрунтова вода дуже солона, мабуть, морська.

– Так що краще будемо пити горілку, – посміхнувся Ілаш. – Виджу, що ти налив, а не запрошуєш пити...

Цокнулися й випили мовчки. Потім Ілаш сказав Вікторові:

– Ади, приніс-сми пляшку самогонки й для цих людей, у котрих живеш. А поки що, налий нам ще, аби пасувало до риби.

– Мені ні, – відмовив Микола Іванишин. – Дякую. Я прийшов тільки сказати, що константське підприємство згідне допомогти нам, і повертаюся до свого каналу. Бо екскаватор карає, якщо хильнеш зайву чарку.

Після відходу Миколи Іванишина батько із сином ще випили по стаканчиківі.

– Дякую ще раз, тату, що прийшли-сте. Не сердьтеся за те, що прошу вас іти до тещі й сказати їй, що сталося з Іриною. Зрештою, міг би і я поїхати звідси на кілька днів, бо коли така серйозна причина, й наше районне управління зрозуміє, тим більше, що дотепер я не мав жодного дня відпустки. Але, як я вже вам казав, просто не можу, не маю стільки відваги зустрітися віч-на-віч з Ірининою мамою! Що їй казати, як пояснити, а головню, як заспокоїти її? А для вас зовсім інше. Ви не були тут, коли сталося нещастя. Вам потелефонували, і ви прийшли повідомити.

Ілаш мовчав і знов припавив цигарку.

– Знаю, що негарно те, що я роблю, але вірте, тату, я не в силі іти до тещі з такою звісткою.

– Добре, Вікторе, я ж казав, що піду. Але було би ліпше, якщо міг би я показати їй якийсь папір, оте свідоцтво.

– Постараюся дістати його якомога швидше. Якщо тутешня міліція ще не отримала повідомлення з району, піду з вами до Тульчі, коли їхатимете додому, й попрошу копію з суду. А якщо ні, вишлю вам поштою.

– Зрозумів, сину. Я піду до свахи Фрусини й скажу, що сталося з Іриною. Попробую заспокоїти її, скільки зможу, при-

гадаю їй, що я теж пережив таке, коли втратив-сми Михайла, що людина не повинна падати духом перед нещастям. Щоб заспокоїти її, ще оповім те, що говорив панотець Гарена на Михайловім похороні, що за Божим порядком на дітей припадає хоронити батьків, але іноді буває, що діти вмирають перед батьками. Навіть Богородиця пережила таке нещастя, а то ще більше, бо вона була при тому, коли вбили її Сина.

– Так, тату, ви мудро подумали.

Можна було подумати, що Ілаш не слухає, що каже Віктор. Помовчав трохи, а тоді сказав:

– Налий ще горілки.

Випив замріяний, затягнувся цигаркою й повернувся до Віктора:

– Домовились. Піду до свахи і якимось там буде. Надіюся, що справлюся. Але ось що, сину. Десь під осінь, коли зможеш, прийди на кілька днів додому. Завітаєш тоді й до тещі. Я гадаю, що так годиться, так по-людськи. Для неї буде неабияка втіха, бо Фрусина водно казала, що вважає тебе своїм сином.

– Маєте рацію, тату. Як я вам казав, досі я не мав відпустки, тому попрошу в нашому управлінні, щоб відпустили на якийсь тиждень-десять днів.

– Дуже добре. А тепер, Вікторе, маю і я до тебе прохання.

– Кажіть, тату, – дивуючись, сказав Віктор.

– Приходь додому й скажи мамі, що ти простив її за те, що заховала твої й Оксанині письма. Минуло стільки років... Гадаю, що тепер і вона банує. Аби ти знав, що вона дуже скучає за тобою. І вона все ж таки твоя мама... Мене ні, але Аспазію форт¹ питає – що робиш, як тобі живеться, а головне, коли прийдеш додому?.. І вона є такою, якою є, але би-с знав:

¹ **Форт** – постійно, водно.

для матері дуже боляче не видіти свою дитину стільки часу, а коли нарешті видить її, дитина не говорить з нею... Ну, що кажеш, Вікторе, зробиш мені цю ласку?

– Певна річ, що зроблю, тату. Для вас я готовий зробити будь-що.

– Якщо так, налий ще горілки!

12.

Віктор провів батька до «ракети». На понтоні три «скурсанти», два «панки» й одна «пані» сварилися із капітаном судна.

– Що таке, Мітіка? Чому сваряться? – поцікавився Віктор у понтонера, простягаючи йому загорнуту в газетний папір пляшку самогонки.

– Ой, пане доктор, дякую вам, що не забули-сте мене! І вам дякую! – вклонився він перед Ілашем. – Питаєте, чому сваряться? Таже вони, оті «скурсанти», не мають квитка й пробують сідати на ракету, а капітан не дозволяє, бо, як казав я вже вам, ракета бере всього 64 пасажери, ні одного більше, інакше існує небезпека, що ракета втратить рівновагу й перевернеться. А вони ні та ні – мусять їхати! Я казав їм, що дарма наполягають, бо все одно ракета не візьме їх. Краще хай куплять квиток на завтрашню «ракету», бо ризикують залишитись і завтра в Катирлезі.

– Гаразд, Мітіка, – перервав Віктор балаканину понтонера, говіркого взагалі, а тепер, задоволеного одержаною горілкою, просто годі зупинити.

Ілаш та Віктор попрощалися, син подякував ще раз батькові за те, що піде замість нього до тещі й понесе їй страшну звістку, а вкінці додав:

– Щасливої дороги, тату! Привіт усім рідним. Надіюся, що через якийсь місяць прибуду і я.

– Ждемо тебе, сину.

– А свіжу рибу, – ще додав Віктор, – засмажте, як тільки доїдете. Тітка Марія почистила її, посолила трохи й загорнула кожну рибину в газету, щоб не зіпсувалася, але надворі ще духота, дорога довга...

– Добре, так і зробиться. Бувай, Вікторку! І не забувай, що ждемо тебе! – сказав Ілаш і подався до «ракети».

Сварливим «скурсантам» не вдалося переконати капітана – вони залишилися на понтоні, за капітаном зачинилися двері швидкого судна, яке жителі Дельти називають «ракетою» завдяки його швидкості; пролунав сильний гул двигуна, аж судно здригнулося, але відчало гладко і тільки в міру віддалення його швидкість поступово зростала.

Віктор задивився услід за швидким пароплавом і мав стояти, доки той не зникне за поворотом Дунаю. А коли побачив, що понтонер вийшов з кабіни, він відвернувся у другий бік, бо не хотів, щоб той підходив до нього і правив свої теревені. Тому поспішив покинути понтон. Був він засмучений, але zarazом і задоволений, що тато піде замість нього до тещі й понесе їй страшну звістку про загибель її дочки. Віктор усвідомив, як не раз дотоді, гордо й любовно, що в нього чудовий тато. Тому вирішив задовольнити якомога швидше батькове бажання приїхати додому. Так, він і поїде, і говоритиме з мамою.

Віктор зупинився перед церквою. Чи не відвідати йому отця Владіміра? Так, знайде на кілька хвилин до нього, але спершу піде додому, візьме пляшку татової самогонки і подає отцеві, бо він, мабуть, ще не пив такої горілки.

Отець Бутояну дуже зрадів, побачивши Віктора:

– Просимо, пане докторе. Заходьте! Бачу вас трохи спокійнішим і радіюся, що Господь приймив нашу молитву.

– Був у мене тато і...

– Певна річ, що й це допомогло... Але будьте певні, що Бог послав вашого батька.

– Я не сумніваюся. Приніс вам татової самогонки, – простягнув він пляшку горілки.

– Самогонки? – здивувався отець Бутояну. – Я гадав, що москалі занесли цей звичай лиш у північну Буковину, яку захопили в '40-му, але, видно, занесли й далше... І з чого виготовив ваш тато самогонку? – поцікавився отець, оглядаючи уважно пляшку.

– З цукрових буряків. Але вона не тхне, бо тато двічі перегонить її й ще додає не знаю чого, мабуть, якогось зілля.

– Спасибі, докторе. Ну, попробуємо цю самогонку. Сідайте. Сьогодні буду я газдинею, бо Ольги нема – помагає своїй мамі Христині готувати на зиму сік помідоровий.

Отець узяв з мисника два стаканчики, налив у них принесеної Віктором горілки і перед тим, як чокатися придивився уважно на жовтаву рідину, понюхав і заявив:

– Здається, добра. Вироблена москалями самогонка смерділа, бо в них не вистачало терпіння переганяти. В '40-му році, коли москалі вдерлися в мою парафію, перше, що вони зробили – вислали на Сибір «буржуїв» і «кулаків», себто куркулів, а потім навчили моїх прихожан гнати вонючу горілку, якою засмерділи все село. Ваша, виджу, пахне приємно. Ану, покуштуймо. За ваше здоров'я, докторе!

Випили, а отець Владімір усміхнувся задоволено:

– Хороша. І, певне, як кажете, ваш батько додав якогось пахучого зілля. А таку самогонку таки приємно пити!

– Тепер, може, і колишні ваші прихожани варять хорошу, без гидкого запаху самогону.

– Не знаю. Можливо... Бо я, коли усвідомив, що діється, коли щоночі зникала то одна сім'я, то інша, вирішив утекти. Одного дощового сльотавого дня разом з дружиною та матір'ю, котра, хоч вже немолода, була ще в силі, спакували в два чемодани деякі більш-менш цінні речі: особисті документи, фотографії, ряд церковного одягу, два срібні нагрудні хрести, Біблію, молитовник, суму грошей і одягу для нас трьох. Я переодягнувся й покликав дяка. А той, коли побачив мене в цивільному – і було то вперше, бо на Буковині ніколи не побачиш священника цивільним, – зрозумів, що ми збираємося покидати село. Кажу йому: «Дмитре, іди та запряжи кобилу до нової фіри, але спершу дай їй торбу вівса і не забудь напоїти. Постав і в кіш торбу-дві вівса, застели кіш сухою житньою соломою; візьми з комори три нові згрібні міхи – будуть нам за команак проти дощу. Поки що хазяїном парафіяльного дому залишаєшся ти. А завтра, якщо питатиме хтось, скажи, що ми поїхали до Сторожинця, бо мене покликав протоієрей, а паніматка повела маму до лікаря. Зрозумів, Дмитре?». Мав я тоді стареньку кобилу, але чемну й слухняну. Виїхали ми возом з подвір'я десь о десятій ночі. Навколо стояла густа тьма; дощило й сильно смерділо самогонкою, аж здавалося, що з неба паде не вода, а горілка. «Прощай, Дмитре! А завтра, коли питатимуть про мене, ти тоді не плач, як плачеш тепер, бо ніхто не повірить, що я поїхав до Сторожинця». Виїхали ми з села, але не гостинцем, а дорогою, що вела в поле й дякували Богові, що було темно, хоч палець в око тич, і дощ не вщухав. Молилися ми, щоб Господь хоронив нас, щоб не зустрітися з ким не потрібно, доїхати благополучно до Пруту й перейти на той бік...

Отець Бутояну замовк заміряний. Сидів нерухомий, а Віктор не наважувався каламутити йому думки. Але раптом отець, ніби проснувся, запропонував весело:

– Ану, докторе, ще вип'ємо стаканчик цієї вашої самогонки!

– І вдалося вам перейти на протилежний берег Пруту? – поцікавився Віктор якось недоречно.

– Атож. Вдалося, певна річ, що вдалося, і вже стільки років служу в цьому селі. Бо інакше мав опинитись у Сибірі або ще гірше – міг зустрітись з кулею...

Отець Владімір знову замовк, а через хвилину перейшов на інше:

– Хороша горілка, нікуди правди діти, але треба чимось закусити, бо інакше... Ану, подивлюся, що знайду, бо без Ольги...

– Панотче, прошу вас, не турбуйтеся. Я зайшов до вас лиш на кілька хвилин, так що...

– То ніяка турбота, докторе. Я вдячний вам, що загостили, але посидьте ще доки прокинеться мама; зайдіть трохи й до неї, бо ваші відвідини для старенької неабияка радість. А доти ще посидимо, побалакаємо. І ось коробка бісквітів – похрумкаємо, щоб могли хильнути ще по стаканчиківі.

– Гаразд. Ще посиджу, – погодився Віктор, – але не надто довго, бо, може, ждуть мене в диспансері.

– Нічого, докторе, бо в такому разі прибіжить Євстахій за вами.

– А він не знає, що я у вас.

– Е, знайде він вас, бо Сфінту Георге – не Париж. І гадаєте, що ніхто вас не бачив, коли прийшли ви до мене? Бачили. Так що Євстахій знайде вас, не турбуйтеся. А ми ще поговоримо трохи. Ось, минулого разу я обіцяв вам поговорити про чернецтво.

Вікторові було не до того, але не наважувався заперечувати. Священник помітив, що гість совається на стільці й поспішив заспокоїти його:

– Не буду нудити вас всякою філософією, як минулого разу, бо й не потрібно, коли йдеться про монахів. Я лиш розкажу вам дещо про них. Але до того, пригадаймо спершу дуже важливу річ: скільки часу пробув Спаситель Ісус Христос серед нас, дав людині – як рядовому християнинові, так і богослужителям свої Церуви – все необхідне для нашого спасіння. Залишив нам учення, поради й конкретні приклади, навчив нас молитися, постити, поводити себе в суспільстві, щоб дати Богові те, що належить Йому, а владі те, що їй належить, залишив нам Святе Причастя. Але понад усе наказав нам любити один одного, навіть любити ворогів своїх. Іншими словами, Господь дав людині все необхідне, щоб кожен з нас міг успадкувати Царство Небесне. Але монахів не залишив нам. То чому? Ви якої думки, докторе?

– Не знаю, панотче. Я ж казав вам, що не розуміюся на цьому. Але якщо кажете, що Ісус Христос залишив нам все необхідне, а монахів не залишив, означає що...

– Браво, докторе! Правильно! Ваша логіка точна. Отже, Господь вважає, що монастирі й монахи непотрібні. Іншими словами: навіщо людям бездільне, ліниве й егоїстичне життя, на протязі якого людина не в змозі любити ближнього, як Бог велить? Зрештою, чернецтво появилось в християнстві кілька сотень років після повернення Сина до Отця небесного. І таки зараз після появи перших монастирів розумний ієрарх, а саме Святий Василь Великий, старався поправити дещо з негативних рис чернецтва і зобов'язав монахів працювати – заснував у монастирях різні майстерні, лікарні, притулки для сиріт і для виховання дівчат тощо. Але не всім монахам

подобалися заходи ієрарха, головню не хотіли вони працювати і стали пустельниками, втекли в незаселені місця, в ліси, у печери та гори. Ці нібито побожні люди, питаю вас, докторе, так зрозуміли виконувати Божий наказ любити ближнього, розмножуватися й володіти землею? Бо монастирська любов не веде до цього...

Віктор посміхнувся, бо зрозумів, на що саме натякає отець Бутояну.

– Виджу, докторе, що я розвеселив вас. Але скажу вам інше ще дивніше, про яке ви досі, мабуть, не чули. Деякі монахи, щоб довести, що не досить бути пустельником, вирішили жити на стовпі.

– Як на стовпі? – здивувався Віктор.

– Так-так, жили на стовпі. І не гадайте, що ці стовпники пробули на стовпі кілька годин або день-два. Ні! Роками! Ось, приміром, Аліпій із шостого століття пробув на стовпі 53 роки! Хіба це означає виконувати Божу волю? Стояти на стовпі, ніж дякувати Господу, працювати, любити ближнього й радуватися життям? Бо ні в якому разі Бог не бажає нам жити в біді та злиднях. Отець небесний любить нас. А оцих фанатиків, котрі не мали ліпшого діла, ніж жити на стовпі, Церква залучила серед своїх святих і завела в календар. А то навіть – уявіть собі! – Симеона-стовпника, котрий жив перед Аліпієм, а саме в п'ятому сторіччі, поминаємо 1 вересня, тобто таки в перший день нового церковного року!

Віктора дивував запал, з яким виступав священник Бутояну проти монахів і наважився запитати:

– І що тоді? Монастирі шкідливі чи принаймні некорисні й тому зайві?

– Ні, докторе. Хоч чернецтво не має християнського походження, колись було й воно корисним. Але, як все існуюче

на цьому світі, і чернецтво має свою історію, тобто початок і кінець. Лиш Бог вічний. Все інше – минуще. І царства, й ери, й оселі людські, істоти, гори, ліси, моря й океани...

– І людина.

– Ні-ні-ні, докторе. З людиною не те. Таж установили ми з вами, що в людини лиш тіло минуще, тобто те, що створив Бог із пороху, а подих Його, з якого походить людська душа, ця складова частина людини невмируща й вічна, бо й Господь вічний. Навіть небесні тіла, зорі й планети, мають свій початок і кінець. Читав я недавно в «Науці і техніці» чи в «Магазині», не пам'ятаю, які позичаю в сільській бібліотеці, що й Сонце закінчить своє існування й згасне через 4,5 мільярдів років.

– Я теж десь читав, що ніби так обчислили астрономи, – погодився лікар.

– А людська смерть тільки уявна. Бо була би несправедливість із боку Отця нашого небесного, щоби, скажімо, «життя» якогось каменя тривало мільйони років, а людини лиш 80-90-100, а іноді набагато менше...

Вікторові здалося, що священник мав на увазі Ірину і спохмурнів. Отець Бутояну помітив, але продовжив відповідь щодо монахів:

– Існував у історії досить довгий період, сотні років, коли монастирі, попри вже згадані вади, мали й дуже важливу роль. Оскільки було мало шкіл, у монастирі – як і в парафіяльних церквах – діти вчилися грамоти, вчилися ремесла, в монастирях існували ательє живопису і різьблення, тут же були перші друкарні, а до їхньої появи в монастирях розгортали кропітку працю численні переписувачі рукописів і церковних книжок, які були оздоблені тут же талановитими мініатюристами. Само собою, що в монастирях існували й інші ательє: ткацькі, кравецькі, свічкарні тощо. Але з ча-

сом унаслідок розвитку суспільства більшість цих занять перейшли з монастирів у спеціалізовані підприємства, які удосконалились і розвинулись в залежності від попиту, а монастирі втратили своє культурно-економічне значення, зате зберегли грішні норови. Не буду вже перечислювати їх. Але один із них просто кричущий: у Православній церкві єпископів обирають тільки з-між монахів.

– Серйозно? – здивувався Віктор.

– Атож. Хіба ви не знали? Наче монахи найрозумніші і тільки вони гідні керувати церковними справами. Ади, у католиків, які мають щонайменше стільки ж гріхів, як і ми, будь-котрий піп, якщо вартує, може стати папою. У нас ні. Мусиш бути обов'язково монахом.

– Як на мене, це неправильно.

– Певна річ, докторе. А хіба спроможні ми виправити таку несправедливість? Аж ніяк!

– Цікаві речі, – признав Віктор, – а деякі, сказати, прямо чудні, але знаєте, панотче, вони невідомі людям.

– Невідомі. Але навіть якщо би знали вони все це, все одно не допоможе. Бо ніхто не в силі змінити цей стан речей. Кілька років тому було закрито деякі монастирі, але небагато. Одночасно всі молоді монахи й монахині зі всіх монастирів були роздягнені з чернечої ряси й зобов'язані працювати на заводах, у полі, в управліннях, згідно з освітою й кваліфікацією кожного. Ну, й сердите було через це все чернецтво! В газетах не писалося нічого у зв'язку з цим, але оповів мені один монах, котрий минулими роками приїжджав сюди щоліта й жив у мене. Симпатичний тип, схожий швидше на опришка, ніж на монаха. Не назву його по імені, бо той монах став владикою і вже не приїжджає до Сфинту Георге, а відвідує більш розкішні приморські курорти... Що каже мені той мо-

нах одного вечора при склянці вина? Власне, не при одній склянці, а при кількох, але не був він п'яний, а тільки веселий. Правду кажучи, я й не бачив його п'яним, хоч, зважаючи на кількість випитого вина, повинен був п'яніти, але цього не ставалося. Того вечора розбалакалися ми, не пам'ятаю вже про що, коли раптом монах каже мені: «Батюшка, знай одне: кожний монах збирає сто тисяч леїв, щоб стати ігуменом, а кожний ігумен збирає мільйон, щоб стати єпископом». Я оторопів від цього одкровення. Ви чули таке? Сотні тисяч! Мільйони! Такі суми просто запаморочують. І питаю вас, докторе: хто маневрує такими великими грошима? Люди, котрі, між іншим, присягали бути убогими, тобто цуратися грошей, як чорт ладану!

— І кому дають вони такі великі гроші?

— А хто його знає? Мабуть, якомусь великому шефові із департаменту культів, а то, може, і комусь із чільних церковних осіб, не знаю. Та хай їм, судитиме їх Господь. А говорив я стільки про чернецтво, щоб познайомити вас із цією проблемою, а також перевірити й себе, перелічуючи аргументи, які доводять, що чернецтво не має християнського походження. Бо якщо чернецтво було би потрібне, його мав заснувати Спаситель наш. Але якщо подумати, річ зрозуміла: Ісус Христос не міг проповідувати одночасно любов до ближнього, множитися й володіти Землею, з одного боку, а з другого, — радити людям «тікати зі світу», дбати лише кожен про себе, ховатися в пустелях чи жити на стовпі й інші подібні нісенітниці. Певна річ, що мода на чернецтво прибула ззовні християнства, зі Сходу. Приміром, відомо, що в Індії існували монахи набагато раніше від появи християнства.

— Дуже приємно слухати вас, панотче, — заявив захоплено Віктор. — Довідався я від вас чимало цікавого і не раз

думалося: священник, котрий володіє такими знаннями, людина такої багатой культури не повинна бути у Сфинту Георге. А ви служите тут уже не рік і не два, а чверть століття! І кажу це не тому, що катирлезчани не вартують мати такого чудового душевного пастиря, а тому, що в якомусь місті мали би користь більше людей, ніж у цьому невеликому селі.

— Дякую вам, докторе, за теплі й щирі слова, які, будьте певні, тішать мене, бо висловлені вони другом, яким я вас вважаю.

— Я вдячний вам.

— А науку і культуру, про які говорите, здобув я в Чернівецькому університеті, на теологічному факультеті, одному із найкращих, а також постійним читанням. Для мене читання не є звичайним захопленням, а таки справжньою пристрастю. Увечері, яким би я втомленим не був, не можу заснути, доки не прочитаю кілька сторінок. Казала мені бібліотекарка, що й ви теж постійний читач. Напевне, вам теж не подобається, що у Сфинту Георге, цій прикордонній місцевості, електрику виключають одванадцятій ночі, а читати при свічці чи нафтовій лампі старі мої очі вже неспроможні. А у зв'язку з вашим подивом, що я живу у Сфинту Георге вже стільки років, скажу вам правду, бо вважаю вас справжнім другом. Пане доктор, я у Сфинту Георге заховався. Таки-так, заховався! Тепер я вже можу зізнатися навіть прилюдно, бо, як вам відомо, з квітня цього року в Румунії вже нема політв'язнів. Випустили всіх. І ось чому заховався я тут: раніше я був активним легіонером, шефом гнізда, і коли почалися переслідування, я вирішив зникнути, як з-перед москалів, так і з-перед румунських властей. Але підозріваю, що певні наші органи знали, де я ховаюся... Та це вже інша справа. А ви, докторе, повинні знати, що не всі легіонери були фашистами і вбивцями, як учили вас,

оце молоде покоління. Більшість легіонерів були справжніми патріотами. Недаром легіонерська доктрина – любити Бога, любити й захищати Батьківщину й плекати культ праці – привабила колись стільки людей, здебільшого молоду інтелігенцію, але й чимало простолюду. Певна річ, що були й непростимі помилки, головню після смерті капітана Корнеля Кодряну, коли керівником став Горія Сіма. Іншим разом, якщо цікавитиме вас, поговоримо докладніше про це.

Почулося стрекотання електричного дзвінка.

– Проснулася мати й кличе мене, – пояснив Вікторові отець Бутояну. – Пробачте. Іду спершу упоратися з – як вам казати? – з проблемами особистої гігієни. А потім, прошу вас, зайдіть до мами хоч би на п'ять хвилин. Буде їй це неабиякою радістю!

13.

Ілаш доїхав додому обіднім поїздом. Жалів, що не зійшов на станції в Іцканах, де міг сісти на автобус, який привіз би його в самий центр Златни, а тепер із Килибанського вокзалу мусять іти пішки п'ять кілометрів; ще й валіза зовсім нелегка, а таки важка, як тоді, коли виїхав з дому: тоді була навантажена головню пляшками самогонки, а тепер – рибою та слоїками ікри. Але коли виїжджав, на вокзал повіз його сусід фірою, а сьогодні... Йтиме шосейною дорогою, а не стежкою через поля – може трапиться якийсь знайомий та підвезе його.

Від вокзалу Ілаш піднявся стрімкою дорогою аж до царського гостинця, перетнув його й продовжив іти килибанською дорогою, котра веде у Златну. В центрі Килибанчини, на автобусній зупинці, Ілаш побачив кількох людей. «Невже мені пощастить?» – зрадів він. Підійшов і довідався від людей, що вони ждуть автобус Сучава – Серет, який повинен невдовзі над'їхати, десь о пів на третю.

Ілаша втомила довга дорога, і він бажав дійти додому якомога швидше. І йому таки пощастило – автобус прибув через чверть години і, хоч було глітно, він все ж таки просунувся, але зупинився біля дверей, бо їде лише до наступної зупинки.

У Златні автобус зупинився перед народною радою, й Ілаш побачив Чезара, свого зятя, котрий поспішав йому назустріч.

– З приїздом, тату!

– Дякую, Чезаре. А ти якийсь невеселий? Чи мені тільки здається?

– Таж так, бо мені дуже банно мами Івони...

– А що? Може, Івона щось пащила?

– Вчора стало їм зле, а я викликав швидку допомогу, котра прибула борзо, а доктор сказав, що мама Івона мала мозковий крововилив.

– Що-що?

– Тобто лопнула жила їм у голові. Повезли їх до шпиталю, а звідти повідомили, що сеї ночі мама сконали.

Ілаш зупинився.

– Що кажеш, хлопче? Івона померла?!

– Так. Сьогодні вранці телефонували зі шпиталю, що... А я був тільки що на пошті й послав вам телеграму до Сфинту Георге, бо не знав, скільки пробудете у Віктора. А їм, гадаю, зробилося зле через прокурора та того працівника районного сільськогосподарського управління, які прийшли до нас і погрожували мамі Івоні, що посадять у тюрму. Казали, що й вас теж...

Ілаш стояв приголомшений.

– Не розумію про що це ти, Чезаре. Ану постав валізу долі й говори ясно, щоб я розумів в чім річ, – знов зупинився Ілаш, коли додому було вже недалеко. – Який прокурор, яке управління?

– Хтось замельдував¹, що ви не продали землю, що збрехали-сте, щоб не записувати те поле в колективне господарство.

– Який чорт не має іншого діла, а грижіється мною? – грубо вилаявся Ілаш. – А ті казали, котрий негідник написав на мене?

¹ Мельдувати – доносити.

– Ні, тату, бо їм заборонено, я це знаю. Але, може, дізнаюся я завтра, бо покликали мене до районної міліції; попрошу когось із моїх колег, котрий співпрацює з прокуратурою, може, схоче дізнатися, хто написав донос. А відтак теж завтра мусимо йти до лікарні і взяти маму з моргу. Так що поїдемо разом.

– Ой, Боже! Гірку долю мала моя жінка!.. – заговорив Ілаш якось відчужено, ніби сам до себе. – Значить, її вбили оті негідники! Ну, не піти мені тепер до них та показати їм, що в стані мій ніж?! Або ліпше візьму твій пістолет і...

Постояв ще трохи замріяний, а відтак нахилився за валізою, але не дав Чезар:

– Лишіть, тату, понесу я.

Дома Ілаш застав своїх трьох дочок. Аспазія й Домка плакали, а Веронця стояла окам'яніла у своїй чорній одежі, яку вона носила останнім часом, мабуть, щоб доказати всім, що вона не передумала стати монахинєю; поки що не може залишити саму бабусю Марію, стару й немічну, у якої живе, зате пізніше, коли...

Аспазія кинулася Ілашеві в обійми й заплакала голосніше:

– Ой, тату!..

Ілаш погладив її мовчки й поцілував у чоло, потім підійшов до Домки та Веронці та поцілував і їх.

– Нема нам, діти, що робити, такою була Господня воля. Всі ми вмирущі...

– І баба теж дуже хвора, – сказала Веронця. – Лежить від учора. Була-сми у диспансері й прийшла пані доктор, дала їй якісь пілюлі й обіцяла знов прийти ввечері, так що я мушу йти і прийду завтра.

– Добре, що покликала-с докторку.

– Що робить Віктор, тату? – Аспазія знов підійшла до Ілаша плачучи. – Як сталося з Іриною? Правда, що втопилася? Таж вона уміла плавати, я знаю, бо ми купалися разом.

Ілаш розказав їм те, що довідався від Віктора, а вкінці сказав:

– Ану, спорожніть валізу. Чезаре, постав валізу на лавицю. Свіжу рибу, дівчата, смажте вже, щоб не зіпсувалася, бо я йду до свахи в Долину й вернуся через годину-дві. Чезаре, йди та запряжи коні до фіри.

– Хочете, щоб ішов і я з вами? – запитав Чезар.

– Ні. Я повернуся борзо. А ти, Веронцю, якщо почекаєш, поїдемо разом до баби фірою.

– Не можу, тату, бо баба лежить і, може, треба їй чогось... Я біжу таки вже.

– Ну й добре. Якщо так, я прийду до баби, коли повернуся з Долини, а якщо не цього вечора, то завтра вранці. Та ні, таки сьогодні, бо завтра в нас стільки клопоту. Веронцю, візьми для вас з бабою з того, що дав Віктор.

Ілаш вийшов квапно, але повернувся з хоромів:

– Веронцю, поки що не кажи бабі, що померла ваша мама, чуєш? Скажемо їй пізніше.

Віктор прибув у Златну наступного дня і застав дома лиш Аспазію, бо Ілаш і Чезар поїхали до Сучави, щоб привезти Івону з моргу.

– Вікторе! Вікторку! – ридаючи, кинулася Аспазія до свого брата.

Віктор пробував прициткати їй і поцікавився про мамину смерть:

– Як то сталося, Зіко? Мама хворіла?

– Та де! Не хворіла. Ади, як сталося. Були дома лиш я та мама, коли прийшли оті два товариші. Добре мало бути, якщо був при би тому Чезар, але він був у міліції, а тато поїхав до тебе.

– Ти про які товариші говориш, Аспазійко?

– Таж прокурор і один з того районного управління, котре займається землею. Оті два, а найгірше отой смаглявий, котрий казав, що він прокурор, стали кричати на маму і погрожувати, що зв'яжуть її і тата і пошлють до криминару¹, зате, що збрехали, що нібито продали те поле, котре не записали до колективу. Мама теж не втерпіла й відписувала їм, бо ти знаєш, що мама не вміла тримати язик за зубами. А оті написали якийсь папір і хотіли аби мама підписала те, але мама відмовила. Тоді отой чорнявий знов накинувся криком: «Не хочеш? Нічого! Посидиш у холодному місці і тоді схочеш!» – гримнули дверима й пішли геть. Мама оторопіла серед хати й не казала вже нічого. Постояла, скільки постояла, після чого не сіла на стілець, а таки впала і в'яло схилила голову на плече. Я напудилася і питаю: «Що з вами, мамо? Вам зле?.. Чуєте, ма'?', а вона мовчить. Тоді я побігла до посту, до Чезара. Він потелефонував до диспансеру і прийшов пан доктор, прийшов борзо, подивився на маму, обмацав руки, шию, а тоді сказав Чезарові хай іде він та викличе швидку допомогу, телефонуючи з міліції, бо ті, каже, почувши, хто дзвонить, швидше прибудуть. Так і сталося. Прибула машина, повезла маму до шпиталю і...

– Зрозумів, Зіко. Мені дуже шкода мами. Хай з Богом спочиває... Я йду до диспансеру – хочу запитати лікаря, чи

¹ Кримінар – в'язниця.

мала мама підвищений кров'яний тиск. Ти що знаєш, Зіко? Кволилася мама на головні болі, мала підвищений тиск або іншу хворобу?

– Не мала нічогісінько! Мама була здорова. А померла через отих двох, котрі страх напудили її, коли погрожували кримінаром.

– Їх неодмінно треба притягнути до відповідальності! А ти, Аспазійко, перестань плакати. Я вернусь борзо.

– Добре, не буду плакати, – обіцяла Аспазія, продовжуючи все ж таки плакати. – Але розкажи, як сталося з Іриною. Як втопилася вона? Боже, борони! Таж вона уміла плавати! Ще й дуже добре, як і я.

– Розкажу тобі, Зіко, коли повернусь.

Коли дійшов Віктор до диспансеру, доктор Замфір саме збирався покидати кабінет.

– Добрий день! – увійшовши, привітався Віктор. – Можна?

– Будь ласка.

– Я лікар Дорін.

– Доброго здоров'я! Приємно познайомитись, пане доктор, але шкода, що в таких обставинах... – Замфір придивився пильніше. – Ви син Ілаша Доріна, правда?

– Так. Я не затримую вас?

– Ні. Сідайте, будь ласка.

– На жаль, моєї мами не стало...

– Знаю. Вранці був ваш батько в диспансері й цікавився, які документи потрібні йому, щоб виписати вашу маму з моргу. Я сказав, що, крім паспорта, нічого. Шкода, що так сталося. Я вам щиро співчуваю.

– Дякую.

– Значить, що потерпіла мозковий крововилив, якщо...

– Так. І був спричинений дуже сильним шоком, бо мамі погрожували ув'язненням!

– Говорив мені про це ваш батько. Щось у зв'язку із землею...

– Правда. Історія довга й закручена. Зараз немає вже рації про це... Я довгий час не приходив додому й тому мені не всі проблеми відомі. А скажіть, будь ласка, пане доктор, моя мама, мабуть, була вашою пацієнткою? Хворіла на гіпертонію?

– Ні, ваша мати не була ніколи в диспансері. Я ніколи її не консультував, але можливо, що на такому ґрунті сталося нещастя.

– Я теж думаю, що через гіпертонію...

– Ви, як я зрозумів, працюєте лікарем у Дельті Дунаю. Уявляю, що там умови нелегкі.

– Ні, чому? – заперечив Віктор. – Дехто вважає, що в Дельті людина постійно на цілющому курорті. То правда, що в Дельту прибуває чимало туристів ще з весни та до пізньої осені. Здебільшого вудкарі й люди, котрі люблять море й Дунай.

– І все ж, мабуть, через якийсь час тим, котрі живуть і працюють в такому ізольованому місці, стає скучним той курорт... – сказав лікар Замфір і здавалося, що перейшов на інше: – Моя дочка закінчила в минулому році яський медінститут, а тепер відбуває трирічний стаж в Костині, де раніше працював я й куди планую повернутися, бо там моя домівка, моє господарство, сім'я. Дочці дуже подобається хірургія й мріє працювати в лікарні, приміром, у Сучаві чи в Радівцях. Тоді я повернуся в рідну Костину. А ви, якщо схочете повернутися додому, зможете прийти на моє місце. Щоправда, справа переведення, як вам, певне, відомо, зовсім

непроста, але зможу і я вам допомогти... Але ще матимемо час про це говорити.

Віктор подякував лікареві Замфіру і поспішив повернутися додому, де, крім Аспазії, ще не було нікого.

– Вони ще не приїхали? – поцікавився він.

– Ні. А наш доктор, що казав?

– Казав, що наша мама не була жодного разу в диспансері і в такому разі він не знає, чи хворіла вона на щось, чи ні. А скажи, Зіко, кволилася мама, що її болить голова?

– Ти вже питав. Маму ніколи не боліла голова. Навіть насміхалася з мене, коли іноді боліла мене голова. Лиш поперек казала, що болить і то рідко.

– Та вже нічого не зробиш, – сумно розчарований, сказав Віктор. – Тепер вже не можемо знати, чи хворіла мама на щось чи ні. Але зрозуміло одне: сильний емоційний шок спричинив їй розрив головної артерії.

– Тобто тому, що мама дуже напудилася, не так, Вікторе?

– Ну, так! Загрожували ув'язненням і...

– Якби ти видів, як кричав на неї отой, котрий казав, що він прокурор! Йой, Госпідку!

З дороги почувся скрип воза.

– Приїхали! Біжу утворити їм браму. Вікторку, ади там у хаті великій на лавиці дві нові вовняні верені. Вибери, котра подобається, й застели стіл, щоб поклали домовину...

Віктор поспішив застелити веренею стіл, а відтак вибіг і він до воріт. Ілаш держав віжки, а біля нього сидів Чезар, сумний і ніби трохи переляканий. Труна була в коші, обкладена соломою. Віз заїхав на подвір'я, і Віктор зачинив браму. Аспазія пискнула гостро й заголосила:

– Мамо-о-о-о! Убили вас оті криминарники, шляк би їх трафив!

Ілаш погладив її злегка своєю широкою долонею, але без слів, а далі повернувся до Віктора:

– Добре, що прийшов-с, Вікторку. Ти дістав вислану Чезаром телеграму, так?

– Дістав, тату.

Чезар обняв Аспазію поза плече й заговорив до неї тихо, майже благально:

– Ну, цить, дорога. Прошу тебе перестань. Знаєш, що в твоєму стані тобі не дозволено... – потім якось до всіх: – Хай з Богом спочиває. Занесімо маму досередини, бо он сусіда Міця вже зазирає з-за плоту.

– Стіл приготовлений? – поцікавився Ілаш.

– Приготовлений, – відповіла Аспазія. – Віктор застелив веренею. Ти застелив, Вікторку, так?

Чезар повернувся до Віктора, ніби тільки тоді помітив його:

– Шкода, що ми, шурине, зустрічаємося з такою сумною нагодою...

Ілаш підійшов до воза і кивком голови покликав Віктора і Чезара. Чоловіки занесли труну у велику хату і тільки там зняли дерев'яну кришку. Івона, здавалося, ніби спить – була спокійна, але насуплена; горда похмурість, майже зневажлива, була посилена її святковим одягом: біла, вишита дрібними багатобарвними пацьорками сорочка, оксамитова чорна кацавейка, поверх якої були складені її руки; ліва Івонина щока була синя, майже чорна, яку чорна хустка не покривала повністю.

Ілаш підійшов до Віктора:

– Прибув ти, сину, раніше, ніж ми домовилися...

– Правда, тату. Та нічого не зробиш. Дарма бажав я говорити з мамою...

– Зіко, запали свічку, – сказав Ілаш, не слухаючи вже, що каже Віктор. – Хай горить, доки принесе паламар свічник,

хрест та прапори. Пізніше піду до панотця домовитися у зв'язку з похороном. А доти ти, Чезаре, йди до народної ради та понеси посвідчення лікарні, на основі якої вони видадуть довідку, необхідну панотцеві. Так ми робили, коли ховали Михайла.

– Іду вже, бо хочу поговорити з татом Михайлом, а потім, як вам відомо, мушу йти на пост, щоб начальникові довести до відома...

– Гаразд, Чезарку, – поставив Ілаш йому руку на плече. – Не грижійся, залагодиться все. Будеш видіти, що лихо не біда! Ну, йди.

– Підожди хвилинку, – зупинив його Віктор, – хочу подивитися, що написали в лікарні.

Узяв від Чезара папір, прочитав і зараз же повернув його. Я був певний, що мама потерпіла розрив артерії. Хто це спричинив, хай відповідає перед судом! Поговоримо про це пізніше...

Чезар поспішив іти, а Ілаш порадив:

– Не барися, хлопче, бо мусимо обідати, доки зйдуться люди, а до панотця піду потім. Твоя жінка нагодує нас, бо ми з тобою досі ще нічого не брали в рот. А Віктор тільки-но з дороги...

Останні Ілашеві слова почули лиш Аспазія та Віктор, бо Чезар вийшов.

– Так, тату. Борщ готовий, риба посмажена, натовкла-сми часнику, а кулеша ще тепла.

– Добре, доцю, але спершу принеси з комори пляшку горілки, а при чарці скажу вам щось, доки вернеться Чезар.

Аспазія глянула здивована, тобто: «Невже тато має якісь секрети, які Чезар не повинен знати?..». Тому вона швидко принесла самогонку і два скляні товсті стаканчики.

– А для себе не взяла порційку? Випий, доцю, й ти трохи.

– А хіба мені можна, тату?.. Може, не треба...

– Ади, най скаже тобі наш доктор, але я гадаю, що ковток дозволено, – а далі Ілаш повернувся до Віктора: – Твоя сестра вагітна.

– Браво! Я радий почути таке. Ні, тату, краще їй не пити. Та на котрому ти місяці, Зіко?

– На п'ятому, – застидалася Аспазія.

– Бажаю тобі здоров'я! Ну, нарешті є й радісна звістка. Ні-ні, не пий.

Ілаш вилив із стаканчика на підлогу:

– Най їй Бог простить і най з Богом спочиває! – промовив і тільки потім випив, а далі сказав: – В останній час тримаються нас біди, як гріх душі. Ось і сьогодні: не досить, що померла Івона, є ще й інша неприємність, але ти, доцю, не маєш чого занадто банувати, бо до кінця лиху не надто велике.

– А що, тату, не пужійте мене!..

– Нема тобі чого пужітися, доцю, а тому хотів я поговорити з вами, коли нема Чезара і сказати, що він вже не буде працювати в міліції.

– То чому, тату, що сталося? – почала Аспазія плакати.

– А тому, що, оженившись, став членом небезпечної для сьогоднішньої влади сім'ї. А я вважаю, що непогано, як-що викинули з міліції, бо казав одногоди Івасюк: «У мене в народній раді є дуже хороша посада референта і, якщо не був би ти, Чезаре, міліціонером, найняв би тебе, мав би-с спокійнішу роботу і кращий фасунок». Отож, не плач, доцю, а радій. Дякуймо Господу за те, що має грижу за нас. І не хотів я говорити про це перед Чезаром, щоб не було йому неприємно. А твій Чезар працюватиме в сільраді, й буде спокій голові, бо він перестане мати діло із злодіями та

розбишаками. А крім того, ще й люди зненавидять його, бо хто любить міліціонерів, не так?

– Тато має рацію, Зіко, – старався й Віктор заспокоїти її. – Як державному урядовцеві, твоєму чоловікові буде краще, бо матиме безпечнішу роботу, і ви заживете спокійнішим життям.

– А щодо покарання винуватих за смерть вашої мами, радив адвокат Сав'яну – знаєте його, бо він із Златни, – щоб сидіти спокійно й не розбушовувати жар, щоб не сталася ще й інша біда. А оскільки записали ми в колектив і решту землі, нема вже чого боятися. І це головню тому, що ті негідники, певне, почули, що Івона померла. Якщо таки покличуть мене до прокуратури, Сав'яну казав зайти спершу до нього, і він навчить, що казати в прокуратурі. Але він гадає, що вже не покличуть. Обіцяв також довідатися, хто замельдував мене. Оце я дуже хочу знати, – розлютився Ілаш і відійшов до вікна.

– Ади, вертається Чезар, – заявив Ілаш. – Хай хильне й він порційку, й сядьмо обідати, доки прибудуть люди.

– Тату, – підійшов до нього Віктор, – чи мали ви час піти до...

– Ой, сину, через оце нещастя і стільки клопоту не встиг сказати тобі, що я був у твоєї тещі. Сказав їй те, що ти просив переказати. Але Фрусина вже знала, що сталося з Іриною, бо їй повідомив якийсь міліціонер три тижні тому.

– Три тижні тому? А мені, чому радили не повідомляти? Дивно...

– А хто його знає?

Увійшов Чезар і заявив:

– Уже.

– Ну й добре. Хильни й ти порційку горілки, і сідаймо їсти, – запросив Ілаш. – Ну, як там?

– Все в порядку. Ось похоронна довідка, – а далі Чезар повернувся до Аспазії: – Сказали тобі тато?

– Так...

– Нічого... – не дуже радо старався переконати Чезар Аспазію. – З першого числа працюватиму в народній раді офіцером громадського стану.

– Офіцером? – зраділа Аспазія.

– Так зветься посада одного з референтів, але то не військовий чин. Тато Михайло дуже задоволений моєю новою роботою. А в міліції шеф уже знав, повідомили з районної міліції. Я так і знав. Увечері піду здати військову форму, зброю і все інше та підписати протокол. Ну, і все... – закінчив він явно незадоволений.

– То певна річ, що Васілаке знав твою ситуацію, бо то він, пся' кров, видай, написав про тебе, – сказав Ілаш.

– Не гадаю, тату... Не виглядає шеф на людину, спроможну на щось негідне. Його цікавлять тільки дві речі: випити щодня в буфеті стопку руму і, головно, щоб швидше закінчилось його тимчасове відрядження й повернутися до Петрівців, де його постійний пост, домівка, сім'я.

– Але звісно, що тиха вода греблю рве...

У швидкому поїзді Сучава – Бухарест купе першого класу, в якому їхав Віктор, було заповнене й шумне. Пасажири говорили голосно, курили, сміялися, а Вікторові хотілося бути самому, тільки зі своїми думками. Куди йому йти? У складі нічних поїздів не існувало вагона-ресторану. Віктор двічі виходив у коридор, але був утомлений і не хотів стояти. Сів

на своє місце й заплющив очі, щоб не довелося говорити з кимось про щось зовсім нудне й нецікаве. Бажав бути тільки сам із собою. Жалів, що не встиг поговорити з мамою, а вона померла, певне, з прикрою думкою, що її син і по сьогодні гнівний за те, що скоїла вона йому стільки років тому. Так, він був гнівний, але з часом, головню після стількох розмов з отцем Бутояну, Віктор переконався, що такою була Божа воля, щоб Оксанка не була його. Певна річ, що він страждав від того, що людина, котра перешкодила його одруженню з Оксанкою, була таки його рідна мама, але, мабуть, так повинно було бути. А тепер, коли прибув додому з наміром поговорити з мамою, довелося проводити її на цвинтар. Годилося, може, говорити з нею ще на Михайловому похороні, але... Так, Віктор жалів, що не встиг поговорити з мамою, але в тій же мірі жалів свого тата. Ілаш подався, виглядав постарілим і втомленим численними бідами. А борода, неголена кілька днів, вкрилася таркатою стернею й надавала йому вигляду справжнього немічного діда. Зате він не раз був таким, яким знав його Віктор здавна. Сподобалося йому, як повів себе тато з головою народної ради. Подякував йому за те, що найняв Чезара, а Івасюк відповів: «Хіба міг я, бадіку Ілаше, не мати грижу за Чезара? Хоч він ваш зять, зате я вважаю його своїм сином! А щодо поля, я гадаю, що ви мусити поступити ось як: коли покличуть вас до прокуратури чи до суду, ви скажіть, що не ви продавали землю, а ваша жінка, бо те поле було її, одержане як придане від тата-мами. Бо тепер бідну леліку Івону вже не можуть покарати...». «Ні в якому разі! – гостро відповів Ілаш. – Хто повірить у таку безглузду брехню? Як не знати чоловікові, що його жінка продає чотири фальчі поля?! Буду курям на сміх! Ні, я скажу їм правду, бо, зрештою, вхід у колективне господарство, сказано, добровільний, ні? Два

року тому я не хотів записати до колективу всю свою землю, бо мав право не здати, а тепер здав і останні чотири фальчі. Ну, а якщо за це засудять, піду до криминару і все. Пережив я стільки всякого, минеться й це...». «Може, маєте рихт¹, бадіку, – погодився Івасюк. – А то добре, що записали-сте й решту поля. Я поговорю з Кишкою, щоби написав на вас хорошу характеристику, якщо проситимуть у нього».

Поїзд зупинився на якомусь вокзалі. Віктор прокинувся після солодкої дрімоти, але не розплющував очей, бо сусід по купе продовжував веселу розмову з дамою, що сиділа напроти й час від часу пирхали сміхом то він, то вона. Віктор старався відключитися від навколишньої атмосфери й повернутися до своїх думок. Відкладав думати про свою тещу, щоб не жаліти, що не відвідав її. І він, певне, мав би відвідати, якщо знав би заздалегідь, що вона реагуватиме майже спокійно, як сталося, коли поніс Ілаш їй вістку про смерть Ірини. Ілаш розказав Вікторові, що вона, почувши страшну вістку, була дуже сумна, але спокійна, ніби змирилася із втратою дочки, а це, певне, тому, що перед Ілашем сповістив їй про трагедію якийсь міліціонер із Сучави ще три тижні тому, як зізналася вона. І за цей час, – припустив Віктор, – доки завітав Ілаш, вона мала час заспокоїтися в певній мірі. Але Віктора дивувало й те, що теща не цікавилася про нього жодним слівцем, хоч раніше казала, що вважає його своїм сином. Чи, може, тато забув сказати йому про це? Не гадає, бо Ілаш дуже детально розказав про його короткі відвідини Вікторової тещі. Короткі, бо й Ілаш квапився повернутися додому, але й тому, що Фрусина просто вирядила його: «Мені дуже жаль свахи Івони, але ви, сватку, не сердьтеся, що не прийду на похорон, бо

¹ **Рихт** (від німецького **Recht**) – право; *мати рихт* – мати рацію, а також мати право. (К. Ір.).

не можу лишити свого Панфіла самого ні на хвилинку, мушу пазити його, як малу дитину, аби щось не виробив. Так що най буде їй земля пухом, а ви йдіть з Богом». Тещина стримана реакція під час розмови з Ілашем заспокоїла трохи Віктора, і він дозволив своїм думкам покинути Златну й Долину і йти в інше місце. Проїжджаючи Бухарестом, здалося би відвідати професора Кипайла, котрому він не те, що вдячний, а просто зобов'язаний віддячитись; а тепер Кипайло ще й заступник міністра охорони здоров'я і, мабуть, доведеться знову покладатися на його допомогу. Але не годиться йти голіруч. Він же лікар в Дельті Дунаю! Варто понести професорові хоч би слоїк чорної ікри. Як він досі не подумав про це? Віктор переконався, що люди, взагалі, забувають дякувати добродійникам, а він, на жаль, зараховується до подібних невдячних. Хоч у своїй душі Віктор завжди дякував своєму колишньому професорові, бо був свідомий, що без його допомоги, а то навіть протекції, він сьогодні не був би лікарем. Але бути комусь удячним тільки в думці і в своїй душі, певне, замало; а замало тому, що позбавляєш свого добродійника заслуженого задоволення. Так що Віктор вирішив пристарати кав'яру – у Сфинту Ґеорґе це не проблема!, – копченого й солоного оселедця, балика білуги й тоді відвідати професора Кипайла. Так-так, обов'язково! А сьогодні зупиниться в Тульчі й піде до міліції та до прокуратури поцікавитися, чи появились нові факти щодо Ірини. І доїхавши до Сфинту Ґеорґе, пошукає Миколу Іванишина, щоб іти разом до голови народної ради, або піде сам, бо Іванишин, певне, не захоче, щоб прискорити здійснення формальностей, які належать катирлезькій сільраді щодо побудови в селі станції для фільтрації й дезинфекції води. А цю проблему обговорить він і в міністерстві охорони здоров'я з професором Кипайлом. І то

буде «офіційний» привід відвідати його. А коли катирлезчани вже не будуть пити дунайську воду, а з власного крана, Віктор зможе думати і про свій перевід, бо, оскільки його стаж закінчиться, така його просьба буде не тільки виправданою, а й законною. Може, піде працювати таки в рідну Златну, якщо лікар Замфір повернеться до Костини. Але все це, певне, щонайменше через рік, якщо не пізніше, тобто після побудови станції очищення води.

І, мабуть, Віктор не думав би про переведення, бо йому подобається Дельта Дунаю й почуває він себе добре, любить жителів Сфинту Георге. Але без Ірини... Яким буде його життя в Катирлезі? Старий Туз правий, коли твердить, що самотність скрізь, а головню тут – справжня хвороба, ще й важка.

14.

Микола Іванишин прибув до Віктора подякувати за те, що допоміг Данієлі найнятися в «Піщиколі». Помітив чорну траурну стрічку на закаті піджака, але не наважився запитати. Подумав, що то, певне, теж за Ірину. Але Віктор піймав його здивований погляд і пояснив:

– Померла мама. Я вчора повернувся із Златни.

– Ой, Господи... Я вам дуже співчую.

– Дякую.

– Вам вже не треба було ще одного нещастя. А коли помирає мати, мені відомо, що саме відчуває син, бо я теж утратив маму і навіть не знав, що вона померла, щоби міг бути на похороні і попрощатися... Я знаходився тоді в Бухаресті, а ті, котрі повинні були повідомити, що мама вмерла, не повідомили. Але нічого не зробиш, батьки таки вмирають, хоч ми бажаємо, щоб вони жили вічно...

– Правда... – згодився Віктор.

– А ваша мама, наскільки пам'ятаю, була ще не стара. Мабуть, хворіла на щось.

– І старою не була, й не хворіла! – твердо відповів Віктор. – Прокурор з Сучавської прокуратури і якийсь чиновник з районного сільськогосподарського управління погрожували моїй мамі ув'язненням, а вона так сильно злякалася, що лопнула в її голові судина, і хоч швидко допомога повезла в лікарню, через кілька годин мама померла.

– Погрожували посадити, кажете? Чому? За що?

– Коли увійшли в колективне господарство, мої батьки не записали туди всю свою землю. Ну, й знайшлися порядні люди й донесли про це, куди треба, після чого почалися слідство, погрози... І хоч був би тато дома, але він якраз тоді знаходився в мене. Тато мав інакше повестися.

– Ця колективізація – просто свинство! – досадно виголосив Микола Іванишин.

Вражений почутим, лікар довго дивився на Іванишина.

– Не сподівався я почути ці слова саме від вас... – сказав нарешті Віктор.

– То чому? Бо якраз тому, що я не був згідний із заснуванням у Златні колективного господарства, мене викинули і з партії, і з роботи й залишили, як кажуть, без насущного хліба.

– Не сердьтеся, але я вам скажу таке: я пригадую, що, навпаки, ви були той, котрий примушував людей іти у так звану товаришію і теж ви настирливо переконували їх записатися в майбутнє колективне господарство.

– Правда. Я маю відвагу й совість визнати свої помилки. А щодо колективізації – то так, я помилився, а помилився тому, що був твердо переконаний, що партія має рацію завжди і в усьому, але виявляється, що не так. Але переконуєшся в цьому тільки тоді, коли вникаєш у дійсність. Так сталося і зі мною. Доки не відвідав розхвалене колективне господарство із Серілюю, я вірив, що лише колектив зможе забезпечити селянам щасливе життя. Їздив і ваш тато з нами в те колективне господарство. Але ні бадіка Ілаш, ні всі інші златняни не помітили тамтешньої правди, тобто крадіжки, обман і брехні, а я розкусив там усе, бо цікавило мене і я таки всунув свого носа до чужого проса. Всі інші, котрі приїхали зі мною на так

звану екскурсію, бачили лиш страви, цуйку і вино, завдяки чому вони повинні були дійти висновку, що колективне господарство ніщо інше, як таки Божий рай. А потім мене дуже здивувало, що після такої поїздки «екскурсанти» все ж таки не бажали колективного господарства. І я запитав себе: чому? Не вдалося мені зразу відповісти, бо гадав, що не скрізь відбувається те, що в Серільої. Довго мучило мене це запитання, доки я зрозумів, що майже скрізь колективні господарства невдалі.

– І дійшли ви до логічного висновку, що колективна праця погана, – спробував Віктор продовжити ідею Миколи Іванишина.

– Ні-ні-ні! – впевнено заперечив той. – Я переконаний, що колективна праця і продуктивна, і прибуткова. Не в цьому помилилася партія, коли започаткувала процес колективізації.

– Якби почув ці ваші слова хтось із партії, вважав би вас ворогом.

– Таки вважали мене ворогом, тому й виключили з партії. З тих же причин посварився я з тутешнім головою народної ради, котрий одночасно, як і я колись, обраний секретарем комунального комітету партії. Чого не розуміють люди, шановний докторе? Не розуміють, що партія складена з людей, а люди іноді помиляються. Тобто й партія, ні? Якраз цього не визнають партійні керівники. А щодо колективізації партія вкоїла дві великі помилки, з яких одна основна, капітальна, вирішальна. Перша: партія поставила керувати землеробством людей, які анітрохи не розуміються на землеробстві: робітників з фабрик та заводів або залізничників, ким, чую, був раніше голова златнянського колективу. І після цього вимагають, щоб результати були хорошими. А друга помил-

ка, ота капітальна, ось яка: партія твердить, що після колективізації, земля вже не належить кожному селянинові, та земля, з котрою увійшов у колгосп, а стає колективною власністю, іншими словами, земля вже державна. А це що означає? Означає, що не знаєш – маю на увазі партію, – що для селянина земля – це найдорожче, це його життя! А ти відбираєш у нього життя! І потім хочеш, щоб він тебе любив і добровільно віддавав землю, тобто своє життя. Це просто дурість!

– Я повністю згідний з вами. Але мене дивує чути таке саме від вас. І запевняю, що для мене – це приємний сюрприз. І ви, певне, розумієте, чому дивуюся. Бо знав вас, як знали всі наші односельчани, не звичайним комуністом, а таки запеклим, завзятим борцем за соціалізм і ні в якому разі його ворогом.

– Я й зараз боровся би за соціалізм, але я переконався, що цей лад, що в нас тепер, аж ніяк не назвеш соціалізмом, а його шкідливою карикатурою.

– Таки так? Мені теж не подобається такий соціалізм, хоч, зрештою, повинен би подобатися, бо пропонує оптимістичні ідеї й ідеали, багато з яких, правда, нездійсненні. Але не люблю соціалізм через вашого попередника, через Леся Ґалана, котрий покалічив мене на все життя: ляпнув щіткою й залив мені очі вапном, після чого втратив я ліве око й от-от мав осліпнути й на праве і стати незрячим. Був я тоді учнем початкової школи і, якщо став би незрячим, не зміг би продовжити навчання й мав би нипати тростиною вулицями, як нещасний Туз. Ви знаєте Туза? Це той старий чоловік, котрий...

– Чув про нього. Чув і його сумну історію.

– Але я гадав, власне, сподівався, що відтоді, коли був я учнем початкової школи, й дотепер стан речей змінився. Але, на жаль, залишився таким же. Бо якщо були би якісь позитивні

зміни, моя мама була би ще серед живих. А кілька днів тому мав я ще один приклад, що стільки років нічого не змінилося. Моя менша сестра Аспазія віддана за старшого сержанта міліції Чезара Крачуна. Чезар дуже хороший хлопець – сирота, виріс у дитячому будинку, але вчився старанно, працював важко, доки вийшов у люди й тепер працює сумлінно. І що ви гадаєте? Кілька днів тому його викинули з міліції! Причина? Чезар Крачун, оженившись, увійшов у небезпечну для нашого суспільства сім'ю! То правда, що були ми куркулями – ви ж знаєте – і жоден з нас не є членом партії, але ми не вороги і любимо свою батьківщину. А коли Чезар поцікавився в районній міліції про причину його виключення, відповіли, що так вирішила партія. Отже, ви правий, коли кажете, що партія складається з людей і то неоднакових – одні злі, підлі, жорстокі, а декотрі, може, й порядні.

– Певна річ, що між членами партії є чимало чесних і хороших людей. Мав я в партійній школі чудового колегу й заразом чудову людину. Звуть його Шербан Марін. Тепер він секретар партійного комітету великого бухарестського підприємства. Колись, може, оповім вам про нього. І тутешній голова народної ради теж секретар партії, але ні в якому разі я не можу порівняти його з дядьком Шербаном Маріном! Нізащо в світі! А цей Вареник ще й тупоумний, впертий і не дозволяє співбесідникові пояснити те, що йому незрозуміле. А тому щодо водоочищувальної станції прошу вас, ідіть до сільради без мене, бо якщо побачить з ким ви прийшли, ще може не погодитися з нашою ініціативою.

– Невже? Значить, ви здорово посварилися, – припустив Віктор.

– Була не сварка, а швидше гаряча розмова, але він упертий, як мул затятий, і не тільки впевнений, а вимагає, що лише він

має рацію у всьому, що він вирішує все. Я переконаний, що так станеться і з водою – він присвоїть собі усі заслуги.

– То нічого. Ми матимемо задоволення, що здійснили хороше й дуже необхідне діло, а це важить значно більше, ніж похвали якихось високих установ, ні?

– Правильно! Я теж такої думки.

Але доки жителі Сфинту Георге матимуть на подвір'ї власний кран, мине ще чимало часу. Бюрократію зовсім нелегко подолати. Довелося Вікторов бігати до різних установ за підписами; у одних випадках просто не зрозуміло навіщо того підпису. Приміром, Віктор запитував себе, чому необхідний ще й дозвіл пожежників. Для чого? Щоб уникнути займання води? Аж наступної осені, тобто у вересні 1965 року, прибули нарешті з Тульчі інженер і ціла група техніків та будівельників. Вони організували будівельну площадку майбутньої станції фільтрації і дезинфекції води. Після закінчення будівництва доведеться закопувати труби по всіх вулицях, хоч, логічно, ці роботи повинні були здійснюватися одночасно.

Існували моменти, коли Віктор був готовий перестати займатися проблемою питної води. Зрештою, те, що належало йому, він здійснив: одержав згоду Державного комітету вод і Міністерства охорони здоров'я (з тієї нагоди відвідав він і професора Кипайла, який щиро зрадив, коли побачив свого колишнього студента й пообіцяв допомогти йому, коли з'явиться проблема переведення); одержав також печатку й підпис районного управління з питань санітарії. З рештою проблем хай займається Семен Вареник, бо йому як голові

катирлезької народної ради дадуть лавровий вінець. Вікторові набридли безрезультатні біганини й бюрократія, а тому вирішив більше не займатися проблемами питної води, бо свою справу він зробив.

Джіка Міжок повернувся до Сфинту Георге ще минулого листопада і разом з Миколою Іванишином закінчили копати канали, якими дунайська вода вже гасила спрагу «сагари», що простягалася між селом і морем, і з травня місяця почали копати великий канал Сфинту Георге-Суліна. Канал починався за один кілометр від села і перпендикулярно виходив на ріку. Його довжина дорівнюватиме 32-ом кілометрам. Робота більш складна, ніж на попередніх малих каналах, тому відчувалася потреба хоч би у ще одному екскаваторі ДГ, але обіцяний імпорт хтозна-коли здійсниться.

– Нічого, Колю, – підбадьорював Джіка Міжок Іванишина, – обійдемося і нам удасться закінчити канал лише цією «дищиною». Правда, триватиме це довше, але будь певний, що ми таки доріємо до Суліни.

Але Семен Вареник нехтував значенням такого важливого проекту, яким був канал Сфинту Георге – Суліна і, після ще однієї «дискусії» з Миколою Іванишином, написав на нього донос про те, що він нібито використовує державний екскаватор у власних корисливих цілях. Замість виконувати роботу, за яку одержує зарплату, Микола Іванишин возить екскаватором людям намул з Дунаю за немалі гроші. Навіть йому, голові народної ради, привіз ківш намулу, за що вимагав 200 леїв, які голова заплатив Іванишинові перед свідком Григорієм Пантелеєм.

Не мало жодного значення ні свідчення інженера Косми, що робота на каналі розгортається нормально, за графіком, ні те, що написав обвинувачений, визнаючи, що справді повіз

голови народної ради ківш намулу, але на його прохання, а 200 леїв одержав не тому, що вимагав ті гроші, а тому, що голова наполягав, дав йому їх майже силоміць, хоч він від них відмовлявся. Крім доставленого голові Семену Вареникові намулу, він ще одвіз старій вдові, яка живе край села (не знає, як її звати) і від якої не взяв жодного лея, що можна перевірити. Це єдині два рази, коли він возив екскаватором намул, а не як написав про це Семен Вареник. Але незважаючи на це, Миколу Іванишина заарештували, судили поспіхом і засудили на один рік ув'язнення.

Якось одного дня в обід, подаючи до столу, тітка Марія сказала Вікторові:

– Шкода того чоловіка! Я про того, котрий копав канали. Ви чули таке? Ти благаєш його, щоб привіз тобі намулу на кирпичі і ти ж пхаєш його в кримінал! Ви, певне, знаєте, що Семен старший брат мого Матея, але той має чорну душу, і Матеї не говорить з ним уже кілька років. Їхній менший брат Мітіка, понтонер, говорить з Семеном, бо мусить, інакше той може викинути Мітіку з понтона й залишити його без насущного хліба. Коли дивишся на Семена й бачиш, що сміється, жартує, гадаєш, що він порядний. Та де! То таке зле, що борони, Боже!

Через кілька днів після ув'язнення Миколи Іванишина до диспансеру прийшла Данієла. Посиділа трохи, плачучи, на лавиці в хоромах, а коли вийшов лікар, вона піднялася:

– Цілую руку, пане докторе!

– Добрий день, Данієло, – відповів Віктор трохи здивований.

– Я прийшла сказати вам, що, видай, піду звідси геть. Повернуся до Бухареста. Я ще ніде не зустрічала таких злих і ворожих людей, як оці! Хто видів таке, пане докторе, аби

віддячилися тюрмою за твою добру послугу?! Таж він просив Миколу, щоб той привіз йому ківш намулу, а не, як він замельдував, що Микола привіз не тільки непрошений, а ще й гроші за те правив.

– Тут, Данієло, люди, взагалі, порядні, але, як буває не раз, у сім'ї не без виродка. Тому не гадаю, що твоє рішення повертатися до Бухареста правильне.

– Хлопці теж не хочуть іти звідси, але як мені вижити на такій мізерній зарплаті? Хлопців мушу одягнути, взути, щоб не говорити про харчування, зошити, підручники й інше.

– Хіба в Бухаресті матимеш кращу зарплату? А рік мине швидко, й випустять твого чоловіка. Щоб вже не говорити, що Микола Іванишин міг би звільнитися достроково за бездоганну поведінку, а також якщо працюватиме там, а він, певна річ, що працюватиме. Крім того, його колега Джіка Міжок казав мені, що підприємство земельної меліорації надіслало прохання до в'язниці «Поарта Алба», в якій пропонує, щоб в'язень Іванишин Микола, згідно з правом на працю, був відряджений на будівельну площадку каналу Свинту Георге-Суліна, оскільки він здібний спеціаліст і необхідний підприємству.

– І гадаєте, пане доктор, що ті захочуть?

– А чому би ні?

– Ви питали мене про Бухарест. Якщо повернуся, я в Бухаресті не матиму більшої зарплати, але там зможу заробляти ще додатково, бо кличе мене не одна пані прибрати в квартирі, прати, прасувати.

– Ану, підожди, ти підказала мені ідею. Ти могла би й тут заробити якісь гроші, крім зарплати в «Піщіколі». Вчора був у мене інженер, котрий керує діяльністю при майбутній станції очищення й фільтрації води і цікавився про кухарку для

своїх робітників, тобто дев'ять чоловік. Ти могла би готувати їм їжу кілька місяців, мабуть, таки круглий рік, скільки триватимуть роботи. Якщо ти згідна, я поговорю з інженером.

– Я згідна, пане доктор, чому ні?

– Гарзд. Я представляю тебе інженерові. Попрошу також згоди в директорки «Піщіколи», бо там, мабуть, не маєш надто багато роботи, не так?

– У них справді мало роботи: чотири кімнати й невеликий двір. Щодня роботи не більше, як на дві години. Іноді ще й посилають мене до магазину за покупками.

– Напитків?

– Ну, так. А решта дня, зізнаюсь, щоб не гнівити Господа, сиджу без роботи. Минулого тижня, хоч ніхто того не вимагав, я випрала в Дунаї лавник із кабінету товаришки директорки.

– Якщо так, матимеш досить часу готувати їжу робітникам. Народна рада виділила їм кухню ось там, в отій хаті, що біля магазину, а харчі привозитимуть їм із Тульчі. Піду сьогодні говорити з інженером про цю справу і я певний, що все буде гарзд. Я певний також, що ти даси собі раду працювати у двох місцях. Крім того, матимеш нагоду годувати і своїх хлопців, бо звісно, де їдять дев'ять, можуть їсти ще двоє дітей.

– Дякую вам, пане доктор, і, може, змилується Господь та повернеться мій Микола...

Епілог

У 1972 – 1973 навчальному році Ірина записала своїх близнючок Марію й Марту в перший клас школи № 3 з міста Молдова Ноуа. Туди ж сподівалася перевестися й вона, хоч у Пожежені почувала себе непогано – школа хороша, колеги теж. Але їздити велосипедом щодня сім кілометрів з міста до Пожежени і сім назад не так уже й трудно. А вже взимку – набагато важче. Ще щастя, що чотири роки тому, коли залишилася самою, дівчатка були вже величенькі, сповнили три роки, й Ірина могла дати їх до дитячих ясел, бо інакше просто не уявляє, як могла би вона доглядати своїх дочок і їздити працювати в іншу місцевість.

У тридцять шість років Ірина була ще вродливою жінкою, завжди вдягалася дуже акуратно й тому виглядала елегантно. Риси її обличчя, її тіло, а головню груди та ноги, але й повні й постійно вогкі уста зберегли для чоловіків колишнє чарівне привабливня. Лише її великі зелені очі вже не дивилися на світ колишнім дитячим поглядом, а ніби погасли під тінню глибокого суму і тільки час від часу пирскали іскорками якогось відчаю. Навколо Ірини завжди крутилися залицяльники, навіть коли знали, що вона одружена, а відколи вже не з Ремусом, їх ще побільшало. Останнім часом найбільш настійливим був Славко Стойсіч, секретар пожеженської школи. Симпатизувала й Ірина йому, але не

мала гадки сплутуватися з ним, перш за все тому, що він набагато молодший за неї, йому тільки 25 років. То правда, що він переспав одну ніч у неї, але стільки всього. Вона навіть попередила, щоб він не плевав марних ілюзій, бо таке не повториться й тим паче, вона не вийде за нього, як наполягає Славко, стараючись переконати Ірину, що немає жодного значення, якщо вона на одинадцять років старша за нього і має двоє дітей. Ніч, котру пробули вони разом, ніщо інше, як несподівана випадковість. Настала негода й Ірина поїхала до Пожежени вже не велосипедом, а автобусом. Свої уроки закінчила вона о першій годині, але прибула з району інспекторка і в учительській залі скликала педкадри на засідання, через що Ірина втратила останній автобус, щоби повертатися до Молдови Ноуа й успіти вчасно взяти своїх дівчаток із дитсадка. Тоді Славко запропонував повезти її своїм мотоциклом. Вони доїхали вчасно до дитсадка, але цілу дорогу мочила їх хляповиця, й Ірина подумала запросити Славка до себе і пригостити гарячим чаєм. Ну, і... Але вона просто не хоче пригадувати собі те, що сталося. Зате відтоді Славко не перестає наполягати на своєму. Він гадає, що, якщо сталося один раз, то... Ірина вгамовує його настирливий запал, пояснює ситуацію, але він причепився, як реп'ях. А це ще одна причина, яка підтримує Іринине бажання перевестись у Молдову Ноуа, бажано в школу № 3, де щойно записала в перший клас Марію й Марту. Плекає надію, що станеться це якнайшвидше. Принаймні так обіцяли їй у районному інспектораті освіти, де зрозуміли, наскільки важко буде Ірині їздити щодня з міста до Пожежени, маючи на увазі, що її дівчатка вже не будуть у дитсадку зранку до п'ятої години, де їх доглядали, годували, після обіду ложили на годину спати, а тепер все це випаде Ірині. А вона не могла залишити дві

першокласниці «хазяйнувати» без свого нагляду. І не йдеться лиш про годування й підготовку уроків, а насамперед про виховання, бо дуже важливо, щоб діти такого віку були постійно під материнським наглядом. Може, вдасться їй хоч перевестися до Молдови Ноуа, бо коли прибула в це місто, вона мала стільки надій, стільки сподівань...

Ірина прибула до Молдови Ноуа разом з Ремусом в 1964 році, в кінці літа, після небезпечних пригод і страху, через що Ірина й сьогодні відчуває боязнь, коли згадує, якою небезпечною і страшною була втеча із Сфинту Георгіе.

Ідею із утопленням подав Ремус, а Ірина погодилася під натиском безнадійної ситуації. По животі ще не можна було вгадати вагітність, але її постійно поганий стан, а головню відчуття огиди й блювання могли спричинити Вікторове підозріння. Певний час рятували Ірину переконливі пояснення: то їй погано в церкві від диму та духоти, то від втоми, то не подобалася їй якась страва. Але скільки можна так? Вона не забувала, що Віктор все ж таки лікар, і скільки часу ще зможе його обманювати? Щоб уже не говорити про те, коли живіт стане помітним, будь-хто зрозуміє, що вона вагітна. Ірина вирішила зникнути, коли знаходилася в розпачливому душевному стані, але одночасно в її душі мліло сумне вагання. Вона хоч і жаліла Віктора, проте не бачила іншого виходу. Незважаючи на те, що в її серці Вікторове місце остаточно зайняв Ремус, Ірина не була в стані ненавидіти Віктора, а то навіть можна твердити, що відчувала до нього якесь тепле почуття, дивну суміш вдячності, каяття і жалю. Але у відчаї, який охопив її, Ірина не мала часу й терпіння задумуватися над цим – вона повинна зникнути, ще доки чутка про її вагітність дійде до людських вух, а головню до Вікторових.

Напруга, яка оволоділа нею, не дозволяла Ірині задумуватися над деталями. Тому Ремус запланував усю дію до останньої подробиці. Після того, як залишить свої речі на тому місці, де рибалила (вибере момент, коли довкола не буде нікого), вона заховається в їхньому «гнізді», де Ремус на день перед тим, як покинути назавжди Сфінту Георге, залишив їй сорочку і пару своїх штанів, а також казенне рядно, щоб оповитись не так від холоду, як найбільше від комарів. Там же залишив бідон води, хлібину, голландського сиру, помідорів, кілька варених яєць і пообіцяв, що прийде за нею наступної ночі – не раніше одинадцятої години, але й не після першої, коли рибалки спускаються Дунаєм, щоб вийти у море. Отже, Ірина перебуває захищена в «гнізді», крім післяобіддя, коли зникла, ще один день і половину ночі. Не буде для неї ні просто, ні легко. Але мусить перетерпіти. Ремус прибуде невеликою шлюпкою, позиченою у когось із Тульчі й привезе їй все необхідне: спідницю, блузку, туфлі, які купить у тульчанському універмазі. І оскільки Ремус бачив Ірину зляканою, старався заспокоїти й запевнити її, що він розпланував і подумав про все. Ось навіть про таке: щоб ніхто не почув гул двигуна, коли припливе шлюпкою до Сфінту Георге, він приглушить двигун на кілька сотень метрів перед понтоном пристані, а далі гребтиме веслами; так само поступить і коли вони від'їжджатимуть, тобто він гребтиме, доки проминуть будку прикордонника.

Але Ірина смертельно злякалася, коли почула голоси людей, котрі шукали її. Була певна відстань між місцем, де залишила свої речі, і тим, де заховалася вона, але все одно Ірина чітко чула їхні голоси, впізнала й Вікторів вкрай одчайдушний голос і пожаліла його, аж хотілося їй покликати його. Але жах оволодів нею в такій мірі, що вона не була спроможна навіть

плекати надію, що ті, котрі шукають її, не зайдуть у хащі комишу, не могла зрозуміти, що нема жодної рації шукати серед комишу людину, котра, припускали, втопилася. Бо, зрозумівши це, мала хоч трохи заспокоїтися. В ті хвилини напруга настільки зросла, що Ірина ледве-ледве стрималася, щоб не закричати. Але зуміла вгамуватися, почала плакати й оповилася вся в те казенне рядно й затулила долонями вуха. Не пам'ятає, скільки просиділа так, але коли перестала плакати й боязко розтулила вуха, навкруг було тихо.

Час минав дуже повільно й напруга поступово спадала. Настав вечір, й Ірина зрозуміла, що її, мабуть, перестали шукати. Вона нетерпляче й неспокійно ждала, щоб минула та ніч і настала друга, але боялася наступного дня, коли, певне, почнуть знову її шукати. Невже хтось надумає шукати й серед комишу? Мало ймовірно, бо комиш – це справжній непроникний ліс, а крім того, навіщо взагалі шукати тут потопельницю?

День минав теж дуже повільно, а на Дунаї було людно, Ірина чула голоси, крики, але, як їй здалося, вони не були пов'язані з нею. Були то, певне, люди, котрих не цікавила її доля. Крім злякано наслухати, мала вона й інші заняття: удосвіта й на присмерку вела завзяту битву з комарами, які вдень знижали, щоб знов з'явитися ввечері; в обідню пору проповзла край «гнізда» довга коричнева гадюка, але на заціпенілу Ірину не звернула жодної уваги. Попри все це Ірина нетерпляче ждала Ремуса, але одночасно мучила її думка: «Що робить бідний Віктор?». Вона усвідомлювала, що він аж ніяк не зробив пережити таке, але ситуація, в якій вона опинилася, зобов'язувала її йти на таке, бо не бачила іншого виходу.

Ірина заспокоїлася трохи, лежала загорнута в казенну пону і, наплакавшись, майже задрімала, коли боляче блис-

нула думка: «А мама?! Як сприйме звістку, що її дочка втопилася?..». І знову почала плакати, але вже трохи вільніше, бо, здавалося їй, поки що зникла небезпека, щоб знайшли її. Але бідна мама?! Віктор сповістить їй, що Ірина пропала, себто втопилася. «Як видержить мама такий удар?! Страшне нещастя! Тато не розуміє нічого, бо в нього склероз, він лише постійний тягар для мами, а тепер ще й цей нищівний удар! Ой, Боже, Боже...».

Стало зовсім поночі. Ірина не знала котра година, бо в потемку не видно циферблата ручного годинника, але припустила, що, мабуть, минула десята. Значить, вже недовго ждати Ремуса. Раптом, недалеко сильно зашелестів комиш і пискнув якийсь птах. Ірина здригнулася злякана, але зрозуміла швидко, що, певне, лис, тхір чи навіть якийсь сільський пес полює на сонного птаха. Зашелестіло ще раз, але слабше, й Ірина подумала, що хижак віддалився зі своєю здобиччю. В селі тихо, звідти доходило лише гудіння електростанції, а це знак, що ще не північ, бо рівно о дванадцятій ночі електростанція затихає до п'ятої ранку, коли знову починає працювати.

Ремус прибув, коли Ірина майже втратила терпіння. Він просунувся тихо до їхнього «гнізда».

— То я, мила, — прошепотів він.

— Слава Богу! Котра година? — поцікавилася Ірина, ніби докоряючи безпідставно.

— Без десяти дванадцята. Я приніс тобі у що переодягнути-ся. Ось спідниця, блузка, туфлі, панчохи, а те, що скинеш з себе й попону обов'язково візьмемо з собою, щоб ніхто, на-трапивши колись на наше «гніздо», не міг додуматись, хто тут ховався.

Одягаючись, але в густій темряві не бачила в що, Ірина почала плакати:

– Одного мені дуже жаль...

– Говори не так голосно. А що? Не кажи, що ти, хоч ще не покинула Сфинту Ґеорґе, а вже жалієш за ним?..

– Ні. Я про маму. Уявляєш, як сприйме вона звістку, що я...

– Залагодимо ми й це... Ти вже одяглася? Мусимо швидше покинути ці місця.

– Як залагодимо?

– Не знаю, подумаю. Швидше, дорога, бо човен причалений на видному місці і...

Вони вийшли з хашів комишу, розбурхуючи зграї комарів, і поспішили вузькою стежкою вийти швидше на берег ріки.

– Прощаємося назавжди з нашим теплим гніздом, – прошепотів Ремус. – Пам'ятаєш, мила, скільки чудових хвилин пробули ми тут?

Ірина не відповіла – в ті хвилини не було їй до того. Не спадало їй з думки інше: сильний шок, якого зазнає мама, коли почує, що її дочка втопилася! Ця думка просто тероризувала Ірину. Вона сіла в шлюпку. Ремус вхопив весла і став гребти, щоб подолати течію Дунаю й не дати занести їх униз.

– Сядь посередині, щоб була рівновага, – порадив Ремус пошепки й поцілував Ірину. – Загорнися в попону, бо гей холодно, але обережно, бо там бідон з бензином.

Ірина виконала мовчки все, що їй порадили. Ремус задержував човен недалеко берега, де течія слабша. Йому було нелегко гребти, бо незвичний до того, але мусить, хоч доки проминуть будку прикордонника і понтон пристані, а потім заведе мотор.

– Мені не спадає з голови думка, що станеться з мамою, коли довідається, що я... – знов почала плакати Ірина.

– Перестань, дорога, – шепнув Ремус майже сердито. – Я ж казав, що залагодимо.

- Як? Як? – майже пискнула вона.
- Хто ви? – почулося від будки прикордонника.
- Лягай на дно човна! – просичав Ремус.
- Питаю вдруге: хто?! – крикнув солдат.
- Біла чапля! – відповів Ремус.

Прикордонник, хоч упізнав пароль, направив на шлюпку промінь сигнального ліхтарика.

– То ви, товаришу лейтенант?!

– Погаси світло, солдате! – гостро наказав Ремус Мушат. – За нами пропливуть ще дві шлюпки. Залиши їх в спокою – це спеціальна місія. Ти солдат Чука, не так?

– Я, здрастуйте, товаришу лейтенант!

– Нікому ні слова! Гадаю, тобі не треба пояснювати, як берегти військовий секрет. Зрозумів?

– Єсть! – голосно заявив воїн і, певне, виструнчився.

Ремус завів двигун і проплив попри пристань на повній швидкості, від чого понтонер Мітіка Вареник, мабуть, проснувся, якщо не надто п'яний.

Наступного вечора Ремус та Ірина доїхали до Бухареста і замовили номер в готелі «Гривіці», що біля Північного вокзалу. Їхали першим класом швидкого поїзда Тульча – Бухарест, щоб уникнути небажаної зустрічі зі знайомою людиною, розраховуючи, що ніякий катирлезчанин не дозволяє собі купувати квиток для першого класу. І мали рацію, бо пощастило не зустріти жодного знайомого. Під час подорожі Ремус знайшов розв'язання для найбільш пекучого для Ірини в той момент питання.

– Зроблю ось що, – сказав він їй. – Поїду я до твоєї мами. Попереджу, що скоро повідомлять, що ти ніби втопилася, але то неправда, ти жива, але й не повинна вона показатися перед тим, котрий принесе звістку, що не вірить. І як доказ, що я говорю їй правду, понесу листа від тебе, який ти напишеш, запевняючи свою маму, що ти не втопилася. Я представляюся як працівник міліції і скажу, що тобі доручили секретну місію, про яку не знає ніхто, навіть твій чоловік, і що ти зникнеш на якийсь час, а вона, Боже, борони, не повинна зізнаватися, що їй відома твоя ситуація, бо аж тоді спрямує на тебе смертельну небезпеку. Запевню, що ти час від часу писатимеш їй, а вона, прочитавши твої листи, хай спалить їх потім.

Ірину дивували Ремусова фантазія й винахідливість і, певна річ, погодилася з його планом.

У номері готелю Ірина написала мамі довгого листа, в якому запевняла, що з нею нічого не сталося, що вона жива й здорова і хай не вірить Вікторові, коли той повідомить, що вона втопилася, бо то неправда. Їй доручили секретну місію (пояснить їй товариш, котрий принесе цього листа), але про це – нікому ні слова, бо аж тоді буде вона в дійсній небезпеці. «А ви, мамо, що робите? Чи здорові ви? А тато? Ви, певне, караєтеся з татовою недугою. Ви, мамо, не грижійтеся за мене, а я ще писатиму вам, але не дуже таки борзо. А це письмо прочитайте, а потім або поверніть товаришеві, котрий приніс його вам, або порвіть і киньте у ватру¹».

Ремус поїхав до її мами, а за цей час Ірина пішла до педінституту й попросила копію свого диплома, щоб могла учителювати в якійсь школі в Молдова Ноуа (про це теж Ремус подумав, бо крім свідоцтва про народження, котре не забула

¹ Ватра – вогонь.

вона прихопити перед тим, ніж «утопитися», Ірина не мала іншого документа). У педінституті сказали їй, що, оскільки ще канікули, весь провід у відпустці, то нема кому видавати документи; хай вона залишить просьбу і прийде в жовтні за копією диплома. Але Ірина наполягала, і секретаріат видав їй довідку.

1965.

Коли прибули до Молдова Ноуа наприкінці літа 1964 року, Ремусові й Ірині вдалося здійснити швидко двоє речей: винайняти кімнату в літньої пари, а Ірину призначили викладачем у селі Пожежена; та місцевість знаходилася на відстані 7 кілометрів від міста.

А 1965 рік був позначений кількома важливими подіями. Перш за все, у лютому Ірина народила в лікарні близнючок, здорових і гарненьких, як охарактеризувала новонароджених уже немолода лікарка; теж вона порадила назвати близнючок Марією і Мартою: «Як Лазареві сестри із святого Євангелія», – пояснила вона. Ремус не мав нічого проти, і не тому, що були відомі йому біблійні особи, а здавалося, що йому байдуже, як зватимуться його дочки: він був розчарований, що Ірина не народила сина, як надіявся він і як не раз казав, що жде, щоб Ірина подарувала йому хлопчика. Тепер був розчарований, але мовчав, розуміючи, напевне, що не від Ірини залежить, кого народить – хлопчика чи дівчинку. Ірина помітила його незадоволення, але й не коментувала його, надіючись, що йому мине. Зрештою, в них ще будуть діти і, можливо, таки хлопці.

Другий важливий момент відбувся два тижні після її виходу з пологового будинку. Одного дня о десятій годині постукав у двері хазяїн, в котрого вони винаймали кімнату. Був то старенький панок якихось 70-75 років із худеньким симпатичним обличчям. Вибачився за те, що турбує її, а найбільше не бажає гнівити її, але мусить довести до відома неприємну звістку. Його дружина хворіє на нерви, і дитячий плач, головню серед ночі, просто виводить її з ладу і вбиває серце. Тому просить ще раз, щоб Ірина не сердилася, але мусить шукати собі помешкання деінде. Правда, вони ще можуть жити в них до кінця місяця, доки заплатили комірне, а далі – ні. Якщо військо не має помешкань для своїх офіцерів, – ще додав старий панок, – ваш чоловік, товариш лейтенант, міг би звернутися з проською до міської народної ради і, може, дадуть вам квартиру, тим паче, що у вас двоє дітей і...

Проблема помешкання розв'язалася швидше і краще, ніж сподівалися Ірина та Ремус. На окраїні міста невелика двокімнатна хатина і кілька підсобних малих прибудов залишились нічийми після того, як її власник – п'ятдесятилітній бездітний вдівець – утік до Югославії, перепливши Дунай на тракторній камері (на щастя, в ту темну й буряну, посічену густою хляповицею ніч, лейтенант Ремус Мушат не був черговим). Після внутрішньої анкети було покарано нічний черговий патруль (сержанта і трьох солдатів). За законом, втікачам за кордон (котрих вважають зрадниками батьківщини) конфіскують майно. А Ремусова просьба потрапила у вигідний момент. І, мабуть, не дали б йому ордер на вселення у конфісковану хату, незважаючи навіть на те, що він батько двох немовлят (це Ремус особливо підкреслив), якби не був він офіцером внутрішніх справ (тоді прикордонники

належали до Міністерства внутрішніх справ) і, розуміється, вагому роль відіграв той факт, що Ремус член партії.

При хатині було невеличке подвір'я і клаптик городу. Не минуло і двох тижнів, як вісім воїнів, приведених Ремусом (котрі перед тим, як служити у війську були малярами й мулярами) відремонтували повністю хату, аж до невпізнання. За ті ж два тижні Ірина й Ремус купили меблі на виплат (на Іринину зарплату), але поки що тільки для спальні, й подвійне ліжечко для близнючок. Ірина, будучи в родильній відпустці, нетерпляче ждала весни, щоб погосподарювати хоч трохи: посіяти в городі якісь овочі й поставити столик і стільці чи лавочку під черешнею, що в кутку двору. Якийсь розгойданий старий стіл бачила вона в шопі, де дрова. Це творило їй почуття, що нарешті вона з Ремусом таки справжня сім'я, хоч останнім часом він уже не згадував про одруження, а вона стидалася заводити бесіду про це. І близнючок не ходив він записувати на себе у міську народну раду, а Ірина вважала, що після одруження дівчата все одно носитимуть ім'я свого батька. Міліція видала їй новий паспорт, бо Ірина забрехала, що в неї украли документи в Бухаресті. Тому видали їй новий паспорт (і тимчасовий на 45 днів, і остаточний) на дівоче прізвище – Січак Ірина, а не Мушат, як вона бажала.

У травні, перед тим, як мала закінчитися її відпустка, Ірина почала шукати няньку, яка би сиділа з дівчатками отих кілька годин, коли вона у школі. Їй пощастило. Адміністраторка школи із Пожежени мала шістнадцятилітню дочку Душіцу і погодилася стати в пригоді «новій товаришці викладачці», але відмовилася, щоб дочка жила постійно в Ірини, а лише вранці, коли «нова товаришка викладачка» на роботі. А післяобіднім автобусом Душіца вже мала повертатися додому, бо і там потрібна була її поміч. Ірині теж була вигідна така

програма, бо обійдеться їй дешевше. Домовилися, і таки того ж дня Ірина взяла Душіцу з собою, щоби дівчина знала, куди приходити.

Душіца була чемною і слухняною, сприйняла швидко свої обов'язки: о десятій годині мусить нагодувати близнючок Марію й Марту, тобто дати їм пляшки з сосками, в яких Ірина розчинила молоко «Гумана» й залишила на припічку, щоб зберігалися теплими; бути уважною, щоб близнючки не захлинулися; переодягнути їх, коли плачуть (це знак, що «намочилися»); сухі пелюшки знаходяться на печі, а ті, котрі намочилися, хай випере в тазі теплою дощівкою (з горшка, що в духовці) і розстелить на печі, щоб висохли; час від часу хай всуне поліно в грубку, щоби в хаті було тепло. От і все, бо о першій годині, найпізніше о другій, якщо в той день піде за покупками, Ірина повернеться додому.

Старшина міліції Парасків, котрий повинен був стерегти в'язня Іванишина Миколу, відрядженого в'язницею «Поарта Алба» працювати екскаваторником на каналі Сфинту Георге – Суліна, не мав жодного клопоту – сидів без діла або здебільшого рибалив поруч із Данієлиними хлопцями, загорав на пляжі (хоч все це, за правилами внутрішнього розпорядку, було заборонено). Але міліціонер швидко переконався, що нема жодної небезпеки, щоби в'язень Іванишин утік, бо він людина, до котрої можна мати довір'я і котрий разом зі своїм колегою працює сумлінно. Але найвагоміший аргумент, що він не втече, це те, що його строк закінчується через кілька місяців, і якщо він би втік, то його засудять ще на два роки.

Треба бути надто дурним, аби так ризикувати. Тим більше, що в'язень має тут свою сім'ю, жінку, дітей. Іншими словами, він відбуває ув'язнення у себе дома. Куди ж йому тікати?

За законом, в кінці робочого дня старшина Парасків повинен замкнути в'язня в одну із кают понтона-спальні. Він так зробив у перші дві ночі. Старшина ночував теж на понтоні (вільних кают кілька). Але переконавшись, що нема небезпеки втечі, дозволив в'язневі ночувати біля жінки й дітей.

Одного дня прибула до диспансеру Данієла в супроводі незнайомого чоловіка.

– Цілую руку, пане докторе. Товариш хоче говорити з вами, – сказала жінка й поквапилася покинути кабінет.

Вікторові здалося, що Данієла перед цим плакала.

– Добрий день, – привітався незнайомий.

– Добрий день, – відповів лікар.

– Товаришу докторе, я Шербан Марін, приятель Миколи Іванишина.

– А, так? Товариш Іванишин говорив мені про вас.

– Надіюся, що не говорив про мене погано, – пожартував несподіваний гість.

– Ні в якому разі!

– На жаль, Микола невдаха, на нього водно щось гошить. А може, мені тільки так здається, а на ділі він того шукає... Не знаю. Але йому в багатьох справах просто не щастить. Телефонував я з Бухареста тутешньому голові народної ради, і він заморочив мені голову такими поганими речами, що я кинув усі свої справи і приїхав до Сфинту Георге. Хочу на місці

переконатися, що діється з моїм другом. Що виробив він, щоб сісти в тюрму? Данієла казала, що доки говорити мені з ним увечері, ви могли би роз'яснити, що сталося з Миколою. Не сердьтеся, що турбую вас, але я вважаю, що як друг я не те, що бажаю, а таки зобов'язаний знати правду. Тому прошу вас, скажіть чи справді Микола замість сумлінно працювати, використовував державний екскаватор, щоб набити власний гаман? Данієла казала, що ви його добре знаєте.

– Знаю, правда, що знаю, бо ми односельці.

– Односельці? Серйозно?

– Так. Тому мені відомі два Миколи Іванишини.

– То як? Не розумію.

– Зараз поясню. Про це я і йому говорив. Про того Миколу Іванишина, котрий жив у нашому селі, я не найкращої думки, як і наші односельчани, котрих він намагався завести силоміць у колективне господарство.

– Ця історія мені відома, – перебив його Шербан Марін. – У цьому питанні Микола не винен, він мав рацію, а тамтешні органи помилилися, коли викинули його.

– Знаю, він оповів мені й пояснив, що сталося, а з того я переконався, що товариш Іванишин поступив правильно. А про другого Миколу Іванишина, про тутешнього, можу розказати вам тільки хороші речі. Перш за все його засудили безпідставно, на основі брехливого доносу, бо то неправда, просто наклеп, що він використовував державний екскаватор на власну користь.

– І засудили його таки невинним?

– Певна річ! Було то ось як. Тутешній голова народної ради Семен Вареник настійливо просив товариша Іванишина, щоб той привіз йому з Дунаю ківш намулу на кирпичі, бо хотів будувати, не знаю що. Спершу Микола Іванишин відмовив,

але після наполягань погодився. Мабуть, подумав, що йдеться все ж таки про голову народної ради і секретаря сільського комітету партії. Привіз йому ківш намулу, а голова просто зобов'язав його взяти 200 леїв, а не так, як написано в доносі, що товариш Іванишин вимагав ті гроші. Ні в якому разі! Потім запросив його на своє подвір'я випити пляшку пива й поговорити про одне та про друге. Під час розмов сперечалися у зв'язку з деякими проблемами. А тому, що товариш Іванишин не погоджувався зі всіма Варениковими ідеями, той образився в такій мірі, що вирішив помститися й написав на Іванишина брехливий донос. Крім того, і теж на прохання голови народної ради, він привіз тільки ще один ківш намулу якійсь бідній вдові, що живе на окраїні села, і, розуміється, не взяв від неї жодного лея. Стільки всього. Це і є так звані «вигоди», здобуті товаришем Іванишином за допомогою державного екскаватора, за що був засуджений на один рік ув'язнення. А Семен Вареник – людина зла й обмежена. Я живу в його брата, в Матея Вареника, який вже кілька років не розмовляє із Семеном теж тому, що той скоїв йому щось подібне. Лише їхній менший брат Мітіка Вареник, понтонер, у більш-менш хороших стосунках із Семеном, бо інакше Семен може «по-братськи» викинути його з роботи.

Шербан Марін вислухав уважно і вкінці сказав:

– Я так і думав, що Микола не такий, щоб займався тим, що пришивають йому.

– А я ще скажу вам щось, що додасть до позитивного портрета товариша Іванишина. Донині жителі Сфинту Ґеорґе п'ють дунайську воду. А товариш Іванишин, хоч його завдання було копати канали, а не цікавитися забезпеченням села питною водою, зініціював побудувати у Сфинту Ґеорґе станцію фільтрації і дезинфекції дунайської води, щоб стала питною.

Залучив і мене до цієї справи. Але заслуга в цьому тільки Іванишина. І не тільки тому, що він першим висунув цю ідею, але й залагодив справу так, щоби константське підприємство меліорації земель допомогло необхідним устаткуванням. І так жителі цього села невдовзі завдяки насамперед товаришеві Іванишину матимуть у себе дома кран, з якого тектиме чиста й здорова вода. Заслуга, як я вже казав, належить виключно товаришеві Миколі Іванишину. Ну, а за це віддячилися йому тюрмою, внаслідок доносу того, котрий присвоїв собі заслуги цього здійснення.

– Погане діло, – сказав Шербан Марін замислений. – Уявляю, що в Миколиній душі, скільки там гіркоти, як досадно, коли карають безпідставно.

– Мені відоме таке почуття, я теж пережив подібні моменти.

– Ви серйозно, товаришу докторе?

– Так. Ще студентом мене звинуватили у чомусь, чого я не скоїв, за що виключили з медінституту. Пощастило мені мати порядного професора, котрий порадив, що мені робити в даній ситуації. Отож, працював я рік на бухарестському заводі «Республіка» і то майже постійно вночі, щоби міг займатися навчанням. Після року дозволили повернутися в медінститут. Праця на заводі не зашкодила мені, але я не забуду того страшного відчуття, коли карають невинного.

– Розумію.

Замовкли на якийсь час, після чого Шербан Марін сказав:

– Даніела радила ждати Миколу до вечора, коли приведе його міліціонер. Це мені не дуже підходить, бо я мав гадку сісти на вечірній пароплав, бо завтра мушу бути на роботі.

– Якщо хочете, можемо йти до нього, де копають канал Сфинту Ґеорґе – Суліна. То недалеко, якихось два кілометри,

можливо, три, а міліціонер, котрий стереже його, порядний. Власне, я неправильно висловився, коли сказав, що стереже, бо старшина взагалі або вудить, або загорає на сонці. Але навіть якщо буде таки біля екскаватора, дозволить поговорити з товаришем Іванишиним. Якщо хочете, я проведу вас.

– Тільки якщо не заберу у вас надто багато часу.

– Нічого. Якщо буде потрібно, покличуть мене.

– Дякую.

– Євстахію!

– Я тут, пане доктор, – відповів той з хоромів.

– Я йду з товаришем до великого каналу. Якщо прийде хтось до диспансеру, прибіжи туди за мною.

– Гаразд, пане докторе, але не гадаю, що ще прийде хтось сьогодні, якщо досі не прийшов...

– Це не означає, що й тобі можна покидати диспансер, зрозумів?

Євстахій не відповів. Лікар і Шербан Марін направилися вулицею, котра через двісті метрів виходила з села.

– Ось там, – сказав Віктор, коли проминули останню хату, – зліва, на березі Дунаю видно між вербами станцію фільтрації й дезинфекції води, вона майже готова. Потім ще треба провести по всіх вулицях належні водопроводи. Але це діло тільки на перший погляд здається трудним. Тут копається дуже легко, бо земля піщана.

– Це справді чудове здійснення, коли подумати, що дунайська вода дуже брудна, а люди її п'ють.

– Так. І це здавна, коли вода цієї ріки ще була чистою, але останнім часом... Нема, що й говорити! Тому товариш Іванишин заслуговує, щоби тут йому спорудили пам'ятник, а не...

Вони дійшли до каналу Сфинту Ґеорґе – Суліна й повернули направо високим насипом землі, викопаної з майбутньо-

го каналу. На відстані кількох сотень метрів виднівся екскаватор, і невдовзі почулося гудіння його сильного двигуна. Коли були вже недалеко, екскаваторники помітили наближення двох людей, але Микола Іванишин впізнав Шербана Маріна тільки тоді, коли той був уже зовсім близько. Він зіскочив з екскаватора, поправив на собі в'язницьку смугасту одягу, рушив назустріч відвідувачам, але зупинився на кілька кроків перед ними й занурив у пригорщі стрижену голову:

– Навіщо це ви, дядьку Шербане? Воліли ляснути мені пару поличників, ніж видіти мене таким!

У Сфінту Георге кінець вересня був теплим. Але «скурсантів» чимраз менше, а тому й до диспансеру вже мало хто приходив, хіба якась мати з немовлям, щоб одержати коробку-дві сухого молока «Гумана».

Одного дня прийшов до диспансеру Микола Іванишин. Віктор знав, що той недавно поїхав до в'язниці «Поарта Алба», а тепер повернувся в хорошому настрої, привітався весело:

– Здрастуйте, товаришу доктор! Перед вами колишній в'язень Іванишин Микола.

– Я радий чути таке вітання! Ну, якою була прощальна гостина?

– Та видали мені документ звільнення і сказали, що, оскільки був я засуджений тільки на один рік, маю право звертатися до суду з проською, щоб мене реабілітували, тобто щоб скреслили засудження з особистої справи. Але це тільки через три роки. Я сказав, що мене це не цікавить, бо все одно я вважаю себе невинним. Але інтересним виявилось

розставання з Парасківим. Що гадаєте, що сказав мені міліціонер? Що він щиро жаліє, що мій строк відбувся, бо ще ніколи, в жодній відпустці не почував він себе краще, ніж у місяці, пробуті зі мною у Сфинту Георгі. А коли побачив, що я мовчу, став вибачатися. Я теж зізнаюся, що в останні місяці мав порядного сторожа.

— А тепер, які у вас плани? Звісно, після закінчення цього каналу.

— Поки що канал закінчимо через два роки, якщо працюватимемо лиш я та дядько Джіка. А якщо прибуде ще один екскаватор ДГ, як обіцяли, канал буде готовий через рік. Не копається важко, бо ґрунт піщаний або болотистий, але довжина все ж таки 32 кілометри. Та ось за недовгий час перші чотири кілометри пройдено.

— Залишилася ще проблема питної води.

— Правда, але то вже не наше діло, бо і я, і ви зробили те, що належало нам. А справа, бачу, просувається. Станція вже майже готова, а Раду та його бригада прибули з Констанци і за два місяці закопають водопроводи по всіх вулицях.

— Справді.

— А після закінчення каналу ще не знаю, за що візьмуся. Ще два місяці мушу платити полякові і все. Дядько Шербан Марін пропонує, щоб я повернувся до БТП. Радив мені також вивчитися в них на майстра. Я ще не вирішив, що і як, а тому й не відповів ще йому.

— Порада хороша, — признав Віктор.

— То правда, але в мене тут зарплата велика. Я вже зібрав дещо на ощадній книжечці, а після того, як збудуся боргів, заощаджу ще більше, бо тут прожиток дешевий. А тими грішми маю гадку щось здійснити в нашому селі. В політику не намічаю лізти... Перш за все підніму хату на місці

батьківської погорілої, й заживемо спокійно я, Данієла і наші діти, бо третій уже в дорозі.

– Невже? Браво! Данієла, як почуває себе? Хай прийде до диспансеру, якщо...

– Їй стидно. Говорила вона з акушеркою і, видай, усе в порядку. І Данієла каже, що почуває себе непогано.

– Аглая не говорила мені нічого. А це значить, що вагітність нормальна. У Аглаї великий досвід. А Данієла хай таки прийде до диспансеру, бо необхідно записати її й мати на увазі.

Один тільки раз завела Ірина бесіду про шлюб, а Ремус відповів їй, що справді треба їм обміркувати цю проблему й зараз же перейшов на інше. Відтоді минуло півтора роки й нічого. Їй було незручно вдруге нагадувати про це і, зрештою, якщо вони люблять одне одного і є між ними згода у всьому, якийсь папір, що свідчить про їхню єдність, виявляється зайвим.

Але одного разу в школі Ірину здивували слова однієї старшої колеги, викладачки румунської мови, котра, усміхаючись, сказала їй: «Ти, певне, помітила, що наш секретар просто пожирає тебе очима. Але я відбила йому охоту: Уважай, Славку, та будь розумний, бо викладачка Ірина Січак заміжня; то нічого, що товариш офіцер зветься Мушат, а вона Січак. Буває не раз, коли після одруження кожен зберігає своє попереднє ім'я – чоловік своє, а дружина своє дівоче. Так що не забувай: офіцер має пістолет!..» – засміялася вона голосніше. Дивно, думала Ірина, хто розголосив, що вони одружені? Невже таки Ремус?

Того дня після відходу Душіци Ірина нагодувала дівчаток, поклала їх спати після обіду і, щоб заснули, як завжди, розказувала їм казку. І оскільки закінчила всі відомі їй казки, а близнючки вимагали кожного разу нову казку, Ірина вигадала справжній казковий цикл: **П'ять друзів** (герої якого Пес, Півень, Кіт, Лис та Миша); друзі переживали різні пригоди та небезпеки, а то й конфлікти між собою; приміром, коли не було що їсти, Лис підстерігав вигідний момент, щоб напасти на Півня, а Кіт – піймати Мишу. Але кожного разу Пес рятував їх і наводив порядок. Дівчаткам дуже подобалися казки, а Ірина розказувала їм довго, доки засинали і після обіду, і ввечері.

А тепер, нетерпляче очікуючи Ремуса, щоб розказати йому про зауваження викладачки румунської мови, Ірина подумала скоротити оповідь:

– І раптом Кіт скочив і піймав Мишу.

– Ні! – закричали Марія й Марта. – Не піймав! – а Марія навіть почала плакати.

– Підождіть, – зауважила Ірина. – Піймав, але не з'їв, бо Пес врятував Мишу й посварив Кота.

– Песик має добру душу, – зробила Марія висновок і від імені своєї сестри.

А Ірина, як завжди, продовжила казку із щасливим фіналом, доки її дочки позасинали, зачаровані пригодами їхніх улюблених п'ятьох друзів. Ірина мило дивилася на їхній спокійний сон, раділа щаслива, що дівчатка ростуть здоровими й думала, що, сповнивши три роки, настав час дати їм до дитячих ясел, а звільнивши Душіцу, заощадить гроші на інші хатні потреби.

Коли прибув Ремус з роботи, Ірина застелила стіл, і вони сіли обідати. Потім вийшли пити каву в хоромах, бо Ремус

курить при каві й не годиться курити в кімнаті, де сплять близнючки. Ірина розказала йому про свою розмову з викладачкою румунської мови.

– Ось таке про нас говорять люди... – закінчила вона. – І, може, треба вже якось вияснити цю ситуацію, ні?

Ремус вкинув недокурок в осадок кави і сказав спокійно:

– Та нема що вияснювати. Я цікавився у спеціалістів і довідався, що справа набагато складніша, ніж ми гадали. Насправді ти одружена з доктором, – Ремус уникнув назвати Віктора по імені, – і якщо ми одружимося, ти будеш двошлюбною, а я причетний до двошлюбності, за що обоє опинимося в тюрмі. Так що залишмо ситуацію такою, якою вона є. У нас діти, хата, живемо непогано, чого нам ще треба? А людям рот не заткнеш, хай теревенять.

Ремусові слова спантеличили Ірину і певною мірою протверезили. Хай справді буде так, як каже Ремус. Вона не втопилася і продовжує бути законною дружиною лікаря Віктора Доріна. З Ремусом втекла світ за очі й осіли вони в цьому місті, мають дві чудові донечки, мають помешкання, живуть, слава Богу, по-людськи. Все це правда. Тоді, що саме так сильно збентежило її в Ремусових словах? Його відвертість? Можливо. Не сподівалася вона на таку розв'язку. Може, і це. Але перш за все його холодний, ніби байдужий, відчужений тон, яким висловився він про їхнє життя, про їхню любов.

Приголомшена Ірина воліла мовчати в той момент, щоб не сказати щось недотепне. Невже вона помилково витлумачила Ремусові слова? Може, Ремус повернувся втомлений з роботи й тому його слова здалися їй якимись чудними.

З кімнати почулися дитячі голоси.

– Прокинулися Марія й Марта, йду до них.

– Іди, – сказав байдуже Ремус, – а потім принеси стаканчик вишняку, якщо ще є.

– Є. Зараз принесу. А потім одягну дівчаток і вийдемо трохи в місто, хочеш?

– Атож. Прогулянка завжди корисна.

У кінці квітня дні були світлі, сонячні й теплі. Вранці о шостій Ремус поснідав якось квапно, поцілував Ірину й поспішив до пікету.

О сьомій прийшла Душіца.

– Цілую руку... – сказала дівчина тихо.

– Доброго ранку, Душіце. Сьогодні автобус прибув вчасно, не так?

– Так... Панночки ще сплять?

– Сплять. Ти ж знаєш, що вони досипляють до дев'ятої, а то й пізніше. Їхній сніданок поставила я, як завжди, в духовку, щоб був теплим. У горшку, що на плиті, – кава з молоком. Можеш снідати й ти з Марією та Мартою.

– Спасибі. Я їла вдома...

Ірина збиралася до школи. Цього разу її сумка важча, бо в ній, крім її речей, ще й 32 зошити контрольних робіт учнів шостого класу. Вона припасувала сумку на велосипед, сіла й поїхала.

Хоч ще рано, але в місті вжелюдно. Одні спішили на роботу, інші – до школи чи на базар. Ірина пригадала, що закінчилася картопля. Нічого, купить, коли повертатиметься з Пожежени. Тепер вона спішить, щоби доїхати вчасно до школи.

Коли якраз виїхала з міста, Ірина незадоволено помітила, що роздулося переднє колесо. Вона зіскочила з велосипеда й констатувала, що шина була розрізана – мабуть, вона наїхала на якусь бляху чи на скляний осколок. Погано те, що в даній ситуації Ірина не могла продовжувати дорогу і була змушена повертатися. Вирішила швидко поїхати додому, щоб залишити велосипед і, може, встигне піймати автобус, якщо ні, то хоч би якийсь віз.

Ірина дійшла додому спітніла, залишила велосипед у шопі, а важкий стос зошитів вирішила вже не брати з собою – понесе учням завтра. Зайшла квапно до хати, відчинила двері кімнати й окам'яніла на порозі – в ліжку борсалися Ремус і Душіца. Ремус відвернувся і, засапаний, кинув Ірині гнівний погляд:

– Забирайся геть звідси!

1970.

Лікар Віктор Дорін повертався з двотижневої відпустки «ракетою». На пристані Сфинту Ґеорґе ждав його Євстахій. Лікар потелефонував йому з Бухареста (мав нарешті й диспансер свій телефон) і попросив, щоб Євстахій прийшов на пристань о другій годині, бо приїжджає «ракетою» і має більше багажу. В столиці Віктор купив собі кілька речей і подарунків для Ілаша, для Аспазії та Чезара, а також для їхнього сінка Михайлика; не забув і своїх сестер Домку й Веронцю. Віктор купив і чотири місткі чемодани зі штучної шкіри; у ці чемодани вклав він усе своє «майно» – одяг, взуття, книжки й власні медичні інструменти, а головню набір малої хірургії, подарований йому професором Кипай-

лом. Віктор вишле чемодани до Златни поштою; на пошті приймуть, бо чемодани мають замочки, але він ще купить зі сільського магазину кілька метрів полотна «Америка» й попросить тітку Марію, щоб пошила з нього обгортки для чемоданів, на яких він напише адресу.

Хоч виграв конкурс, унаслідок якого був призначений лікарем дільниці Златна і від першого числа наступного місяця, тобто через одинадцять днів, повинен з'явитися на роботу. Віктор відчував гірке незадоволення. Певна річ, що його тішило повернення в рідне село через стільки років (уявляв, якою гордою була би його мати, знаючи нарешті свого сина *доктором* у Златні!), але в той же час охопив його сум, через те, що покидає улюблені місця й хороших людей, серед яких почуває себе, як серед рідних. Але його незадоволення мало ще й іншу причину: Віктор не був згідний з практикою призначати лікаря на якусь посаду внаслідок «конкурсу досьє», а не внаслідок справжнього конкурсу, в якому може переконати комісію спеціалістів, що саме він заслуговує зайняти ту посаду. Здивували його слова професора Кипайла, котрий, будучи заступником міністра охорони здоров'я, сказав йому: «Шановний докторе, нема причин тобі хвилюватися. Буде «конкурс досьє», тобто підпор і хабарів. Твоєю підпорою – це я, а хабаром будуть три кілограми чорної ікри, принесені тобою з Дельти». Він, розуміється, приніс і був призначений лікарем у рідній Златні. Але задоволення було б набагато солодшим, якщо його призначення мало б відбутися внаслідок справжнього конкурсу. А тепер, хоч призначення все ж таки радувало його, Віктор відчував подібне незадоволення, як під час партії покеру, коли лейтенант Мушат або директор Бобенко обманювали партнерів.

Віктор покинув «ракету» разом з кількома катирлезчанами, котрі запропонували йому нести куплені чемодани. На понтоні зустрів їх Євстахій.

– Ану, Євстахію, візьми два чемодани, а я два. Вам, люди добрі, дякую за допомогу.

– Лишіть, пане докторе, понесемо вам їх додому – вони неважкі, а нам все одно по дорозі. А Євстахій хай допоможе Гасанові, бо в нього важка ноша.

– Ну й добре. Дякую вам ще раз. Євстахію, є якісь новини, скільки мене не було?

– Та є дещо, хворих не було в диспансері, але Павлова Глікерія народила дівчинку, а тьотя Аглая упоралася без вас. І помер отець Владімір.

– Що?! – зупинився Віктор і вхопив Євстахія за рукав. – Помер отець Бутояну? Коли?

– Помер, пане докторе, – підтвердили й решта його супутників. – Тиждень тому. Ольга каже, що вдавився куснем курячого м'яса.

– Ви що?! Таки-так?

– Справді таке сталося з нашим попом, пане докторе.

– Євстахію! Чому вчора, коли говорили ми по телефону, не сказав, що помер отець Бутояну?

– Я подумав, що ви все одно приїдете сьогодні, так що...

Певний час Віктор ішов мовчки, потім заговорив тихо, ніби сам до себе:

– Хай з Богом спочиває...

– А служили п'ять попів, пане докторе. Прибули з монастиря Кокошу й поховали нашого попа на подвір'ї церкви біля його мами. Та якщо подумати, й піп Владімір у його 88 років, певне, не був уже в силі довго служити. Поки що залишився в нас на якийсь час один із тих п'ятьох попів, котрі прибули з Кокошу.

– Монах?

– Таж монах.

Віктор пригадав, що говорив з отцем Владіміром Бутояну в день перед тим, як поїхати в коротку відпустку. Отець виглядав привітно, але й заявив ледь меланхолійно, що сповнив 65 років служіння. «Ось, шановний докторе, як невблаганно й швидкоплинно тече час... Наче вчора було, коли в Чернівецькому соборі...».

Коли дійшли до церкви, Віктор зупинився й подивився поперез паркан на свіжу могилу. Його супутники помовчали хвилину, а тоді знов заговорив Гасан:

– А яка довга служба була, пане докторе! – дивувався він. – Ніколи не бачив такого! Попи несли труну на своїх плечах і тричі обійшли навкруг церкви. Було гарно, нема, що казати.

– Мені дуже жаль отця Владіміра. Хай з Богом спочиває!

– Хай спочиває. Але щоб ви знали, пане докторе, що піп наш мав дуже жалючий язик, – не втерпів хтось із тих, що супроводили Віктора.

Він не відповів на недотепне зауваження, а коли дійшли до двору Вареників, Віктор подякував супутникам:

– Спасибі вам, люди добрі! Дякую й тобі, Євстахію, а тепер іди до диспансеру, невдовзі прийду і я.

Марія зустріла Віктора біля хвіртки, дивуючись, що він приніс стільки чемоданів.

– Підождіть, допоможу я вам. А що маєте в тих валізах?

– Вони порожні, тітко Маріє. Лише в цьому є кілька речей.

– Порожні?

– Ну, так. У ці чемодани вкладу все своє «майно», бо не вдовзі я покину Сфинту Георге. Переводжуся звідси...

– Ви, видай, жартуєте, не так?

– Ні, не жартую.

– Йой, пане докторе! Не йдіть нікуди! Нас кому залишаєте? На чії руки? На Євстахіїв?..

– Прийде хтось, бо не залишиться село без лікаря. Власне, повинні прибути два лікарі, тобто ще й педіатр.

– Та коли покидаєте нас? Ой, пане доктор, злу вістку почула я від вас! Казала я своєму Матееві, що мала-сми поганий сон, і ось сповнився...

– Нема чого сумувати, тітко Маріє, бо через стільки років нарешті повертаюся додому, буду лікарем у рідному селі.

– Е, коли так... Але ми скучатимемо за вами.

– Обіцяю приїжджати щоліта на тиждень-два – загорати на морі, порибалити й схочу жити у вас, якщо приймете.

– Дуже радо, пане докторе, приїжджайте. Але тепер нам жаль, що ви відходите. Ось дві вістки погані одна за одною. Чули, що помер піп Владімір, ні?

– Сказав мені Євстахій. Який нещасний трафунок!

– Ну, так, бо дурна Ольга недоварила курку. Стару курку треба варити щонайменше дві години, доки відділяється м'ясо від кісток. Бо бідний піп, у його вік, звідки мати йому хороші зуби? Не міг, мабуть, розжувати й удавився – застрягло м'ясо, бідному, в горлі. Чула я колись, що ще сталося комусь таке. Розказував Матей, що, коли служив він у війську, капрал не зміг проковтнути кусок баранини і задушився. Бо якби були б ви тут, наш піп...

– Це дуже небезпечний випадок, тітко Маріє, бо людина, якщо не діяти моментально, гине задушена. В такому разі я не міг би врятувати отця, бо доки мав я прийти з диспансеру, мало бути запізно. Тільки якщо був би я в ту мить таки біля отця, але й тоді не знати чи... Мені дуже жаль його. Нехай з Богом спочиває!

– Ольга каже, що вдарила попа кілька разів кулаком і в спину, і в потилицю, але дарма. Най 'го Бог простить, бо має за що...

– Ви про що, тітко Маріє?

– Пробачте, але подумайте й ви: старий чоловік, а сплутався з Ольгою, котра...

– Е, тітко Маріє, про що тільки не плеще сільський язик...

– То правда, але теж правда, що нема диму без вогню... Крім того, хвалилася й дурна Ольга. Та прости мені, Господи, бо не мені судити попа – має грижу Отець Небесний. Але піп Владімір називав нас всяко у своїх казаннях, що аж відхотілося йти до церкви.

Віктор пригадав останню їхню зустріч, коли отець Бутояну обіцяв розказати йому про страшні моральні речі, вчинені жителями Сфинту Георг'є. «Але по імені не назву винуватців, бо зізналися вони під єпатрихіллю, тобто під час сповіді, а тому мені заборонено викривати їх. Представлю вам, докторе, лиш явище як таке, щоб ви не гадали, що життя простої людини теж просте...». Але не встиг...

Ірина не знала, куди перевівся Ремус. У пікеті брехали, що не знають, а на поштовому переказі, яким висилає він аліменти, на печатці написано то Бухарест, то Плоєшти, то Бузеу: певна річ: щоб вона не знала, де він. І аліменти не висилав Ремус регулярно, а все через три-чотири місяці й не завжди за всі попередні місяці. Ірина й не мала гадки шукати Ремуса, бо любити проти сили – то не любов. Раніше вона ніколи не уявляла, що в Ремуса така чорна й холодна душа, що він у

стані так легко покинути щось, та не щось, а такі власних дітей і жінку, котрій присягав любити все життя. Тепер Ірина певна, що він не спроможний любити, а тільки спалахує на якийсь час, доки триває його егоїстичне задоволення, після чого байдуже йде геть.

На початку Ірина страшенно страждала, головню після того, як піймала його в ліжку з Душіцею. Але потім він і Душіцу покинув. І, певне, не тільки її, а ще хтозна-кількох.

Поступово, в міру плину часу Іринина любов згасла, але не перетворилася в ненависть, як, мабуть, було би нормально, а в щось набагато гірше: в байдужість. А вже після того, як це почуття осіло в її душі остаточно, Іринині думки все частіше поверталися, хоч несміло, до Віктора – було то дивне почуття: безмежний стид у суміші із жалем. Вона запитувала себе злісно: як могла бути такою сліпою, такою дурною, щоб вкоїти таке безглуздя?! Жаліла Віктора, його душу порядної людини. Карало Ірину гаряче бажання відчути знов Вікторове тепло й лагідність їхнього спокійного життя. А що, коли напише йому листа? Ще не знає, що саме напише йому, але знає, що напише на конверті: товаришеві Вікторові Доріну, слобода Сфинту Георґе, Тульчанський район, та ні, районів уже нема, Тульчанський повіт. Ні! Вона не має права писати йому! Був би для Віктора ще один надто сильний удар, і він не заслужив цього. Крім того, не має рації писати, бо Віктор не простить їй. Ніхто не простив би таке. Тому Ірина житиме й надалі оцим нудним, безбарвним життям, у чому тільки вона винна. Але, може, одного дня...

1972.

Ілаш сповнив 70 років і подумав належно відсвяткувати. Він, правда, святкував щороку свій день народження, але 70 років, – що не кажіть, таки ювілей. Зате свої іменини відзначав рідше, бо Святого Іллі, тобто 20 липня, припадає на самі жнива, і людям тоді не до святкування. Ну, хіба якщо в той день лив дощ, можна сісти за чарку, бо й наступного не можна йти в поле – ніхто не жне мокре жито чи пшеницю. Так само, якщо іменини припадають якогось року в суботу, можна також їсти-пити, бо в неділю є час відпочивати після довшої забави. Але, взагалі, Ілаш любив святкувати не іменини, а свій день народження.

Цього разу, крім самогонки, Ілаш приготував ще й понад двадцять пляшок пива. Спершу він смажив ячмінь, далі на крупі змолів його на жорнах, а Чезар приніс з лісу хмелю. Головно Вікторові подобалося саморобне пиво. Пивом «фабричним» він не смакував, але домашнє подобалося, мабуть, і тому, що воно не дуже гірке.

Аспазія зарізала кілька курок, зварила два місткі череваті горшки голубців, спекла піч книшів, щоб була певна, що вистачить, якщо навіть прибуде більше гостей. На день народження чи на іменини не прийнято запрошувати, як на весілля чи на хрестини, й тому не знати скільки гостей надійде. І справді, на Ілашеве 70-річчя прибуло менше людей, ніж він очікував.

Батько Тодер Ґадос, як тільки увійшов, подарував пляшку горілки, обняв ювіляра й заявив:

– Якби не ти і твої 70 років, моя старість і ревматизм не дозволили б мені піднятися стрімкою стежкою до тебе. Правда, сьогодні допоміг мені ще й товариш голова народної ради.

– Більше допомогли ви мені, бадіку Тодере, бо й мої коліна почали в'янути, – засміявся Івасюк. – Але я вважаю, що нема нам чого грижитися, бо бадіка Ілаш має доктора в своїй хаті, ге-ге-ге.

– То непогано, але молимо Господа, щоб не потрібно було кликати доктора, – сказав Тодер Ґадос дуже серйозно.

Прибули й Ілашеві дочки Домка й Веронця. Домка сама, бо її Іван працює на деревообробній фабриці аж у Пожориті й приходить додому лиш двічі на місяць. А Веронця, вдягнута в чорному, як завжди, підійшла до Ілаша й заговорила тихо:

– Тату, хочу щось вас попросити.

– Кажі, доцю.

– Була-сми в монастирі Варатек, і настоятелька обіцяла, що прийме мене.

– Якщо таке бажає твоя душа, я не проти. Ти ж знаєш, що я залишив усіх вас вибирати дорогу в житті за власною волею і нікого з вас не зобов'язував поступати так чи інакше. Ну, хіба допомагав порадою, якщо вважав її необхідною, щоб не дати комусь із вас зашпотатися¹...

– Знаю, тату, і я вдячна вам за це.

– А у Варатеку будеш монахинєю й молитимешся й за нас.

– Певна річ, але поки що буду в монастирі кравчинею, а потім... Тепер хочу щось просити вас. Баби нема вже кілька років, хай з Богом спочиває, а тому, що я зайду в монастир,

¹ **Зашпотатися** – спотикнутися.

хочу продати хату й город, що залишила мені баба, й прошу вас – порадьте, скільки правити за них.

– Поговоримо про це, доцю, пізніше, після того, як підуть гості. Бо в такому ділі треба квапитися поволі.

Ілаш вийшов зустрічати інших гостей, а Віктор підійшов до Веронці:

– Що робиш, сестричко, як тобі живеться?

– Слава Богу, добре. Готуюся увійти в монастир Варатек.

– Хай тобі щастить, якщо хочеш бути монахинєю.

– Дякую, Віторку. Спершу буду кравчинею, а відтак... Я радилася з татом – хочу продати подаровані бабою хату й город і не знаю, скільки правити за них.

– Збираєшся продати? – запитав Віктор, ніби жаліючи, а далі взяв сестру за руку: – Ану, підожди, Веронцю. А що, коли куплю я в тебе бабину хату, га?

– Ти? – здивувалася Веронця.

– Я. Чому продавати чужому бабину хату?

– А ти таки правду кажеш, Віторку. В такому разі, заплати, скільки хочеш, бо ті гроші все одно не маю гадки берегти для себе, а дам у монастир.

– Ну, я теж не розуміюся на цьому й не знаю, скільки вартує бабине господарство. Запитаємо тата, бо він відбудував бабину хату після пожежі.

– Я дуже рада, що бабина хата залишиться в нашій сім'ї. Зможу і я інколи приходити й згадати прожиті в баби роки...

– Я теж радуюся. Мусимо випити могорич, сестричко! – весело засміявся Віктор.

Веронця сказала серйозно:

– Гадаю, що таки дуже добре, щоби мав і ти свою хату. Пригодиться, якщо матимеш сім'ю, діти.

З Килибанчини прибули кум Дмитро Шведуняк з жінкою і кум Косован, котрий вдовує вже кілька років, отож прийшов сам. А коли вже всі засіли за стіл, а Чезар наливав гостям кому самогонки, кому пива, прийшла й кума Аспазія. Ілаш підвівся зустрічати.

Прилюдно вони зверталися на ви:

– Ой, кумо, який я радий, що прийшли-сте! Файно вам дякую! Просимо до столу.

– Много літ вам, куме Ілаше! Дай вам Боже щастя-здоров'я та радості від дітей та внуків! Ади, принесла вам пляшку вина, пийте на здоров'я!

– Спасибі, кумо! Мой-мой, а то крамничне закупорене вино! Звідки це?

– Хлопці привезли.

– Прибули ваші хлопці?

– Всі діти мої дома. І хлопці, й Оксана з Вікторком.

Коли почув ім'я Оксанчиного сина, Віктор здригнувся. Знав, що в неї хлопець, але не знав, що назвала його Віктором. «Бідна Оксанка! Видно, бажала мати біля себе хоч моє ім'я, якщо...» – гірко промайнуло йому в думці.

– І чому не прийшли ви зі всіма? – здивувався Ілаш.

– Е, не годилося – мали-сми заповнити всю вашу хату...

– Не говоріть таке, кумо.

– Але хлопці прибули з дружинами, посиділи два дні й уранці пішли до Калинешт відвідати своїх тестів.

– Ну, хіба так, але могли-сте прийти з хрещеницею Оксаною, аби-сми виділи її хлопця. Він, певне, вже парубок. Скільки йому?

– Так, уже великий, – гордо відповіла Аспазія. – Він у третьому класі, скоро сповнить десять років. Ростуть діти, лиш ми старіємо...

Віктор був певний, що його батько навмисне ставить кумі стільки запитань, щоб він чув її відповіді, бо вгадав, що Віктора цікавлять вісті про Оксану.

Після того, як вклонилася до співтрапезників, Оксанина мати довго зупинила погляд на Вікторові, ніби хотіла звернутися до нього, але передумала й сіла біля Шведунякової Лукреції; Аспазія поставила перед нею полумисок, а Чезар запитав, що лити їй – горілки чи пива.

– Для мене горілка надто міцна, ліпше пива, якщо є.

– Є, слава Богу, бо тато Ілаш приготував доста.

Атмосфера була веселою, гості гомоніли між собою, як люди, котрі хильнули вже чарку-дві, а не, як на початку, коли говорить один, а решта слухають. Але через якийсь час Тодер Ґадос заговорив голосно, щоб чули всі:

– Сьогодні, Ілаше, вижу, вже не те. Колись наймав ти на свій день Ґаралуцу чи Костіку з Ґура Солчі або іншу музику, а тепер...

– Постаріли й вони, батьку, а Костіка, чув-сми, помер тогід. Тепер у гонорі музиканти із Замості та із Зворішті.

– Ну, Замостя далеко, Зворіште теж.

– То нічого, що далеко. Я хотів наймии їх звідти, але настала пора весіль і найняли їх інші.

Час від часу Віктор дивився на Оксанину маму. Здалася вона йому сумною. Говорила тихо з Лукрецією й не чути про що саме. «Чому вона така сумна?» – запитував себе Віктор.

Раптом, хоч за столом всі говорили голосно, Віктор почув, коли Оксанина мама сказала Лукреції голосніше (Чому? Щоб він почув?):

– Хлопці нічого, їм добре. Зате дівчина живе дуже зле зі своїм чоловіком.

– П'є?

– Ні. Але раз-два кілька поличників по її лиці.

– То чому б'є її?

– Водно питає, чому вона невесела й чому так часто відвідує мене. Невже має вона тут когось? І знов б'є. Так що моя дівчина прийшла з хлопцем і каже, що вже не повертається до свого чоловіка.

Почувши, що Оксанка бита, Вікторові стало жаль її, але й закипів гнівом і ненавистю проти того, котрий посмів підняти на неї руку. Він готовий вже йти до того негідника й навчити його розуму! Щоб гості не помітили його збентеженням, Віктор вийшов з хати. Посидів якийсь час на ґанку. Поступово його думки прояснювалися. Вкінці вирішив: піде вже-таки до Оксанки!

Віктор покинув двір і, спускаючись стежкою до гостинця, думав, що зробить все можливе й переконає Оксанку, щоб вона не міняла свого рішення не повертатися до свого чоловіка. Хай розведеться і... Він купить бабину хату й, може, нарешті сповниться їхня давня мрія, його й Оксанчина, зажити разом, належати одне одному...

Зміст

Книга перша	5
Книга друга	177
Епілог	380